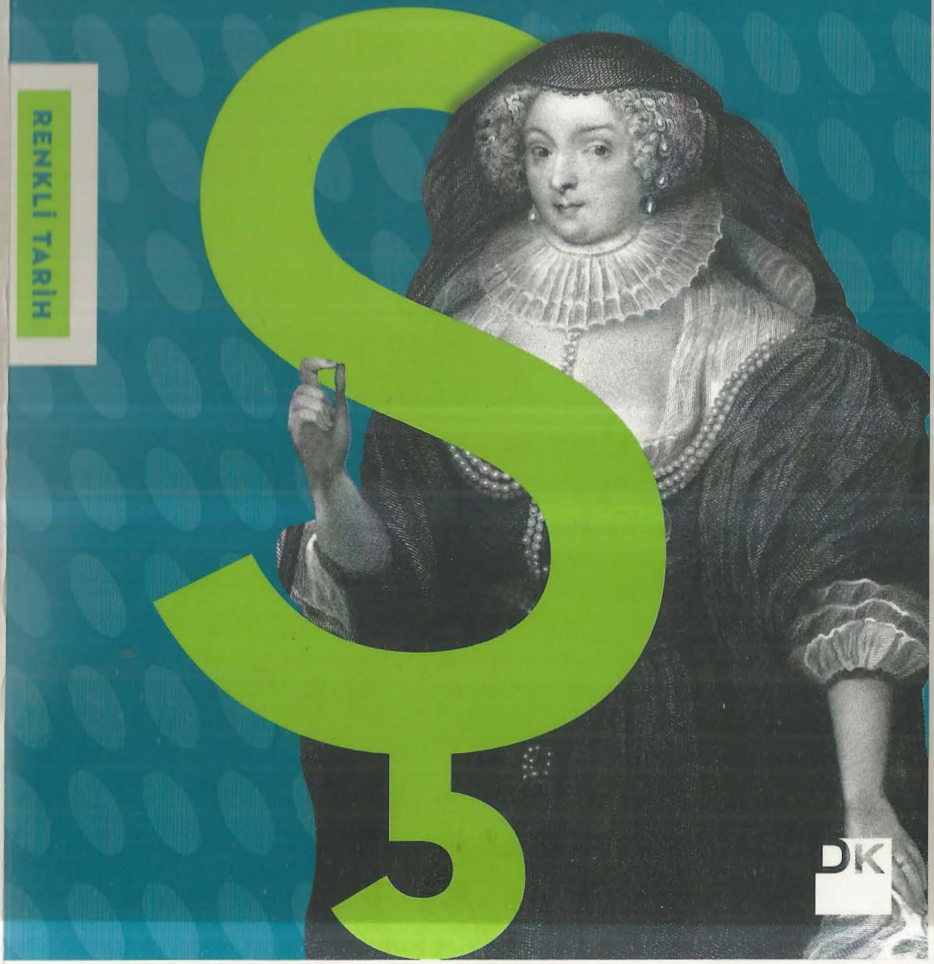
ORTAÇAĞ'DAN 20. YÜZYILA ŞİŞMANLIĞIN TARİHİ

GEORGES VIGARELLO

RENKLİ TARİH

DK

ORTAÇAĞ'DAN 20. YÜZYILA ŞİŞMANLIĞIN TARİHİ GEORGES VIGARELLO

DK

Ortaçağ'dan 20. Yüzyıla

Şişmanlığın Tarihi

RENKLİ TARİH DİZİSİNİN ÖTEKİ KİTAPLARI

İfritler'den Dracula'ya: Modern Vampir Mitinin Doğuşu
Can Sıkıntısının Eğlenceli Tarihi
Kara Kediler Kem Gözler Modası Geçmiş Batıl İnançlar Kitabı
Öpüşmenin Tarihi Popüler Kültürün Doğuşu
Kıskançlık: Edebiyatta, Sanatta ve Popüler Kültürde

Ortaçağ'dan 20. Yüzyıla
ŞİŞMANLIĞIN TARİHİ

Orijinal adı: Les métamorphoses du gras: Histoire de l'obésité Du Moyen Âge au XXe siècle
© Éditions du Seuil, 2010
Yazan: Georges Vigarello
Fransızca aslından çeviren: Yasemin Kayacan

Türkçe yayın hakları: © Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
1. baskı / Mart 2016 / ISBN 978-605-09-3322-2
Sertifika no: 11940

Kapak tasarımı: Geray Gençer
Baskı: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi. A Blok Kat: 2
34310 Haramidere-İstanbul
Tel. (212) 412 17 00
Sertifika no: 12026

Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 1 Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL
Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16
www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Ortaçağ'dan 20. Yüzyıla

Şişmanlığın Tarihi

Georges Vigarello

Çeviren: Yasemin Kayacan

DK DOĞAN KİTAP

Jean-Noël-Jeanneney için

İçindekiler

Giriş 11

I / Ortaçağ oburu 17

1 / Şişmanlığın saygınlığı 21

2 / Sıvılar, yağ, rüzgâr 29

3 / Hatanın ufku 37

4 / 15. yüzyıl ve değişen rafinelik 44

II / "Modern" hantal 53

1 / Tembelliğin kıyıları 57

2 / Çoğul şişmanlık 69

3 / Görüntüleri incelemek, kelimeleri belirlemek 82

4 / Etleri bastırmak 92

III / Hantallıktan iktidarsızlığa Aydınlanma Çağı ve duyarlılık 109

1/ Nüansı icat etmek 113

2 / İktidarsızlığı ayıplamak 126

3 / Canlandırmak 136

IV / Burjuva göbeği 147

1 / Rakamların yerleşmesi 151

2 / Sınıflandırmanın coşkusu 157

3 / Kimyadan enerjiye 168

4 / Enerjiden perhizlere 175

V / "Çileye" doğru 183
1 / Estetiğin hâkimiyeti 187
2 / "Bilge" şişmanlık, "sosyetik" şişmanlık 202
3 / Zayıfın devrimi 215
4 / "Çile"yi dile getirmek 223

Güncel tartışmanın dönüşümleri
Kimliksel rahatsızlık, sinsi rahatsızlık 235

Sonuç 249
Notlar 253

Giriş

Prenses Palatine, 17. yüzyılın başında yazdığı mektuplarda kendini tarif eder: "Gövdem korkunç derecede şişman, küp gibiyim, sarı lekeli cildim kırmızı renkte..."[1] Bu ifade çok değerlidir çünkü kişinin kendini fiziksel açıdan betimlemesi Eski Rejim Fransa'sında az rastlanan bir şeydir. Yalnızca yavaş bir kültürel çalışmanın izin verebileceği bir mesafe, bir nesnelleştirme gerektirir. Bu ifade, her şeyden çok kesin bir düşüşü doğruladığı için değerlidir: Şişmanlık artık yalnızca değersizleşmek demektir. Prenses, gözden düşmenin, ağırlığın, kendisini "çirkinlerin sınıfına taşıyan",[2] "hafiflikten şişmanlığa" doğru çaresiz gidişin üzerinde özellikle durur. Hikâyeler, çeşitli hastalıklara veya sıkıntılara ilişkin belirtiler de burada devreye girer: "dalak ağrısı", "karın ağrıları", "aşırı terleme", araba sarsıntıları sırasında "denge kayıpları"... Şişmanlık bir elverişsizlik, belki de mutsuzluktur.

Oysaki şişmanlık her zaman bu kadar şiddetle ayıplanmamıştır. Bu durum da, tarihsel sorgulamayı meşru kılar. Örneğin, çok iri bedenler, gücü, ataları simgeledikleri için Ortaçağ'da beğeni toplayabilir. Tıpkı, bolluk ülkelerinin, "hesapsızca yemenin", bitmek bilmez bir tokluğu yansıtan hayallerin açlıkla dolu bir dünyada çok beğenilmesi gibi. Güç, ziyafetle birleşir. Bedenin irileşmesi, sağlığın korunması anlamına gelir. Toplumsal "ayrıcalık" bedenlerin gösterişine yansımaya başlar. Bunlar, kuşkusuz karmaşık düşüncelerdir çünkü Ortaçağ'da bile papazların vaazları ile doktorların çekinceleri ve mutlak doğruları üzerinden tartışılır. Bu zorunluluk, kimi zaman saray çevresine ait hedefler bularak onları da eleştirir; fakat yine de iz bırakan, hızla etkisi altına alan, şişmanlığa güç ve inanç veren düşünceler söz konusudur.

Kırılma ise, modern Avrupa döneminde gerçekleşir. Fransa'da Saint-Simon'un, İngiltere'de Samuel Pepys'in ifadeleri hemen hemen aynı dönemlerde "şişman ve tembelleri"[3] kınamakta, "şişko iskeletler"le,[4] "koca ve şişko yaratıklar"la,[5] "kırmızı suratlar ve şiş göbekler"le[6] alay etmektedir, bu sırada Madame de Sévigné de her şeyden çok "şişko bir ölü"[7] olmaktan korkmaktadır. Şişman olmak artık yalnızca "yağlı" olmaktır, uyuşukluk ve çöküntüyü simgeler. Saygınlık ve örnekler değişmiştir: Üzerine yiyeceklerin yığıldığı eski sofralar artık özenle kurulmuş sofralar değildir, yiyecek biriktirmek bundan böyle bir güç göstergesi değil, daha çok vazgeçmişliğin veya görgüsüzlüğün işaretidir.

Şişmanlığın tarihi işte bu geri dönüşlere dayanır. Batılı toplumların gelişimi, bedensel arınmaların çoğalmasına, beden kıvrımlarının daha büyük titizlikle takip edilmesine, kiloların daha büyük bir telaşla reddine destek verir. Bu durum da şişmanlığın sicilini kökünden değiştirip zayıflığa ayrıcalık kazandırır. Şişmanlığı şiddetli biçimde ayıplar ve saygınlığını yok eder: Bedensel irilik, zarafet kavramından giderek daha fazla uzaklaşır, buna karşılık güzellik inceliğe, hatta narinliğe daha çok yaklaşır.

Bu değersizleştirmeye zamanla farklı bir içerik daha eklenir, bu durum şişmanlığın tarihine daha da fazla anlam katar. "Kusur" kavramı yer değiştirir, gerçek veya sözde yetersizlikleriyle, beden görüntüsünün kültürlerin ve hassasiyetlerin tarihiyle ne denli yakın bir ilişki içinde olduğunu ortaya koyar. Papazlardan gelen, 14. ve 15. yüzyıllarda yayılan Ortaçağ eleştirileri, modernitenin başladığı dönemde, belli başlı günahlarla ilgilenir. Tutkuları ayıplar, oburları hedef alır ve onların alçaklıklarını kınarlar. Açgözlülüğü tespit ederler, oysa modern eleştirmenler hödüklüklere ve yararlara zaman harcarlar. Şişman kişi yetersiz, yani gevşek ve durgun bir varlık haline gelir. Kusurları, güce veya eyleme dair birtakım yetersizliklerdir. Annibal Carrache'ın 17. yüzyılda yaptığı portreler bunu diğerlerinden daha iyi göstermektedir: Aşırı büyük göbekli, kısa kol ve bacaklı, hareketleri ağırlıkları tarafından kısıtlanmış[8] adamların portreleridir bunlar. Şişmanlığın iktidarsızlığa yol açtığı söylenmektedir. Moderniteyle birlikte, şişman insanın yetersizliği, hareket ve yetenek eksikliği anlamına gelmeye başlar. Toplu ayıplamalar da alevlenmektedir.

Zenginlerin şişmanlığı, yaptıkları vurgunun derecesi kadar fiziki yetersizliklerinin de göstergesi olmuştur: 18. yüzyılın sonunda yaşamış olan şiş göbekli, bedenleri çökmüş soylular ve başrahipler buna birer örnektir, gereksizlikleri kanıtlanmış ve devrimci resimlerde "küçültücü cendere"ye sokulmuş biçimde gösterilmişlerdir.

Eleştiriler daha psikolojik nitelikte de olabilir, toplumlar bireyselliği vurgular, özerkliğe ve kendini doğrulamaya önem verir. Buna göre "başarısızlar"[9] daha içten, daha sevecendirler. 18. yüzyılın sonunda Kuzey ülkelerinin ağırlaşmış bedenlerinin ayıplanan "gevşekliği" veya romantik edebiyatın sosyoloji öncesi tasvirlerinde "şişman"ın, örneğin 1843'te Granville tarafından *Les Petites Misères de la vie humaine*'de (İnsan Yaşamının Küçük Sefaletleri)[10] tarif edilen "şişman ve üzgün" şamar oğlanının ayıplanan "egoizm"i[11] de buradan gelmiştir. Şişmanlık, kesinlikle bireysel davranışların, kişilik özelliklerinin, hatta düşünme biçimlerinin bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Zaten Manuel Leven de 19. yüzyılın sonunda, sinir hastalığı ve şişmanlığı ilişkilendirerek uzun bir inceleme dizisine başlar.[12] Batılı toplumlarda şişmanlığın eleştirisi, psikoloji alanını da altüst eden dev bir yolculuğa eşlik eder, onu eski ahlaki aidiyetlerden uzaklaştırır, sürekli olarak kişisel farkları ve davranış biçimlerini açığa vurur.

Başka bir deyişle, bu ayıplama her şeyden önce, bedensel görünüme ve kendini ifade etmeye her zaman daha fazla önem vermiş olan Batılı toplumlarda normların vurgulanmasını yansıtmaktadır. Aynı zamanda, kadın ve erkek arasında olduğu kadar, farklı toplumsal sınıflar arasında süregelen farkları da yansıtabilmektedir. Örnek vermek gerekirse, kadın bedeni giderek daha acımasızca yargılanmakta, bir gelenek olarak kendisinden esneklik ve akıcılık beklenmektedir. Bunun tam aksine, soyları geleneksel olarak daha heybetli olan güçlülere karşı hoşgörülü olunabilir. Örneğin, 19. yüzyılda, büyük kralın sarayında, kendilerini kıyafetlerine sararak cüsselerini daha iri gösteren prenslere sık rastlanır; tıpkı kentsoylu sınıfında saygınlığını ağır veya ağırlaştırılmış bir görüntüye borçlu olan kişilere 19. yüzyılda rastlandığı gibi. Toplumsal ve kültürel kutuplar, kadın ve erkek arasında oluşturulmuş farklar bir kez daha, hem beğeniye hem de kınamalara kaçınılmaz olarak maruz kalır.

Şunu da belirtmeliyiz ki, şişmanlığın tarihi aynı zamanda beden biçimlerinin ve onların işlenişlerinin de bir değerlendirmesidir. Ölçülerin, rakamsal değerlerin yokluğunda, temel olarak kabul edilen değerler de uzun süre kesinlik kazanamamıştır. "Normal" ve "çok şişman" arasındaki aşamalar ve dereceler uzun süre belirlenememiştir. Terimleri bulmak uzun bir süreçtir, küçültme sıfatlarıyla çeşitli kelime oyunları yapılır. 16. yüzyılda "toplu", "toparlak", 17. yüzyılda ise "tombul", "göbekli" gibi sıfatlar aradaki derecelerden, ölçeklerden söz etmek için kullanılır fakat yine de anlamda belirsizliklerin bulunması kaçınılmazdır. Kelimelerin gittikçe artan sayısı, bu bakışın, bir zamanlar günümüz ölçütlerine göre kestirme hatta aldatıcı iken, giderek keskinleştiğini gösterir. Ta ki *Dictionnaire de médecine* (Tıp Sözlüğü, 1827) şişmanlığın "bir sürü derecesi"[13] olduğunu altını çizerek belirtene dek. Bedenin tarihi, görüntülerin değerlendirilmesi ve bu değerlendirmenin anlaşılırlığı konusundaki çalışmayla tamamen kesişir.

İşte bu keskinleşme sayesinde ağırlığın rakamsal olarak belirtilmesi, 19. yüzyılda bedenlerin ve anatomilerin hep daha büyük bir ustalıkla görülmesi sürecine de eşlik eder. 20. yüzyılda, tartının ve tartı araçlarının özel alanlara girmesi zaman alacaktır: Kişisel bakıma ilişkin yeni bir dayatma, ağırlık denetimini bir kanıta çevirir. Tartının varlığı günümüzde alışıldık, neredeyse "doğal" hale gelmiştir. O denli kendiliğinden gerçekleşen bir süreçtir ki, ağırlığın belirlenmesinin, rakam ve tespit gibi kavramlardan bağımsız olarak ne derece geliştiğini bize unutturabilmektedir. Oysaki, şişmanlık tarihinin merkezinde bu ayrıntılar –söylemeye gerek var mı?– onların çeşitlendirilmesi ve bireyselleştirilmesi vardır.

Geriye, şişmanlıkla müzakere etmeye veya onunla savaşmaya dair taktikler, Batılı toplumlarda zayıflama yöntemlerine verilen bilinçsiz öncelik kalır. Bu yöntemler de moderniteyle beraber hız kazanır, zamanla çeşitlenir. Kilolarla "mücadelenin" çağdaş bir buluş olmadığı, beden kıvrımları hakkındaki yargının içsel boyutunu ortaya koyduğu iddia edilir. Uzun süre boyunca, bu mücadelenin birinci ilkesi, etleri bastırma zorunluluğudur: korse, bele sarılan kemer, bağlamaya yarayan her türlü gereç şişman kişilerin kullanımına sunulur. Beden kıvrımları en maddi hilelere boyun eğmek, en katı uygulamalara ra-

zı olmak zorundaymış gibi. Oysaki, arkaik bir inanç söz konusudur yalnızca. Bu inanç, bedeni edilgen bir bütün, uysal bir nesne, en basit mekanik düzeltmelere boyun eğen bir gereç olarak görür.

Fazla kilolara karşı verilen bu mücadelenin tarihsel açıdan az araştırılmış, fakat iz bırakmış olan bir özgünlüğü vardır: Zayıflama planları, sınırları ve hatta bazen imkânsızlıkları ortaya çıkarabilir. Her zaman başarısız oldukları için değil. Başarılar çoğalmakta ve birtakım bilimsel zaferlere bağlanmaktadır. Dirençli vakaların da sayısı artmaktadır: Çok sayıda tedaviye rağmen bazen kıvrımlar ve ağırlıklar değişmez. İşte bu noktada, kişiler bu tıkanmayı kendilerine dert ederler. Bilgi rafine hale geldiğinde endişelenirler ve nihayet, zayıflama süreci zorunlu bir uygulamaya dönüştüğünde bu durum onları gerçek anlamıyla telaşa düşürür. Ayıplanmaları bu kez şişmanlıklarından değil, güçsüz olmalarından, değişmeyi başaramıyor olmalarından kaynaklanır. Kınama, bu kez daha psikolojik düzeyde ve daha mahremdir: Artık hantal veya obur oldukları için değil, kendilerine hâkim olamadıkları, kendilerine söz geçiremedikleri için kınanırlar. "Vurdumduymaz" ve çirkin bir bedenle yaşamaktadırlar hâlâ, oysaki "her şey" bu bedenin değişmesi gerektiğini göstermektedir. Şişmanlık tarihi aynı zamanda "atalet"in tarihidir, Batı tarihinde beden her zaman kişiyle daha da fazla özdeşleşir. Kişi kendisini uyarlamayı ve değiştirmeyi hedef alan ve gayet basit görünen girişimlerden kaçar. İşte o zaman, tamamıyla kendine has bir şişman portresi ortaya çıkar: Zayıflama ölçütlerinin çoğalması kadar, bu ölçütlere uymanın yanlış anlaşılmış zorluğu yüzünden de çok belirgin bir mutsuzluğa itilen bir insandır bu.[14] Özgünlüğün en uç noktası şudur ki, bu mutsuzluk, samimi itirafları ve psikolojik açıklamaları cesaretlendiren bir toplumda daha rahat biçimde dile getirilir.

Şişmanlığın tarihi öncelikle, dönüşümleri, kültürel yönleri ve toplumsal reddiyeleriyle bir cezalandırmanın tarihidir. Aynı zamanda, şişmanın hissettiği özel sıkıntıların da tarihidir: Ölçütlerin iyice belirginleşmesiyle ve psikolojik acılara gösterilen ilginin de artmasıyla, hiç kuşkusuz daha da üzerinde durulan bir mutsuzluktur bu. Ve nihayet, iradenin her zaman değiştiremediği ve toplumun reddettiği değişikliklere boyun eğen bir bedenin tarihidir.

I

Ortaçağ oburu

"Şişman" kavramı kadim sezgilerin içine çabucak yerleşmiştir. Etkiler. Baştan çıkarır. Aynı zamanda bolluğu somutlaştırır, zenginliği gösterir, sağlığı simgeler. Açlığın, hatta istikrarsızlığın hüküm sürdüğü bir dünyada, bunlar kesin işaretlerdir. İlk fabllar da bunu gösterir: "Obur boğazlar"dan, "dev" ziyafetlerden, "bereketli" şölenlerden, "mideyi doldurmanın", "gönlünce yiyip içmenin"[1] zevklerinden söz ederler. Can doyurulmadan bedenin varlığından söz edilemez. Bol miktarda yiyecek olmadan bedensel bakım, hastalıkların tedavisi gibi şeylerin gerçekleştirilmesi düşünülemez: Örneğin, *Roman de Renart*'da (Bir Tilkinin Romanı) ana kahraman Goupil, yaralandığı zaman gücünü yiyecek ve içecekleri mideye indirerek toplar.[2] Cömert hatlar korur, inandırıcı olur, yağ ve etten meydana gelen karmaşada tüm gücüyle hükmeder.

Oysaki bu hatlar kaygı verebilir ve hatta itici gelebilir, hele ki daha ciddi boyutlara gelirse. İçeriği yekpare değildir, hem gevşekliği hem de sıkılığı akla getirir. Şişmanlığın hallerine yönelen tepkiler çeşitlidir, bilim adamlarının, doktorların, ölçü ve ağırbaşlılık konusundaki tavsiyelere karşı daha hassas olan saray çevresine ait seçkinlerin duydukları kin gibi. Ortaçağ döneminde, şişmanlığın erdemine dair bir şüphe oluşur. Şişman, iri, etli butlu bedenlerin saygınlığı bir anda ortadan kaybolmaz. Buna karşılık, ahlaklı dünya, "aşırılıkların" tehlikesinin üzerinde daha çok durmaktadır. Obur ve açgözlü kavramlarıyla sınırlı olan, eski ve oldukça aydınlatıcı eleştiri, şişmanlığı diğer açılardan kınama hallerine baskın çıkmıştır. Bu eleştiri, güzellik veya hastalıkla değil, davranışla ilişkilidir.

1

Şişmanlığın saygınlığı

Şişmanlığın saygınlığı her şeyden önce bir çevreyle ilişkilidir. Açlığın ve ezici kısıtlamaların olduğu bir dünya, 1300 yılı civarında, toprakların yoksullaşması, stok eksikliği, ulaşımın yavaşlığı ve zorluğu ve kötü havaların yol açtığı beş yıldan kısa aralarla tekrarlanan kıtlıklar sebebiyle, yiyeceklerin biriktirilmesi Ortaçağ döneminde özellikle teşvik edilir. Aynı zamanda, birer hayal ürünü olan, yeryüzündeki cennet diye anlatılan, baharatlarla, yağlı etlerle veya beyaz ekmekle dolu, baş döndürücü ufuklarında biradan ve şaraptan oluşan nehirlerin aktığı, toprakta yahnilerin ve rostoların yetiştiği, dağlarında muhteşem balözlerinin biriktiği "bolluk ülkeleri"[1] muhteşem birer simge olarak gösterilir. Bir tarafta "yetersiz hasat, pahalılık ve ölüm oranı"[2] söz konusu iken, "dünya"yı yemek bir sakinleşme hayali olarak tarif edilir. Yiyeceklerin biriktirilmesi, hayali anlatıları büyülemektedir. Sağlıklı olmak, midesi dolu olmak anlamına gelir. Dinçlik, etlerin sıkılığından kaynaklanır. "Şişman"[3] kavramına dair gelecekteki eleştirileri daha iyi değerlendirebilmek için bu gerçekliklerle yüzleşmek gerekir. Öncelikle iriliğin ve şişmanlığın saygınlığı üzerinde durulmalı.

Kendiliğinden oluşan kuvvet

En eski fabllarda "güzel" kadın betimlemelerine eşlik eden bazı sıfatlarda şişmanlığa övgüyü görürüz. Bu kadınlardan her biri "tombul ve beyaz ve yumuşak"[4] veya "tombul ve yumuşak ve güzel"dir,[5] tıpkı "nazik ve güzel genç kız"ın[6] "toparlacık" olduğu gibi. Yeniden

kavuşulan sağlıktan söz etmek için de bu kelimeler kullanılır: *Le Coeur mangé* adlı eserin kadın kahramanları, bir dizi felaket ve eziyete maruz kaldıktan sonra özgürlüklerine kavuşur, bıkana kadar yiyip içerler. Hepsinin "beti benzi" yerine gelir, "etlenip butlanır"lar[7] ve böylelikle, daha önce hiç olmadıkları kadar çekici bir görünüme kavuşurlar. 14. yüzyılda *Le Ménagier de Paris*'de yer alan genç kız ve at arasındaki kıyaslamalar da buna örnektir. Bu eserde, tıpkı atlar gibi, genç kızların da "güzel bir bele ve büyük kalçalara"[8] sahip olmaları gerektiğinden söz edilir. Kadın "tombulluğuyla" ilişkili bu kelimeler de gerçek bir dikkatle değerlendirilmelidir: Kastedilen, gerçek bir şişmanlıktan çok, zayıf olmamaktır. Örneğin "yağlı" kelimesi ille de "şişmanlık"tan değil, daha çok "balıketli" olmaktan söz ederken kullanılır. Terimlerin, hatta yargıların ve algının belirsizliği de bundan ileri gelir.

Bu kelimeler, kuşkusuz daha az farkla ve daha olumlu biçimde, erkekler için de tekrarlanır. 13. yüzyılda Orléans'ın kentsoylu sınıfını kendilerine hayran bırakan kâtiplerin tasvirlerinde bunu görürüz:

> Pek tombul ve pek yağlıydı kâtipler
> Çünkü çok yemekteydiler şüphesiz
> Şehirde pek beğenilirlerdi.[9]

Veya 13. yüzyılda, *Le Roi de Navarre*'da "yağlarına bürünerek"[10] âşıklarını sarıp sarmaladığını söyleyen adamın sızlanmasını, hatta Fastoul d'Arras'daki, açlığa dair burukluk yaratan ağıtları da örnek verebiliriz.[11] Daha da büyük bir iz bırakmış olan şey, 13. yüzyılın ortalarında Güney bölgelerindeki köylülerin Aziz Tommaso d'Aquino'nun "yakışıklılığını" nitelemek için "Sicilya sığırı"[12] ifadesini kullanmalarıdır. "Aziz"[13] olmasından çok "heybetli cüssesi"nden etkilenmiş ve onu hayranlıkla daha iyi seyredebilmek için işlerini güçlerini bir kenara bırakmışlardır.

Ortaçağ efsaneleri de bunu dile getirir: Sürekli olarak bir şeyleri mideye indiren, eşi görülmemiş bir kuvvete sahip, akıl almaz büyüklükteki devlerden söz edilir. Örneğin "Belen'in oğlu" Gurgunt, korkutucu bir güce sahiptir ve 12. yüzyılda Giraud de Cambrie tarafından, Büyük Britanya'nın Sezar'dan önceki hâkimi olarak anlatılır.[14]

Takma isimleri de simgelerden ibarettir. Hepsi de "Gargantua"nın kökenbilimini düşündüren üç isim ona eşlik eder: *Gurguntius, Gurgant, Gremagoth.* Hepsi de, Hint-Avrupa dillerinin tamamında "tıkınma kavramını"[15] karşılamak için kullanılan [grg] ses grubunu içinde barındırmaktadır. Bu durum da, güç kavramının altını çizer: Devasa bedenlerin tek kaynağı sürekli tekrar edilen tıkınmadır. Böylelikle, belirsizleştirilmiş iki eğilim daha sessiz biçimde birbirine karışır: kas yoğunluğu ve yağ yoğunluğu.

Ortaçağ seyyahları da dâhiyane kuvvetlerinin devasa bir bedenden ve doymak bilmeyen bir iştahtan kaynaklandığı söylenen, varlığı şüpheli ve uzak sakinlerden kendilerince söz ederler. Örneğin, 13. yüzyılda Marco Polo tarafından anlatılan Zanzibar erkekleri "uzun ve şişman",[16] "uzundan ziyade şişman"dırlar. Zaten bu adamların her biri, dev ağzıyla, birçok insanın aynı anda yiyebileceğinden daha fazla miktarda yemeği ağızlarına tıkmaktadır. Kendilerine yakıştırılan "ölçüsüz" kuvvetleri, çarpışma esnasındaki dirençleri, içlerinden yalnızca birinin bile "diğer dört adamın"[17] yükünü üstlenebilmesi buradan kaynaklanmaktadır.

Asillere ilişkin göndermeler, şişmanlık kavramının yüceltilmesinin devamını getirir. 12. ve 13. yüzyıl romanlarındaki şövalye, büyük bir gösteriş içinde yığınlarca yiyeceğe verir kendini: Moniage Renoart "Bir yemekte, iki küp şarapla birlikte beş kaz ciğeri ezmesi ve beş horoz götürür",[18] Danimarkalı Ogier birkaç saniyede kocaman bir çeyrek sığır yer, hatta tek başına "üç çeyrek"[19] bile yiyebilir. Yenilen yiyeceklerin miktarı, hem kökenleri hem de kuvveti gösterir. Ortaçağ romanları, tıpkı bir gücün işaretleri gibi birbiri ardına sıralanan yemeklerin bulunduğu, soylu sınıfının bitmek bilmez yemek davetleri üzerinde özellikle durur: Perceval festivalinde, başlangıçta "acı biberli geyik"[20] olmak üzere arka arkaya on beş yemek sunulur, *Amis et Amiles*'de yığınla "av eti, domuz ve yaban domuzu"ndan,[21] *Gerbers de Metz*'de ise etlerin son derece çeşitli olmasından, "av etleri ve turna kuşundan, baharatlarla dolu su kuşları"ndan[22] söz edilir. Bu durumda güç, yiyeceklerin biriktirilmesini de beraberinde getirir. Pisboğaz insanın hareketleri, ağzının tadını bilene galip gelir.

Ölçüsüzce yenilen yemek kavramı tabii ki rüyadan, ama aynı zamanda da simgeden doğar: "Savaşçılar tarafından yönetilen ve be-

densel kuvveti efsane haline getiren bir toplumda, güçlü olan doyana dek yer. [...] Çok yiyen, diğerlerine galip gelir."[23] Belli bir tür yiyecek kadar, yiyecek miktarına verilen önem de buradan gelmektedir: örneğin, bitki yerine et, lif yerine de kan tercih edilir. 13. yüzyılda yaşayan Wermerli yaşlı köylü Helmbrecht, unlu yiyeceklerle yetindiğini açıkça kabul eder. Bunu oğluna özellikle belirtir ve etle balığı senyörün yemesi için ayırır.[24] Yine 13. yüzyılda yaşamış doktor Sienalı Aldebrandin de kanlı besinleri tercih eder çünkü "en çok besleyen", "şişmanlatan" ve aynı zamanda "güç veren" şey budur.[25] Hem güçlendirmekte, hem de şişmanlatmaktadır. Katalanya-Aragon kraliçesi Petronila'nın 1157-1158[26] yıllarında Barselona'daki Vallès-Oriental piskoposluğunu ziyareti sırasında bu kadar farklı çeşitte hayvan etinin sunulması da bundandır. Doğadan ve yiyecekten olduğu kadar bolluktan da kaynaklanan bir inanıştır bu. Beden tarafından emilen yiyeceklerin ve kanın güç verdiği söylenir. Buna rağmen, gerçek her zaman bu imgeyle uyuşmaz. Aynı dönemde, saygın kişilerin evlerinin çöplüğünde, çok da fazla hayvan kemiğine rastlanmaz: çöplerin "yalnızca" yüzde 5 'i av hayvanlarına[27] aittir.

Nihayet, ayının saygınlığı da şişmanlığın sahip olduğu saygınlığı doğrular. Kral Arthur'a ilişkin efsanelerde de sıkça gönderme yapılan ayı, eski anlatılarda bir büyüklük simgesidir. Güç kadar şişmanlığı, ustalık kadar ağırlığı da temsil eder. Michel Pastoreau, bu imgeleri daha da büyüten 13. yüzyıl metinlerini hatırlatır. Bu imgelerde, ayının görünürdeki ağırlığına çeviklik, hız, engellerin arasından çabucak sıyrılma becerisi de eşlik eder.[28] Ayı tıpkı insan gibi etobur bir hayvandır, onun gibi ayakta durabilir ve nitelikleri bununla da sınırlı kalmaz: çevik ve kuvvetli, atak ve iridir. Krallara yaraşacak, örnek alınası bir ağırlığa sahiptir. Zaten "ayı krallıklarına" dair efsaneler de melez bir kahramandan, krallığa ulaşmadan önce bilinmeyen rastlantılar yüzünden dişi bir ayının sütüyle beslenmek zorunda kalan ve "tıpkı bu hayvan gibi kıllı ve güçlü"[29] hale gelmiş, soylu bir çocuktan söz eder.

Ve nihayet, basit ama çok anlamlı bir hareket: Foix kontu, 1391 yılında bir gün beyin kanaması geçirdiğinde, süvariler ve yardımcılar onu yeniden sağlığına kavuşturabilmek için ağzına "ekmek, su, baharat ve her türlü rahatlatıcı şey"[30] koymaya çalışırlar. Yalnızca

yiyeceklerin birikmesinin bile güç ve hareket kazandırmaya yeteceği düşünülür. Kontun hayatı ve onun gösterişli yeme alışkanlıkları da zaten ayrıca resmedilmiştir: "cömertçe kurulmuş"[31] sofralar, yemek saatlerinin uzaması, yiyecek ve içeceklerin bolluğu, "büyük eğlence"[32] isteği. Froissart, bu miktarlar ile büyüklük arasında doğrudan bağlantı kurar. Buna hayrandır; hayranlığı dile de getirir.

Hangi hakaretler?

İri görünümün ve kuvvetli yemenin büyük ölçüde "olumlu" olan bu gücü, belli bir sonucu da beraberinde getirir: Ortaçağ'ın zirvesinde şişman kimselerin hakaretlerin hedefi haline gelmesi az rastlanan bir durumdur. Daha sonraki dönemlerde olduğu gibi, hakaretlerin ve küçük düşürülme amacıyla görüntülerin kullanılmasına da pek sık rastlanmaz. Geriye tabii ki, "gırtlağın" çılgınlığı, aşağılamak amacıyla *gula* diye adlandırılan pisboğaz kişinin hayvanlığı kalır. Fakat, bu durumda bile, kelimeler bedensel görünümden çok aşırı isteği, ağırlıktan çok coşkunluğu ifade eder.

"Yalamak" (*lécher*) kelimesine gönderme yapan ve bu eylemi oburluk işareti olarak gösteren, "lecheor", "lechiere" veya "lechieresse" gibi terimlerde bedenin hatları değil, davranışlardır söz konusu olan. Sanki şişman kişi itibarsızlaştırılamazmış gibi. İştahı, çekiciliği, hatta erotizmi ifade eden kelimeler, bedenin hatlarına yönelen eleştiriler olmaktan çok, ahlaka aykırılığı ifade eder. "Lecheor" ifadesi, düz yazı haline getirilmiş *Lancelot* eserinde, evli bir kadınla dost hayatı yaşayan bir adam için kullanılır; *Le Livre d'Artus*'ta da bu deyim Gauvain'e yakıştırılmış ve onun aşk hayatını ve zevk konusundaki aşırı tutumunu eleştirmek için kullanılmıştır.[33] Ölçütlerin ihlali, bir başka deyişle nesnelere ve insanlara karşı takınılan tutumdur söz konusu olan. Bedensel özellikler burada önemli görünmemektedir.

Bu kelimelere, hiç kuşkusuz şişman (*gros*) veya yağlı (*gras*) kelimeleriyle ilişkili olan "cras" ve "crais" de eklenir. Ama, ağır olanın reddinden çok aşağılık olana karşı duyulan tiksinme söz konusudur: Nicole Gonthier, Ortaçağ'da kullanılan hakaretlere dair yaptığı uzun incelemede, bedene yöneltilen bir eleştiriden ziyade ah-

laki bir gönderme yapıldığını kesin bir dille söyler.[34] "Cras" kelimesi de çabucak, ahlaksızlık kavramına işaret eden "croy"a dönüşür. "Croy chosa" ifadesi, kendi acayipliği ve başıboşluğuyla kurallardan kaçan, tahammül edilmesi mümkün olmayan, aşağılık ve utanmaz kadın için kullanılır.

Ahlakın bu kökeni üzerinde özellikle durulmalıdır: Şişman kişi, daha sonraları olacağı gibi, bakışları üzerinde toplayamaz. Bu köken, bedeni görmenin çok özel bir biçimiyle bağlantılıdır. Davranışla ilgili değerlerin üzerinde duran, biçim veya ağırlıkla ilgili her türlü göstergeden önce geldiği kabul edilen, neredeyse sezgisel bir görme biçimidir bu. Hakaretlerle dolu bu görüş alanında, ağırlığın dünyası değil, "piç"lerin, "geri zekâlıların", "kâfirlerin", "orospuların", "oğlancıların" veya "zamparaların" dünyası galip gelir.

Şişmandan çok şişmana

"Çok şişman"ın karşısında, şişmanın saygınlığı boyun eğebilir: Biçimsizlikle akraba olan irilik, bedensel bir talihsizliğin sonuncusudur. 12. yüzyıl Roma makalelerinde *pinguis* (şişman) ve *praepinguis* (çok şişman) kelimelerini birbirinden ayıran ve çok az söz edilen gönderme haricinde hiçbir ölçü, hiçbir tanım ikisinin arasındaki eşiği belirlemez. Buna karşılık, hareketlerden, yerlerden, durumlardan kaynaklanan bir yaptırım vardır: Ata binmenin olanaksızlığı, hareket etmekte zorluk çekmek, yapmaya veya gerçekleştirmeye gücü yetmemek, özellikle 11. yüzyılın sonunda Orderic Vitalis tarafından açıklandığı üzere, tıpkı I. Philippe'te olduğu gibi "savaşmaya gücü yetmemek."[35]

Hastalığın belirtileri tartışılmazdır. Bu biçimsizlik, her zaman işaret edildiği gibi, öteden beri de vardır. Çok şişman kişinin sıkıntıları o zamanlar sadece aşırılığı temsil etmektedir: Hareketi kısıtlayan, hatta tamamen engelleyen "gerçek" şişmanlık söz konusudur. Yalnızca bedensel sıkıntı, hareket etme zorluğu bunun ilk işaretleri olacaktır. Belli bir anlaşılmazlık da süregelmektedir: Şişman kişi beğenilebilir, fakat çok şişman kişi ayıplanır.

En eski vakayinameler uç noktalardaki bu ayıplamalardan söz ederken, bunların etkileri güç sahiplerine yansır: 1087 yılı civarın-

da, Fransız kralının İngiliz'in doğum sancısı[36] çektiğini söylemesine neden olan Fatih William'ın (I. William) şişmanlığı, aşırı kilosu yüzünden 1132'de hasta olan ve "yatağının üzerinde kaskatı kalan"[37] Şişman Louis (VI. Louis) veya, "aşırı şişmanlığı"[38] yüzünden 1092'de eşi tarafından boşanan Fransa kraliçesi Bertha gibi. Vakayinameler, bu gibi durumları takip ettiği düşünülen kazalar ve vefatlardan da söz eder: 1087'de I. William'ın, 1135'te de VI. Louis'nin ölümü gibi. Bunlar üstü kapalı ve muğlak betimlemelerdir fakat "çok fazla" ifadesinin gerçek anlamını bulduğu hayali dünyayı ve belirsiz mantığı akla getirirler.

Vakanüvisler bu ölümlerin hangi şartlarda yaşandığı konusunda tereddütlü olsalar da, I. William'ın ölümü hakkında yapılan açıklama da kendine hastır: Hükümdarın 1087 yılının Temmuz ayında Nantes'taki çarpışmalar sırasında attan düşerek eyerin topuzuna çarptığı veya yaz sıcakları yüzünden öldüğü söylenmektedir, bu ifadeler de bize pek bir şey söylemez.[39] Buna karşılık, her iki durumda da, birikmiş yağın bedenin içinde eridiği söylenir. Yağları çevreleyen dokular da tereyağı, krem, jel gibi erimişlerdir. Fatih'in iç sıvılarıyla boğulduğu söylenir. 1135'te ölen Şişman Louis'nin ölümü de hemen hemen böyle tasvir edilmiştir. 46 yaşındaki kral artık ata binemeyecek durumdadır; genç yaşında "Şişman"[40] olmuştur, gözle görülür bir bedensel çöküş içindedir. Prensin yaşamına dair elyazmalarında, prensten en çok övgüyle söz eden ve onun en saygılı arkadaşı olan Suger, gittikçe artan "gevşemeyi" yorumlar, bunun sebep ve sonuçlarından söz eder: dizanteri, ateş, halsizlik. Bunlar, bedenin gereğinden fazla "kalın ve ağır"[41] olmasıyla ilişkilendirilen sıkıntılardır. Fazlaca kilo alan kral, besin, kan ve aşırı ölçüde şişmiş organlardan sızan suları kaybederek ishal olur.

Eski kaynaklarda iki tür şişmanlığın olduğu söylenir: Birinde etler sıkıdır, biçim ve güç kaynağıdır, hatta canlılık kazandırır; diğeri ise aşırıdır ama sayılarla ifade edilmez, çaresi olmayan aşırılıklarla "yaşamsal sıcaklığı" boğar. Birincisi zenginlik, ikincisi ise yetersizlik belirtisidir. İkisinin arasındaki bu sınır tabii ki hassastır, bu ayrım ağırlığa eşlik eden etkinlik hissini de harekete geçirir: kütle ve yoğunluk kavramları sağlığa, güce dair hayaller uyandırır. Buna karşılık çok önemli bir sınır olan bu ayrım, Yüksek Ortaçağ döneminde

şişmanlığın saygınlığını da doğrular. Aynı zamanda, ziyafetlere ve ölçüsüz yemeye duyulan inancı da doğrular.

Yine de, şişmanın gözle görülür yoğunluğunu daha gevşek, daha dayanıksız, hacimlerle, olmayacak sıvıları havaya ve suya karıştıran biçimde bir arada tutan belirsizliklerin sayısı hâlâ çoktur. Şişmanın incelenmesi aynı zamanda bu anlaşılmaz hacimlerin de incelenmesidir. İşte o zaman, şişmana olan çağdaş bakışa uzun süre eşlik edecek çifte bir belirsizlik de ortaya çıkar: maddelerin ve sınırların tanımlarının belirsizliği.

2

Sıvılar, yağ, rüzgâr

İlk belirsizlik, "şişmanın" varlığına ilişkin olarak ortaya çıkar. Hipokrates, bir sporcunun şişmanlığıyla "şişman adam"ın şişmanlığı arasında bir ayrım yapmaya özen gösterir: Birincisi etin, ikincisi ise yağın altında iki büklüm olmuştur.[1] Buna karşılık, bu ayrımı yapmak bazen zordur. Şişmanlığı irdeleyen az sayıda Romalı yazardan biri olan Caelius Aurelianus, bedensel ağırlıktan genel olarak "et" (*superflua carnis incrementa*[2]) terimiyle söz eder ve dolayısıyla yağları ve diğer dokuları aynı kaba koyarken, bu fazlalığı bir zafiyete benzetir, bunun sonucunda meydana gelen yetersizliğin, hareket güçlüğünün üzerinde durur.

Buna karşılık, Ortaçağ metinleri bedende biriken yağdan hiç şüphesiz şöyle söz ederler: esnek ve yağlı, çoğunlukla sulu, bulunduğu yerlere göre bazen daha yoğun, aynı zamanda da karışık, hatta belirsiz bir içeriğe sahip madde. Su, yağ, kan oranı, lenf oranı nedir? Kıvamı, yoğunluğu nedir? Yağın kaynağını veya içeriğini belirlemek hâlâ zordur. Burada yalnızca dolaysız ölçüler gereklidir: renkler, kokular, yayıldığı alan, süre. Bu ölçüler, şişmanlığın kaynakları olarak birçok olası maddeyi bir araya getirir. Hatta bedenin içinden geçen, kabarıklık ve şişkinliklere yol açan, tıpkı ateşten çıkan duman gibi, organ sıcaklıklarından gelen havayı bile.

Şişmanlığın maddeleri

Tıbbi metinler bu yağ üzerinde fazla durmaz: Organları asıl oluşturan madde o değildir. Yine de faydalı kabul edilmektedir;

yok olması çoğu zaman hastalık belirtisidir. Yağ biçim verir, hacimleri şekillendirir, kurumayı önler, hazmı kolaylaştırır, soğuktan korur... Aynı zamanda bir lezizlik, bir nem de sağlar. 14. yüzyılın en başında, Henri de Mondeville bunu neredeyse şiirsel bir dille söyler: Bu yağ, bedenin bazı bölümlerini "nemlendirir ve ıslatır."[3] Yağ, görüntüye hizmet eder ve bedeni korur. Bu da onun saygınlığını daha da güçlendirir, yağın fazlalığı ise bedenin yetersizliğine işarettir. Eğer bu madde tamamen gereksiz olsaydı onun bedenimizde bulunmasını nasıl açıklayabilirdik? Bedenin biçimi ve yapısını yağ olmadan düşünmek olanaksızdır, bir bedenin o olmadan korunması düşünülemez. Tabii ki, günümüzdeki görüşten fazlasıyla uzak bir düşüncedir bu. Hatta öylesine uzaktır ki, bu eski dünyada güç kaslardan değil, etlerin belirsiz kalınlığından ileri gelmektedir.

Böylesi bir madde yine de anlaşılmaz görünür: Hem gerekli hem de değerini kaybetmiş bir madde olan yağ, bir tür atık sayılmaktadır. 13. yüzyılda Bartholomeus Anglicus tarafından,[4] bedenin içinde yanlışlıkla kalmış olduğu düşünülür, "hazmedilmemiş kan", fazla bolluk veya soğuk nedeniyle bedende yoğunlaşıp kalmış bir maddedir. Pıhtılaşmış süt, katılaşmış jöle gibi, içinde bulunduğu ortamlar nedeniyle "sertleşen", katılaşmış maddelere benzetilir. Balgama da yakın olduğu söylenir fakat bu ikisi arasındaki benzerlik açıkça belirtilmemiştir. Balgam, yetersiz ölçüde ısınmış, "yarı ısınmış"[5] kandan gelir, der Bartholomeus Anglicus. Ahlat-ı Erbaa (Dört Sıvı) Teorisi'ne göre, balgam, kan ve safra ya da kara safrayla beraber, "bedenin asıl doğal başlangıcı"nı[6] oluşturan dört bedensel unsurdan biridir. Balgamın süte benzeyen görüntüsü ve kıvamı aynı zamanda gövde ve yoğunluk da verir; bir tür "yağ" sayılır ama bu benzetme asla dile getirilmez. Sıvıyla ilgili göndermeleri doğrulayan kesin kanıtlar şunlardır: Bu maddenin etkisi altında olduğu düşünülen soğukkanlı insanlar su manzaralarının, derelerin, nehirlerin, sisli toprakların, "kar ve yağmurlarla"[7] dolu ufukların hayalini kurarlar. Şişmanlıkları nedeniyle suların dünyasına dalmış bir haldedirler.

Balgam aynı zamanda kadın bedeninin de baskın unsurudur; bu bedenin beyazlığını ve yoğunluğunu o sağlar. Kan ise erkek bedeni-

nin asıl unsuru olarak "siyahlığı" ve sıkılığı sağlar. Balgam, çoğalması açısından da yağa yakındır, yağlı yiyeceklerin tüketilmesiyle birlikte çoğalır: 1256'da Sienalı doktor Aldebrandin "Hepsi de bir dolu balgam yapmaz mı?" diye sorar kendi kendine. Buna benzer bir şekilde, Bingenli Azize Hildegarde da çabuk öfkelenen obur kimselerin bedeninde "tehlikeli ve zehirli bir balgam"[8] birikmesi olacağını kesin olarak söyler. Bu madde de, tıpkı yağ gibi "ağır ve yavaş"[9] bir bedenin, "gevşek bir dil"in, "ağır ve uyuklayan gözler"in[10] ortaya çıkmasına, buna ilaveten "tükürüğe" ve karın "guruldamasına"[11] neden olur.

Birbirinden farklı bu iki olası görüş arasındaki kaçınılmaz çelişki de buradan doğar. Hemencecik kütlesini kabul ettiren, saygı uyandıran, albeni ve sağlık kaynağı olan şişmanlık. Ve, ağırlığıyla şişiren, kişiyi gevşek hatta yetersiz bir hale getiren şişmanlık. Bu, sınırlarla ilgili bir meseledir hiç şüphesiz. "Eski" şişmanlık, hareketi kısıtlamadığı sürece değerlidir. Aynı zamanda gizli bir karmaşa da söz konusudur: şişmanlık kelimesi, yoğunluk kavramı kadar ödem benzeri bir şişkinliği veya hassaslığı da ifade edebilir. Ve nihayet, maddelerin ayırt edilmemiş olması da düşünülebilir: Şişmanlıkla kastedilen durum, "bedenin ana unsurlarının"[12] doldurulması da olabilir, tıpkı 13. yüzyılda Michael Scot'un fizyonomi kitabında görüldüğü gibi. Michael Scot'a göre şişmanlık, bedenin ana unsuru olan sıvıların fazlaca salgılanması ve bu yüzden "karnın şişmesi, bedenin yavaşlaması"dır.[13]

Başka bir deyişle, şişmanlıkların maddesel kutupları, en sıkıdan en gözenekliye, en yoğundan en süngerimsi olana uzanabilir.

Suyun ve rüzgârın sapmaları

Görünürde yaygın olan veya en azından çokça söz edilen bir rahatsızlık olan, sıvı maddeler tarafından bedenin biçiminin bozulmasından kaynaklanan ödemle beraber, şişman kavramına dair belirsizlik daha da büyür. Sudan kaynaklanan hastalıkların belirtilerinin böylece kanıtlandığı düşünülür. Bazı ifadeler, günümüzde tıp tarafından "*asites*" olarak tabir edilen, karın bölgesinde "önemli çapta bir tümör", "şişmiş ayaklar", kolların ve gövdenin "cılız" görüntüsü gi-

bi belirtilerle 2. yüzyılda Kapadokya Kararnamesi'nde anlatılan durumdan söz ederler.[14] Karın sıvısının fazlalığından ileri gelen kendine has bu durumun günümüzde enfeksiyon, kanser, kalp ve damar hastalıklarından ileri geldiği, özellikle de böbreklerden ve idrar yetmezliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ortaçağ'da ise bu durumun kanla ilgili bir sorundan geldiği zannedilir: Bu inanca göre, kan salgılamakta zorluk çeken karaciğer su salgılar. Bununla birlikte, asıl ilgi bu hastalığın belirtilerine ve onun şişmanlıkla arasındaki karşı konulmaz benzerliğine yöneliktir.

Ortaçağ'daki başka ifadeler buna "tüm bedenin şişmesini",[15] "evrensel tümör" olarak nitelendirilen "deri altı ödem"i, 21. yüzyıl tıbbının "hücre dokusunun seröz envazyonu" veya "obezite" diyebileceği "genel" bir aşırılığı, eski zamanlarda yalnızca suyun varlığıyla ilişkilendirilen "yağ istilasını" da katarlar. Bu rahatsızlıklara, bedenin ölçüsüz biçimde şişmesinden söz etmek için kullanılan ve bedenin hem yüzeyini hem de eklemlerini şişiren "lökoflegmazi" de eklenir.[18] Hastalık belirtilerini anlatmak için günümüzde kullanılan terimlerle daha fazla bir benzerlik kurmak tabii ki mümkün değildir. Eski betimlemeler, anlaşılmazlıklarını korurlar. Buna karşın, emin olduğumuz bir şey de vardır: Çok yönlü olan bir rahatsızlık olan ödem, sistemli bir şekilde, en eski ölçütlere göre, üretmesi ve dağıtması gereken kanın yerine tatsız sıvı salgılayan karaciğerin "rahatsızlığı"yla[19] açıklanır. Kanın yerini su tutar ve bu su genel bir "şişlik"[20] yaratacak biçimde bedeni istila eder. Kişinin çok fazla sıvı almasından da söz edilir: Sıvılar karna hücum eder, karaciğerin içinden geçerek "besleyici maddenin diğer organlara"[21] geçişini kısıtlar.

Şişkinlik görüntüsü de unutulmamalıdır. Ortaçağ betimlemeleri ve açıklamaları, hem doğrudan algılara, hem de hayali algılara cevap verir: İçinde nesne bulunan eşyaların arkaik görüntüleri, balon gibi şişmiş beden, şişkinliğe maruz kalmış organlar. Azize Douceline'in mucizesini anlatan 13. yüzyıla ait bir tasvirde, azizenin "kutsal" elleri, bacakları ve karnı ciddi derecede şişmiş Marsilyalı genç bir kızı kurtarır. "Şişkinlik" öyle bir boyuta gelmiştir ki bu yüzden kızın derisi "çatlamış"tır.[22] Bedenin hatlarını bozan sıvılara ilişkin sezgisel bakış da buradan gelmektedir.

Diğer şişkinliklere gönderme yapan görüntüler de unutulmamalıdır: rüzgâra, nefese, havaya biçilen rol. Ödemin özel bir türü olan, gergin durumdaki karnın üzerine parmaklarla vurulduğunda çıkan "karakteristik" sesten teşhis edilen "orta kulak iltihabı" ve onun "rüzgârı"[23] da bunu gösterir. Bedende "dolaşan rüzgârların"[24] içeride aşırı derecede birikmesi, bu "havaları" dışarı çıkartmanın zorluğu, "tüm organları"[25] şişiren bu kasılmalar 13. yüzyılda Arnaud de Villeneuve tarafından anlatılır. Rüzgâr, dünyanın bir unsuru olduğu gibi bedenin de bir unsurudur. Sıcaklıklardan doğar, yayılır, büyür; tıpkı dumanın "cılız bir ateşin etkisiyle yeşil ormandan yoğun bir biçimde yayılması"[26] gibi, organların içine doğru kaçınılmaz bir şekilde yayılır.

Ortaçağ'daki görüş, şişkinliklere, havanın olası rolüne inanır. Neredeyse karanlık nedenlere varıncaya dek, derileri şişiren nefeslere de inanır. 1374'te *Chevalier de la Tour Landry*'de betimlenen, gösteriş merakı yüzünden bedeni istila edilerek cezalandırılan genç bir kızın bulunduğu sahne de buna örnektir. Eğitici anlatı diye bir şey varsa eğer, işte budur. İlk bölümde bu "süslü"nün aşırılıkları, süs ve mücevherlerini nasıl sergilediği, kiliseye giderken nasıl makyaj yaptığı, kendisini daha alçakgönüllü olmaya davet edenleri nasıl da görmezden geldiği anlatılır. İkinci bölümde, uğradığı cezanın yarattığı şoktan söz edilir; sıcak bir rüzgâr, suçlunun bedenine sızar, hatlarını bozar. Üçüncü bölümde ise küçük düşürücü itiraf yer alır: "Tanrı'nın intikamını görün [...] Bakın ne hale geldim: Bir çuvaldan bile şişmanım."[27] Birkaç on yıl sonra Christine de Pisan da *Visions*[28] [Görüler] adlı eserinde şu sahneleri betimler: VI. Charles'ın azgın aristokratları "dağlardan gelen bir rüzgâr tarafından" cezalandırılırlar. Rüzgâr, onların alçaklığını daha iyi gösterebilmek için bedenlerini aşırı ölçüde şişirmiştir.

Christine'in bu "görüler"inde gerçek olan hiçbir şey yoktur tabii ki. Her şey, Ortaçağ'daki hayal gücünü meşgul eden suyun ve havanın betimlenmesindedir. Aşırılıkların ve onların silinme ihtimallerinin somut algısını yansıtırlar.

Geriye, birbirinden farklı görüntüler arasındaki bu belirsizlik kalır: Birileri sıkı etlerden, diğerleri ise gevşemiş, hapsetmeleri gereken sıvılar veya havalar tarafından şişirilen etlerden oluşurlar.

Gut hastaları

Ve nihayet, tüm bunların haricinde, çoğunlukla sinsi, hatta görünmez olan, sözde kişinin yine "fazla" yemesine ve bedenindeki unsurların fazlalığına bağlanan bir şişmanlık vardır: gut hastalığı. Bu hastalığın salgıları ayağı tutar, sinirleri iltihaplandırır, "eklemlerin"[29] içine sızar, parçaları birbirinden tamamen koparana dek onları ayırır. Müstakbel biyokimyacılar tarafından ürik aside yapılacak göndermeler de henüz olmadığı için, "gut" ağrısı uzun süre boyunca bir refah işareti sayılır. İncil'in 12. yüzyılda yapılmış çevirisinde, "yaşlılığında" gut hastalığına yakalanan kral acıdan "kıvranmaktadır."[30] 14. yüzyıl tiyatrosunda "gut hastası" kişi "aşağılık ve zengindir."[31] Bartholomeus Anglicus da 13. yüzyılda yazdığı gut betimlemelerinde "nefis bir şekilde ve çok fazla dinlenerek yaşayanları"[32] hedef alır.

Bu hastalığın da tabii ki sıvılardan, "topuklara inen kötü sıvılar"dan,[33] "ayaklara dek inen fazla sıvılar"dan[34] ve yine "hastanın yediği balgamlı etler"le[35] açığa çıkan balgamdan kaynaklandığı söylenir. Düzensiz maddeler, hazmedilememiş karışımlar olarak kabul edilen bu sıvılar, bilinmeyen kaynaklarıyla, asitlikleriyle ve bedenin alt kısımlarına dair saplantılarıyla birlikte bedenin içinde dolaşırlar. Kalçalara ve kasıklara inebilirler. Örneğin, hastalıkları tanımlandıran ve sınıflandıran uzmanların daha sonraları "siyatik" olarak adlandıracakları rahatsızlık, 13. yüzyılda Rutebeuf tarafından "kasık ağrısı" olarak söz edilen "çok feci"[36] guttur.

İltihabın rengi her ne kadar sebepleri ayırt etmeye kimi zaman yardımcı olsa da, bu hastalığın kökenleri belirsizdir: iltihabın rengi kırmızıysa kandan, iltihap süt kıvamındaysa balgamdan, sarıysa öfkeden kaynaklanır. Buna karşılık, "regl kanaması biten"[37] kadınların gut hastalığına yakalanmıyor olmaları bile, "oraya buraya"[38] koşan bu karışımların olası çeşitliliğini tek başına doğrular. Bu durumda, besinlerin emiliminde tamamen kendine has bir "fazlalığın" olduğuna inanılır. Gözle görülür şişkinliklere sebep olmadan büyük bir zarar veren, bedenin içinde gezmekte olan bir birikimdir bu. Müshille veya kan alma yoluyla tedavi önerilmesi de, bir "fazla"lığın olduğunu doğrular: Aşırılığın kesin bir görüntüsüdür.

Gut hastalığı açık bir biçimde şişmanlık anlamına gelmese de,

şişmanlığı oluşturabilecek nedeni de ortaya koyar: çeşitli yoğunluklardan oluşan gezici sıvılar. Demek oluyor ki, "ilave"ler de birbiriyle ilgisizdir, çeşitli biçimlerde görülebilir, çeşitli biçimlerde ağırlıklarını hissettirir ve çeşitli biçimlerde acı verirler. Hepsi de "şişman" adı verilen karışık sınıflandırmanın çatısı altındadır. Hepsi de, bastırılması kolay görünen, atılan ve reddedilen maddelere aittir.

Boşaltmanın "basitliği"

"Ortadan kaldırmanın" görüntüsü, çok alışıldık bir biçimde kendini kabul ettirir: boşaltma, gevşetme. Özellikle "çok şişman" kavramı, "normal"in bir uzantısıdır yalnızca. Tek sorun "kuruma"dır, bu "fazlalığın" sızıntılar ve "sönmelerle" silinmesidir, tozlar, "kızıl kantaronlar", salgıları azaltan "astrenjanlar", hepsi de nemi azaltmaya ve etleri sıkılaştırmaya yarayan maddelerdir. Tıpkı 1135'te Şişman Louis'ye uygulanan tedavi gibi. Suger, sıkıştırma uygulamaları üzerinde özellikle durur ve en "sert ve tatsız ilaçları", bedenin içini daha iyi kurutmak için[39] verilen en yoğun "kızıl kantaronlar"ı içmeye mahkûm olan kralı anar. Böylece, boşaltma çabasına bir de daralma çabası eklenir.

Diğer yandan, bazen daha etkileyici olan ama sonuçta planlanması açısından benzer olan ödem tedavisi vardır: Hava ve suyun boşaltılması. Jehan Yperman "genel bilgiler"den söz eder: kan alma, sülük yapıştırma, müshiller, "maydanoz ve katırtırnağıyla yapılan sıcak kompresler",[40] gelenekselleşmiş boşaltma yöntemleri. Guy de Chauliac, "dumanlı" maddeleri "tüm bedeni kat eden gazlı apselerden"den[41] söz ederken çifte bir tertibatın üzerinde durur: "Sıcak tarafından buharlaştırılmış etler"den[42] gelen hava üretiminin kısıtlanması amacıyla uygulanan perhiz, diğer taraftan da fazla havayı "söküp atan"[43] "buharlaştırıcı" maddelerin uygulanması. Yöntemler hoyrat olabilir, tıpkı önceden "aşağıdan ve yukarıdan" birbirine bağlanan kol ve bacakların üzerlerine kesik atılması, daha sonra da içlerindeki havanın daha iyi boşaltılması için "bir usturayla"[44] delinmesi ve sonunda derilerin daha çok gerilmesi için[45] uygulanan yağlar ve merhemler yardımıyla kabuk tutması gibi. "Duman",[46] tıpkı basınçlı bir kabın içindeki madde gibi dışarı salınmaktadır.

Havaya, suya, keselere ve kaplara, derilere, onların gevşekliğine ve sıkılığına dair oluşturulan hayali kavramlar, söz konusu hastaların ayrıntılı profilini açıkça belirtmeden, tedavi uygulamalarıyla ilgili kavramlardır. Yine de "basit" uygulamalardır bunlar: Amaç, fazlalığı ortadan kaldırmaktır. Bu da, zayıflamanın asla bir sorun sayılmadığını gösterir bize: "Ortadan kaldırma"ya yönelik davranışlar her şeyi çözümleyebilir. Başarılı olacakları kesindir, hastanın çok fazla acı çektiği durumların haricinde elbette.

3

Hatanın ufku

Ortaçağ dünyasında, birden fazla şişmanlık türü bir arada yaşamaktadır. Bunlardan biri, sıvı gevşekliğiyle ödemdir; ikincisi, endişe verici aşırılıklarıyla "çok şişman"dır. Üçüncüsü ise, gözle görülür gücünden dolayı sağlıklı olan "şişman"dır. En önemli şişmanlık da odur; köklü bir aileye mensup, biriktirmenin saygınlığını taşıyan, büyük şölenleri, "gönlünce içmeyi"[1] hoş gören bir kızdır adeta, güç ve güven verir.

Buna karşılık, şişmanlıktan çok şişmanlığa geçiş hakkında hiçbir şey söylenmez, ya da çok az şey söylenir. Onların hakiki eşitsizliği hakkında hiçbir şey söylenmez ya da çok az şey söylenir. 11. yüzyılda yaşamış Fatih William'ın "geniş ve iriyarı"[2] bedeni uzun zaman boyunca bir kuvvet göstergesi olarak kabul edilmiş, sonra da birdenbire bir zayıflık işareti haline gelmiştir. William'ın çağdaşı olan ve zarif bedenli (*elegantis corporis sanitate*[3]) bir adamken, fiziği ve başarıları takdir edilmeden, tam bir çöküşe geçtiği kabul edilen Philippe için de çok benzer bir durum söz konusudur.

Yine de, Yüksek Ortaçağ dönemindeki değişim, aşırı yiyen ve bilindik yuvarlak hatlara sahip olan "şişman"ın çevresinde gerçekleşir. Her ne kadar belirsiz bir ifade de olsa, alışıldık şişmanlığa yönelik eleştiriler çoğalır. Baskılar doğar. Ölçütler birbirleriyle çatışmaya başlar. Kendine hâkim olmayı ve ölçülü davranmayı öğütleyen din adamları başta olmak üzere, şişmanlığın tehlikesini duyurmaya çalışan doktorların ve arınmayı yücelten Ortaçağ saray çevrelerinin de dahil olduğu birçok kültür de şişmanlığı reddettiğini vurgular.

Din adamlarının modeli

Din adamlarının sözleri ve etkisi Yüksek Ortaçağ'da değişiklik gösterir. Uzun zaman boyunca yalnızca başrahiplere ve onların himayelerindeki kişilere şart koşulan münzevi yaşam, 12. ve 13. yüzyıllarda, dönüşüme uğrayan şehirlere de yayılır. 12. yüzyıl sonunda "şehirlerin filizlenmesi"[4] cemaati de yeniler. Şehir, sosyal yaşamı değiştirir. Vaazlar daha büyük kitlelere yayılabilir, "cinsel perhiz" laik bir örnek haline gelebilir. Dilenci rahipler mesajlarını daha da güçlendirir, onu daha anlaşılır kılmak için basitleştirir ve bu şekilde göbek "fazla"lığını diğer günahların başlangıcı olarak tanımlarlar.[5] Chartres piskoposu Salisbury'li John'un yazdığı (1180) fabldan uyarlanan "kol ve bacakların göbekle kapışması"na dair uzun şiirde kullanılan imgeler de buradan gelmektedir: göbek, "kokuşmuş havayla dolu nefesler", "çöp dolu bir çuval", "pis uçurum", "şiş göbek", "rezil", "şişmiş damar"[6] ifadeleriyle anılır. Sonuç değişmez: Karın, kol ve bacaklar için vazgeçilmezdir, onları besler, "destekler." Bununla birlikte, bu ifadelerdeki acımasızlık gözle görülür derecede daha belirgindir.

Bu konu 13. yüzyılda daha da keskin bir hale gelir. Günah çıkarma uygulamasını gerçekleştirenler her şeyden önce şehirde yaşayan halkı hedef alırlar. Hataların itiraf edilme sürecini yeniden düzenler, basitleştirmeler ve somutlaştırmalarla ilgilenirler.[7] "Dev bir eğitsel çabadır bu" der Mireille Vincent-Cassy: Oburluk bağlamını belirlemeli, aşırılık ise durumlar ve nesneler yardımıyla "görselleşmelidir." Oburluk ve onun simgeleri, obur kişiyi domuzla, şişmanlığı da çamurla bağdaştıran fabl derlemelerinin yazılışına dek sahip olmadıkları bir anlama bürünür böylece.[8] 13. yüzyılın başında özgün sayılan, hayvana binmiş obur adam imgesi artık günahkâr bir kimseyi, daha kaba, daha edilgen, nesnesi olduğu kötülük tarafından ele geçirilen bir kişiyi gösterir. Halbuki, çok yakında aynı resimde yerini domuza bırakacak olan ayı, tartışmalı saygınlığını ortaya koymaktadır: Bir zamanlar güç simgesi olan yırtıcı ve vahşi hayvan artık yalnızca aşırılık simgesidir. Obur adamı sırtında taşır. Onun yansımasıdır.

Bu durum, bedensel biçimlerin vaazlarda daha çok konu edilmesine sebep olur: İri bedenlere yapılan göndermeler pisboğazlığı,

açgözlülüğü işaret eder. Öğretiyi daha iyi biçimde somutlaştırmak amacıyla yazılan ve yeni bir edebi türe ait olan *exempla*'larda yer alan savunmalar da bunu gösterir. Étienne de Bourbon'un bir anlatısında söz ettiği, 1220 yılı civarında, başrahiplerini seçmekten âciz oldukları için kararı kral Philippe Augustus'a bırakan keşişler gibi: Kral bunu kabul eder, herkesin görünüşünü dikkatle inceler ve kararını verir. Seçilen kişi kim midir? "Münzevi zayıflığı"[9] sayesinde diğerlerinin "şişmanlığı"na galip gelen kişi. Reddedilme, bedenin hatlarından ve onların aşırılığından ileri gelir.

Bu eleştirilerde estetikle ilgili hiçbir taraf yoktur. Tartışmaların merkezinde çirkinlik yoktur. Buna karşılık, asıl önem taşıyan unsur kusurdur: Bedenin çöküşü tarafından ihanete uğrayan açgözlülük, bu günahın ağırlığı her şeyden önce gelir. Yine de ayırtılı, hatta kısıtlı bir çelişkidir bu çünkü din adamları uzlaşabilir, ayrıcalıklardan vazgeçebilir, "şişman" kavramının olası normalliğini devam ettirebilirler. 13. yüzyılda Thomas de Chobbam, konumu dolayısıyla yoksunluğu "zor" bulan kimseler için "ceza ikameleri" önererek bu durumu ortaya koymaktadır:

> Sofranın zevkine alışkın olan güçlü ve zenginlere çok büyük bir ceza, çok sıkı bir perhiz verilemez; kötü alışkanlıklar yüzünden veya belki de yaradılışları gereği lezzetli yemeklerden uzak duramayanlara da sadaka veya duaya karşılık gelecek bir ikamet cezası verilir.[10]

Saint-Louis de bizzat bu zengin sofraların "gereklerine" hiç tereddütsüz ayak uydurur, din adamlarının perhizine karşı da duyarlıdır: "şatafatlı sofraların"[11] vesilelerinden uzak durmak olanaksızdır.

Geriye, birçok metin yazarak ve vaaz vererek, ziyafet kültürüne karşı perhiz uygulamasını yayan Ortaçağ din adamlarının ağır ilerleyen çalışmaları kalır. Geriye, özellikle ahlaki tehlikenin baskınlığı kalır, 15. yüzyılda oburluğu ayıplayan, "yağlanmış etleri"[12] sahibi tarafından artık dizginlenemeyen huysuz bir ata benzeten Christine de Pisan'ın söz ettiği ahlak anlayışıdır bu. Ortaçağ'da günah, her şeyden önce coşkunluktur. Şişmanlık her şeyden önce tutkudur. Christine de Pisan için, "fazla şehvetli biçimde beslenmiş olan bu beden" "kayıp", tatminsiz, sürekli çoğalan bir yutulma içinde olan bir

nesnedir. Bir kez daha, estetik değil, kusur ve kusurun baş edilemez sonuçları söz konusudur.

Doktorların modeli

Yüksek Ortaçağ döneminde ortaya çıkan ve biriktirme uygulamasına karşı gelen bir başka kültür de doktorların kültürüdür. "Şişman" kavramının tanımı onlarda da kesin olarak belirlenmemiştir ve belli rakamlara bağlı değildir. Yakışıklı Philippe'in özel cerrahı Henri de Mondeville, 14. yüzyılın başında "şişman" kelimesini tanımlamaktan kaçınır, böyle bir durumun gözle görülür olduğundan, şişmanlığı "göz ve dokunma duyusunca"[14] algıladığımızdan söz eder. Yine de, Ortaçağ medeniyetiyle birlikte doktorların varlığı kendini daha fazla hissettirir. Verdikleri tavsiyeler artık etrafı birtakım meclisler bulunan önemli bir kişiye hitap etmez, "yaygınlaşır", bir kitleyi hedef alır. Bu tavsiyeler 13. yüzyılla birlikte daha sağlam bir üniversite eğitimine dayanır ve daha iyi duyurulabilen "sağlık perhizlerini"[15] gündeme getirir.

Özgünlük, yine hitabet yeteneğinde saklıdır: 13. yüzyıldan sonraki tıbbi metinler, şişmanlığı sadece genel olarak kötülemekle yetinmez. Bu durumu tetikleyen nedenleri belirtir, uyarılar tayin ederler. Sienalı Aldebrandini, resimli bir metinde şöyle der: Kişi öyle bir şekilde yemelidir ki "yedikten sonra ağırlık hissetmemeli, şiş karnının guruldadığını duymamalı ve ancak hafifçe nefes alabiliyor olmamalı."[16] Bernard de Gordon ise şöyle der: Yenilen yemeğin ölçüsü öyle olmalıdır ki "ne nefes, ne de nabız değişmelidir [...] Midemizde ne gaz, ne sıkışma, ne ağırlık, ne de zayıflık hissetmeliyiz."[17] Şişman kavramı her ne kadar tanımlanmıyor olsa da hemencecik algılanan bu sıkıntı, takibe alınır. İşin özünde "ılımlı" olmak vardır, onu nitelendiren şey ise verdiği "ağır" izlenimidir.

Ve birkaç on yıl sonra, 14. yüzyıl doktorları "şişman" kelimesinin daha anlaşılır bir tanımını yapmak istediklerinde, her şeyden önce aşılanan görüntü aşırılığın, sarkmış etlerin görüntüsüdür. Guy de Chauliac'ın 1363'te yayımladığı incelemeye göre, kişi şu durumda şişman kabul edilir: "Beden o kadar büyük miktarlarda et ve yağ taşımaktadır ki ne sıkıntısız biçimde yürüyebilir, ne arkasına doku-

nabilir, karnının şişkinliği yüzünden ne ayakkabılarını bağlayabilir, ne de rahat şekilde nefes alabilir".[18] 14. yüzyılda bile şişmanlıktan, hatta yağ ve etle ilgili nüanslardan bahsetmenin ne kadar zor olduğunu gösteren, belirleyici bir metindir bu. Avignonlu papaların cerrahı olan Guy de Chauliac, şişmanlığı "son" olarak tanımlar, kalınlığı devasalıkla, "katlanılmaz" olma kavramıyla nesnelleştirir, biçimler ve hatlardan çok, gözle görülebilir olan ve engellenen eylemler üzerinde durur. Tüm bunları betimlemek de tabii ki daha kolaydır; 11. yüzyılda, I. Philippe'in şişmanlığını anlatmak için ata binmekte çektiği zorluktan söz edilmesi gibi. Guy de Chauliac, yürüme ve dokunma gibi hareketlere varana dek, bu yöntemi yayar ve sistemleştirir. Nihayet, tehlikeden de söz eder: Et kütlesi tarafından daraltılan atardamar ve toplardamarlar; kan ve bedenin ana unsurları olan diğer sıvıların eksikliği yüzünden doğal sıcaklığın kaybedilmesi gibi tehlikelerdir bunlar.

Bu açıdan bakıldığında, Avignonlu papalar tarafından tek şişman, "çok" şişman olan insandır. Bu durum da, en eski tanımların ne kadar belirsiz ve zor olduğunu hiç olmadığı kadar iyi anlatır bize. Aynı zamanda, birden fazla şişmanlık türü de gözle görülür bir "yokluğa" itilmiştir; kuşkusuz, aşamaları ve dereceleri belirleyecek zihinsel araçlar o dönemde yoktur. "Ortalama" şişmanlar, resimlerde ve kelimelerde yokturlar. Neredeyse sakat denebilecek durumdaki kişiler hariç, hiçbir şekilde aşırı iri olmaktan söz edilmez. Bu da, gelecekte ortaya çıkacak nüanslar tarafından reddedilecek "hatırı sayılır" derecede ağır kimselerin "kabul edilir", hatta "şanslı" sayılmalarına sebep olabilir.

Saray çevrelerinin modeli

Üçüncü kültürel baskı ise Ortaçağ'daki saray çevreleri ve onların girişkenliğinden gelir. Ortaçağ'ın feodal döneminde dış görünüşün daha da zarif olması gerekmektedir. Becerikli olması ve iyi nişan alması konusunda kendisinden gittikçe daha fazla şey beklenen mızrak taşıyıcısı, binici erkeğin çevikliğine ve hafifliğine dair belirlenen şartlara da kaçınılmaz biçimde boyun eğmelidir. Savaşçı[19] bir dünyanın merkezinde, örnekler de yön değiştirir. Asıl beklenti, güç ve

hafiflik arasında daha yakın bir ilişki olması, şişmanlık ve zayıflığın birleşmesi üzerinedir. Bu arada toplumsal kökenler hâlâ yiyeceklerin biriktirilmesini teşvik eder: Kişi, yırtıcı bir iştahla gücünü, daha orantılı bir çizgiyle esnekliğini göstermelidir. Örneğin Tristan, 12. yüzyılda daha kendine has bir profil çizmeye başlamıştır bile: "Geniş omuzları, zayıf böğrüyle, onu o denli soylu ve gururlu gören herkes Rohault'ya [babası] övgüler yağdırıyordu." 12. yüzyıl şiirindeki "güzel Érembourc"un sevgilisi Raynaut'dan ise şöyle söz edilir: "Omuzları geniş, karnı zayıftı."[20] Hacmin gözle görülür biçimde sınırlandırılması da buradan gelir: Eylemin, hareketin, gücün engellenebileceği durumlarda aşırılık başlar.

Şövalyenin sanatı da bu imgelere yakındır: Mızrak mızrağa çarpışmak güç, hatta ağırlık ister. Ağırlığın burada önemi büyüktür, rakibin dengesini bozmaya, onu devirmeye, "topuzlarını boşaltmaya" mecbur etmeye yarar. *Quête du graal* [Kutsal Kâse'nin İzinde] adlı eserde güç ve ağırlık, Galaad adlı kahramanda birleşir. Üç atlının saldırısına karşı koyan bu kahraman "mızrakların gücü dörtnala koşmakta olan atını durdurmuş olsa da, eyerinin üzerinden kalkmaz bile."[21] Yalnızca çok dar böğürler sayesinde mümkün olabilecek, vazgeçilmez bir manevra kabiliyeti de buna eklenir. Geniş ve dar, şişman ve hafif kelimelerinin karışık biçimde sürekli tekrarlanması da buradan gelir: Canlılıktan faydalanarak ağırlıktan da söz etmenin kendine has bir biçimidir bu.

Aslanın saygınlığı işte o zaman ayınınkiyle rekabet edecek hale gelir, daha sonraları da onun yerine geçer: Aslan göğsü ve güçlü yelesinin altında, esnek olduğu kadar dar böğürlere sahip olan, kralla ra yakışır bir hayvandır. Chrétien de Troyes'in romanında söz edilen, yumruklarıyla mızrakları büken, hatta onları kıran Yvain'in de takma adı aslandır.[22]

Daha genel olarak söylemek gerekirse, Ortaçağ saray çevreleri yaygın bir sosyallik anlayışını başlatırlar: Danslar, sofra adabı, duruş, giysiler de bu anlayışın bir parçasıdır. Dolayısıyla, nüans kadın bedeni için de geçerlidir. Yine de, erkek bedeniyle arasında belirgin farklar da vardır: Kol ve bacakların kırılganlığı da kadın bedeninin betimlemesine eklenir, bakışları aşağıdan çok yukarıya doğru yöneltir: Yvain'in bakire sevgilisi "uzun, narin ve dik duruşlu"dur.[23]

Kadın bedeni daha hassas, daha esnek olarak betimlenir ancak yine de etli oluşu ima edilir. Zarafet ve yumuşak tenden, kırılganlık ve tombulluktan oluşan bir karışımdan söz edilir: "Belin inceliğinin ve göğüslerin makul büyüklüğünün birer güzellik unsuru olarak Fransa'da kabul edilmesi ancak 13. yüzyılın sonunda doğru gerçekleşir."[24] 13. yüzyılda yazılmış bir şiirde Ignauré'nin sevgilisi "uzun ve tombul boyunlu", "biraz geniş kalçalı", "ince belli" ve "sıkı ve küçük göğüslü"dür.[25] 13. yüzyılda yazılan *Roman de la Rose* adlı eserin kahramanı Fortem, bir bağcık yardımıyla belini sıkar ve göğüslerini desteklemek amacıyla bağcığı yukarıya çeker.[26] Nicolette'in sıkı göğüsleri hakkında bir ipucu veren beli o kadar incedir ki "iki elinizin arasında kavrayabilirsiniz."[27] Başka bir deyişle, incelik zorunlu bir ölçüt haline gelmiştir.

4

15. yüzyıl ve değişen rafinelik

"Sıradan" şişmanlıklara dair eleştiriler 15. yüzyılda daha baskın bir hale gelir. O güne dek yer almadıkları Ortaçağ minyatürlerinde veya duvar resimlerinde tanınabilir hale gelen hacimler, hem beden hatlarına gösterilen yavaş ve belirgin bir dikkatin, hem de bu hatların fazlalıklarını belirleme ve etiketleme çabasının işaretidir. Bu konu, 15. yüzyılda canlanır: İkonografiye henüz giren "şişman" kavramı, şişmanlığa dair yeni bir bakış da getirmiştir hiç kuşkusuz.

Ortaçağ dünyasında şişmanlığa dair hemen hemen hiçbir görüntü yoktur. Şişmanlık konusu elbette ki sözde yer alır. Buna karşılık, resimlerde veya çizgilerde yok sayılmıştır. 11. yüzyılda İngiltere'nin fethini kutlamak için dokunan Bayeux işlemesi, kahramanlarla, gemilerle, çarpışmalarla, süvari alaylarıyla, ziyafetlerle doludur fakat resmedilen bedenlerin biçimleri birbirinden ayırt edilemez. Gerçek hayatta "şişman" olan William'ın bedeni, daha zayıf olan diğer insanlarınkine benzemektedir bu işlemede. Siluetlerin hepsi birbirinin aynıdır, zincirden yapılmış giysiler, bedenin kıvrımlarıyla uyumlu kabartmalar.[1] Şişmanlığa karşı bir kayıtsızlık mı söz konusudur yoksa dikkat eksikliği mi?

Bununla birlikte, 15. yüzyıl resimlerinde perspektifin kullanılmaya başlanmasıyla birlikte bedenlerin kalınlık ve yoğunluk kazandığı Geç Ortaçağ döneminde bir gerçekçilik akımı da başlar. Görüntülerin dünyası, tavır ve kilo değişikliklerine bağlı olarak daha fazla bölünür. Daha başka biçimde gösterilmeye başlayan beden, daha farklı şekilde var oluyor, "kusurlarını" dayatıyor, fazlalıklarını öne sürüyor gibi görünür.

Geriye, inkâr edilemeyen zıtlıklar kalır. Kısıtlama ve arınmayla ilgili örnekler, üstünlük kurmayı başaramaz. Yiyecek miktarlarına sezgisel biçimde bağlı olan güç, bedenin ağırlığına sezgisel biçimde bağlı olan kökler, vaazlara ve imalara birdenbire boyun eğmez. Modernitenin başlangıcında, bu konu da çatışmalardan payını alır. Beden biçimleri konusunda daha çok bilinçlenmek, şişmanlık tiplerinin tamamen reddedilmesi konusunda fikir birliğine varmak anlamına gelmez hiçbir şekilde.

Görüntülerin kökeni

15. yüzyıl ikonografi evreni bu zıtlıkları aniden su yüzüne çıkartır. Karın geniş olabilir, genel biçim hatları "bozabilir." 1460 yılında yapılan *Le Roi de Babylone distribuant ses terres à ses deux fils* isimli resimde yer alan bir kahramanın silueti ölçüsüz bir biçimde öne doğru eğilmektedir.[2] Oysaki değerli bir kahramandır bu, törensel bir şekilde prense eşlik eden kabarık bir şekil olarak çizilmiştir. Nicolas Froment tarafından 1476'da yapılan *Buissant ardent*'de de çifte gerdanlı, şişko bir yüz görürüz.[3] Burada hiçbir kınama veya alaycılık yoktur; soydan gelen ve yetkiyi temsil eden bir şişmanlık söz konusudur. Bununla birlikte, siluetler arasındaki zıtlıklar daha da belirginleşmiştir: Resim, artık etlerin biçimsizliğine daha gerçekçi bir dikkat sarf etmektedir.

Çizgilerin belirginleşmesiyle, şişmanlığın daha ayrıntılı bir eleştirisi gündeme gelir, 15. yüzyılın ortalarına ait olan *Livre des Heures d'Etienne Chevalier*'deki,[4] bakirenin düğününde görülen "mest olmuş" imajı da bunu doğrular. Şişkin bir yüz, kapalı gözler, kısa bir boyun, yuvarlak omuzlar, hafifçe öne sarkan bir karın. Bu kahraman, sahnenin gülünçleştirilmiş bir tanığı, bakirenin Tanrı'yla evlenmesi sonucunda talipler sınıfından çıkarılan sersem bir kentsoyludur yalnızca. İşte bütün anlam, kutsallaştırmanın sıradışılığı kadar bu dışlanmadan da kaynaklanır, bu iki kavram da o ana dek evliliği amaçlayanları ve artık bunu yapamayacak olanları aşağılar. Bu kalın hatlarla ilişkilendirilen aşağılayıcı kavramlar da buradan, yani aptallıktan, kabalıktan, gülünç özlemden kaynaklanmaktadır. *Heures de Chevalier*'nin devamında Pilatus'un çevresini saran "rahip" siluet-

leri için de aynı göndermeler mevcuttur: Fazlaca genişlemiş bir yüz, çökmüş bir gövdenin içine neredeyse gömülmüş bir kafa, bedensel özelliklerinin her biri zekâ ve öngörü eksikliğini doğrular niteliktedir. Şişmanlığın eleştirisi, 15. yüzyılda *La Cavalcade des Vices*'te resmedilen oburla birlikte daha da önem kazanır. Hacim fazlalığı bu eleştiride ilk sırada yer alır. 1463 tarihli *Miroir Historial*'deki minyatürde yer alan ayı ve onun sırtına binen kentsoylu, bu hacim fazlalığıyla ilgili bir görüntüdür.[5] Tembellik ve kalınlık kavramları baskındır, bu durum da ayı ve obur adamı birbirlerine yaklaştırır.

15. yüzyılda minyatür, bir başka deyişle özgünlük kazanır ve konu ettiği kahramanlar da birbirinden gittikçe farklı olmaya başlar. Şişmanlık eleştirisi ise hâlâ büyük ölçüde ahlaki niteliktedir: Davranışlarla alay edilir, estetik nitelikli bir yargıdan çok kusur gösterilir, estetik konusu tamamen göz ardı edilmiyor olsa da. Şişmanlık günahtır.

XV. yüzyıl sonlarında Commines adlı şair, "aşırı derecede obur" olduğu için İngiltere Kralı Edward'la alay ettiğinde, hikâyeler de bu eleştirilerle örtüşür. Ağırlığı altında "boğulan" kral 1483'te ölür:

> Hiç kimseden korkmadan, zevklerini her şeyden üstün tuttu, yağlandı ve şişmanladı ve hayatının baharında fazlalıkları gelip onu kemirdi ve aniden beyin kanamasından öldü.[6]

Şişmanlık, pekâlâ bir kusur ve tehlikedir.

Toplumsal bir ayrım mı?

Birbirine zıt bu hatların da kendi toplumsal kaynakları vardır. Örneğin, Gaston Phoebus'un[7] *Livre de Chasse* kitabında yer alan 15. yüzyıl minyatürlerinde iki tür kahraman vardır: İlki, "hizmetliler", yani sıradan insanlar, tarım işçileri, ustabaşılar, seyisler, çeşitli yardımcılar bu sınıfa girerler. Yünlü kumaştan yapılmış elbiseler giyen, hareketli insanlardır bunlar. İkincisi derebeyi ve onun çevresidir; daha denetimli hareket eder, kadifeden veya kürkten yapılma kıyafetler giyerler. Çoğunlukla yuvarlak omuzlu, şişkin yüzlü, bazen büyük göbekli bu hizmetliler, duruşları ve "hatları" ile, ayrı bir masada ye-

mek yiyen, hepsi de daha nazik duruşlu, uzun yüzlü, kemerlerini sıkıca bağlamış olan derebeyi ile çevresinin tam tersi bir görüntü vermektedirler. Bir yanda halkın şişmanlığı, diğer yanda da seçkin bir rafinelik midir söz konusu olan? İkinci dereceden katılımcıların tavırları bunu doğrular, bu kişilerde bir "açgözlülük" olduğu ima edilir: Yere oturmuş olan hizmetliler ve tarım işçileri, eti iki elleriyle kavrayarak kopartır, aynı tabağı paylaşır, kafalarını iyice arkaya devirerek fıçıdan içki içerler. Bu, efendilerinden gelen bir bolluğun işaretidir hiç kuşkusuz ama içten geldiği için halka dair basitliğin de işareti sayılmaktadır. Ağırlığın hatları bozması gibi, açgözlülük de hareketleri bozar. Yüksekçe bir masada oturan derebeyi ise yemeğe ölçülü biçimde yaklaşır, çatal bıçak kullanarak, küçük parçalar halinde yer ve hatta aşırıya kaçmamak için yemeklerden birini eliyle iter. Onun hemen sağında bulunan bir diğer kahramanın yasaklayan parmağını da bu resimde görebiliriz, tavsiyelerini tekrarlayan ve azla yetinmek gerektiğini hatırlatan bir doktor olabilir bu kişi.

15. yüzyıl illüstrasyonları kendine özgü bir halk kültürünü gözler önüne serer, şişmanlığın değer kattığı meslekleri de konu alır: aşçılık, fırıncılık, kasaplık bu meslekler arasındadır. 15. yüzyıl minyatürlerinde, bu mesleği yapan kişilerin hepsi gözle görülür biçimde iridir: Örneğin, Boccacio'nun *Decameron* eserinde yer alanlar. Bunlardan biri de, aşçı Guiglielmo Rossiglione'dir: şişkin suratlı, göbeği kemerinin üzerinden taşan, tüm bedeni şişman[8] olan bir kimsedir bu. "Herkes tarafından sevilen, akıllı"[9] fırıncı Cisti ise, epeyce yuvarlak bir göbekle Floransa sokaklarında gezer. Halk, kendisini parmakla gösterecek kadar beğenmektedir şişmanlığı.

Halkın ve seçkin sınıfın beğenileri arasındaki bu çelişkilerden daha fazla kültürle ilişkili olan hiçbir şey yoktur kuşkusuz. Bu çelişkilerin tümü mesafeye duyulan arzuyu, onun toplumsal işlenişini, bedensel ölçütlerini dile getirir. Bu tutarsızlıklar, her ne kadar az sayıda olsalar da, fabllarda zaten yer almakta, köylüleri "şişko ve hödük"[10] veya "kötü ve açgözlü"[11] olarak nitelendirmektedir. Özellikle de, halkın alt sınıfının şişmanlıkla, seçkin sınıfın ise incelikle bağdaştırıldığı bir toplumsal ölçütün yerleşmesine neden olurlar. Ayıplayan bakışlar, toplumsal odaklı bakışlardan başka bir şey değildir. Birçok ölçüt pekâlâ dönüşüme uğramıştır.

Yaşam biçimi ve çatışma

Buna karşılık, gerilimler de devam eder. Ayrıcalıklı kimseler arasında da durum böyledir. Biriktirmenin saygınlığı, din adamlarının, doktorların, saray çevrelerinin karşısında her zaman pes etmez. 14. yüzyılın sonunda ve 15. yüzyılda çelişkiler hâlâ devam etmektedir. Floransalı tüccar Francesco di Marco Datini ile doktoru Lorenzo Sassoli de Prato arasındaki mektuplaşma, hem kültürel hem de toplumsal nitelikli diretmelerin varlığını gösterir. Malları denizleri aşan büyük kumaş tüccarı, popüler geleneği devam ettirmektedir. Bol yemenin sağlık getirmesini bekler, çevresindeki kimselere et yedirerek onları tedavi etmeye çalışır, hasta bir hizmetçiyi daha çok rahatlatabilmek için ona "üç çift" beçtavuğu gönderir, önerilerini tekrarlar: "Onları mutlaka ye çünkü daha iyi ve daha sağlıklı hiçbir şey yiyemezsin, sana onlardan yine göndereceğim."[12] Zengin Francesco, ölçüsüzce yemenin erdemine inanmaktadır: "güzel et suyu", "yağlı mı yağlı bir peynir", "taze yumurtalar", "etler", "güzel balıklar", "iyice olgunlaşmış bir dolu incir." Sağlığın, cömert ve esaslı yiyeceklerden geldiği söylenir. Eski gelenekler henüz kaybolmamıştır.

Doktor ise bu ölçütleri düzeltmeye, azla yetinmeyi teşvik etmeye, "oburluğu" "utanç"la bağdaştırmaya çalışmakta, hatta tüccara uzun uzun "vaaz vermekte"dir: "Sizin yaşınızdaki bir adama, oburluğunun kurbanı olduğunu söylemek, saygıdeğer bir övgü müdür?"[13] Doktorun yaşam kuralı haline gelmiş mesajlarının, "ahlak felsefecilerine ve ilahiyatçılara" yaptığı çağrının, "en büyük günah"tan söz etmesinin sebebi de budur: Hem sıvıları zapt edilmesi gereken bir bedene bir doktor gözüyle bakar hem de ahlaki bir göndermede bulunur. Tüccarın ölçütleri, doktorunkilerle uyuşmaz. Bu nedenden dolayı, mektuplaşma daha da hararetlenir.

Ludivico Sforza 1457 yılında Milano'daki asilzade sınıfından bir doktor istediğinde de benzer bir gerilim yaşanır. Prens, çok şişman bulunan oğlu Gianfrancesco'ya "zayıflatıcı bir perhiz" uygulanmasını ister. Bu durumdan da anlaşılacağı gibi, kendisi de azla yetinme konusundaki ilkelere inanmaktadır. Doktor onun bu isteğini kabul eder, oğlun da rızasını alır ama önemli bir konuda başarısızlığa uğrar: Tamamen toplumsal bir nedenden dolayı, tedaviyi sonuçlandır-

mak mümkün olmamaktadır. Doktor, bu durumun çözümlemesini en basit şekilde şöyle yapar:

> Yiyeceklerin çeşitliliği ve fazlalığı hakkında konuştuktan sonra ve ben, bunun ne derecede zararlı olabileceğini ve ne kadar gereksiz olduğunu birçok kanıt yardımıyla ona anlattıktan sonra, Majesteleri sofrasından vazgeçme konusunda dün bana söz verdi ancak soylular sofrası konusunda kendisini kısıtlamamı istemediğini bana söyledi.[14]

Doktor, tutumunu açıkça ortaya koymuştur. Hastasını kısmen ikna etmiş, fakat bir engelle de karşılaşmıştır: zengin bir sofra, 15. yüzyılda hâlâ birçok insan için gücün simgesidir. "Soylular sofrası" toplumsal bir vitrindir: Bu sofrada bolluk, köklerin ve gücün hizmetindedir.

15. yüzyılda, yorulmaksızın yiyip içme hayalinin sürdüğünü hatırlatan başka işaretler de vardır: "Şelale gibi" akan içecekler, soylular tarafından düzenlenen kutlamalarda bulunan devasa yiyecek yığınları bunlardan bazılarıdır. İyi Philippe ile Portekizli Isabella'nın 1430'da Brugge'de yapılan düğününde de tıpkı böyle bir sahne yaşanır. Şarap "gece gündüz" çeşme gibi akar, gediklerinden çıkmakta olan insanların ve hayvanların şekillerini andıran formlara sokulmuş, adeta bir bina kadar yüksek pate yığınlarından, "içlerine yiyecek konulması için getirilen beş katlı, yüksekliği bir metreye yaklaşan dolaplar"dan[15] söz edilir. Bütünlüğü, kökleri ve sağlığı ancak belirgin bir bolluk simgeleyebilir.[16]

Başka örnekler ise, şişmanlık tedavisinin var olduğunu ortaya koyar ve kabul gördüğünü söyler. 1430 yılı dolaylarında Conrad Heingarter, Bourbon dükünün bir tanıdığı olan ve açıkça söz edilen şişmanlığı (*homo pinguis*[17]) titizlikle takip edilen Jehan de la Goutte için bir perhiz hazırlar. Conrad Heingarter, "çok şişman"dan (*praepinguis*) değil, "şişman"dan (*pinguis*) söz eder: daha ölçülü sınırlardır bunlar, her ne kadar belirtilmese de. Teklif edilen önlemler, sıvılarını boşaltması gereken bir bedene işaret eder: Hastanın çok fazla sıvı almaması, çok fazla yememesi, bedenin sıvılarının durgunlaşmasını engellemek açısından sırtüstü yatmaması, gereksiz dumanların ve buharların bedeni terk etmesini engellememek

için yazın ayakkabıyla yatmaması, gözenekler yoluyla sıvıların atılabilmesi için kışın yüzünü ve ellerini sıcak suyla yıkaması, daha sonra yenilecek yiyeceklerin emilimini kolaylaştırmak ve tıkanmayı engellemek için yemeğe yumuşak, hatta belki yağlı yiyeceklerle başlaması gerekmektedir... Tüm bu önlemlere, bedenin içini daha iyi şekilde "hafifletmek" amacıyla, müshil ve kan alma da eklenir (*medicine laxative frequenter*).

Sulu maddelerin büyük önem taşıdığı "anlaşılır" ilkelerdir bunlar. Yazın geceleri ayakkabıları çıkarma önerisi bile tek başına bir yaşam biçimini çağrıştırır; her türlü buharlaşmanın etkili olduğu inancıyla, bazı kimseler uyurken ayakkabılarını çıkarmayabilirler. Dumanların ve buharların cildi arındırdığına inanılır; içeride bulunan suyun akıtılmasına ilişkin en bilindik deneye dayanan davranışların gösterişli bir dizisi söz konusudur.

Ancak, "şişman" ve "kabul edilemez" kavramları arasındaki sınır hâlâ belirsizdir ve daha uzun süre de belirsiz kalacaktır. "Çok fazla" nerede başlar? "Heybetli" bir endamla inandırıcılık kazanabilen bir varlık olan insan için bu belirsizlik daha da çarpıcıdır. Dolgun bir yüzün, çifte gerdanın üzerindeki yuvarlak yanakların, özellikle erkeklerde, açgözlülükten çok asaleti çağrıştırdığı 15. yüzyıl resimleri artık geçerli değildir: Örneğin, 15. yüzyılın ortasında Van Eyck tarafından yapılan *Madone* tablosundaki Nicolas Rolin[18] veya 1459'da Benozzo Gozzoli'nin yaptığı *Cortège des Mages*'da Muhteşem Lorenzo'ya[19] eşlik eden ruhani liderler veya Perugino'nun Collegio del Cambio'daki kocaman gözlü, kalın ve şişkin boyunlu, sırıtan kişisel portresi gibi.[20]

Estetiğin "acı veren" yeri

Şunu tekrar söylemek gerekir ki, şişmanı "küçültme" arzusu söz konusu olduğunda, güzellikten hiçbir zaman açık açık söz edilmez. Açıkça söz edilen kavramlar ahlak veya sağlıktır. 15. yüzyıl sonuna ait *Calendrier des bergers* adlı eserde de "sağlıklı insan"dan şu niteliklerle söz edilir: "ne çok şişman ne de çok zayıf."[21] Ortaçağ'a ait güzellik savları da bedenin görünüşünü ve olası incelmesini ele almaz. Etienne de Fougères tarafından 1175'te yazılan *Livre des*

Manières,[22] dört uygulama üzerinde durur: makyaj uygulaması, göz bakımı, istenmeyen tüylerin alınması ve cilt bakımı. Beden profili üzerinde ise hiç durulmaz. 1470'te Leone-Battista Alberti tarafından yazılan *L'Amiria* ve 1490'da Caterina Sforza tarafından yazılan *Gli Experimenti*[23] de yüz ve cilt bakımı üzerinde durur. Güzelleşmeyi hedefleyen bir estetik faaliyetinden söz edilemez.

Uygulama hiç şüphesiz ki vardır ancak ya açıklanmaz ya da çok sınırlıdır. Örneğin, 15. yüzyılın başlarında Isabeau de Bavière'in buhar odaları, kaynatılmış altın katılarak daha "arındırıcı" olması amaçlanan içecekleri, "kraliçenin sağlığı"[24] içindir. Çok açıktır ki, aynı zamanda kraliçenin güzel görünmesini, herkes tarafından kabul edilen şişmanlığının azaltılmasını da hedefler. Fakat en son sözü edilen bu amaç dile getirilmez: Ev içi kullanıma özel uygulamalar, hakkında yorum yapılmayan davranışlardır bunlar. "Bedensel" duruşla ilgili azimli çalışma henüz itiraf edilemez gibi görünmektedir. Bütün imalardan da anlaşılacağı gibi, Isabeau'nun buhar odaları ve altınlı likörlerinin tek amacı "sağlık"tır.

15. yüzyılda zayıflamaya dair kasıtlı, ama daha basit, daha doğrudan bir çabadan söz edebilmek için daha dolaylı örnekleri saymak gerekir. Özellikle etleri bastırmak amacıyla kullanılan, sıkıca bağlanmış giysiler iyi bir örnek sayılabilir. Anne de France, 1490 yılında gördüğü bir genç kadından şöyle söz eder: "Giysileri onu o kadar sıkmıştı ki neredeyse kalbi duracaktı."[25] 15. yüzyılın sonunda seçkin hanımlar tarafından kullanılan ve beli sımsıkı saran geniş kemer, 1460 yılı civarında Kral I. René'nin *Livre des Tournoi*'sında[26] sözü edilen asil kadınların tercih ettiği, çift katlı ve sıkı kemer ile 1480 yılı civarında Viyana'daki *Théséide*[27] eserindeki yalvaran kadınların kemerleri de birer örnek sayılabilir. Başka bir deyişle, bir "zarf" kullanımından başka hiçbir şey yoktur: Etlere uygulanan, dolaysız olduğu kadar bedensel olan baskılar yardımıyla şişmanlığın ortadan kaldırılması amaçlanır. Erkek figürlerinden çok kadın figürleri için geçerlidir ancak yine burada da kurallar dile getirilmekten ziyade uygulanır.

Zaten, "normal" ile "çok şişman" arasındaki farkın görece belirsizliği de ısrarla hatırlatılmalıdır. Tabii ki erkekler açısından daha hassas bir konudur bu çünkü elbiseler ve ceketlerin[28] yerini "yağ kat-

manlarıyla örtülmüş" bedenleri normal gösterebilecek "uçuşan" giysiler alır. 15. yüzyıla ait *Histoire de Bretagne*'da yer alan, tebaasıyla çevrelenmiş Jean de Malestroit'ya elyazmasının teslim edildiği sahne de işte bunu gösterir.[29] Sımsıkı giysiler taşıyan kadınların aksine, bol elbiseli ve dolgun suratlı adamlar, önemli bir soydan geldiklerini düşündürürler.

II

“Modern” hantal

Şişmanlığın eleştirisi Rönesans'la birlikte değişir. Bu eleştiriler artık daha çok yavaşlık, tembellik, hatta şeylerin ve insanların akılsızlığı üzerine yoğunlaşmaktadır. Şişmana gösterilen "özen" de daha belirgin bir hal alır, daha çok perhizlere veya bedensel baskılara, etlerin üzerine doğrudan uygulanan kemerlere ve korselere yoğunlaşmıştır.

Kültürel bakış da düşüştedir. Bedensel şişmanlık, genel ağırlık demektir artık. Şişmanlamak "gecikmek", etkinliğin yeni bir değer kazandığı dünyaya ayak uyduramamak demektir. Zayıflık bu döneme dek göz ardı edilmemiştir, yavaşlık görmezden gelinmemiştir. Fakat, Ortaçağ dönemindeki gözetim her şeyden önce açgözlülüğü, oburluğu aklında tutar. Temel günahlara odaklanır. Modernite daha çok yumuşaklığa önem verir. La Fontaine'in çatı katında ziyafet veren, girdiği delikten çıkamayacak kadar "tombul yanaklı"[1] olan gelinciği güçsüzlüğü, şişmanlığı lanetleyen beceriksizliği konu eder. Şişmanlık artık, kişinin ayıplanma ve reddedilmeye daha çok maruz kalmasına neden olan bir çöküştür yalnızca.

Bununla birlikte, maddelerin, özellikle de yağın imgesine dair az sayıda değişiklik vardır. 16. ve 17. yüzyıl doktorları sürekli onun bileşimlerini araştırırlar, fakat beden sıvılarının boşaltılmasına yarayan müshil veya kan alma gibi en geleneksel yöntemlerden de vazgeçmezler. Şişmanlığın daha fazla ayıplanması artık daha fazla bilgiye sahip olunduğu anlamına gelmez, her ne kadar bedendeki yağ ve su arasında artık daha fazla ayrım yapılıyor olsa da.

Yine de, 16. ve 17. yüzyılın dünyasında çok yavaş bir kültürel arınma, hatların ve çizgilerin algısını zenginleştirir. Şişmanlığın

farklı hallerinden söz etmeye yarayan birkaç deyim veya özellikle birkaç küçültme sıfatı kullanılmaya başlanır. Bu nüansın kendisi bile gizli ve belirsizdir, incelenmekten ziyade sezinlenir. Bu nedenle, "şişman" olma durumunu "çok şişman"a has ifadelerle belirtme eğilimi devam etse de, şişmanlık hâlâ temel bir konudur.

1

Tembelliğin kıyıları

Rönesans dönemi hikâyecileri öncelikle hantal kişilerin sakarlıkları üzerinde dururlar: *L'Heptaméron*'un[1] bir öyküsünde yavaşlığı yüzünden düşen ve kaçmayı başaramayan "piskoposluk meclisinin şişko üyesi" veya *Cent Nouvelles Nouvelles*'de[2] sözü edilen, ağırlığı ve sarhoşluğu yüzünden hiçbir etkinlikte bulunamayan "uzun ve ağır Hollandalı" buna birer örnektir. 17. yüzyılda Vauban'ın, "hizmet etmeyi beceremediklerini ve önemli bir işin emanet edilemeyeceğini"[3] düşündüğü "obur" ve "şişman" insanlara iş vermeyi reddetmesiyle durum daha açık biçimde ortaya çıkar. Dikkat odakları yer değiştirmiştir. Asıl amaç yer değiştirmiş, sakarlığı ve beceriksizliği ortaya çıkarmıştır.

Şişmanlığın istilasının hangi aşamalarla gerçekleştiğini bize söyleyen henüz hiçbir şey yoktur. Bu istilanın sınırlarının ne olduğu da bize henüz söylenmez. Buna karşılık, ölçüler ve ayrıntılar konusundaki suskunluğa rağmen şişmanlığın ayıplanması ve şişmanlara atfedilen kusurlar eninde sonunda bakış açısını da kökten değiştirir.

"Modern" etkinlik ve edilgenlik

16. yüzyılla birlikte değişen şey, pekâlâ "ağır" ve "dev gibi" olan kimselerin eleştirisidir. Tembellik hoşa gitmez. "İşe yaramazlık" endişelendirir. Tembellik "sağduyunun vebası"[4] haline gelir. Tıpkı köy yaşamından kaçan dilenciler, yani 16. yüzyılda şehirler ile taşra arasındaki büyüme eşitsizliğinin şehirlere ittiği bu yeni yoksullar gibi. Papa V. Sixtus'un 1587'de söylediği gibi, "Ekmek aramak için şehrin tüm sokakları ve tüm meydanlarına yayılmış"[5] insanlardır onlar.

Burada hedef alınan şey tembellik, "dağınıklık", avarelik, aynı zamanda da zayıflıktır. Rönesans döneminde bir hayli büyümüş olan şehir merkezleri, kıtlıklar yüzünden sefalete mahkûm olan insanlar için yeni sığınma yerleri haline gelmiştir.

Tembelliğin ve verimsizliğin kınanması da şişmanlığın ayıplanmasına katkıda bulunmuş mudur acaba? Görünüşe bakılırsa, şişmanın güçsüzlüğüyle dilencinin zayıflığı arasında hiçbir ilişki yoktur. Bununla birlikte, emin olduğumuz bir şey de vardır: Etkinlik konusundaki ısrar ve yoğun hareketlilik de sonuçlar doğurur. Claude Seyssel'in de yeni bir devrin işareti olarak kabul ettiği ve hayranlıkla anlattığı gibi, "Kral XI. Louis"[6] zamanı ile 16. yüzyılın başlangıcı arasındaki dönemde tüccarlar ve mesleklerin sayısı artmakta, sayıları "birden elliye" çıkmaktadır. Tembellik ve şişmanlık, yavaşlık ve ağırlık arasındaki artan ilişki açıkça görülmektedir.

Zaman zaman, dilencinin bedensel ağırlığı ve hareketsizliğinin arasında da bir bağlantı olduğu ima edilir. Örneğin 1570'te Ambroise Paré, sakat numarası yaparak yoldan geçen kişilerden sadaka isteyen kadınların yalanını kanıtlamak için uğraşır. Bu kadınların tümü şişman ve cansızdır, tümü de hilelerini hareketsizlikleri uğruna kullanırlar: "Şu koca kıçlı şişko kadın Normandiyalı olduğunu söylüyor, karnında bir yılan olduğunu iddia ederek sadaka istiyordu"[7] veya "memesinde bir frengi çıbanı olduğunu söyleyen[...] iriyarı şişko kadın"[8] bir kilisenin girişine çökmüştür ve hiçbir rahatsızlığı yoktur. Guérard'ın gravüründeki bir dilenci ise jandarmanın tehditlerine karşılık, asla yorulmadığını söyler.[9]

Toplumsal ayrışmanın yoğun biçimde yaşandığı ve el emeğinin soylu sınıf tarafından hor görüldüğü bir dönemde bu elbette ki çelişkili bir durumdur fakat ayıplanan asıl kavram "çalışma"dan[10] çok "hareketsizlik", tembellik veya gevşekliktir. Örneğin 16. yüzyılın ortalarında, "fazla kiloları yüzünden ata binmeleri yasaklandığı için"[11] at arabası kullanmak zorunda kalan nedimleri aşağılayan Jacques-Auguste de Thou'nun alaycılığını besleyen, "uyuşukluğu" kınayan şey de bu göndermelerin tümüdür. 17. yüzyılda Faret'nin *Art de plaire à la cour* eserinde soyluya söylettiği gibi, "Neyle ilgileneceklerini bilemeyen zevk düşkünü ve cansız ruhların"[12] eleştirisidir: Çalkantıların altında ezilmiş, son derece meşgul görünmesi gereken kişilerden söz edilir.

Saray örneği de önemlidir. Modern devletlerde hükümdarın çevresinin genişlemesi ve çeşitlenmesi, girişkenliği de artırmıştır. "Adap"[13] gerekli hale gelmiştir. 16. ve 17. yüzyıldaki saray çevresi, adab-ı muaşereti daha önemser, duruşu işler, bedenleri esnekleştirir, daha önceleri savaşçılık temasına bağlı ifade edilen dış görünüş sorunsalını daha karmaşıklaştırır. Nedim artık şövalye değildir. Heybet, eski ağırlıklara karşı galip gelmiştir. III. Henry'nin maiyetiyle alay eden Thomas Artus şöyle der: İnceltilmiş beden, sıkıştırılmış omuzlar, sıkıca "düğmelenmiş" kemer, sözde "iyi yemeğin"[14] ve onun eski bolluğunun yerine geçen "iyi görünüm." Yapılan talimler de bunu doğrular niteliktedir. Talimler artık yalnızca askeri anlamda alıştırmayı amaçlamaz, rahatlığı ve dayanıklılığı hedefler, hassas bir aidiyet duygusunu da anımsatır. Değerleri simgeseldir ve toplumsallaştırılmıştır. Günümüzde bu konu iyi incelenmiş, sarayların dünyasına ilişkin çalışmalarla birçok kez araştırılmıştır.[15]

"Gösteri" amaçlı yemeklerin, soylulara ait "bolluğun" ortadan kaybolduğu söylenemez. "Davetlilere, elyazmalarına ve resimsel ilişkilere"[16] ilişkin devasa görüntüler de yok olmamıştır. Bunun iyi bir örneği, 18 Temmuz 1668'de Versailles'da verilen, yemeklerin anıtsal bir mimariye dönüştürüldüğü davettir: Dev boyutlardaki yiyecek yığınları, saraylıların şaşkın gözlerine sunulmuştur. 1668 kutlamasının ilk masasında, titizlikle düzenlenmiş saygınlık işaretinin önünde duran Félibien bunu kendince dile getirir:

> [Masa] bir dağı temsil etmekteydi, birçok farklı türde mağaranın içinde çeşitli soğuk et [yiyecek] türleri görünüyordu: Diğeri badem kurabiyesinden ve şekerli hamurdan yapılmış bir sarayın cephesi gibiydi. Bir tanesi, kuru reçellerden yapılan bir piramidi taşımaktaydı; bir diğerinde ise her türlü likörle dolu sonsuz sayıda kap vardı; sonuncusu ise karamellerden oluşuyordu.[17]

Buna karşın, narinlik ve incelik örneği modernitenin toplumsal göndermelerine yerleşir. Baldassare Castiglione'nin 1528 tarihli eseri *Le Livre du courtisan*'da özellikle "hafif" kelimesi tıpkı bir nakarat gibi tekrarlanır: "hafif ve becerikli",[18] "güçlü, usta ve hafif",[19] "sanatla elde edilmiş güç ve hafiflik."[20] Tüm bu kelimeler, öğrenme sü-

recinden beklenen ve anlaşmalarda sabırla belirtilen nitelikler için kullanılır. Nicolas Faret, *Art de plaire à la cour* eserinde bu nitelikleri şöyle özetler: "Kişi, çok şişman olmaktansa zayıf olmalı, kol ve bacakları iyi şekillenmiş, güçlü, esnek ve gevşek olmalı."[21] Doğrusunu söylemek gerekirse, pek de tanımlanmayan ama ağır olmanın, şişman olmanın üstü kapalı biçimde de olsa kınandığı bir hafifliktir bu. Örneğin, Baldassar Castiglione'nin metninde, Medici ailesinin Floransa'da hüküm süren üyesi, "Medicilerin şişkosu"[22] da ayıplanır, her ne kadar prensesin şişmanlığını kesin olarak gösteren hiçbir ayrıntıya rastlanmasa da. Bu yönüyle konu edilen bir diğer kişi ise Saxe düküdür. Avlanırken ve savaşırken giydiği ayakkabısı "o denli büyüktür ki" 1547'de Protestan prenslere karşı elde ettiği zaferden sonra V.Karl'a "ganimet" olarak götürülür ve saray çevresinin, haddinden fazla "şişman, yağlı ve yuvarlak"[23] bulduğu bu dükle alay etmesine neden olur. Hiç şüphe yoktur ki hâlâ bir belirsizlik söz konusu olsa da "şişmanlık" açık seçik dışlanmaktadır.

Hakaretten toplumsallığa

Yeni bir durum daha söz konusudur: Aşağılamanın vurgulanması dili de etkiler, deyimler yaratır, kelimelerin ufkunun yerini değiştirir. "İriliğe" dair "olumsuz" bir kültür her zamankinden daha fazla dile getirilmektedir, her ne kadar nüanslı izlerle veya sayı bildiren ayrıntılarla henüz ilgilenmese de. 16. yüzyıldan itibaren sözü edilen "ağır cüsseli" kimseler, tekrarlanan bir cezanın hedefi olmuşlardır: Hepsi de "ruhsuz", "çok cahil", hatta "itici"[24] gibi ifadelerle anılırlar. Her zaman "gerçekten" şişman değildirler, öncelikle mecaz itibarıyla şişmandırlar: Yavaş hareket ederler ve kaba davranırlar, fiziksel göndermenin haşin bereketini de böylece doğrulamış olurlar. "Hakaret" görüntüyle oynar, Ortaçağ döneminde görmezden gelinen fakat apaçık olan şeyleri ima eder:[25] "Ağır" kişi olası kıyaslamaları çoğaltır, yanlış veya az anlayanları, zekâsı veya kurnazlığı kıt olanları işaret eder. *Cent Nouvelles Nouvelles* adlı eserde "ağır cüsseli" insanlar "kaba", "kafasız"dırlar veya "muhakemeleri yoktur." Örneğin, Haynau şövalyesinin karısı saf bir kadındır, "birazcık ağır"[26] olduğundan dolayı özellikle seçilmiş, kocası tarafından daha iyi yönetilebilmesi, "şe-

killendirilmesi"[27] amaçlanmıştır. Düşüncesiz ve akılsız olan "ağır insanların bol olduğu" Champagne sakinlerinden de ayrıca söz edilir. Cehaleti veya salaklığı[28] yüzünden uzun zaman boyunca karısıyla hiçbir özel hayatı olamayan Reims'li tüccar da bu kişilerden biridir.

"Ağır" kelimesi daha genel olarak 16. yüzyılın başından itibaren, sakarlığı ve uyuşukluğu ayıplayan bir dil yaratıcılığını da beraberinde getirir. Bu kelime daha da "çoğalır": "ağırlık", "hantallık", "şişmanlık", "dombili." Bu son kelime, Bonaventure des Périers'nin 16. yüzyıl ortalarında yazdığı *Les Nouvelles Récréations et Joyeux Devis* eserinde, ilkesiz ve temkinsiz, kaba ve dikkatsiz bir adamdan söz etmek için kullanılır.[29] Etienne Pasquier de 1560'ta, kişinin ağırlığını olduğu kadar "kabalığını"[30] da anlatmak için "şişko hödük" ifadelerini kullanır. 16. yüzyılın sonunda Shakespeare'in Falstaff karakterinde belirleyici bir birikim vardır, kölesinin niteliklerini anlatmak isteyen kral, bu amaçla bitmek tükenmek bilmeyen espriler kullanır: "koca göbekli", "ağır göbek", "obur", "kaz ciğeri ezmesi", "etten yatak", "dombili", "İspanyol işkembesi", "işkembe Jean", "ağır top", "erimiş ekmek iç yağı", "dev et kütlesi", "tereyağı gibi yağlı", "gerçek fıçı", "sevimli balon", "ihtiyar çapkın", "domuz yavrusu", "ihtiyar domuz yavrusu" gibi ifadeleri sıralar.[31] Hâkim olan görüntü, genel bir ağırlığın görüntüsüdür: Midenin çok ötesinde, bedenin tamamı istila edilmiştir.

Şunu da eklemeliyiz ki, halk şarkıları da sevimsiz şişmanlıkları kınamaya girişir. Örneğin, 1633'te yazılan bir ağıt, bedeninin her ayrıntısı, aşırılığı yüzünden sevgilisini ümitsizliğe düşüren "güzel Alison'un" üzüntülerini anlatır:

> Bir hardal fıçısı gibi
> Boğumludur kolları
> Karnı donmuş bir lahana
> Ve kalçası da bir baltalı mızraktır.[32]

Diğer taraftan, aptallıkla şişmanlığı her zamankinden daha fazla bağdaştıran, işe yaramaz olanı ayıplayan, dili verimli hale getiren, hatta dini ve edebi hicivleri ve onların olası tutkularını bile süsleyen bir tarz benimsenmiştir. 1539 yılında Sagon, "tembel, ağır ve kor-

kak eşek", "şişko eşek sürücüsü", "cehalet dolu dana" gibi ifadelerle Marot'dan söz etmekten kaçınmaz.[33] Birkaç on yıl sonra ise, Montauban Katolikleri de Protestan papaz Daniel Chamier' nin ölümünden söz ederken "dolu bir karnın" veya "kokuşmuş bir işkembenin" "patlaması" gibi ifadeler kullanmakta tereddüt etmezler.[34]

İllüstrasyonlar da bunu doğrular. Örneğin, Katolik kiliselerindeki resimlerde Luther eserlerini öyle büyük bir göbeğin altında ezer ki bir el arabası onu taşımak zorundadır,[35] Protestan kiliselerindeki resimler ise Papa'yı "şişmiş" bir halde, hatta Şeytan'ı da etleri sarkmış bir halde tasvir ederler.[36] Bazen gevşeklik, hatta bazen de utanmazlık veya pislik olarak da görülen şişmanlık kesinlikle "olumsuz" olanı hedefler, hareketlerin ve durumların zayıflığını da somutlaştırır. Sınırları hâlâ sezgisel boyutta olan "incelik" ve "şişmanlık" kavramları arasında yine bir çelişki vardır. Zıtlıkları kızıştırır. Çizgileri belli etmekten çok, aşırılıklarla oynar. Hiç kuşku yoktur ki, çok şişman kişileri hedeflemektedir. Şişmanları daha da belirgin biçimde ayıplar, ancak bu çelişki de ne başka biçimde tanımlanmış ne de başka biçimde çeşitlendirilmiştir.

Direnişler ve büyülenmeler

Bununla birlikte, bu durum Rabelais'nin devlerini de alaycı direnişin simgeleri haline getirir. "On sekiz çeneli"[37] oluşundan, "sevimli suratından", devasa göbeğinden, "üç yüz buçuk arşın uzunluğundaki ipek kemer"inden,[38] "sükûnetin muhteşem biçimde hâkim olduğu" yüz ifadesinden söz edilen Gargantua, modern inceliğin sinsi uyumunun resimlenmesiyle daha da çarpıcı biçimde anlatılır. Bolluk ülkelerine, yemeklerin yığınla sunulduğu ziyafetlere, hesapsızca yemelere duyulan özlemi canlandırır. Birbiri ardına düzenlenen şölenleri temsil eder: Devin doğumu, dünyaya gelişi, annesi Gargamelle'in bir "oruç arifesinde", "şubatın üçüncü gününde" hepsi de fazlasıyla "semirtilmiş" sığırlardan elde edilen ve sayıca tam bir meydan okuma olarak kabul edilebilecek "üç yüz altmış yedi bin on dört"[39] işkembeyi mideye indirmesi sonucu gerçekleşmemiş midir?

Bir o kadar alaycı bir başka hatırlatma daha: Göbek, artık birincil "neden" olarak anılmaktadır. *Quart Livre* adlı eserde "sanatların soy-

lu efendisi" Gaster, Gastrolastre'ların "iri göbekli" tanrısı, yemek konusundaki en sıradan ve en ağır dayatmalardan, en soylu buluşlara terfi eder: "Tüm sanatların, tüm makinelerin, tüm mesleklerin, tüm aletlerin ve kurnazlıkların"[40] kendisi tarafından bulunduğunu söylemektedir. Karın, bir başka deyişle, yaratıcılığın son çaresidir.

Rabelais, "yağlı" imaları çoğaltır, metni tamamlayana dek biriktirme kavramıyla oynar. Basit bir yemek, yiyecekleri olduğu kadar kelimeleri de bir araya getirir: "düzinelerce jambon", tütsülenmiş dana dilleri, "balık yumurtaları ve domuz pastırmaları", onları takip eden "yiyebildiğiniz kadar et" ve "sınırsız" içecekler, bunlardan da sonra gelen "adamlarından dördü"[41] tarafından sürekli biçimde devin ağzına atılan "kürek dolusu hardal." "Hafiflemenin" getirdiği dayatmaların daha da belirgin hale geldiği bir zamanda, şakacı bir figür biçiminde ortaya çıkan, oral arzunun sonsuzluğudur bu.

Béroalde de Verville, birkaç on yıl sonra, bu konuyu evrensel tiyatroya taşır. *Moyen de Parvenir* adlı eserindeki dünyada, "perhiz günleri" dahil, her şey "yağlı"dır. Yiyecekler ölçüsüz, kahramanlar "aşırı"dır. Zayıflığın geleneksel örneği haline gelmiş olan Mösyö Carême çılgıncasına şişmanlar, o denli yağlanır ki "tıpkı soğuktan terleyen bir fırında sıçrayan pireler gibi, bedenindeki yağlar adeta gözlerinden dışarı fırlar."[42] Verville bunları anlatmaktan zevk duyar, bitmek tükenmek bilmeyen tıkınmaların moderniteyle sona ermediğini doğrular.

17. yüzyılın başında Cervantes'in Sancho Panza'sı da hemen hemen aynı rolü oynar. Alaylarla, müstehcenliklerle, hiç şüphesiz kabalıklarla dolu bu metinde, dünyaya dair gerçekçi bazı değerler de arada sırada hatırlatılır: Nesnelerden alınan zevkin ve iyice doldurulmuş bir işkembenin sağlayacağı, gayet "makul" olan güvenden söz edilir. Yapılan betimleme oldukça imalıdır: "şişko göbek, kısa boy, sıska ve çarpık bacaklar"[43] ve sürekli "yemek": "Barış içinde yaşayalım ve yiyelim."[44] Nihayet, "kalbi ve beyni rahatlattığı"[45] söylenen bir yemekle ilgili tedavi edici olduğu savunması yer alır. Hayali adasını yönetmekte olan Sancho, etler ve içecekler konusunda fazla "isteksiz" bulunan doktoru hapse atmaya kadar götürür işi.[46] Dönemin tıbbi önerilerini geçersiz kılmanın bir yoludur bu.

Bununla birlikte, şişmanın olası müphemliğini hiç olmadığı ka-

dar gösteren bu resmin üzerinde de durmak gereklidir.[47] Bu ilk büyük edebi hikâyeyle birlikte, konu da anlaşılır bir hale gelir. "Şövalyenin seyisliğine" terfi etmiş olan "ağır gövdeli" köylü kahraman, hem "kalın kafalı"[48] hem de "kurnaz"dır. Aynı zamanda düzenbaz ve gerçekçidir, kendini "biraz muzip" olarak tanımlar, "kendinde bir tutam haylazlık"[49] olduğunu söyler. Efendisinin tuhaf dümenleri karşısında Sancho'nun sıradan bir faydacılıkla davrandığı, "her zaman doğal basitliklerin",[50] anlık zevklerin adamı olduğu, hayal etmektense yemek yediği sahnelerin sayısı artar. Karikatüre varacak derecede "zayıf"a meydan okuyan "tombul"dur o, dünyanın gerçekleriyle hayallerin kaçamaklarını karşı karşıya getirir:

> Masallarla, kısa öykülerle uğraşacak durumda değilim[...], hizmetçim beni bekliyor; akşam yemeğini bitirdiğim zaman,zatıâlinizi ve tüm dünyayı memnun etmeye hazır biçimde buraya döneceğim.[51]

"Ehli keyif" kavramına yapılan sezgisel, belirsiz gönderme, şişmanlığa yapılan, zamanı delip geçen, belirsiz, inatçı göndermeyle karışır, her ne kadar şişmanlığa dair eleştiriler baskın olsa bile.

Modernitenin başlangıcında, şişmanın güleç görüntüsü nihayet çok sayıda resimde ve kurgusal anlatıda da sıkça yer alır. Örneğin erotizmin arzusu, sürekli geri dönülen bir alana dokunsal ve şehvetli bir mutlaklık taşımak için sonsuz sayıda eti temsil etmektir. Brantôme, "şişman, yağlı, etli çukurlar" diye söz ettiği kadınları, zirveye ulaşmaları halinde tam anlamıyla baştan çıkaracak kadınları anlatmayı iyi bilir, duyarlılığı daha iyi somutlaştırmak, gücünü görüntülemek, mahrem olanı yoğunlaştırmak amacıyla onların etlerini de boğum boğum olarak betimler.[52] 16. yüzyıl hikâyecileri müstehcenlikle şişmanlık konusunu karıştırmayı bilirler. Örneğin *Cent Nouvelles Nouvelles*'in yedinci cildinde yer alan "arabacı", hareketli bir yolculuk sırasında efendilerinden birinin yatağını paylaşır. Kadının "koca kıçıyla"[53] temas etmekten "bir tay gibi ısınır." En iyi Bruegel'in köylüleri tarafından temsil edilen sıradan insanlar, dansçılar veya orakçılar, kalınlaşmış iskeletlere sahip olan, bol etli, büyük kaftanlar giyen erkekler veya kadınlar da bu kavramlara birer örnektir.[54] Başka bir örnek ise 16. yüzyılın başında, Dürer'in *Traité des proportions* adlı eserindeki köylü kadındır.[55] Bu resimde, epeyce yu-

varlak çizgiler, ince uzun, nazik modellerle karşı karşıya gelir.

Bununla birlikte, örnekler kesinlikle sallantıdadır. Şişmanlık artık yalnızca şekillerin ve ayrımların nostaljik, dalgın veya gözde çelişkisi değildir. Brantôme'un kendisi de "belin darlığını"[56] eksiksiz bir güzelliğin işareti olarak betimler. Giraldi Cinzio'nun bir öyküsünde de, 15 yaşındaki bir hizmetçiye âşık olan yaşlı bir doktor tarafından tespit edilen ilk nitelik de "incelik"tir.[57] 16. yüzyıldaki öyküler ise zıtlıkları çok açık biçimde gösterebilir, tıpkı Gianfranco Straparola'nın 1553'te yazdığı öykülerden birinde olduğu gibi. İyi niyetli genç bir adam olan Castorio, "şişmanlamaktan eti küçük bir pastırmaya benzemiş"[58] olan, Carignano'lu kırmızı suratlı köylü Sandro'ya hayrandır. Kıskançlıktan kendini kaybeden Castorio, köylüye sorar: "Bu kadar şişman olmak için" ne yapmıştır? Cevabın içinde korkunç bir teklif vardır, fakat bu teklif genç ahmak tarafından hemencecik kabul edilir: Becerikli bir cerrah tarafından testisleri alınacaktır. Korkunç acılardan sonra, ameliyat başarıya ulaşır. Castorio, "arzu ettiği gibi"[59] şişmanlamaktadır. Geriye, bu hareketin anlamı kalır: "Zavallı adam"[60] alay konusu olmuştur. Bunun nedeni, hem çekmiş olduğu dayanılmaz acılar hem de ortaya çıkan gülünç sonuçtur. Genç sersemi bekleyen tek şey, merhamettir.

Şişman ve kaba kavramlarını eskisinden daha da çok birbirine yaklaştıran şey, pekâlâ toplumsal bir örnektir. Bu örnek, devasa olanı "değersizleştirir". Onu bayağı bir şey haline getirir. Bir taraftan çizgileri de 16. yüzyıl tarafından çizilen, klasisizm tarafından zirveye taşınacak olan bir yetersizliktir bu: "Açgözlü" sindirim zorlukları, "ölçüsüz" içkiler Arétin'in gözünde ancak "orakçılara", "katırcılara"[61] yakışan şeylerdir; ağırlaşmış adımlar, yapmacıklı hareketler Pierre de L'Étoile için köylü veya sersemlere ait tavırlardır. İsviçre kralının maiyetine ait, henüz "eğitilmemiş" bazı kişilerin 1602'de, alaycı saray halkı karşısında sergilediği tavırlar da bunlardır:

> Kırmızı suratlı ve koca kıçlı tuhaf insanları
> Geçerken görünce
> Hasattan dönen
> Birçok şarap tanrısı gördüğümü sandım.[62]

Şişmanlığa dair kuşkunun artması modernitenin üzerinde kesin olarak iz bırakmıştır, her ne kadar sınırlardan söz edilmese de.

Her türlü zayıflığın reddedilmesi

Ne olursa olsun, en az şişmanlık kadar korku veren "zayıflık" kavramına olan bakışı ölçmeden "şişman"a yöneltilen kınamaların hedefini anlamak mümkün değildir. Bir "dengenin" zorunlu olduğu belirtilir. Örneğin, Jean Liébault 1572'de şöyle der: "Güzelliğe, zayıflıktan çok şişmanlık yakışır."[63] Bu zayıflığın oluşturduğu tehlike, "normal" ölçüdeki yağın destekleyeceği şeylerin, yani hacmin ve şekillerin ölçüsünün ortadan kalkmasıdır. Zayıflığın kendisine dair son derece telaşlı betimleme de buradan ileri gelir: "Parmakların ucuyla tutulup yukarı doğru çekildiği zaman, etten kolayca ayrılan derinin gevşekliği sayesinde" anlaşılabilecek olan, bedenin "aşırı derecede yorulmasıdır" zayıflık.[64] Bu zayıflığın olası toplumsal yaptırımı da buradan kaynaklanır: Josse Clichtove'un 1517 yılında "aşırı zayıflık"[65] yüzünden "kraliyet itirafçısı" sıfatıyla aniden kovulması veya Brantôme'un "zevk ve cazibelerini aşırı zayıflık yüzünden kaybetmiş"[66] kadınlarla alay etmesi; hatta Arétin' in "çirkin ve çekicilikten uzak" olarak kabul edilen, zayıflık yüzünden "cin çarpmışa"[67] döndüğü söylenen kadından, "manastırın orospusundan" söz ederken kullandığı iğneleyici dil buna birer örnektir.

Yaygın bir korku bu görüntünün, öykülerde olduğu kadar kitaplarda da sözü edilen, "ölüm maskesi"[68] olarak adlandırılan görüntünün etrafını sarar. Zayıflık telaşlandırır, açlığı, vebayı anımsatır. Eski imgelerde, hayatın gücüne karşı gelen kurumadır, zorluktur, zayıflıktır. Kaçınılmaz olanı, yaşlılık ve ölüm yolunu görselleştirir: "Yavaşça olsa bile, yaş kadar insanı kurutan bir şey yoktur."[69] İhtiyarın kuru ve kırışık cildi, çocuğun nemli cildinin tam tersidir.

Zayıflık aynı zamanda iktidarsızlıkla da yarışır. Örneğin, 1560'lı yıllarda kraliçe Louise de Vaudémont'un çocuk sahibi olmasının önündeki engel zayıflıktır. İtalyan elçiler kendisinden şöyle söz ederler: "Teni çok solgun bir renkte, her şeyden ziyade zayıf."[70] Jean Indagine'in da belirttiği gibi, zayıflık kimi zaman çılgınlıktır. Kendisi V. Charles'ın hortlak kadar soluk renkte, "boyunları leylek gibi uzun ve geniş" olan, bedensel özelliklerden yola çıkarak kişilik incelemeleri yapan Alman araştırmacılar tarafından tamamen "çılgın ve budala"[71] olarak nitelenen saraylılarından söz eder.

Zayıflık, son olarak topraklı beden sıvıları ve kuru ciltleri yüzünden hem zayıflığa hem de kaygılı düşüncelere itilen melankolikle-rin de muğlaklığını temsil eder. Dürer'in[72] meditatif gravürlerindeki, Tanrı uğruna başlayan Rönesans savaşlarının, "zamanın uğursuzluklarının",[73] dayanılmaz felaketlerinin yanında Ortaçağ'daki belaların bile daha insaflı göründüğü melankoli yüzyılı aynı zamanda sanatçının, olağandışı hislere sahip, paramparça bu insanın dehasının ve büyüklüğünün doğduğu yüzyıldır: "Kara safra tarafından baskılanan" bilim adamları "düşüncelerini bedenden ve bedensel şeylerden ayırıp, maddi olmayan şeylerle birleştirirler."[74] Fakat kara safra bedeni kurutan, halsizliğe ve zayıflığa yol açan bir maddedir. Yaşamı tehlikeye atar. 16. yüzyılda melankoli üzerine yazılan kitapların çoğalması, aşırı zayıflığın tehlikeleri üzerinde ısrarla durulması, bunun etkilerini sınırlamak için önerilerde bulunulması da bundan kaynaklanır. 16. yüzyılın sonunda André du Laurens "sinirler, damarlar ve atardamarlar yoluyla devamlı olarak beyinden göze geçen ruhların ve siyah buharların"[75] sıkıntılarını önlemek için kırmızı, sarı, yeşil gibi canlı ve hoş renklerdeki ışıklarla çevrelenmemizi tavsiye eder, Timothy Bright ise "bedenin kuruluğunu ve ruh halini değiştirmek için"[76] sıvı besinleri bünyemizde biriktirmemizi önerir.

La Bruyère'in eserlerine baktığımızda, zayıflığın tarifinin zenginleştiğini görürüz: "Çukur gözlerden", "ısınmış ciltten",[77] bayağılık ve çekingenliğin de eşlik ettiği olası bir "aptallık"tan söz ederek, bu kurumanın tarifini "ahlaki" niteliklerle de vermeye çalışır. "Kendinden emin ve kararlı" yürüyüşü "geniş omuzlarından" ve "şişkin karnından"[78] ileri gelen, kendine duyduğu güvenle kalınlık ve yoğunluk kavramlarını anımsatan "dolgun yüzlü" adam Giton ise bu görüntüye tamamen zıttır. La Bruyère, zıtlıkların altını çizer: Kırılganlığa karşı güçten, yoksulluğa karşı bolluktan, zayıfın mutsuzluğu ve savunmasızlığına karşı zenginin emniyeti ve huzurundan söz eder. Bu konu, "şişman" kavramının eski köklerini anımsatmak ister gibidir. Ancak yine de özgün bir konudur çünkü moralist, nüansları da ortaya koyar. Öncelikle, olası bir hırsın eleştirisini ilk defa olarak ana hatlarıyla anlatır. Giton, bir kahraman yaratır: Kendine has şişmanlığı "kabul edilemez" bir gücün işareti olan, bedeni fazlalığa, durumu aşırılığa dönüşmüş olan bir kahramandır bu. Neşesi aynı za-

manda "kendini beğenmişlik"tir.[79] Burada sözü edilen şey, sıradan insanların gösterdiği kabalıklar değildir hiç şüphesiz, baskıcı bir büyüklük halidir, güçlü kimselerin coşkunluğudur. Eleştiriler de işte bu yüzden yenilenirler. Konunun özgün olmasının bir başka nedeni daha vardır: Sınırların tüm belirsizliğini anımsatır. Giton, açıkça şişman olmadığı halde gürbüzdür, tartıya vurmaya gerek kalmaksızın kendini kabul ettirir. "Güçlüdür" hiç kuşkusuz fakat, kendisine ağır denilemez. Aşırılık ise daha sinsi bir kavramdır, onu tarif edebilecek ne bir ölçü, ne de özel bir kelime bulunur. Henüz tamamen tanımlanamayan, yeni bir tür hantallık doğmaktadır.

Son olarak, çok nadiren sözü edilse de daha fazla kabul gören başka bir gürbüzlük biçimi Saint-Simon'un bitmek bilmez betimlemelerinde yerini alır. "Ölçülü" bir şişmanlıktan ileri gelen olası bir asaletin varlığını ima eder. Anı yazarı tarafından da anlatıldığı gibi "fıçı gibi şişman, ancak göbeğinin ucuna kadar görebilen"[80] Monako prensininki gibi bir şişmanlık değil, kraliyet kanı taşıyan, "kısadan ziyade uzun denebilecek, epeyce kilolu fakat et yığını olmayan, hiçbir kaba yönü olmayan, pek yüce ve pek asil bir havası olan" Monsenyör'ün şişmanlığıdır söz konusu olan. Boyun uzun olması, "azat edilmiş" olanı idare etmeye de yarar hiç kuşkusuz. Monsenyör'den söz ederken "at üzerinde çok iyi olduğu ve çok hoş göründüğü"[81] ifadeleri de bunun için kullanılmıştır. Yetenek ve dayanıklılığın da gerekli olabileceği belirsiz yoğunluk, kadına değil, öncelikli olarak erkeğe has bir özelliktir. Sınıra ilgili bir tahmin, onun tüm belirsizliğini de dile getirir: Erkek için, tamamen göreli olan şişmanlığın ve tartışmasız büyüklüğün birbirlerine karıştığı savaşçı bir tavır göstermenin bir yoludur bu. Mitolojik göndermelerde güçlülerin bedenlerine gösterilen ısrarlı eğilim de böylece ortaya çıkar: Kalınlık meselesi– şişkoların sefil hantallıkları değil, "güçlülerin" belirlenemez büyüklüğü. Tüm ayrımlar yorumlanmaktan çok gösterilmiş, açıklanmaktan çok "uygulanmış"tır.

Modernitenin başlangıcında, bedene biçim vermesi gereken yağın gerekli ancak belirsiz varlığını anlayabilmemiz için, zayıflığın tamamıyla somut, tehdit edici, fakat bir o kadar da belirsiz olan gerçeğini de anlamamız gereklidir.

2

Çoğul şişmanlık

16. ve 17. yüzyıl doktorları, ne olursa olsun, normun şişman insanlar etrafında vurgulanmasını onaylarlar. Verdikleri örnekler keskinleşir. Göz önüne aldıkları hastalık belirtileri çeşitlenir. Gözlemlerinin sayısı çoğalır ancak şişmanlığın olası "aşamaları" ve onların olası dağılımları henüz sorgulanmamaktadır.

Kesinlikle sezgisel ölçülerle sınırlı olan şişmanlık imgesine dair hiçbir esaslı değişim yoktur fakat şişmanlığın kökenini, hallerini, özelliklerini belirlemeyi amaçlayan yeni girişimlere rastlanmaktadır. Şişmanlığa dair artan bir kaygının varlığını doğrulayan birçok düşünce, teklif, hatta savrulma vardır: Ödem ve şişmanlık birbirinden ayrılır, kan dolgunluğu ve beyin kanaması kavramları belirginleşir. Bilgi çoğalmaktadır ancak etkili olduğunu gösteren hiçbir şey yoktur, şişmanlığa bakış ve şişmanlığın tedavisi ise kesinlikle değişikliğe uğramamıştır.

Tehdidi "abartmak"

16. yüzyıl doktorları, telaşa düşüren betimlemelere başvururlar: Katlanılmaz ağırlığı, kısıtlanan hareketleriyle şişman insan adeta gülünçleştirilir. Buradaki amaç akıllarda daha fazla yer etmek, sınırları belirlemek konusunda görece kayıtsız kalındığı halde "azla yetinme"yi haklı çıkarmaktır. Örneğin, Ambroise de Paré tarafından resimlenmiş flegmatik (balgamlı) kişi, yoğun sıvılarla doludur, nezledir ve bedeninin her köşesi şişmanlamıştır: "Yüzü şişkin"dir, zekâsı "ağır, kaba ve aptal"dır, karnından "gurultulu sesler" gelir, "ku-

sar", "tükürür", burnundan salgılar çıkarır, "köpek gibi iştahlı"dır ve bedeninde "ödemler ve tümörler"[1] bulunur. Flegmatik kişinin, kafanın, organların ve derilerin içine sızan, bedenin tamamının üzerine akan nezlelerin insanı olduğuna inanılır. Balgam ve yağ arasındaki belirsizliği koruyan şey de budur. En büyük ağırlığın içindeki mutsuzluktan başka hiçbir şey değildir bu. Daha da derine inecek olursak, bu konu şişmana dair bir "mizaç" imgesini de güçlendirir, sıvıları, altüst olmuş maddeleriyle varlığın derinliklerinden gelen bir imgedir. Diğer yandan, oburun veya açgözlünün "beceriksizliği", tutkuları ve "hesapsızca yemesi" gibi davranışları ve günlük yaşamı da konu edilir. Doğuştan gelen şeylerle zaman içinde şekillenenler arasındaki paylaşımı yapmak zordur.

Aşırılıklara yapılan göndermeler, IV. Henri'nin doktoru Joseph du Chesne ile daha da çoğalır. Kendisi aynı zamanda değişik konularda eserler vermiş olan bir yazardır ve 1604 yılında, geçmişten seçilmiş bir "örnekler" dizisinin içinde bulunan, çok şişmanlara kaçınılmaz sonu anlatan tarihi hikâyeleri de çok sever:[2] Şişmanlığı nedeniyle karnını bir el arabasıyla desteklemeye mahkûm olan Pomponius, "gülünç" hale gelmiş bir bedende nefessizlikten ölen Worms Piskoposu Adelbert, çökmüş etlerini doldurmak için gece gündüz sülük tedavisine maruz kalan hazcı düşünür Herakleali Dionysios bu hikâyelerin kahramanlarıdır. Savunma yenidir: Daha çok kaygılandırmak için "korkunç" olandan söz edilmeli, geçmişin "aşırı" bedenleri bugünün "tartışılmaz" dersleri haline getirilmelidir. Doktor "ayıplar", korkutur. Telaşa düşürerek önerilerini dayatır, tehdit ederek öğütte bulunur ve bunları yaparken de her türlü nüanstan ve sınırdan uzaktır.

Bir de, neredeyse eğitsel denebilecek bir nitelik taşıyan bir hatırlatma, her türlü aşırılığı bir tehlike olarak sunmak amacıyla yapılan, kişilerin şişmanlığının abartılması vardır. Yemeklere duyulan tutkunun kimi zaman bunaltıcı bir işkence olarak tarif edildiği bile olmuştur: Sürekli bir şeyleri mideye indiren kimselerden, bitmek bilmeyen yemeklerden söz edilir. Louis Guyon'un 1614 yılında anlatmış olduğu, daha fazla yiyebilmek için uyumayı bile kendine yasaklayan Montfort baronu buna bir örnektir.[3] Şişmanlığın her şeyi büyütmesi gerekirmiş gibi: Hırsla yenen yemekler, sonsuz şekilde bi-

riktirilen yiyecekler anlatılır. Doktor açısından bakıldığında, korkuyu sömürmenin bir yoludur bu: Obur kişinin günahı veya düzensizliği üzerinde değil, pisboğaz kişinin bedensel yenilgisi ve çöküşü üzerinde durulur, hatadan değil çöküşten söz edilir, doktorlar her ne kadar açıklama yapmaktan çok öğüt vermeye devam etseler de.

Zaten, aşırılığa odaklanmış, gayet kendine has bir imgedir bu çünkü en görünür ve en çarpıcı olana karşılık geldiği düşünülür; tüm ara aşamaları hiçe sayma eğilimindedir. Derecelerin açıklanmasından daha zor bir şey yoktur. Bundan daha anlaşılmaz bir şey de yoktur. Catherine de Médici'nin İtalyan elçiler tarafından sözü edilen doktorları da bunu gösterirler: Görünüşe bakılırsa, kraliçe ancak "dev gibi bir cüsseye"[4] ulaştığı zaman kaygılanan pratisyenlerdir bunlar. "Orta derecede" şişman kişilere, şişmanlığın başlangıcına, aşamalarına, yavaş seyreden artışına ilişkin olası ve sürekli sessizlik de buradan kaynaklanmaktadır.

Beyin kanamasından korkmak

Şişmanlığa bağlı birçok belirti, "modern" doktorlar tarafından daha iyi somutlaştırılmıştır: Pletora (kan hacminin artması), beyin kanaması, ödem gibi rahatsızlıklardır bunlar. Kişinin cüssesiyle bu rahatsızlıklar arasındaki ilişki birbirine yaklaşmaktadır fakat sözü edilen cüsse hâlâ tanımlanmamıştır. 1578'de Laurent Joubert de bu belirtilerin incelenmesini kuramlaştıranlardan biridir: "Halkın niye olduğunu bilmeden yaptığı ve söylediği birçok şeyin açıklaması"[5] doktora bırakılmalıdır. Böyle bir girişim tarihçiler tarafından zaten geniş ölçüde incelenmiş ve modern bilimin gelişimiyle daha önceki halk arasında yaygın bilgileri geçersiz kılacak şekilde daha formel bilgi formları[6] oluşturulmuş ve sabit ile hassas daha da belirginleştirilmiştir. Cisimler yapıları daha derinlemesine anlaşılmak üzere gözlemlenmiştir.

Dolayısıyla, "tüm beden sıvılarının biriktirilmesi"[7] düşüncesi daha da baskın hale gelir. Burada konu edilen şey, 13. yüzyılda Sienalı Aldebrandini veya Bernard de Gordon'un sözünü ettiği basit bir karın ağrısı değildir.[8] Aynı anda görülen birçok işaret vardır: "Gözlerin kızarması", "atardamarların çarpıntısı", "bedenin zonklaması",

"hareketlerin yavaşlaması", "uykunun ağırlaşması", "sıcak basmaları" gibi belirtiler, 1550'lerde Jean Fernel adında biri tarafından dile getirilir. Bu kişi, o zamana dek kesin kabul edilen eski düşünceleri[9] bir tarafa bırakarak, gözlem yapmayı tercih etmiştir. "Aşırı" kavramına ilişkin algı belirginleşir, çeşitlenir ancak kan dolgunluğu üzerine yapılan araştırma, kanın, yağın ve diğer beden sıvılarının arasında ayrım yapmakta hâlâ güçlük çeker. Bu arada, "şiddetli ve ısrarlı bir belirtiyi"[10] hedefleyen bir tehdit de ortaya çıkar: inme.

Ölüme sebebiyet veren, ani bilinç ve his kaybıyla ortaya çıkan bu rahatsızlık, tabii ki 16. yüzyıl tıbbınca keşfedilmemiştir. Henüz 13. yüzyılda Bernard de Gordon bu rahatsızlığın "öncül nedeni"[11] olarak kan dolgunluğunu göstermiştir. Bu tehlike, uzun zaman önce etraflıca tespit edilmiştir.[12] Ne var ki, Ortaçağ'daki ölümlerle ilgili yapılan yorumlarla, modern olan "kazalarla" ilgili yapılan yorumlar tamamen farklıdır. Daha önce de gördüğümüz gibi, Froissart 1391'deki "faciadan" alıntı yapar: Avdan dönmüş olan Gaston de Foix'nın aniden bir sandalyeye çöküşünü, bunun yarattığı ani etkiyi, büyük şaşkınlığı, "rahatlatıcı şeyler"le[13] kontu hayata döndürme çabasını anlatır. Bu olayda hiçbir öncül işaret yoktur fakat Froissart'ın ciddiyetten çok umursamazlıkla söz ettiği büyük ziyafetler vardır. Özellikle bir davranış, bu kazadan sonra gerekli hale gelir: Bilinç kaybı sırasında "hastayı güçlendirmek" için yiyeceklere başvurmak.

Bununla birlikte, başka bir bakış, başka bir cevap, hatta bunun tam tersi bir davranış, Saint-Simon'un klasik dönem Fransa'sında Beyefendi'nin ölümünde ortaya çıkmıştır. Öncül işaretler baskındır: "ahlaksızlıktan dolayı çökmüş, yağlı, kısa boyunlu"[14] olarak anılan prensin şişmanlığı, kral olan kardeşiyle arasında ölümcül kazadan birkaç saat önce gerçekleşen şiddetli kavga ve bunun sonucunda ortaya çıkan "alevlenmiş surat"ı, Beyefendi'nin "aşırı derecede yediği" öğün, bunun devamında "tüm gün boyunca mideye indirdiği, ayrıca odasındaki masaların üzerini ve ceplerini de doldurduğu pastalar, reçeller ve şekerlemeler."[15] İşaretlere yapılan gönderme, davranışlarla, hatlarla, ciltle ilgilidir. Damarların olası doygunluğundan, geriliminden, tıkanıklığından söz ederek onları daha mekanik ve daha tanıdık biçimde temsil eder: "bir çeşmenin borusundaymışçasına akan"[16] kanın akıbetini anlatır. Bu nedenle, beyin ka-

naması şişman kişilerin dünyasıyla daha da fazla ilişkilendirilir, öyle ki Beyefendi'nin ölümünden birkaç ay önce, günah çıkarmak için görüştüğü papaz kendisini tehdit edecek kadar ileri gider.[17] Bu durumda alınacak tek bir önlem vardır: kan alma, yani "güçlendirme" değil, "fazla" olanın dışarı atılması.

Kan dolaşımının 1628'de keşfedilmesi de hiç kuşkusuz bu korkunun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Önemli miktarlarda kan akışının, yeri daha iyi tespit edilen kanalların yırtılmasının, daha önce anlatılan krizden çok farklı bir etki yarattığına inanılır.[18] İlk olarak tarif edilen kriz bir güç eksikliğinden, ikincisi ise gözle görünür bir basınçtan ileri gelmektedir. Daha ayrıntılı olarak açıklayacak olursak, 16. yüzyıldan itibaren, kan dolaşımının keşfinden çok önce, beyin kanamasına yeni bir varlık kazandıran şey, yeni bir inceleme biçimidir: yüz kırmızılığı, damarların kalınlaşması, çeşitli zonklama veya ağırlık hisleri. Doktor, konuya başka bir biçimde bakar. Bunun bir örneği, 1550 yılı civarında Orange prenslerinin doktoru olarak görev yapan Jacodomus Lommius'un kesin inancıdır: Beyin kanaması tehlikesine en çok maruz olan "insanların" "kısa ve dar boyunlu", "hareketsiz bir yaşam süren, zamanlarını içerek ve yiyerek"[19] geçiren kişiler olduğunu öne sürer. Nicolas Abraham de la Framboisère de 17. yüzyılın başında "flegmatik kişilerin ve kısa boyunlu ayyaşların"[20] bu rahatsızlıkla karşılaşacaklarından emindir. Konu edilen işaretlerin arasında "kısa boyun" defalarca tekrarlanır, yığılmanın, iç baskının, yaşamakta veya nefes almakta çekilen zorluğun bir belirtisidir bu. Sezgisel ve geleneksel etkileriyle içki de kişiyi "dolduran" bir unsurdur. Jean Riolan bu düşünceyi "şişmanlık"tan ve "boynun kısalmasından" (*collum breve*) söz ederek açıklar, bu iki etken "geçişleri" zorlaştırır, şahdamarını ve "beyin damarlarını"[21] tıkayarak "beyni kandan mahrum etme" eğilimindedir. Bu durum da başın beslenmesini engeller, etlerin basıncı yüzünden oluşan ani bilinç kaybını da beraberinde getirir.

Beyin kanaması, hatıralarda ve anlatılarda daha sık yer almaya başlar. 16. yüzyılın sonunda ve 17. yüzyılın başında gerçekleşen ani ölümlerin dökümüne *Journal* adlı eserinde yer vermiş olan Pierre de l'Étoile, yemek sevdalılarından söz eder, nemli iklimlerin, "rutubetli ve sağlıksız" havanın, "gök gürültülü ve fırtınalı" havaların, beden sı-

vılarını ağırlaştırarak "beyin kanamalarını"[22] artıran havaların titizlikle altını çizer. Birkaç on yıl sonra, Guy Patin'in mektupları "yusyuvarlak, tombul ve kırmızı suratlı" arkadaşların "beyin kanaması veya nefesi durduran bir nezle yüzünden"[23] öldüklerinden söz eder. Şişmanlığın daha iyi tanımlandığı hâlâ söylenemezse de ona eşlik ettiği düşünülen belirtiler daha iyi incelenmektedir.

Yağ, soyut söylev

Şişmanlığın artık daha iyi bilindiği kesinlikle söylenemez. Belirsizlikler varlıklarını korumaktadır, yağ, kan, balgam ve bedenin diğer sıvıları arasından yapılan tuhaf kıyaslamalar devam etmektedir. Henri de Monteux'nün 1559'da söylediklerine bakılacak olursa her şey "çok yemenin ve hareketsizliğin birleşmesinden"[24] ileri gelir. Michael Ettmüller'in 17. yüzyıldaki iddiası ise şişmanlığa "ölçüsüzlüğün ve hareketsizliğin"[25] neden olduğudur. Fakat "her şey" ifadesini kullanarak kastettikleri kavramlar birbirleriyle karışmış durumdadır ve ortak bir sebep tarafından oluşturulmuştur. Kandan ve yağdan iki ayrı madde olarak söz edilir fakat pratikte gizliden gizliye birbirleriyle karıştırılırlar, hem etlerde hem de damarlarda ağırlık yapan birer yığılma olarak görülürler. 17. yüzyılın sonunda, *Médecin de soi-même* adlı eserin yazarı Jean Devaux fazla miktarda bulunan maddelerden söz ederken "zevkin" ve ölçüsüz uygulamaların neden olduğu "kan miktarı"[26] üzerinde durur.

Klasik tıpta yağ hâlâ esrarengiz bir maddedir: Her türlü kimyadan bağımsız olarak, farklılıkları ve belirsizlikleri birbirlerine karıştıran, sezgisel hatta birbirine zıt nitelikteki göndermeleri öne sürer. Bu konudaki polemikler artar, bunlar aynı zamanda ölçüsüz yoğunluklara duyulan yeni ilgiyi kanıtlamaktadır. Örneğin, yağın bedendeki konumu üzerine şöyle bir fikir ortaya atılmıştır: 1661'de Jean Violan, derinin altında bulunan, gerçek bir "gömlek" görevi gören, bedeni "bir giysi gibi"[27] saran, yağın "ufalanan parçalarını biriktirerek" onu birleştiren bir zar bulunduğunu öne sürer. 1672 yılında Diemerbroeck, belli bir sınır olmaksızın sızan bu "yağın" dağınık görüntüsü üzerinde durur.[28] 1682 yılında ise Fabrice de Haldan bunların tam aksine, bir dışkı gibi atılabilen, "özerk" cisimlere benzeyen,

karnın içinde serbestçe gezerek karnın hacmini artıran yağ toplarının varlığından söz eder. Bunu açıkladığı söylenen kişi, Haldan'ın bir hastasıdır. Kendisi, deriyle kaplı üç adet yağ topunu anüs yoluyla dışarı attıktan sonra ani bir biçimde şişmanlıktan kurtulmuştur. Ne var ki, bu toplar tam ortadan kesilerek ayrıldıktan sonra hiçbir sürprizle karşılaşılmamıştır: Kurumuş serumla kaplı kesenin içinde jelatinimsi ve neredeyse gümüşi bir küspe vardır, süte benzeyen, tıkız bir yağ parçasıdır bu.[29] Böyle bir maddenin kaynağı konusu da tartışılmaktadır. Geleneksel tıbbın öne sürdüğü gibi, doğrudan kandan gelen ve kanın ağır kısmını oluşturan, karaciğer tarafından yeterince eritilemeyen bir madde midir bu? Ya da, Michael Ettmüller'in[30] düşündüğü gibi, mideden gelen, besinin karaciğer tarafından kana çevrilmeden önce sulu bir hale dönüşerek meydana getirdiği beyaz ve sütümsü bir madde olan kilüs (*chyle*) müdür?

17. yüzyılın başında Sanctorius hâlâ beden sıvılarının soğumasından (*ex frigiditate*)[31] meydana gelen, maddelerin taşlaşmasına neden olan bir etki olduğuna inanır. Benzerliklerine ilişkin tartışmalar yaşanır: yağın "besleyici öz"ü İngiliz anatomi uzmanı Walter Charleton'ın[32] düşündüğü gibi, sinirlerinkine mi benzer yoksa Fransız fizikçi Claude Perrault'nun[33] dediği gibi sütünkine mi? Son olarak, bu maddenin dayanıklılığına ilişkin tartışmalar da ortaya çıkar: 1628 yılında Harvey'in kan dolaşımını, 1647'de de Aselli'nin lenf dolaşımını keşfetmesinden sonra yağın hareket ettiğine inanılır. Hatta Malpighi, gezgin ve kaygan bir yağın mideden çıkarak bedenin diğer yerlerine doğru, "yağ kanalları"[34] aracılığıyla ilerlediğini ve bu kanalların pek de inandırıcı olmayan güzergâhlarını göstermeyi başardığını düşünür: Claude Perrault'nun, kışlık inlerine girerek "deri altı yağlarını" [35] soğuran köstebeklerden veya ayılardan söz ederken açıkladığı gibi, gereklilik halinde besin ihtiyacını karşılayacak olan, yağla kaplanmış ağ örgülerdir bunlar. 17. yüzyılın ikinci yarısında ise mikroskop, yağlı bölgeleri keserek, kesecikler veya bezler çizerek, büyütecin kasları veya etleri doldurarak gösterdiği minicik donuklukları ortaya çıkararak beklenmeyen betimlemelere itmiştir araştırmacıları.

Bir hayli resmi, hatta ezoterik veya gülünç denebilecek bilgilere de rastlanmaktadır: Varsayımsal olguların içine hapsedilmiş, birtakım doktor başpiskoposların dar çevresiyle sınırlı olan bu bilgilerin

uygulamalar üzerinde neredeyse hiç etkisi olmamıştır. Yalnızca klasik Avrupa doktorlarının insan bedenindeki yağa karşı duydukları artan ilginin altını çizer ve bu yağın hangi nedenlerden ortaya çıktığına ve nelerden oluştuğuna dair açıklama yapmakta göreli olarak yetersiz kaldıklarını gösterir. Geriye, bu doktorların tartışılmaz merakı kalır: Bu merakın henüz ne uygulama üzerinde, ne de tıp bilimi üzerinde bir etkisi vardır.

Ödemi belirlemek

16. ve 17. yüzyılda özellikle ödeme dair yeni bir bakış ortaya çıkar, bedende serbestçe gezen sular ile yağlı etlerin yoğunluğu arasında daha belirgin bir zıtlık çizilir. Bir yandan "çalkalanmalar", diğer yandan "sıkılık" kavramlarıyla ödem rahatsızlığı bulunan kişilerle şişman kişiler arasında daha iyi bir ayrım yapılmaktadır.

Dikkatler daha çok, dağınık halde bulunan sıvıların etkileri üzerinde toplanır. İnceleme daha titiz biçimde gerçekleşir: Göz, ağırlık merkezlerine göre bedenin olası değişimlerini, eğilmiş haldeki, uzanmış haldeki bedenin durumunu, farklı dalgalanmalarıyla daha iyi tahmin eder. Parmak, derilerin olası "göçüşünü" ölçer, kulak, suların yüzeye olası çıkışını dinler. Bu konudaki birçok örneğin arasında, 1570'te Ambroise de Paré tarafından yapılan tespit dikkat çeker: "Hasta sırtüstü yattığında tümör daha az belirgin hale geliyor çünkü su oraya buraya yayılıyor."[36] Hatların gevşekliğindeki fark da buradan kaynaklanır. 16. yüzyıldaki betimlemelerde baskın olan bir belirti vardır, karın bölgesini olağanüstü biçimde şişiren ve içerideki sıvıların yankı yaptığı bir durum olan assit. Jacodomus Lommius, şişkinliğin bu durumda nasıl bedenin alt kısımlarında yoğunlaştığını, ilk önce bacaklara yayılarak daha sonra nasıl karın bölgesini işgal ettiğini ve bu arada "bedenin geri kalanını da zayıf"[37] bıraktığını göstermiştir. Bu durum, yağın bedenin geneline yayılmasından farklıdır.

Anatomi uzmanları, bu yuvarlak yığınların üzerinde özellikle dururlar: 16. yüzyılın ortasında, otopsi uygulanan bir kadın hastanın rahminde Vesalius tarafından tam 90 kilo "çürümüş su"[38] bulunmasından veya söz konusu olaydan birkaç on yıl önce, karnı "inanılmaz bir şişkinliğe" ulaşmışken bedeninin geri kalanı "fena halde zayıfla-

mış"[39] olan Utrechtli yoksul bir kızın bedeninden çekilen "kırmızımsı renkte çok miktarda su"dan söz edilir. Şişmanların "sıkılığından" farklı olduğu düşünülen, sıvılarla ilgili pek çok rahatsızlık görülmektedir.

Klasik doktorlar, bazı mekanik açıklamalar üzerinde de dururlar: Örneğin, "gereksiz beden sıvılarının" kan "üreten" organ olan karaciğer üzerinde baskı uygulayarak kanalları ezmesi ve bunun sonucunda yalnızca akışkan ve "serumlu"[40] sıvıların geçişini mümkün kılmaları, boşlukları altüst ederek sızıntıları tüm bedene taşımaları gibi. Veya Ettmüller'in öne sürdüğü gibi, karınlarının[41] ölçüsüz biçimde şiştiğini fark etmeden önce, geceleri fazla soğuk içecekler içmiş, karaciğerlerinde gereksiz miktarda soğuk madde biriktirmiş olan ve bu yüzden organları felce uğrayan hastalar da vardır. Ödemli kişi kendine has bir görüntüye sahiptir, zayıflığı "besin" eksikliğiyle, tıkanmayı da sıvı fazlalığıyla karıştırır. Jean Lhermite'in 1598'de "ödem"den ölen II. Philippe'e ilişkin yaptığı betimleme şöyledir: "Bacakları, uylukları ve karnı çok şişkin olduğu halde bedeninin diğer kısımları o kadar zayıftı ki kemiklerinin üzerinde yalnızca deri vardı."[42] Olası görünen başka nedenlerin de olduğu söylenmektedir: İdrar, basur ve bedenin farklı sıvılarını harekete geçiren her türlü kaynaktır bunlar.

Bununla birlikte, karnın yapay yolla açılmasına artık daha büyük bir ihtiyatla yaklaşılmaktadır. 1580 yılı civarında, Parisli hamalın öyküsü Ambroise de Paré tarafından hâlâ "normal" bulunabilmektedir: "Gidebilirsen-git" takma adlı söz konusu kişinin devasa karnı, görünüşe bakılırsa bir dövüş sırasında, bir dostu tarafından bıçakla delinmiştir. Bunun sonucunda karnından "bir miktar çürümüş su"[43] çıkar, daha sonra da adam tekrar güç kazanır ve işine geri döner. Buna rağmen, kesinin yarattığı engel acımasızca yerinde durmaktadır. 1613'te, Nicolas Abraham de la Framboisière "Bu tedavinin büyük bir tehlikeyi de beraberinde getirdiği konusunda hastanın arkadaşlarını"[44] uyarmanın gerekliliği üzerinde durur. 17. yüzyılın ortasında ise Lazare Rivière, büyük bir acı hissetmeksizin karnı "açılan" bir adamın durumunu anlattıktan sonra, onun birkaç saat içinde nasıl "gücü tükenmiş bir halde" öldüğünü tarif eder. Sonuç gayet açıktır: "Ameliyat edilen hastalardan hiçbiri asla kurtulamamış-

tır."[45] Thomas Sydenham tarafından 1683'te ödem üzerine yazılan tez, kaçınılmaz başarısızlığı nihayet doğrulamaktadır: Yaşamsal bir yara ve kangren olmuş etler[46] bu uygulamanın sonucudur.

Bununla birlikte, bazı garip inançlar da hâlâ devam etmektedir. Örneğin 1680'li yıllarda Lazare Rivière, bacakları şişmiş olan ödem hastalarının ayak tırnaklarını tam dibinden, "kan görene dek" kesmeleri halinde "serum damıtılmasını"[47] bir ölçüde kolaylaştıracaklarını söyler. Sıvılarını hapseden kese fikri henüz yok olmamıştır. Garip inançlar da varlıklarını korumaktadır. 18. yüzyılın henüz en başında Margrave de Beyreuth tarafından söz edilen, Alman bir prensesin başına bela olan anlaşılmaz bir rahatsızlığın betimlenmesi buna bir örnektir: "Bedeni her sabah şaşılacak derecede şişiyordu ve bu şişkinlik akşama doğru geçiyordu."[48] 17. yüzyılda ise Marco Severini, bir o kadar anlaşılmaz olan vakalardan, sırtı, aşırı ve ters kıvrımlı birçok "karna"[49] dönüştürerek bedenin biçimini bozan şişkinliklerden söz eder. Açıklanmaksızın veya hakkında önemli bir yorum yapılmaksızın kayda geçirilen gizemli ve gizli belirtilerdir bunlar. Şunu tekrar söylemek gerekir ki, yenilik başka bir yerdedir: Ödem artık daha iyi tanımlanmakta, olumsuz etkileri daha başarılı biçimde sınırlanmakta, "sıvıları" daha açık biçimde tanıtılmaktadır.

Ne var ki, bu sınırlı bir yeniliktir. Açık bir tanımlaması bulunan engeller, urun kökenine ilişkin kuşkulara bağlıdır, tıpkı rahatsızlığa atfedilen "çeşitlilik" gibi; büyüklüğüne bağlanan bir düzensizlik söz konusudur. Öyle ki, Tommaso Campanella 1613 yılında "Güneş şehri"[50] sakinlerini korumak istediği belli başlı hastalıklar arasına ödemi de çabucak yerleştirir.

Guttan kaynaklanan fazlalığı belirlemek

Yağlı veya sulu maddelerin kaynağına ilişkin bitmek bilmez tartışmaların vurgulanmasına, "beden sıvılarının fazlalığıyla"[51] ilişkilendirilen bir başka hastalık olan gutun kökeniyle ilgili tartışmalar da eklenir.

1550 yılında Jean Fernel, geleneksel ölçütlerden ayrılan bir açıklama öne sürer:[52] Beyin düzeyindeki bir sıkışma sonucunda ağırlık nedeniyle aşağı inen beden sıvıları, fazla gevşek veya "gevşetil-

miş" eklemlerin içine sızar. Bu durumda beynin bir "vantuz"[53] görevi gördüğü düşünülür: Soğukluğu sayesinde beden sıvılarını yukarı doğru çeker, daha sonra "katı" balgamla dolmuş olan bu soğuk sıvıları aşağı doğru bırakır. Rahatsızlığın tetiklenmesi de bu şekilde gerçekleşir: kafatasının kalınlığı altında iyice sıkışmış olan çözelti "eklemlerin" darlığı içinde kayarak onları engeller ve rahatsızlık verir. Yükselen ve kafada yoğunlaşan buharların kol ve bacaklara doğru tekrar inip bedenin en aşağısında kalıverdiği bir döngü gibi, beden sıvılarının kat ettiği bir bedenin görüntüsü, evrensel bir görüntüdür. Jean Fernel'in düşüncelerini tekrar eden Nicolas Abraham de la Framboisière, gut hastalarını ayrıntılı biçimde tarif eden acılı bir yolculuktan söz ederek bu "inişi" kanıtladığını bile öne sürmüştür: "O anda acının boyundan veya omuzlardan dirseklere, ellere doğru veya sırt boyunca aşağı indiğini hissederiz..."[54] Bu acı, kesintiye uğramış bir başka damıtmadır yalnızca: Beyin ne kadar halsiz olursa "sıvılardan arınmanın" da o kadar rahatsızlık vereceği, "dışkı ve fazlalık"[55] yaratacağı düşünülür. Bedeni "mukoza iltihaplarıyla" dolu, salgılarla tıkalı, yoğun maddelerle ağırlaşmış olan gut hastasının betimlemesi karmaşık bir hal almıştır.

Geriye, hepsi de bir beden sıvısının fazlalığına ve fazla yemeye bağlı olan bu eklem rahatsızlıklarının kökenine dair fikir ayrılıkları kalır. Fazlalıklara, özellikle de "tüm iltihapların çeşmesiymişçesine"[56] baştan aşağı dökülen sıvılara ilişkin hiçbir kuşku yoktur ancak diğer sıkıntıların varlığıyla, sindirim sorunlarıyla, tamamlanmamış karışımlarla, "sıvıların atılabileceği sürenin kısalığıyla"[57] örneğin yiyeceklerin yetersiz şekilde pişirilmesiyle ilgili çok sayıda varsayım mevcuttur. Buna, akışı engellenmiş sıvılar da eklenir: "âdet kanamaları ve basurlar",[58] ter veya apseler, çok uzun süre boyunca bedenin içinde hapsolmuş çeşitli maddeler. Thomas Sydenham, 1683'te yaptığı bir deneyden sonra şarabın bile özel bir rolü olduğunu düşünmeye başlar:

> Her ne kadar oburluk ve çok fazla yemek sıklıkla gut hastalığına neden olsa da, bu hastalığın daha yaygın olan nedeni, zararlı buharları yüzünden sindirimden sorumlu mayaları yok eden, beden sıvılarının atılma sürelerini kısaltan, kanı çok fazla miktarda beden sıvısıyla dolduran, canlı ruhları zayıflatan ve ezen aşırı miktardaki şaraptır.[59]

Bu rahatsızlık öncelikle "zengin çocuklarında" görülüyor olsa bile "gut hastalıklarının" kaynakları daha da çeşitlenmiştir. 1640 yılında Paul Dubé, bu hastalığı "yoksul hastalıkları"[60] sınıfına sokmak konusunda uzun süre tereddüt ettiğini söylemiştir. 1697'de ise XIV. Louis'nin doktorları "Rivesaltes şarabını", kralı "iki veya üç saatten fazla uyutmayan"[61] şiddetli bir gut krizine neden olmakla suçlamışlardır. 1698'de "Fontainebleau'nun büyük sofra takımlarının" kralın "sağ ayak tabanının"[62] şişmesinden sorumlu olduğu düşünülür. 1699'da tüketilen "yüksek kaliteli yahni"den kaynaklandığı düşünülen acı öyle keskin ve öyle inatçıdır ki kral "ayağının üzerine basamaz."[63] Aynı yılın aralık ayında maruz kalınan "soğuk ve büyük güneybatı rüzgârının gutun daha uzun sürmesine neden olduğu"[64] söylenir. Ciddi bir rahatsızlıktır bu, kral "titremelerden", "keskin acılardan", "halsizliklerden", "baş dönmelerinden" şikâyet etmektedir. Aynı zamanda "sakatlık" da söz konusudur, gut yürümeyi engeller, sürekli desteklere, aletlere, aralarında prensin 1700'lü yıllarla birlikte düzenli olarak üzerinde taşınmaya başlandığı "tekerlekli"[65] bir sandalyenin de bulunduğu araçlara mecbur eder.

Nedenlere ilişkin tartışmaların ötesinde, *Journal de santé de Louis XIV* adlı yayın, gut hastalığının sıvısının tanımlanmasının olanaksız olduğunu ortaya koyar. Bu hastalık fazla hareketlidir: Ayakta başlarsa topuğu da işgal edebilir, "bacağın yağlı kısımlarına" dek yayılabilir, "omuzlara taşınabilir", nezleye dönüşebilir veya gayet basit biçimde "kafaya yerleşebilir."[66] Aynı zamanda fazla anlaşılmazdır: "Görünen o ki, henüz hiç kimse nereden ve hangi yollardan ilerlediğini tam olarak keşfedemedi."[67] "Yanlış yemek alışkanlıklarından ve aşırı hareketsizlikten"[68] kaynaklandığı bilindiği halde, böylesi bir huydan daha zor başa çıkılabilen bir şey yoktur. Mekaniği de şişmanlığın mekaniğine çok benzemesine rağmen, bu hastalıktan daha zor teşhis edilebilen bir şey yoktur.

Anlamlı olan tek benzerlik, 17. yüzyılda Sydenham tarafından öne sürülen gut hastası betimlemesindedir: "büyük bir kafa", "dolgun, gevşek ve nemli bir beden", "nihayet, güçlü ve gürbüz bir bünye."[69] Aşırı derecede yemek de hiç kuşkusuz tetiklenme mekanizmasında ana etken sayılmıştır ama sonuçlar bilinmezliklerini hâlâ korumaktadır.

Fazla beden sıvılarının bu belirsiz imgelerine rağmen, bunların ortadan kaldırılmasına ilişkin tek bir çözüm vardır: dışarı atmak, kesmek, kurutmak. Zayıflama, karmaşık ve benzersiz bir sorun niteliğine henüz kavuşmamıştır.

3

Görüntüleri incelemek, kelimeleri belirlemek

16. ve 17. yüzyıllarda, tıbbın dışında da gelişmeler yaşanır. 16. ve 17. yüzyıllarda, hem resim ve heykel incelemelerinin derinleşmesinde, hem de zayıf ve şişman kavramlarını işaret eden kelimelerin zenginleşmesinde yeni bir merak etkili olmuştur.

Gravürler ve tablolar, şişman kişileri temsil etmek, kol ve bacakların gözle görülür kısalmasını, boynun omuzlara gömülmesini, çenenin veya yanakların göçmesini incelemek için eskiye göre daha fazla çaba harcarlar. Kelimeler ise, sayıyla belirtilen her türlü ölçünün yokluğunda, nüansları ifade etmeye çalışır. Daha önceden sözü edilen hakaretlerin çok ötesinde, birtakım dereceleri anlatmak ister: Zaten bunlar da belirsiz, dağınık ve çoğunlukla sınırlı ifadelerdir. Ne olursa olsun, 16. ve 17. yüzyılda şişmanlık türlerini belirtmek için kullanılan kelime sayısı çoğalır, oysaki Ortaçağ döneminde bu sayı son derece azdır. Buna rağmen, tuhaf karışımlar da varlıklarını korumaktadır: Örneğin 1604'te yayımladığı *Diverses Leçons* adlı eserinde Louis Guyon, "irilik" kavramını nitelemek için kalınlık ve uzun boy kavramlarını bir araya getirir, oysaki "zayıflık" kavramını nitelemek için de incelik ve kısa boy kavramlarını birleştirmiştir. Onun gözünde şişmanlık yalnızca uzun boyla karıştırılabilir.[1]

Çizgilerin dünyası ve gerçekçiliği

Görüntülerin dünyası, bu konuya duyulan ilginin arttığını doğrular. Rönesans döneminde, resim ve heykel incelemeleri de dönüşüme uğramıştır.[2] Hem "gerçek" bedenin kıvrımları hem de "doğa-

nın aşırılıkları"[3] ressamları ve gravür sanatçılarını daha da hareketete geçirir. Cisimler ve insanlar kalınlaşır, hatta tuhaflaşır. Alan, başka bir biçimde var olmaktadır. Sanat tarihçileri tarafından defalarca yorumlanmış, defalarca açıklanmış, bakışı ve ilgiyi yeniden yönlendiren bir gerçekçilik ortaya çıkmıştır.[4] Zaten bu durum da, 16. yüzyılın sonunda "ucubeler bilimi"[5] denilen kavramı tazeler, her ne kadar bu bilim birtakım tanrısal müdahalelere inanıyor olsa da. Beklenmeyenin, şaşırtıcı olanın ve aşırılığın ne kadar baskın hale geldiğinin bir kanıtıdır bu.[6] Aşırı, hatta uyumsuz biçimlere duyulan merak da buradan ileri gelmektedir.

Ancak burada, nitelik kazanan yalnızca çok şişman kişidir. "Devasa" ve "normal" arasındaki aşamalar ise hâlâ belirsizdir. Jerôme Bosch'un keşişi, bu durumun başlıca örneğidir:[7] Boynu yoktur, suratı ve bedeni aşırı derecede yuvarlaktır, bedenini kontrol etmekten o kadar âcizdir ki otururken eğreti durur. Lucas Cranach'ın 1520-1530[8] arasında yaptığı portrelerde boyunsuz bir gövdenin üzerinde bulunan devasa suratlara, gevşek göğüslere, yuvarlaklığın içinde boğulmuş omuzlara sıkça rastlanır. Urs Graf'ın[9] cadıları ise yere doğru iyice sarkarak, aşırı ölçüde et tükettiklerini belli ederler. "Sıradışılık", tuhaflığın ve "doğal"ın sorgulanmasına yoğunlaşır. Çok şişman kişi, hiçbir ön şarttan veya dereceden haberi olmaksızın, ayrıntıların içinde tükenir. Ayrıca, olasılıklardan biri olan genel şişmanlık da düşünülmüş gibidir: Eklemler kaybolmuş, genel bir şişkinlik baş göstermiştir; kişi, tıkız ve neredeyse kaynaşmış bir topa benzer. Örneğin, karnın kendine has büyümesi, karnın yuvarlaklığı, hiçbir şekilde daha sonra incelendiği gibi incelenmemiştir: Önceden kalan boydan boya örtünen şişmanın arkaik görüntüsüdür. 16. yüzyılda yüzden kişilik tahlili yapma konusunda uzman kimseler, dikkatli bir biçimde iki profil öne sürerler: kibirli ve gösterişli insanlara ait "büyük göbek", sarhoşlara ve taşkın insanlara ait "gevşek ve sarkık"[10] karın.

Ne var ki, 16. yüzyılda bu görüntülerin özgünlüğü betimlemeye dayanmaz: Çok şişman kişinin biçimleri yalnızca temsil edilmez, aynı zamanda incelenir. Biçim ve hali yansıtma çabasıyla birlikte, incelenmeleri de en fazla önem kazanan olgu haline gelir. Tavırların ve duruşların, tüm çizgilere yön vermesi gerekirken kaba bir ger-

çekçilik tarafından sürüklenip götürüldükleri dini sahnelerde Lucas Cranach bunu göstermiştir. 1533'te çizdiği gravürde,[11] İsa'nın solunda bulunan hırsızı, yağla dolup taşmış bir beden, şiddetli bir çöküşle günahlarını itiraf eden bir kişi olarak resmetmiştir. Bu kişi gevşemiş etlere, sarkık bir karna, boğumlu, tombul, hem kısa hem de şişkin uyluklara sahiptir. Cranach, bedenin tamamen "çöküşünü" temsil eden şeyin peşindedir: yuvarlak yastıkları andıran karın, bel ve uyluklar, gövde ve kol arasındaki etlerin kalınlığı, "fazla"lığı birikmesi yüzünden kol ve bacakların gözle görülür ölçüde kısalması. Aşırılığın ikonografisinden başka bir şey değildir bu: Bir tarafta hırsızın aşırı büyük bedenini, diğer tarafta ise İsa'nın sıska bedenini görürüz. Albert Dürer, birçok özlü temsilde bu incelemeyi doğrular: Örneğin, "aynalı şişman adam"ın[12] mürekkepli kalemle resmedilmesi, boynun gömülmesinin, etlerin sonsuz biçimde kat kat şişmesinin, bacaklarda ve kollarda çizgilerin yuvarlaklaşmasının altını çizer. Kadınların banyosunu konu alan bir resimde, bu kadınlardan biri hareketsizdir, boyunsuz bir bedene, uzun olduğu kadar geniş bir gövdeye sahiptir.[13] Her çizgi, fazlalığa odaklanıyor gibidir. Bununla birlikte, tek bir biçimsel olasılık vardır: sonsuz biçimde şişkin olan küre.

Zaten Albert Dürer de oranlar üzerine yazdığı kitapta zayıf ve yağlı bedenin farkları üzerinde durarak, aşırı şişman bedenin incelenmesini bir sisteme oturtmak ister: Yağlı kişi çifte gerdanlıdır, karnı yuvarlaklaşmış, bacakları şişmiştir, bedeni öne doğru o kadar eğimlidir ki bu durumu ancak kalçaların çok belirgin derecede büyük olmaları kurtarır. Burada incelenen şey, davranışa katkıda bulunan statik veya fiziksel güçler değildir: Asıl betimlenen biçimlerdir, "görülen" çizgilerdir. Geriye, "aşırı" şişman kişinin hatlarını resimsel bir inceleme nesnesine, genel olduğu kadar bütünleştirilmiş çizgilere dönüştürmek adına başlatılan, gözle görülür ilk girişim kalır.

Rubens'in seçimleri

17. yüzyılda bu konu yeni bir boyut kazanır. Yüzyılın ortasında Charles Mellin, Toscanalı General Alessandro del Borro'nun[14] hatlarını daha iyi vurgulamak amacıyla onu iki dev kolon arasında can-

landırmaktan kaçınmaz:[15] Generalin "dev" göbeği, onun şişmanlığının simgesi haline gelen iki dikey kolondan birinin üzerine doğru epeyce sarkmaktadır.

Rubens, 17. yüzyılda taşan etlerin incelenmesini en ileri noktaya götüren ressamlardan biridir. Rubens'in 1617 tarihli *Etudes préparatoires*'ı (eskizleri) içinde yer alan ve Münih'teki Alte Pinakothek'te bulunan *La Chute des damnés* adlı eseri, aşırı miktarda eti bedene yığarak, başın ve bedenin biçimini bozarak, karınları, kol ve bacakları şişirerek, her boyutu sonsuz sayıda yastığın içine gömerek, bunu en basit biçimde gösterir.[16] Rubens'in hemen hemen çağdaşı sayılan biyografi yazarı René de Piles ise, burada yalnızca "korkak tembelliklerinin ve doymak bilmez açlıklarının" kurbanı olan, "cehennem yaratıklarının acımasız ısırıklarına"[17] maruz kalan, Şeytan'ın alevlerinin içine salkımlar halinde hep birlikte düşen "lanetlileri"[18] görür. Aynı şekilde, sarhoşluğun ve ağırlığın etkisiyle yalpalayan ihtiyar mitoloji kahramanını temsil eden, 1615 tarihli *Silène ivre*[19] adlı resimde gördüğü tek şey, "şarabı aşırı miktarda tüketenlerin taşıdığı acınası ifade"dir.

Etin sistemli çöküşü üzerinde de durmak gerekir. Rubens, açılmış zarfları ayrıntılı bir biçimde incelemeye girişir: Pul pul dağılan süngerimsi derileri, Silene'nin[20] veya Baküs'ün[21] üzerinden dökülen etleri bize gösterir. Bedenin tamamının şişmesi de toparlak, kabarık görünümlü bir şişmedir: Şişmanlık, arkaik, ölçüsüz çizgilerle temsil edilir. Rubens, kendine soru sorar, araştırır, betimlemelerle oynar. Şişman kişi, bir ikonografik araştırmanın merkezindedir, kendine yönelik merakı da böylelikle doğrular. Hiç şüphe yoktur ki, aynı zamanda yaşamın[22] aşırı bolluğunun ve birtakım mitolojik kıyaslamaların da örneğidir: Konunun muğlaklığı, sarhoşluğa duyulan gizli hayranlık, başıboş gezen bir Silene'nin, öteden beri mazbut yaşadığını, içki içmeyi reddettiğini, Anvers'deki evinin duvarının üzerine kazınmış *Mens sana in corpore sano*[23] emrine uymayı istediğini itiraf eden Rubens'e düşündürebileceği "özgürlük ve terk edilme"[24] vardır söz konusu resimlerde.

Rubens'in özgünlüğü hem çöküşün bu anatomik incelenmesine, hem de her organın içine sızarak felç edici bir hale gelen yağın resmedilmesine dayanır. Burada sözü edilen, etleri çatlatan, bede-

ni istila eden, derinlemesine gözlemlenen, çok büyük titizlikle incelenen şişmanlıklardır. Bu da, ressamın "normal" olarak adlandırılan biçimlere verdiği hacmi, bedenin yan kısımlarının, kalçaların ve kolların belirgin kalınlığını daha da önemsiz kılar. Rubens'in eğilimi, "her şeyi normalden daha büyük çizme"[25] yönündedir hiç şüphesiz. Yoğunlaştırır. Boğumlu iskeletleri değiştirerek, yuvarlak hatları ve kıvrımları suçlayarak belirginleştirir. Hatta Philippe Murray onun "damarları genişleten darbeler"le [26] çizdiğini söyleyecektir. Medici galerisindeki[27] büyük tablolarda temsil edilen su perileri bunu daha iyi gösterirler. Çağdaşların arasındaki tartışmalar da buradan doğmuştur. Bu yazarlardan biri, yaygın bir şekilde okunmuş olan *Dialogues* adlı eserinde, bu kıvrımların içinde yalnızca "üzerinde az çalışılmış bir tarz"[28] gördüğünü söyleyen André Félibien'dir.

Ancak, ressam burada her ne kadar tamamen kişisel bir zevki ifade etmek istemiş olsa da, "gerçek" portreleri söz konusu olunca bu genişletmeleri kullanmaz: 1630[29] yılında çizdiği *Jardin d'amour*'daki Hélène Fourment'ın eklemleri ve hatları narindir, aynı tarihte çizmiş olduğu Rotterdam[30] müzesindeki genç kızın beli ise sımsıkı bir korseyle iyice sarmalanmıştır. Ressamın 1609'da resmettiği ilk eşi Isabelle Brant da aynı profile sahiptir.[31] Rubens, etlerin bolluğuna karşı esrarengiz ve kişisel bir merak duymaya başlar,[32] fakat bu arada –bunu tekrarlamamıza gerek var mı?– klasik bir biçimde, narinlik de ister. Bununla birlikte, şişman kişilerle, Baküs'lerle, Silene'lerle yaptığı çalışmalar bu yeni meraka diğer tüm eserlerden daha çok tanıklık eder, bu merak da özellikle küresel ve genel olanı hedef almıştır: bedeni biçimsiz hale getirecek derecede bozan aşırı genişlemeleri, çökmüş, gereksiz etleri. Bu, daha kendine has ve daha ayrıntılı bir meraktır. Şişman kişiye dair yapılan tüm vurgulamaları, şişmanlığın aşamalarını ve derecelerini görmezden gelir.

Klasik gravür sanatçılarının ele aldığı karakterler bu gözle görülür "özensizliği" doğrular. Abraham Bosse'un dünyası buna iyi bir örnektir. 1650-1670 yılları arasında çizmiş olduğu "taşrada düğün", "şehirde düğün", "kunduracı", "pastacının dükkânı", "savcının çalışması", "sarayın galerisi" gibi sayısız sahnede, bedensel iriliğin, çeşitliliğin[33] olası izlerine dair hiçbir ayrıntı bulunmaz. Kalınlıklar ve on-

ların dereceleri, kimi zaman temsil edilmiş[34] olan çok şişman kimseleri saymazsak, gölgede kalır. Aşırı büyüklüklerin başlangıcıyla ilgili ayrıntıların göreli yokluğu da buradan kaynaklanır.

Kelimelerin gücü ve güçsüzlüğü

İmgelerin dünyası 16. yüzyıldan itibaren, modern kültürün devasa biçimlere duyduğu yeni merakı doğrular. Tıpkı doktorların yorumlarının en belirgin işaretlerin üzerinde durması gibi, "en şişman" kişi ilgi çeker.

Buna karşılık, dilde bir değişim gerçekleşmektedir. Girişimler başlar. "Sessiz" kalmış imgelerin ötesinde, çok hassas dereceleri işaret eden birkaç kelime doğar: "hafif şişman"dan "çok şişman"a doğru giden, hep belirsiz, hep imalı olan sınırlardır bunlar. Rönesans dönemi hikâyeleri de bu tahminler üzerine terimler üretir: 1530'lu yıllarda Platter'ın "nezaketle dolu" Bâle'lı bir genç kızı anlatırken söz ettiği tamamen "doğal"[35] bir yuvarlaklığı işaret etmek için 16. yüzyıl ortalarında "toparlak" kelimesi kullanılmaya başlanır, Ronsard ise 1584'te daha şehvetli bir kızı anlatmak için "genç tombik"[36] sözünü kullanır; 16. yüzyılın aşk şarkılarında "küçültme" niyeti taşıyan "gürbüz" ve "tombalak" kelimeleri çok geçer; Rabelais tarafından göbeğin şişkinliğini ve ağırlığını belirtmek için uydurulmuş olan "yarımdünya"[37] ve 1550'den sonra, "ne çok şişman ne de çok zayıf"[38] olan kimseleri tarif etmek için yaygın olarak kullanılmaya başlanan "topluca" kelimesi de bu terimlere birer örnektir. 17. yüzyılda Antoine Furetière de *Dictionnaire* adlı eserinde "dombili", "şiş göbek", "göbekli" gibi kelimelerle, yuvarlaklığı işaret eden sezgisel kelime üretimine katkıda bulunur. Şişmanlığı tarif ederken "az" veya "daha az"dan, "çok"tan veya "en"den söz etmek yeni bir girişimdir: Rakamların yokluğunda, kelimelerde yapılan bir derecelendirme her zaman üstü kapalı ve gelişigüzeldir.

16. ve 17. yüzyılda "geçiş" konusu ve değişiklik üzerinde de çok durulur. Bedenin farklı yerlerine göre, dikkat de farklı bir görünüm kazanır. Tallemant de Réaux'nun *Historiettes* adlı eserinin kahramanı Madame de Champré'nin göğüslerinin tarifi de buna bir örnektir: "O zamanlar iyi görünüyordu ve çok şişman değildi, göğüsle-

ri hariç."[39] Kıyaslama da betimleme amaçlı kullanılabilir: Bayan de Maintenon'a yazdığı bir mektupta, prensin evliliğinden söz ederken "Soubise Prensi Bay de Coëtquin'den biraz daha uzun ve biraz daha şişman"[40] der Bayan des Ursins. İmalarla ve kelimelerle dolu bir dünya, ilk defa ilerlemeleri ve dereceleri durdurmayı dener, kaçınılmaz ve belirgin tahminlerle de olsa.

Bu konu grupları, ekipleri, nüfusu ve onların beden hatlarını da hedef alır. 17. yüzyılın ikinci yarısında Paris'i ziyaret eden Londralı doktor Martin Lister, Parislilerin birkaç sene içinde şişmanladığını fark ettiğini söyler: "İnce veya zayıfken, şişman ve cüsseli oldular." Bu duruma "sert içkilerin"[41] sebep olduğu söylenir. Yüzyılın ortalarında Guy Patin de aynı tespiti yapar fakat bu durumu başka sebeplere bağlar: "Parislilerimiz genelde az egzersiz yapıyor, çok yiyip içiyor ve fazlasıyla kan dolgunluğu yaşıyor."[42] 18. yüzyılın en başında René de Piles de aynı yorumda bulunur. Ona göre, eski "zarafetinden" uzaklaşmış bu bedenlerin sorumlusu "içmek ve bol bol yemektir."[43] Tüm açıklamalar, "fazla" tüketim kavramı üzerinde kesişir. Sağlama yöntemi ilk kez, hem özlü hem de yaklaşık olarak, insan gruplarını işaret eder.

Bu tespit "gerçek" de olabilir hiç kuşkusuz. Klasik dünya mutfaklarında[44] tereyağı kullanımının artması, Amerika'dan gelen şekerin birdenbire hazır bulunması, likörlerin ve damıtılmış ürünlerin keşfedilmesiyle birlikte beden kıvrımlarının kalınlaşmasını kolaylaştırmış olabilir. Özellikle artan şeker kullanımı eski ölçütleri altüst etmiştir. Komposto ve şurupların gittikçe çeşitlenmesi konusunda hassas olan Moyse Charas, 1670'te *Pharmacopée Royale*'de şunları itiraf eder: "Eğer onları hazır şekilde muhafaza etmek isteseydik, dükkânların içinde bunları koyacak yer bulamazdık."[45] Jean Delumeau "1450-1600 yılları arasında kalınlaşan siluetten"[46] söz eder, Jean-Louis Flandrin ise Rönesans döneminin sonunda, bedenin daha önce hiç görülmemiş biçimde yağlandığını söyler. Bu durumu da, güzellik ölçütlerini değiştirmek için yeterince iz bırakan şekerin gerçekleştirdiği devrime bağlar.[47] Her türlü rakamsal somut izin yokluğunda, her ne kadar olası olsa da, doğrulanması zor bir olgudur bu. Beden kıvrımlarının tahmini değişikliklerine, onların olası ilerlemelerine çağdaşların gösterdiği ilgi daha kayda değerdir. Söz

konusu gözlem o kadar canlıdır ki, dereceyi de vurgulamaktadır. Beden biçimlerine yöneltilen Batılı bakışın daha titizleşmesinde belirgin bir aşamadır bu sadece.

Ne olursa olsun kelimeler belirsiz, nüanslar da zorludur. 16. yüzyılda yeni bir terim sayılan "cüsse" kelimesi buna en iyi örnektir. Herhangi bir rakamsal veri veya gözle görülür bir gönderme olmadan bu kelime nasıl tanımlanabilir? Bu deyim, "denge" imgesini, şişmanlık ve zayıflığın ortasındaki noktayı dile getirir: *Cent Nouvelles Nouvelles* adlı eserde sözü edilen, "cüsseli" olduğu için "nazik ve güzel"[48] olarak tarif edilen Saint-Omerli genç rahibe veya Saint-Pol kontluğunda yaşayan bir işçinin karısı olan, güzelliği ve "cüssesiyle"[49] kasaba papazını kendine âşık eden kadın, bu kavramı daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Bonaventure des Périers'nin *Joyeux Devis*[50] eserinde söz ettiği, savcının hediyelere boğduğu ve "her gün daha da semiren" kız arkadaşından da anlayabileceğimiz gibi, sıfatlar, nesnelleştirme yapmaksızın ayrımları ifade eder. "Klasik" betimlemelerin gereğinden fazla kullandıkları "boylu boslu" ve "ufak tefek" terimleri konusunda da aynı sıkıntıya rastlanır: Örneğin Montalban kontu, 1656 yılında Regnault de Segrais tarafından yazılan bir hikâyede "pek boylu boslu" ifadesiyle tarif edilir, rakibi Erignac ise "epeyce ufak tefek"tir, bu iki kişinin de rakibi olan Orton ise "pek de ufak tefek sayılmaz."[51] Bu nüansların belirsiz olduğunu tekrarlamak gerekir, bir taraftan bizim bakışımızı yenileyerek, belirtmekten çok ima ederler.

Birkaç on yıl sonra Madame de Sévigné de her mektubunda kızının zayıflığından duyduğu üzüntüyü dile getirdiğinde, belirsizlik devam etmektedir: "Zayıflığınız beni öldürüyor",[52] "Zayıflığınızın düşüncesi, işte kalbimin dayanamadığı şey bu",[53] "Tanrım, zayıflığınızdan nefret ediyorum",[54] "Zayıflamış olmanızdan üzüntü duyuyorum."[55] Markiz endişelenir, harekete geçer, kralın doktoru Fagon'a başvurur, arkadaşları Corbinelli ve Jean-Baptiste Grignan'a haber verir, kızının ne kadar ağırlaşmasını beklediğini ise tanımlamaz. Tehdit eder: "Kuruyup kalmaktan hep korkmalısınız."[56] Kızının "yağlı"[57] olmasını ama "şişman", hamile veya çok iriyarı olmamasını ister. Kişiyi "semirtmeye" dair önerilerle ilgilenir. Kendisinden söz ettiği zamanlarda ise durum tamamen tersine dönmekte-

dir. Korktuğu "şişmanlığı" yine düzenli bir biçimde reddeder: "Tüm korkum yeniden şişmanlamak",[58] "Artık koca bir şişko değilim",[59] "Tekrar şişmanlamaktan korkuyorum, işte benim endişem bu",[60] "Zayıfım ve bundan çok memnunum."[61] Markizin, kızından söz ederken kullandığı zayıf kelimesiyle neyi kastettiğini bize gösteren birkaç iz vardır: "Bu zayıf ses, erimiş bu yüz, tanınmaz hale gelmiş bu güzel boyun",[62] oysaki konu kendisi olduğunda zayıf olmayı ısrarla ister ve zayıflığı çok beğenir. Böylelikle, kelimeler de anlaşılmaz hale gelir. Zayıflık ve şişmanlık arasında bir denge simgesi olan cüsse, bir deney konusu haline gelir, ölçütler terimlerde ve deyimlerde olduklarından daha çok kabul edilirler. Kelimeler, 16. ve 17. yüzyılda şişmanlık nüanslarını zenginleştirmişken, kavramları belirlemekteki sınırlarını da ortaya koyarlar.

Geriye, markizin kızı için beklediği ağırlığı işaret eden, şişman ve zayıf arasındaki denge sayılan "balıketli" kelimesi kalır. Başka bir deyişle, "ince" kavramını uzlaştırmanın çok çelişkili bir yolu söz konusudur. Kesin bir terimdir bu: Kavisi işaret eder, bir yoğunluğu belirler, yuvarlak olmayı fakat "şişman" olmamayı ifade eder. "Şişman"dan başka her şeydir. Dahası, varlığını hiçbir şekilde kaslara değil, tamamen "et"e borçlu olan çok ufak ölçüde bir "kalınlığı" niteler: Örneğin, kendine has pürüzsüzlüğü sayesinde biçimleri ve vurguları oluşturan cildin "yağlı" yapısını. Buradan, kaçınılmaz bir belirsizlik doğar: Eski resimlerde "yağlı" olmadan ince de olmaz, daha ayrıntılı biçimde açıklayacak olursak, sıkılık ve nemden oluşan gizli bir bolluk olmadan denge de olmaz. "Normal" olanı, hatta "güzel" olanı işaret etmek için hiçbir kastan söz edilmez. Örneğin, "kuvvetli, sinirli ve kaslı"[63] olması gereken erkek kollarının tam aksine, kadınların kolları "beyaz, hassas ve nazik" olmalıdır.

Şişmanı, hatta çok şişmanı işaret etmek için, hem dilde hem de resimlerde var olan bir tema ağır basmaktadır: defalarca tekrarlanmış, bedenin bir bölümünden diğer bölümüne defalarca çizilmiş, çember mantığını tüm ayrıntılarıyla özümsemiş "küre" teması. Varlığı, simgesel imaları da çoğaltır. Kıvrımlar eklenir, eklendikleri yerde hatlardaki fazlalığa tek bir anlam verir: "Yuvarlak" kelimesi, ortaya çıkan şişmanlıkların kaçınılmaz tek biçimidir. Cyrano de Bergerac, Montfleury ile alay ederken şu sözleri kullanır:

> Bacaklarınız ve kafanız, yuvarlak bedeninizin çevresinde büyüyerek o kadar birleşmişler ki, siz artık yalnızca bir balonsunuz.[64]

Bu sözler, şişman bir kentsoylunun "küremsi" görüntüsünden söz eden Furetière'in sözlerini de andırır: Doğa "onun boyundan alıp enine vermiştir."[65] Küre, kol ve bacakların birbirlerine yaklaşması, yuvarlaklıkları, boynun kısalması neredeyse zihinsel bir fikir birliği meydana getirir, taşmış etlerin görüntülerinin uzun süre boyunca çevresinde toplandıkları basitleştirilmiş bir resimdir bu. Molière'in *Versailles Tulûatı* adlı eserinde kullandığı alaycı bir özelliktir: "Devasa çevre", kralın taşıması gereken özelliğin tam tersini akla getirir.

4

Etleri bastırmak

Uygulamalar, 16. ve 17. yüzyıllara da özgünlük kazandırır, daha sistemli ve daha iyi sınıflandırılmış hareketleri düzenler. Önceleri, hassasiyet üzerine kurulu, tereddütlü bir değerlendirme vardır: Şişmanlık sebebiyle giysilerin darlaşması, yüzüklerin darlığı, çeşitli gerilimler. Henüz kelimeler bile yokken, yağın verdiği "his", onun neredeyse içsel olarak algılanması, kimi zaman değinilen bir deneycilikle zenginleşir. Daha fazla sözü edilen, mektuplarda, ayinlerde, anlatılarda geçen, tümünün esasında nemden kaynaklanan bir şişmanlığı kısıtladığı iddia edilen çok küçük ölçülerdeki besinlerin ve kurutucu maddelerin kullanıldığı perhizler de öyle. Hayali kurumalardan bile söz edebiliriz. Bu perhizlerde sirkelere, limonlara, tebeşirlere başvurulur; bunların tamamının görevi bedendeki suları çözerek etleri sıkıştırmaktır. Nihayet, 16. ve 17. yüzyılda işleyişi sistemli bir hale gelen, çember, kemer, korse gibi "sıkıştırma" uygulamaları da ortaya çıkar. Bu uygulamalar kişilere bir konuda teminat vermektedir: Biçimleri ve hatları daha iyi "belli etmek" için doğrudan bedensel bir baskı uygulamak, bu biçim ve hatların dayatılan ölçülere boyun eğmesini beklemek.

Bir değerlendirmenin ilk adımları

16. ve 17. yüzyıllarda, sayıların ve kelimelerin dışında şişmanlığa dair bazı somut nesneleştirmeler ne olursa olsun ortaya çıkmıştır. 16. yüzyılın ortasında, hem bir matematikçi, hem de birçok edebi türde eser vermiş bir yazar olan Jerôme Cardan anılarında kendi

görüntüsünü uzun uzun tarif etmiştir. "Orta boylu", "biraz dar göğüslü", "uzun ve ince boyunlu" olduğundan söz eder. Yüzünün hatlarını anlatır.[1] Buna karşılık, betimlemekten kaçındığı kısımlardan, yani karından, bacaklardan hiç söz etmez. Ama kendisine bakar, izleri bulur ve bunu söyler. Bir bireyin ilk kez kendi beden biçimini değerlendirdiği, profilini nitelediği, istisna niteliğinde ifadelerdir bunlar. Cardan, kilosuna da dikkat ettiğini söyler: Ne zayıflamakta, ne de şişmanlamaktadır. Zaten tamamen dolaylı, yüzüklerinin durumuna, yaptıkları baskının "değişmediği"[2] hissine dayalı bir değerlendirmedir bu. Cardan kendini tartmaz, sayılara başvurmaz. İnsan "boyunda" aynaların üretilmesi 16. yüzyılda henüz mümkün olmadığından, kendi yansımasını da incelemez. Şişmanlama olgusunu ne giysilerinin ayarlanmasıyla, ne de beden hatlarının durumuyla değerlendirir. Yüzüklerinin yarattığı gerginlik üzerinde durur, bunların tümünü de "kilosunun" durumuyla ilişkilendirmiştir. Bu durum da, hem profile hem de bu tahmini değerlendirmeye ilişkin bir kaygı yaratır: Bir takibin var olduğu söylenir fakat nasıl gerçekleştiği bilinmez. Günümüz ölçütlerine kıyasla bir belirsizlik söz konusudur. Temel, fakat herhangi bir araçla ölçülmeyen bir inceleme, varlığını sürdürmektedir.

Birtakım başka işaretler de kaçınılmaz biçimde ortaya çıkar. 1528'de Baldassar Castiglione'nin "saraydaki hanım"a seslenirken söz ettiği ölçüt olan sıkı giysiler de bunlardan biridir. Ampirizmin öne çıktığı algısal bir "hesap" vardır burada: Kadın "makul kabul edilen ölçülere göre biraz daha toplu veya biraz daha zayıfsa"[3] beğenilir, kendisinde eksik veya fazla olanı telafi etmek için de "giysilerinden faydalanır." Değerlendirme, giysilere bağlıdır. Cevap, kumaşla oynar. 17. yüzyılda Tallemant des Réaux'ya yapılan şakalardan biri de budur. Gaz yapmasıyla bilinen mantarlardan oluşan olağanüstü bir yemek, kişinin aniden şişmanladığını sanmasını sağlayan bir kurnazlıktır sadece: Adam kaygılanır, birdenbire "şiştiğini" düşünür, kumaşların kendisini sıktığını hisseder, oysaki giysileri önceden kurnaz bir uşak tarafından daraltılmıştır.[4] Eğer anlık bir değerlendirmede giysilerin rolünü doğrular nitelik taşıyor olmasaydı, gülünç sayılacak bir örnektir bu. 1560 yılında, henüz 15 yaşındayken İspanya kraliçesi olan Isabel de Valois, bedeninin kalınlaşmasından dolayı

giysilerini yenilemek zorunda kaldığında yine aynı ölçütlerden söz edilmiştir: "Buraya geldiği zamanki haline göre şimdi dört parmak daha fazla genişletmemiz gerekiyor giysilerini."[5] Ve nihayet, Madame de Sévigné de 50 yaşında nasıl zayıflamaya çalıştığını anlatırken aynı ölçütü kullanmıştır: "Kendimi sefahate vermiyorum ve şişip patlayıvermekten o denli uzağım ki, bir eteğimi her iki yandan olmak üzere yarım parmak kadar daralttırdım."[6] Hiç kuşkusuz sezgisel, fakat etkili bir ölçüdür bu: parmaklar ve yarım parmaklar.

Prenses Palatine ise 17. yüzyılın sonunda, şişkinlik hissini neredeyse içinde duyar: "Bedenim şişiyor, ishal oluyorum, kendimi kanatmam gerekiyor."[7] Bu olgunun yerini saptar, dalaktan kaynaklandığını düşünür, onu derecelendirmeye çalışır: "Sol yanım bir çocuğun kafası gibi şişiyor."[8] Nadir görülen bu işaretler yenidir ve kişinin kendini "dinlediğini" gösterir fakat yine de eksiktir: Hacimlerin ve yoğunlukların sürekli olarak değerlendirilmesinden çok, neredeyse yerel denilebilecek değişimler söz konusudur.

Bununla birlikte, beden hatlarının sayılarla ifade edilmesine ise çok az rastlanmaktadır. 1638'de Pierre de Moulin tarafından yapılan, bel çevresinin boyun uzunluğunun iki katı olması gerektiğini söyleyen tek gönderme, hem yapaydır hem de pek uygulanmamıştır:

> Diyafram bölgesinden ölçüldüğünde gövdenin çevresi, boynun çevresinin iki katıdır. Kastettiğim, düzgün ve orantılı bir bedendir, şişmiş ve yağdan neredeyse patlayacak hale gelmiş bir beden değil.[9]

Günlük hayatta beden ağırlığından söz edilmesine de çok az rastlanır. 17. yüzyılın ortalarında Samuel Pepys'in Londralı içkicilerle ilgili tutuştuğu iddialar, bu duruma birer istisnadır: "Sohbet sırasında konu insanların kilosuna geldi, böylece birkaç iddiaya girildi."[10] Buradaki işleyiş öncelikle ağırlığın "varsayımsal" olarak açıklanması, daha sonraki aşamada da "tarafsız" olarak doğrulanmasına dayanır. Anıların ve anlatıların hiçbir şekilde sıradan kabul etmedikleri bir eylemdir bu. 17. yüzyılda tartı konusuna değinilmezken, ağırlıktan çok sezgisel biçim ölçüt kabul edilmektedir. Gözle görünenler, algıya kılavuzluk ederek baskın gelir: Değiştirilmiş biçim, değiştirilmiş ağırlığa üstün gelir.

16. yüzyılda, Fugger'lerin arkadaşı Augsbourg'lu zengin bankacı Matthäus Schwarz'ın benzersiz ifadeleri de bunu göstermektedir. Schwarz, otobiyografisini oluşturmaya kendini o kadar kaptırmıştır ki her sene kendi tablosunu sipariş eder. Bu resimlerin amacı "onun giysilerini temsil etmek" ve "aradan beş, on veya daha fazla yıl geçtiğinde ortaya ne çıkacağını göstermek"tir.[11] Görüntünün merkezinde süs, hareketin merkezinde ise lüks vardır. Geriye bir o kadar değerli, hatta belki de kayda değer bir özellik kalır: 1526'da "tombul ve yağlı" hale geldiğini iddia eden Matthäus, "29 yıl, 4 ay, 8 günlük" haliyle çıplak bedeninin önden ve arkadan görüntüsünün bir resmini yaptırır. Onun kalınlaşmasına tanıklık edecek çift bir tablodur bu. Hareketsiz, ağırlaşmış, "sessiz" bu biçimin dışında hiçbir yorum, hiçbir sayı göremeyiz. Daha önce eşine rastlanmamış olan, ancak "sınırlı" denebilecek bir ilginin tanıklığını sadece kendisi için gerçekleştirmiştir.

Başka bir deyişle, geleneklerde beden ağırlığının bir önemi yoktur, satılığa çıkarılan bir hayvanın ağırlığı da buna dahildir. Burada hayvanın başına, derisinin, tüyünün rengine, yaşına veya köklerine (örneğin bir ineğin anne olup olmaması gibi) bakarak fiyat verilir. Satılık hayvanların çok özel bir şekilde sunulması da bu yüzdendir: 1606'da Orléans'ta 600 kuruşa satılan "iki buçuk yaşında, siyah tüylü, anne inek" veya aynı şehirde 1640 yılında 1000 kuruşa "danasıyla birlikte satılan, kızıl tüylü" bir başka inek gibi.[12] Hacim, hiç kuşkusuz varlığını dayatmaktadır ancak yine de hâlâ sezgisel boyutlarda olan ve pazarlığı yapılan bir değerdir.

Geriye, insan bedeniyle ilgili özgün, kesinlikle tuhaf ve aşırı vakalarla sınırlı olan, başlangıcı 17. yüzyıla dayanan yeni doğrulamalar kalır. Burada da yine yalnızca çok şişman kimselerden söz edilir. 1635 yılında Daniel Sennert kendine has iki örnek üzerinde durur: 36 yaşında, 240 kilo ağırlığında, yer değiştirmekten, hatta hareket etmekten âciz Strasbourglu bir kadın ve 200 kilo ağırlığında, hareket etmekte çok zorlansa bile "insan içine çıkabilen" bir adam. İkinci hastanın bir özelliği daha vardır: kütle ve ağırlık tarafından baskı gören "doğa", bu adamı "göbeğinden serumlu sıvı boşaltmaya"[13] zorlar. Bu durum da, bedende bulunan fazla maddeler, sıvılar, yağlar konusundaki belirsizliği doğrular. 17. yüzyıl tıp eğitiminde, halen

"aşırı" nitelikte birkaç sayı verilmiştir: Thomas Bartholin'in 1648'de söz ettiği 10 yaşındaki 100 kiloluk çocuk, Domenico Panarolo tarafından 1647'de[14] sözü edilen, bedenindeki 15 kiloluk yağ "dizlerine sarkan" kadın, Michael Ettmüller'in 1691'de[15] anlattığı, hareket etmekten âciz 300 kiloluk adam. Tüm bunlar tabii ki "sınır" kabul edilen rakamlardır, bedendeki yağ fazlasının hastalık sınıfına ne kadar yavaş bir biçimde girdiğini gösterirler. Dahası, aralarında daha sonra en katlanılmaz biçimsizliklerle karşılaşacak olan "dev" adamların, "alışılmadık derecede" çöken insanların bulunduğu birtakım çok özel vakalarla tıp literatürünün ne kadar ilgilendiğini de ortaya koyar.

Buna karşın, alışılageldik değerlendirme -bunu tekrar söylememiz gerekir- ağırlık değerlendirmesi değildir.

Yalnızca "yüksekliğin" ölçüsü

Buna karşılık, pratik amaçlı eserler birtakım takiplere de yenilik katar. O zamana dek yalnızca yüz[16] bakımını ele alan Ortaçağ dönemindeki öncüllerinin aksine, Rönesans dönemindeki güzellik kitapları beden hatları konusuna eğilmekte ilk adımları atmışlardır. Örneğin, kadının karnının hamilelikten sonraki durumu buna tanıklık eder. Burada sözü edilen, ağırlıklı olarak bedenin genel ölçütünün göz önüne alınmasına rağmen, asıl olarak doğurmakta olan kadının beden yapısının incelenmesidir. André Le Fournier, 1542 tarihli *Décoration d'humaine nature* adlı eserinde doğumdan[17] sonra karnın çöküşünün nasıl engellenebileceği üzerinde durur. Jean Liébault da 1582'de *Embelissement et ornement du corps humain*'de aynı soruna değinmiştir.[18] 17. yüzyılın en başlarında ise Louis Guyon, karnın çeşitli "biçimsizliklerinden" söz ederek konuyu genişletir. Gevşeme ve şişkinlik, "bükülme" ve zayıflık, çatlaklar, "yerinden oynamış kalçalar", "sarkmış deri" gibi sorunları ele alır. Amacı, bunların nasıl düzeltilebileceğini daha iyi açıklamaktır.[19]

Ve nihayet, bir o kadar hedef alınan bir konu: bacaklar. Şişmanlıklarından, şekilsizliklerinden söz edilmez veya çok az söz edilir, gizlenen, "giysilerle örtülen",[20] "düzeltilmeye" pek de layık olmayan kısımlardır bunlar. 16. yüzyılın sonunda bir anne ve kızı arasın-

daki konuşmada da belirtilmiştir bu durum: "Mademki gösterilmesi gereken şeyler değiller, bacakların konusunda canını sıkmana ne gerek var?"[21] Çeşitli sıvılardan oluşan bir beden ilkesi –ki özellikle kadın bedeninde, balgamın diğer sıvıları da çoğalttığı düşünülürkişiyi aşağı doğru çekse, uylukları ve kalçaları ağırlaştırarak onların acımasız biçimde örtülmesini gerekli kılsa bile. Peki, gizli kalan bir şey konusunda nasıl olur da çok endişe duyulur? Giambattista della Porta'nın 1586'da[22] tarif ettiği çıplak kadın görüntüsü, uylukların kalınlığını ve omuzların inceliğini vurgulayacak biçimde ovaldir: Üst gövde ve boyun incedir, kaba etler ise dizlere kadar sarkmıştır. Bu metnin İtalyanca çevirisi ve 1644'te yapılan gravürü daha da heyecan vericidir: Genç kadının koni şeklinde uylukları, burada kanatlı Merkür olarak resmedilmiş adamın silindir şeklindeki uyluklarına zıt bir görüntü oluşturur.[23] Kadın bedeninin estetiği, uzun süre boyunca yukarı kısma odaklanmıştır: Başa, üst gövdenin düzgünlüğüne, belin inceliğine öncelik verilir. Bedenin alt kısmı ise elbiselerin ve katların belirsiz genişliği altında silinip gider. Amaç hem namusu korumak, hem bedenin bu kısmının kalınlığını gizlemek, hem de üst kısmın ruhaniliğini vurgulamaktır hiç şüphesiz.[24]

Karnı veya kol ve bacakları düşündürebilecek olan bu görüş, toplumsal nitelik kazanır. Olivier de Serres, 1600'de[25] yazdığı *Théâtre d'Agriculture* eserinde bunu gösterir. Yalnızca merhemlerden ve fondötenden söz ederek, yanak, dudak ve el bakımına değinir ve taşra kadınlarını güzelleştirmeyi vaat eden formüller verir. Jean Liébault'nun incelikli tasvirlerinde bu konulara da değinilmiştir ancak kasabada yaşayan bu insanların karınlarından ve siluetlerinden bahsetmez. Yazarı belli olmayan gizli *Tarifler* de bunu kendince ortaya koyar: İnsan odaklı, yalnızca yüz[26] bakımıyla sınırlı formüller verilmiştir, oysaki daha "soylu" tavsiyeler, bedenin diğer kısımlarından da söz etmeye cüret eder.

"Modern" rejimler ve kısıtlamalar

Toplumsal olarak belirlenen zayıflama uygulamaları elbette ki doktor önerisi dışında da düşünülmekte ve uygulanmaktadır. Birtakım "yöntemlerden" söz edilir. Montaigne, görüntüsünü koruma-

yı istediğini, yani şişmanlamaktan kaçınmak istediğini açıkça söyler. Midesini iyileştirmek için "kimi zaman bir yiyecek çalıverdiğini", dolgunluktan kaçındığını, "hazımsız, gürültücü, içkisinin buharı yüzünden iyice şişmiş olan şu küçük tanrı"[27] diye tarif ettiği Baküs'ün profilinden uzak durmaya çalıştığını itiraf eder. Küçümsenen imgeyi, yani şarap tanrısını ve onun yuvarlak hatlarını daha fazla uzaklaştırabilmek için, yediklerini kısıtlar. Hacimlerle ve hatlarla ilgili yakın tahminlerde bulunduğunu, aynı zamanda kendi kilosunu da "gözettiğini" doğrulamış olur böylece. Bir oburluk da vardır burada: Montaigne, kimi zaman dilini ve parmaklarını ısıracak kadar açgözlü bir aceleyle yemek yediğini de itiraf eder. Nihayet, beden hatlarına ilişkin tahmini bir ölçütü de ortaya koyar: Davranışını haklı çıkartmak için henüz yeni başlayan şişmanlığından değil, sarhoş tanrının birçok resimde görülen şişmanlığından söz eder.

Rönesans dönemine ait bazı mektuplar da kısıtlamaların varlığını doğrular. Örneğin 1537 yılında L'Arétin zayıflamak istediğini ve bir "yarı-perhiz" uyguladığını söyleyerek, yaşadığı hayal kırıklığını anlatır. Bunun nedeni, bedeninin bu girişime "direnmesi" veya karşı çıkması değildir; perhizin uğrayabileceği olası "başarısızlıklar" konusu Rönesans döneminde henüz ortaya çıkmamıştır. Ancak kendi şehri olan Roma, onu çok az hareket etmeye mahkûm etmiştir. Kendisini üzen "semirmenin" ve başarısızlığın yol açtığı "bu sürekli öfke halinin"[28] nedeni de budur. Buna karşılık, gerçekten zayıflaması için derin bir üzüntü yaşaması, "bir zamanlar onun ve bugün bir başkasının olan bir kadını kaybetmesi"[29] ve ruhen acı çekmesi gerekmektedir: Eski Avrupa'daki erkek ve kadınların "vebanın ve açlığın pençesiyle"[30] ilişkilendirdikleri türden bir zayıflıktır bu. Böylece, başka bir çılgınlık başlar: aşırı zayıflık.

Bu kısıtlamaların amacı da her zaman zayıflamak değildir zaten. 16. yüzyılın ortalarında, ölçülü olma konusundaki görüşlerini açıklayan Venedikli soylu Luigi Cornaro, tükettiği yiyeceklere karşı bedeninin verdiği tepkileri "dinlemeye" koyulur. Amacı basittir: bu yiyecekleri yeniden gözden geçirmek, "düzensiz bir yaşam"ın[31] yol açacağını düşündüğü "halsizliklerden" daha fazla uzak durabilmek için yiyeceklerini seçmek. Bu zaten, Luigi Cornaro'nun kendisine uygun gördüğü, ne sıkıntı ne de gerginlik yaratan besinleri aradığı,

deneysel bir perhizdir. Bu durumda, görüntüyle ilgili hiçbir çalışma da yapılmamıştır. Birkaç on yıl sonra Léonard Lessius da buna benzer bir tasarı ortaya atar ve "uzun yaşam için öneriler" verir. Dahası, Cizvit mezhebine mensup Lessius'un 1613 yılında "yeme ve içmenin ölçülerini"[32] çok bilmişlikle anlatmasının amacı, "ruhani işlevlere" daha doğrudan katılmaktır.

Peki, 17. yüzyılın başında Sanctorius'un giriştiği sonu gelmez işe ne demelidir? Venedikli doktorun bir yandan hareket ederken, yemek yerken, çalışırken üzerinde saatlerce oturduğu şu "salıncaklı sandalye"ye? O kadar karmaşık, dev bir gereçtir ki bu, tavanın bir kısmını işgal etmektedir. Amaç bellidir: Bir gün, hatta bir mevsim boyunca bedenin hafiflemelerini ve ağırlaşmalarını doğrulamak. Bununla birlikte, hiç de sıradan bir şey değildir bu, ilgilenilen asıl konu ne zayıflık ne de şişmanlıktır. "Fark edilmeyen terlemenin" ilk kez olarak Sanctorius tarafından bilimsel bir nesne haline getirilen, birbirini izleyen saatler boyunca buharlaşan bu terin geçici kilo kaybı üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Aynı zamanda, bir sağlık belirtisi olarak kilonun korunmasını da amaçlar: Bozularak, bedeni de kirletebilecek olan tüm fazla beden sıvılarının uzaklaştırılması gerekmektedir. Bu kavramlarla günümüz kavramları arasında hem farklılık, hem de bir yakınlık olduğunun kanıtıdır bu: Tartı unsuru burada hiçbir şekilde görüntüyü veya beden hatlarını incelemez. Zaten yağ da isimlendirilmemiştir. Önemli olan tek şey, hem dokunulamayan hem de organların içine sızmış olan beden sıvısıdır. Her ne kadar henüz beden hatları için kullanılmıyor olsa da, tartı burada hem çok yeni, hem de kesin bir varlık göstermiştir.

Ne olursa olsun, 16. ve 17. yüzyılda önerilen perhiz, öncelikle yiyeceklerin kısıtlanmasına dayanır: Örneğin, Bonaventure des Périers tarafından 16. yüzyılda yazılan bir hikâyede, kendisini misafir eden papaza perhizini itiraf eden bir piskopos ondan "hafif etler"[33] ister, bu hikâyelerden bir diğerinde ise Toulouselu genç bir bayan "her zamanki gibi akşam yemeğinden vazgeçer."[34] Bu perhiz aynı zamanda hesaba, hatta tüketilen yiyeceklerin tartılmasına da dayanır. Leonardo da Vinci'nin öğrencisi olan Jacopo da Pontormo, 16. yüzyılın başında[35] Floransa'da yediği her yiyeceği dirhemle ölçen ilk kişi olmuştur. Luigi Cornaro da buna benzer hesaplarla uğraşır, kaç dir-

hem kesinti yaptığını ve bunun sağlayacağı hissedilmez kilo kaybını hesaplar.[36] Müstakbel Kral XIII. Louis'nin doktoru Héroard ise, 17. yüzyılın henüz başlangıcında, veliaht tarafından tüketilen her yiyeceğin ağırlığını günbegün titizlikle kayda geçirir. Beden ağırlığının değerlendirilmesinden çok önce, yiyeceği değerlendirme olgusunun temelinde sayı vardır.

Bu perhiz, yiyeceklerin niteliklerine de önem verir: Şartlarından biri, o dönemin ifadeleriyle "kurutucu"[38] etler, yani "dışkıya benzemeyen", "nemi çeken" veya "iltihap temizleyici" etler tüketmektir. Kuruluk hayali kendini kabul ettirmiştir. Yağın kaynağı hâlâ sıvılardır ve bedenin nitelikleri de pekâlâ beden sıvılarına bağlıdır. 16. ve 17. yüzyılın bilgileri ancak eski inanışları derinleştirmiş, değişmemiş ilkeleri kullanarak ayrıntıları vurgulamıştır. "Sislerden", mide bulandırıcı iklimlerden gelen, durgun sularda yaşamış olan ördek, kara ördek, çamurcun gibi çamurlu bataklıklardan gelen hayvanların, çok yaşlı veya çok yoğun mizaçlı olduğu düşünülen, fazla "haşlanmış" biçimde tüketilen, özellikle domuz gibi, oburluk gezintilerine çıkan, ham yiyeceklerle beslenmiş olan hayvanların, aynı zamanda fazla sıcak veya cinselliğe fazla düşkün olan, "ağır ve kötü kokan"[40] teke gibi hayvanların tehlikeli bulunmasının nedeni de budur. Yapışkanlığa veya yağlılığa dair en ufak bir "izlenimin" de tehlikeyle bağdaştırılması bu yüzdendir. Örneğin kuzular, "özellikle en küçükleri hâlâ annelerinin altında duran, kolay hazmedilmeyecek kadar fazla yapışkan, fazla sulu olanlar."[41] Ya da, etinin "dolgun, yapışkan, ağır"[42] olduğu herkesçe doğrulanan birçok balık, daha da ayrıntılı olarak açıklamak gerekirse, yaşadığı sularda dalga veya akıntı olmayan balıklar.[43] Sebzeler, turunçgiller ve sulu meyveler, bunların sululuğu insanı kaygılandırabilir bile.[44] Ve nihayet, "gaz yapan" besinler de tehlike saçar, "kestane, bayır turpu, bezelye, bakla ve buna benzer şeyler",[45] şişkin ve genleşmiş maddelerini bedenin içine yayarlar. Buna karşılık, "dağlarda yaşayan her türlü küçük kuş"un[46] "hava alan", "fazla su taşımayan"[47] kokulu etlerin yenmesi sağlıklıdır. Sıvı ve kuruyu temel kabul eden bu bakış açısı, dengeleri, düzensizlikleri, akınlarıyla sağlıklı ve sağlıksız olanın, hazmedilir olanın ve hazmı zor olanın, zayıf ve şişmanın bakış açısıdır hâlâ.

Buna, perhizin de ötesinde, ilaçlara dair belgelerde de sıkça değ-

nilen kanatmalara ve müshillere verilen önem de eklenir. "Kan sıvılarını ve diğer sıvıları temizlemesi" için pembe üzüm, "tıkanıklıkları ortadan kaldırmak ve yapışkan beden sıvılarını nazikçe temizlemesi"[48] için "kuru ağaç kökleri", "ravent", "aspir tohumu." Bu uygulamaların tümünde baskın olan bir inanç vardır: "Şişmanlık" tedaviye önemli bir engel teşkil etmez, yapılması gereken tek şey fazlalıkları sulandırmak, serbest bırakmak, daha sıradan çözümlere doğru yönlendirmektir. Öyle ki şişmanlık, tanıklık ettiği aptallığın dışında kötü niyetin veya inatçılığın da belirtisi olabilir. Ne de olsa, fazlalıkların dışarı atılması yalnızca teknik bir harekete bağlıdır, bu hareket de "niteliği veya niceliği dolayısıyla bedene zarar veren şeyleri bedenden uzaklaştırdığı için[49] haklı ve yararlıdır."

"Kurutmak"

Son olarak, bu perhiz harekete de önem verir: İlkesi, ısıtarak kurutmaktır. Egzersizden çok az söz edilmiş, günlük hayattan daha çok tıp kitaplarında buna değinilmiş olsa bile, kimi resimler de bunu doğrular. Şişmanlığını reddeden Catherine de Medici'nin durumu İtalyan elçiler tarafından aktarılmıştır:

> Ana kraliçe, hayatın kolaylıklarını pek seviyor; yaşam biçimi düzensiz ve çok yemek yiyor; ama bunu yaptıktan sonra büyük çaplı bedensel egzersizlerle buna çare arıyor. Yürüyor, ata biniyor, hiç yerinde durmuyor. En tuhaf olan şey ise, ava bile gidiyor olması.[50]

Aynı şekilde, Rabelais'nin *Thélème* adlı eserinde de, büyük bir ateşin karşısına oturmuş tenis oyuncuları, ellerindeki büyük havluları kullanarak fazla beden sıvılarını[51] atabilmek için kuvvetli biçimde ovalanırlar. 17. yüzyılda yaşamış Prenses Palatine ise şöyle der: "Yiyeceklerimi kolay hazmedebilmek için odamda yarım saatlik gezintiler yapıyorum."[52]

Eninde sonunda, çok kısa görüntülerdir bunlar. Egzersiz özellikle, kendisinin tam zıttı olan bir kavramdan yola çıkarak tanımlanır. Bir "zıtlık"tır o: hareketsizliğin tersidir, tembellik ve ağırlığın tamı tamına tersidir. Burada her şey hareketlere, geçici çalkantıla-

ra dayanır, bunlar her ne kadar çeşitli oldukları kadar sistemli olmasalar da. Herhangi bir egzersize dair hiçbir gönderme yapılmaz: Sıvıların dışarı atılması yalnızca hareket sırasında birbirlerine değen bölgelerin arasındaki sürtünmeyle, bunların ısınmasıyla ve bu şekilde ortaya çıkan buharla mümkün olur. Antoine de Bandole'un 1609'da IV. Henri'ye adadığı uzun övgüde yer alan "dinlenceden asla hoşlanmama"ya[53] verilen özel önemin veya her türlü zahmetli etkinliğin "zayıflatıcı" etkilerinin üzerinde 17. yüzyılda daha da fazla durulması bu sebeptendir: "Mesleği olan insanların etli butlu ve göbekli olmalarına az rastlanır [...]. Şiddetli ve sık egzersiz yapmanın bedeni zayıflatmakta ne kadar faydalı olduğunu gösterir bize."[54] Hakkında az yorum yapılan bir uygulama olan egzersiz, sistemli bir hareketten çok yalnızca kıpırdanmadır: Fazlalıkların bedenden atılmasını kolaylaştıran "beden bölgelerinin karşılıklı olarak birbirlerini yıpratmalarıdır."[55] Örneğin, Madame de Caylus'un 1680 yılında anlattıklarına bakılacak olursa, 12 yaşındaki müstakbel veliaht Burgonya düşesi, "semirmeye meyilli olduğunu"[56] fark ettiğinde hareketlerini ve bilinçli olarak yaptığı taşkınlıklarını artırmıştır.

Prospero Alpini, 16. yüzyılın[57] sonunda yaptığı yolculuklar sırasında Mısırlıların şişmanlığına değinmiştir. Bu durumu da yiyeceklerden ve egzersizlerden ama aynı zamanda solunan havadan, bedenleri sarmalayan atmosferden ve onların içine giren cisimciklerle açıklar sadece. Örneğin Kahire sakinlerinin içinde bulunduğu duruma ilişkin her şey onları inceltmeli, iklimin kuruluğunun da etkisiyle bir deri bir kemik bırakmalıdır. Buna karşılık, bu insanların tavrına ilişkin her şey onları şişmanlatır, "fazlalıklarla", uyumsuz unsurlarla dolup taşmalarına neden olur. Prospero Alpini, bu şişkinliklerin sebeplerini reddeder: sürekli bir şehvet durumu, çeşitli ihmaller, sulu yiyecekler, sık tüketilen içecekler, tekrarlanan banyolar, kapalı buhar odalarının havasının sürekli olarak solunması bu şişmanlığın sebepleri arasındadır. Venedikli doktor, bedenlerin içine sızan fazla yoğun nitelikteki suların ve havaların üzerinde durur. 16. ve 17. yüzyılın bedenlerine hâlâ "yerler" nüfuz etmektedir: Hassaslıklarını dört rüzgâra maruz bırakan gözenekler vardır. Özellikle kadınların yaptığı banyo, deriyi esneten sıcaklığı nedeniyle bedenin içine aşırı miktarda nem sokar. Bu durumda, zayıflamayı kolaylaştıracak tek

şey kuru iklimdir. 17. yüzyılda Madame de Sévigné de, kuraklığı sayesinde zayıflatan Grignan havasıyla nemliliği yüzünden şişmanlatan Bourbilly havasını kıyaslayarak bunu kabul eder: "Semiz olmak için buranın [Bourbilly] havasını solumak yeterli."[58]

Sirkeler ve tebeşirler

Kadınların zayıflamasının Batı dünyası ölçütleri için ne kadar önemli hale geldiğinin de altını çizmemiz gerekir. Örneğin Fabio Glissenti, 1609 yılında Venedikli ve Napolili hanımların zayıflama biçimleri hakkında pek "doğal" bir yorumda bulunur:

> Venedikliler hindistancevizi, badem, fıstık, çamfıstığı, kavun çekirdeği, keklik eti ve tirit tedarik ederler. Bunların hepsini birden sıkar, bir tür badem kurabiyesi elde edecek şekilde şeker ilave ederler; her sabah bu karışımdan bir miktar yer, sonra da büyük bir bardak Kıbrıs şarabı içerler.[59]

Napolili hanımların ise daha çok pirinç, arpa, susam, bakla, kısacası beden unsurlarını havalandırdığı düşünülen, güneyden gelen her türlü bitkiyi kullandıkları söylenir. Daha basit, fakat görünüşe bakılırsa bir o kadar yaygın olan bir yöntem ise, 17. yüzyılda "şişmanlamaktan kaçınmak amacıyla" hazırlanmış bir "sırlar kitabı"dır: "Kiraz çekirdeklerini kırın, onları drajeler halinde şekere bulayın ve sabah akşam tüketin."[60]

Buna karşılık, 16. yüzyılın ikinci yarısında Jean Liébault tarafından anlatılan hikâyeler, bu davranışların yol açabileceği "zorluklar"dan söz eder: "Yemekten kaçınmak" ama aynı zamanda yiyeceklere "toz haline getirilmiş tebeşir veya istiridye karıştırmak",[61] katı, buruk maddelere başvurmak, korkulan ıslaklıkları kuru maddelerle azaltmak bu davranışlardan bazılarıdır. Jean Liébault, hepsi de bu gibi uygulamalardan kesin bir sonuç uman "birçok hanımdan ve genç kızdan" söz ederek, bu davranışların üzerinde durur: Bu hanımların beklentisi "ince bir bedene"[62] sahip olmaktır. Sirke, limon gibi asitli malzemelerin "peklik verici"[63] etkileri nedeniyle zayıflattıkları düşünülmektedir. Bussy-Rabutin, Lude kontunun

1660 yılında yaptığı şeyden söz eder: "Fazlasıyla semiz olmak için doğmuş"[64] olan kont, "perhiz ve sirke" sayesinde "güzel bir bele" kavuşmuş ancak midesini "mahvetmiştir." Tallemant des Réaux tarafından 1650'de sözü edilen Madame de Gondran ise bir tuz vergisi müfettişinin kızıdır ve kendini "epeyce şişman" bulmaktadır. Aniden zayıflamaya karar verir. "Saf şarap" içmeye başlar ve kendisinde bir değişiklik fark eder: Beli "eskisinden daha güzel"[65] olmuştur. Dul kalan, eski beden şeklinin kurbanı olan ve yeniden şişmanlayan bu kadın, söz konusu yöntemi daha da sıkı biçimde takip eder, "sirke, limon ve benzeri rezaletleri" daha çok tüketir ve zayıflığına yeniden kavuşur ama "artık hemen hemen hiç sağlıklı değildir."[66] Tallemant des Réaux bu gibi aşırılıklarla alay eder ancak kendisi de bu asitlerin faydasına inanmakta, "sirke içerek"[67] zayıflayan Saint-Germain mareşalinin sağlık durumu üzerinde belirleyici bir etkilerinin olduğunu düşünmektedir. Klasik Fransa'daki eczacılar da bu düşünceyi doğrulamakta ve sirkenin "yağlı maddeleri çözen ve azaltan"[68] bir gücünün olduğunu savunmaktadırlar.

Daha ayrıntılı biçimde açıklamak gerekirse, kadının konumunun belli belirsiz değişmesi çağdaş Batı dünyasında yeni bir takibi de başlatmıştır. Öncelikle, saray çevresinin gelişmesiyle birlikte daha fazla yapılandırılmış bir güzellik rolüne sahip olan "saray kadını" takip edilir: "Ne kadar büyük olursa olsun, kadınlar olmaksızın süse, şatafata ve coşkuya sahip olabilen bir saray çevresi yoktur"[69] diye belirtir Baldassar Castiglione. Brantôme'un sözleri ise daha nettir: "Saray çevresinin tüm dekorasyonu kadınlardı."[70] Catherine de Medici ise 16. yüzyılın ortalarında bu duruma çarpıcı bir örnek vermiştir: kraliçenin evinin büyütülmesi, görüntünün ve bakımın sürekli olarak takip edilmesi. Çok önemli bir sonucu da vardır bu durumun: Güzelliğin herhangi bir biçimde ihmal edilmesinin kesin sonuçları vardır. Catherine'in sarayının neredeyse kanun haline gelmiş kuralı şudur: "Hanımlara ve Genç Kızlara süslenmelerini emredin[...] Birer Tanrıça gibi görünsünler[...] Yoksa kraliçe tarafından azarlanacak ve kınanacaklardır."[71] Bu emirler de hiç kuşkusuz kişisel bakım kültürünü artırmış, tavırlara ve giysilere daha fazla dikkat edilmesini sağlamıştır.

Bu yaklaşım simgeseldir, "süs amaçlı" bir güzellik olarak ka-

bul edilen kadın güzelliğine ilişkin sürekli daha özgül bir hale gelen meseleyi, aynı zamanda da yol açabileceği sonuçları ve nihayet karşılama için, "içerisi" için, evlerin "süslenmesi" için hazırlanmış kadın görüntüsünü vurgular, oysaki erkeklerin görünüşü "dışarısı" için, olaylarla ve insanlarla yüzleşmek içindir. Güzelliğe ilişkin Rönesans döneminde yayınlanmış belgelerde de vurgulanan ve şüpheye yer bırakmayan farklardan söz edilir: Güç erkek için ve güzellik de kadın içindir; biri "şehirde ve tarlalarda çalışmalı",[72] diğeri ise "evin içinde"[73] olmalıdır. Tabii ki tüm bunlara "ince" bel, "katsız ve kırışıksız sıkı ve sağlam bir karın"[74] gibi kavramlar da eklenir. Aynı dönemlerde, giysilerle ilgili belgeler de aynı şeyi söylemekte, kumaşların darlığı ve sıkılığı üzerinde durmaktadır: "Narin belleriyle" övgü toplayan Ferrare'lı genç kızlar veya "giysilerinin üst kısmına giydikleri yuvarlak ve iyi ayarlanmış korse sayesinde tüm göğüsleri zarif ve narin bir görünüme sahip olan"[75] Anvers'li kadınlar bu konuda iyi birer örnektir.

Kemerler, levhalar ve korseler

Giysilerin sıkıştırılması ve onlarla sürekli biçimde oynanması konusu 16. ve 17. yüzyıllarda büyük önem kazanmıştır: Artık sözü edilen şey, 15. yüzyılda kral René'nin[76] yarışmalarında yer alan kadınların giydikleri basit kumaştan yapılmış kemerler değildir, şişmanlığın çok fazla belli olduğu durumlarda uygulanan kuvvetli sıkıştırmadır. Keten kayışlar[77] der André Le Fournier, "bağcıklı"[78] deri kayışlar der Jean Liébault: Başka bir deyişle, karnın olası şişkinliklerine çözüm olarak, sıkıştırmanın gücünden söz edilir. Kesin bir yöntem olan bu sıkıştırmanın iki amacı vardır: Bir yandan şişmanlığın sınırlanmasına çalışılır, diğer taraftan mekanik engellerin etkisine de inanılmaktadır. Yeni bir çağ başlamakta, biçimlerin üzerinde "zorla" etki etme umudunu dayatmaktadır. Zaten bu yeni koşumlar, aşırı şişmanlık durumlarında insanların da ilgi alanına girebilir. Hiç kuşku yoktur ki, söz konusu olan şey makinelerin, eklemlenmiş, ayarlanmış araçların yeni saygınlığıdır.

Pierre de L'Étoile 1592 yılında, karnının olası deformasyonunu engellemek için yemeklerden sonra yünlerle ve deri kemerlerle ku-

şanan, "tıpkı katırlar gibi sarmalanan"[79] İspanyol elçinin durumunu gördüğünde hiç şaşırmaz. Sonraki on yıllarda ise sarmalanma örnekleri sıradan bir hale gelir. 1650'li yıllarda Corneille'in piyeslerinde yer alan, şişmanlığı nedeniyle Cyrano tarafından alay konusu haline getirilen "şişman René" lakaplı oyuncu Montfleury, karnı ezen, geniş ve sert bir demirden yapılmış bir "kayış", yani tamamen kendine has bir kemer kullanır.[80] 1630'lu yıllarda Burgonya otelinin oyuncusu olan Şişko Guillaume, biri göğsünün altında, diğeri de göbek deliğinin altında bulunan iki kemer kullanarak şişmanlığını bir gösteriye, kayışlarını da iyice vurgulanmış bir "dizginlemeye"[81] dönüştürmüştür.

Daha da önem kazanan bu yöntem çeşitlenir, bedenin üst bölümlerini de hedef alır. 16. yüzyılın sonunda Jean Liébault, doğum yapmış kadınların "göğüslerinin"[82] aşırı derecede "şişmanlamasını" önleyecek bir alet sunar. Metal, kalıp haline gelmiştir: Boyna asılan çelik bir şerit göğüsleri desteklemekte, koltuk altlarına yerleştirilmiş olan iki "küçük mantar parçası" da yanlardan baskı uygulamaktadır. Böylesi bir aletin düzenli olarak kullanıldığını ya da toplumda yayıldığını bize söyleyen hiçbir kaynak yoktur. Buna karşılık, bu çözümleri tekrarlayan ve *Thrésor des remèdes secrets pour les maladies des femmes*[83] adlı bölümü de içinde bulunduran Liébault'nun kitabı, yaygın bir biçimde dağıtılmıştır ve pek çok baskısı bulunur. Fikir kanoniktir: "Gücü tükenen" bedenlerin desteği olan bu "basit" cihaz, biçimleri ve bedenleri yonttuğunu öne sürer. Yağın gelişimi böylelikle somut olarak engellenmiş veya çelik plakaların sertliği sayesinde düzeltilmiş olacaktır.

Korsenin icadı da eninde sonunda bu girişimlerin bir uzantısıdır. Kalıp, kadınlara has bir yöntem olan kılıf haline gelir, zayıflama beklentisini de doğrular. 16. yüzyılın sonunda "korkunç derecede şişmanlamış"[84] olan, etlerini bastırmak için de demirden yardım alan kraliçe Marguerite de Navarre da bunu göstermiştir: "Bedeninin iki tarafına da teneke levha koyduruyordu."[85] Bu uygulama, 16. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış, hepsi de "sıkı bir bel"e[86] sahip olmak isteyen seçkin kadınlar tarafından yaygınlaştırılmıştır. En alışılageldik alet, kumaşı delip geçen metal şeritleri veya çubukları, kumaşın içine "teyellenen" sert plakaları birleştirir. 1577'de Fransa'yı

kat eden ve bu nesnenin toplumda nasıl yaygınlaştığını anlatan Venedikli elçi Lippomano tarafından sözü edilen "iğneli beden" de buradan gelmektedir: "Yapılarını daha hafif ve daha narin kılan, iğneli beden diye adlandırdıkları bir korse veya gömlek giyiyorlar. Bu giysi, bedenin arka kısmından kopçalanıyor ve göğüslerin biçimini daha da güzel gösteriyor."[87] Aletlerin ve alet kullanmanın zaferidir bu.

Her şeyden söz ettik: Beden hatlarının gözle görülür incelmesinden, bedenin gözle görülür biçimde hafiflemesinden. Kılıfın düzenlenişi çok çeşitli olabilir, bununla birlikte sıkıştırma esastır. Montaigne, buna dair en özlü örneklerden birini vermiştir: Sağlam çengeller sıkılığı sağlamaktadır. Ancak, uç bir çelişki de vardır burada: "İyice incelmiş bir beden oluşturabilmek için, etlerinin üzerinde koca çengeller taşıyarak, sımsıkı sarmalanmış biçimde ne büyük sıkıntılar çekiyorlar. Evet, bazen bu nedenle ölecek kadar."[88] Cesare Vercilio da 1590'da bu durumun İspanya'daki versiyonunu anlatır: "Korsenin yan kısımları öylesine dar ki bedeni zapt edebileceğini anlamakta zorlanıyoruz."[89] Bu aygıt 17. yüzyılda da yaygınlaşır, öyle ki kadınlar ve çocuklar için korse üreten bir lonca kurulur. 17. yüzyıl sonu[90] Fransa'sında buradaki ustaların sayısı sekizdir. Karnın tüm "fırlamalarını" önleyecek, çok belirgin kuralları vardır bu ustaların: Balenleri "böbreklerin üzerine daha güçlü, daha kalın biçimde, yanlardan çok ön orta kısma"[91] oturtmak. "Tutulması" gereken asıl bölüm karındır. Madame de Maintenon'un Saint-Cyr'in öğrencilerine hitaben söylediği söz semboliktir: "Asla korsesiz gezmeyin ve günümüzde sıradan sayılan tüm aşırılıklardan kaçının."[92] Şişmanlığın çaresinin ve biçimlendirmenin de yöntemlerinin bulunduğu düşünülmektedir.

Her ne kadar, Madame de Sévigné'nin arkadaşı Coulanges'ın bir yolculuk sonrasında farkına vardığı aşırı şişmanlığından söz ederken gösterdiği kadercilik unutulmaz olsa da: "Bayanlar, beni aşırı derecede şişman bulmanızdan çok korkuyorum ama, ne yapalım?"[93]

III

Hantallıktan iktidarsızlığa
Aydınlanma Çağı ve duyarlılık

Aydınlanma Çağı'yla birlikte hacimler de bireysel bir nitelik kazanır. Bir hareketlenme mümkün hale gelir. Şişmanlık şişmanlıktır, her ne kadar incelenmekten ziyade özet olarak tarif edilmiş olsa da, artık dereceler çeşitlenmiştir. Basit olsa da ölçü yöntemleri ortaya çıkar.

Bu durum da, o ana dek gizli kalmış ayrımları su yüzüne çıkarır: Belli bir derecede yuvarlak olması kabul edilen erkek profiliyle, bu özelliğin hoş görülmediği kadın profili arasında fark vardır; dengeli bir cüsseye değer verebilen bir toplumsal farktan da söz edilebilir. Bakışla ilgili bu çalışma, algıyı köklü bir değişime uğratır: Önceden var olmayan tehlikeler ve şişmanlıklar ortaya çıkar, kaygı yer değiştirir, bakış daha da keskinleşir.

Başka bir değişiklik ise, daha dolaysız bir biçimde aşırılığın temsiliyle ilgilidir. Sulu maddelerin istilasıyla ilgili konular daha karmaşık hale gelir. Belirgin çöküş artık yalnızca ağırlık anlamına gelmez, aynı zamanda tepki kaybı, sinir krizi anlamına da gelir. "Keseleri" ve "kanalları" nedeniyle günlük hayatta kullanılan eşyalara benzetilen bedene ilişkin sorguları, sinirliliğe ve duyarlılığa sahip olan, organik ve canlı, bir güce sahip bir bedene ilişkin sorgular takip eder. Dolayısıyla, şişmanlığın eleştirisi de yeni bir yön kazanır, iktidarsızlığın, kısırlığın altını çizer, yaşamsal eksikliğe odaklanarak bu durumu ilk defa bir medeniyet "fazlası" ve işe yaramazlığa dönüşmüş "aşırı" hareket olarak etiketler. Bu kınama, o dönemin aşağılamaya en eğilimli olduğu kavram üzerine yoğunlaşmıştır: duyarlılığın kaybolması. Şişman kişi iktidarsızlaşır: Bu ayıplama, kendi çağından ayrı düşünülemez.

112

Canlandırıcı, uyarıcı maddelerin, soğuk banyonun, hatta bazı durumlarda elektriğin de kullanıldığı yeni yöntemler icat edilebilir. Hareketleri canlandırarak başarıya ulaşacağından emin olunan bir yöntemdir bu.

1

Nüansı icat etmek

Aydınlanma Çağı'yla birlikte değişen ilk şey, beden hatlarının değerlendirilmesidir. Tıbbi kaynakların içinde mutlaka kiloların "rakamlandırılmasına" rastlanır, hacimlerin derecelendirilmesi en sıradan resimlerde bile ortaya çıkar. Gravürlerde veya tablolarda temsil edilen toplum, farklı hatta sınıflandırılmış tipte bedensel "kalınlıklarla" renklenmiştir, her ne kadar kelimeler daha iyi tanımlanmış olmasa da, her ne kadar açıklamalar çizgiyi belirtmekte geç kalmış olsa da. Şişmanlığın tarihini yazmak, aynı zamanda biçimlerin çeşitliliği ve onların olası ilerlemeleri konusunda yavaş da olsa bilinçlenmektir, incelme arzusu henüz kesin olarak açıklanmasa bile. Bireyselliğe daha fazla ilgi gösteren Aydınlanma Çağı, şişmanlığın bireyselleştirilmesi konusunda da dikkatlidir.

"Yorulmak bilmeyen" ölçüler, "verimsiz" ölçüler

Görgü kurallarına ilişkin yayınların mucitlerinden biri olan *Le Spectateur*, 1711 yılında garip bir tartma yönteminden söz eder. Uzun bir okur mektubu, bu yöntemin ayrıntılarını anlatmıştır. Bu adam, Padovalı Sanctorius'un[1] eski yöntemine başvurarak "hastalıklı hal"inden kurtulmaya çalıştığını anlatır: Bu yöntem, aldığı besinlerin ağırlığı ile dışkısının ağırlığı arasında eşitlik kurmaya dayalıdır. Ağırlığının tüm dalgalanmalarını daha iyi biçimde kayıt altına alabilmek için dev bir aygıt yaptırmıştır: Söz konusu tarihten yüz yıl önce Padovalı doktorun yapmış olduğu alete benzeyen, bir masa ve sandalyeyi de bünyesinde bulunduran bir aygıttır bu. Adam

bunu çok disiplinli biçimde kullanmış, üç yıl boyunca kendini tartmış, sindirim zorluklarını, dışkılamalarını not etmiş, günbegün kıyaslamış, iç organları tehlikeye atabilecek tüm bedensel fazlalıklarını takip etmiştir. Hayal kırıklığına uğradığını söyler: Bedensel durumunda değişiklik yoktur, ruhu hâlâ "kaygılıdır", "güçten düşmüştür."[2] Dahası, sürekli olarak rakamlara dikkat etmek onu çok yıpratmıştır. *Le Spectateur*, söz konusu rakamları alaycılıkla yorumlayarak, şunu kabul eder: "Sağlığını, dirhemle ve korkuyla yönetmek"[3] etkisiz bir yöntemdir.

Her ne kadar sadece yiyeceklerin ölçüleriyle kısıtlı olsa da, insanların anlattıkları esastır. Hesabın ve dengenin varlığı, sürekli tekrarlanan işaretlemelerin vurgusu esastır. Öylesine açıklayıcı bir süreçtir ki bu, 1720-1730 yılları arasında, özellikle İngiltere'deki doktorlar buna benzer uzun vadeli kayıtlar tutmaya çalışırlar.[4] Bryan Robinson,[5] John Lining[6] gibi doktorlar, bedenle, yiyeceklerle, dışkılarla ilgili çeşitli ağırlıkları kaydeden tabloları metinlerinde yayınlamışlardır. Londra'da yaşayan John Floyer ise, İngiltere ve İtalya[7] arasında fark olduğunu gösterebilmek için, hissedilemeyen terlemesini Sanctorius'un verdiği rakamla kıyaslamıştır. Londra'nın daha serin, hatta daha puslu havası yüzünden hissedilemeyen terleme burada daha az olacaktır. Thomas Secker Leyde'de,[8] George Rye da Dublin'de[9] aynı hesaplamaları yapmışlardır. Görünüşe bakılırsa, rakamın fethi söz konusudur. Bu uygulama tıp dünyasında o kadar yaygınlaşır ki 1726[10] yılında Jacob Leupold, Santorius'un dengesini yenilediğini söyler. Tanıttığı yeni aygıt öylesine küçüktür ki taşınabilir ve dolayısıyla, daha yaygın olarak kullanılabilir.

Bununla birlikte, hiçbir kuşku yoktur: Böylesi bir uygulamanın temelinde ne şişmanlığa, ne de zayıflığa dair bir bakış açısı vardır. Söz konusu olan şey öncelikle sağlıktır; özellikle yağ değil ter, hacim değil beden unsurları ve su buharlarıdır. Üstelik, bu erkeklere özgü bir bakış açısıdır, işlevsellik arayan tıbbi bakış açısı da buna eklenir. Bedenin günlük bakımı çok önemlidir: Sindirim ve dışkılama arasında sayısal bir denge olmalıdır. Önemli olan beden hatlarının korunması değil, hissedilemeyen buharlaşmanın denetim altına alınmasıdır: Her türlü iç "kirlenmesini" engellemek için gerekli olduğu düşünülen bir dışkılamadır bu. Konu, daha sonra olacağı gibi, ağır-

lık kaybının incelenmesi değildir henüz. Tüm bunlara, her türlü sıradan girişimi yolundan döndürecek kadar karmaşık bir düzenleme de eklenir.

Buna karşın, rakamların varlığı şişmanlığa dair her türlü değerlendirmeden çok uzak olsa da, kuvvetle vurgulanmalıdır. Bu varlık, önemli bir başlangıcı oluşturur: Henüz emekleme aşamasında olan bir ilkenin, bedene ait "şeyleri" tartmanın, hareketleri tekrar etmenin, sonuçları kıyaslamanın başlangıcıdır bu. Öylesine önemlidir ki, getireceği kazanç beden ağırlığının korunmasıdır.

Bel çevresi mi, yoksa ağırlık mı?

Ancak, bu yavaş bir bilinçlenmedir. 1725 yılında Paris emniyet müdürünün "Bay Desbordes"un talebine verdiği cevap da bunu gösterir. Bu kişi, insanları tartmaya yarayan, kendi icat ettiği bir aletin kamusal alanlara yerleştirilmesini talep etmektedir: Yatay bir demir çubuğa asılan bir oturaktır bu. Desbordes bunu "masum bir eğlence", aleti bilinçli şekilde "yüzeysellikle" sınırlandıran bir oyun olarak görür. Emniyet müdürünün tepkisi daha da vurucu ve kesindir: "İnsanları tartacak aletler yerleştirmenin ne bir gereği, ne de bir faydası olduğunu düşünüyoruz..." Ağırlık konusundaki ilgisizliğe, düzensiz toplanmaların,"iddiacılar"[11]tarafından yaratılacak patırtının korkusu da eklenir. 1725 yılında, kamu otoritesi her türlü tartılmaya kayıtsızdır: Ağırlığın kaydedilmesi yalnızca gülünç bir uğraş, amaçsız bir meraktır.

Aydınlanma Çağı'yla birlikte yeni bir ayrıntı, kemerlerin, çevrelerin rakamlandırılmasıyla gerçekleşir. 1752'de Voltaire, kahramanı Micromégas'ın beden ölçülerini bilir: boyu 120 bin ayak, çevresi[12] elli bin ayaktır, oysaki 1722'de[13] Jonathan Swift kahramanı Gulliver'e ve Lilliput ve Laputa adalarında yaşayan tuhaf halklara ilişkin bu tür bilgiler vermemiştir. Aynı şekilde, *Journal de Médecine*'in redaktörleri, yüzyıl ortasında uç vakalara ilişkin yaptıkları listelerde, şaşırtıcı şişmanlıkların "çevresini" belirtmeyi de unutmazlar:[14] Saint-Eusèbe papazının 1757'de kaydedilen bel çevresi altı ayaktır (182,88 cm), Sens vekilinin 1760'ta kaydedilen bel çevresi ise sekiz ayaktır (243,84 cm). Devasa cüssesiyle merak uyan-

dıran Essexli Edward Bright'a ilişkin tahmin ise şudur: Yedi kişi, onun ceketinin içine, düğmeleri koparmadan girebilmiştir. Şunu tekrar söylememiz gerekir ki, bu düzenlemede günlük hayata ilişkin hiçbir kaygı yoktur: Rakamlandırılmış merak, yeni bir ölçütü de beraberinde getirerek, istisnaları konu alır.

Élie de Beaumont'nun 18. yüzyıl ortalarında anlattıkları ise, kendini takdir unsurunu da barındırması sayesinde, daha da belirgin olan bu duyarlılığı doğrular. Voltaire'in arkadaşı olan, 1752'den beri Paris'te avukatlık yapan ve önemli davaları[15] savunmuş olan Jean-Baptiste Élie de Beaumont, "korkunç bir şişmanlık" olarak nitelediği bir rahatsızlık için 1760'lı ve 1770'li[16] yıllarda Antoine Petit ve Samuel Tissot'ya başvurur. Bu avukat, tüm sıkıntısını mektuplarınnda dile getirir. Bu mektuplar aynı zamanda söz konusu sıkıntıyı tespit etmenin yolunu da açıklar: Biçimlerin ve onların değişikliklerinin değerlendirilmesine ilişkin hem "çağdaş" hem de "modası geçmiş" olarak nitelenen bakış burada da, ağırlığa, aşırı şişmanlığa, aşamalara değil, bel çevresine önem verir. Bir "ip" yardımıyla ölçülen rakam, "rahatsızlığı" daha iyi kanıtlayabilmek için doktora gönderilir; zamanla artan bir rakamdır bu, 1767'de "üç ayak" (97,45 cm) iken 1776'da "üç ayak, on bir parmak" (129,02 cm) olmuştur. Ancak, söz konusu kişinin boyu bilinmemektedir, bu da verilen rakamları anlamsız kılar.[17] Bununla birlikte, yeni bir kaygı da ortaya çıkmıştır: Bel çevresini ölçerken kullanılan parmaklar, yıllar ve aylar geçtikçe acımasız biçimde büyürler. Ölçtüğü rakamları kesinleştirmek isteyen Élie de Beaumont, her yemekten önce rakamları not eder: Sonucu asla "çarpıtmamak" amacıyla, "sabahları aç karnına, iki kez tuvalete çıktıktan sonra"[18] yapar bunu. Ve, son bir yenilik daha: İlk kez olarak ölçü, muayeneyi yönlendirmek amacıyla verilmiştir.

Araçları icat etmek

Her türlü sezgisel bakıştan uzak olan iple ölçme yöntemi, hacmi "nesne"ye çevirmiştir, oysaki ağırlık ölçütü daha yavaş biçimde yaygınlaşmaktadır. Doğrudan ağırlıkla ilgilenen George Cheyne'in durumu uzun süre boyunca bir istisna olarak kalmıştır. Bu İngiliz doktor, 18. yüzyılın henüz başlangıcında, pişman olduğunu söylediği bir

perhizi bıraktıktan birkaç yıl sonra, bir tartma işleminin sonucunu açıklar. Ölçmüş olduğu ağırlık 180 kilogramdır.[19] "Dev gibi" olduğuna karar verir. Korkuya kapılır, tekrar perhize başlar, bunu katı bir biçimde uygular ancak aldığı veya verdiği kiloyu kaydetmeyi ihmal eder, böylesi bir kaydın tamamen göreli önemini de dolaylı biçimde ortaya koymuş olur.

Henüz az sayıda olan birkaç örnek, 1760'lı ve 1770'li yıllardan sonra ortaya çıkar. Yeni bir aletin çağdaşlarıdır bu örnekler: Bu yüzyılın ortasında John Wyatt, geniş ve yatay kefesi sayesinde bir kişiyi veya bir hayvanı tartabilen bir alet geliştirir.[20] Bunu daha ayrıntılı birkaç bilgi takip eder: 1760 yılında Malcolm Flemyng, 130-140 kilogram[21] ağırlığındaki bir hastanın, idrar söktürücü ilaç ve sabunlu su tedavisi sayesinde bir ayda tam 14 kilogram verdiğini söyler. Gelişigüzel biçimde ölçülmüş rakamlardır bunlar, ancak doğrulanmış bir ilerlemeye ilişkin her türlü kaygıyı da gizlerler. Daha önemli ve daha anlamlı olan şey ise, Buffon'un 1777 yılında *Histoire Naturelle* adlı eserine ait bir ilavede sunduğu tekliftir: Boy ve ağırlık arasında sayısal bir bağlantı kurulmasından söz eder. Buffon, daha sık tartılmanın gerekliliğini doğrulamaz fakat uzun süre boyunca sezgisel kalan, dile getirilmeksizin algılanan ve hesaplanmayan bir bağlantıyı geliştirir: Uzun boylu bir adamın şişmanlığıyla kısa bir adamın şişmanlığı aynı şey değildir, bir devin ağırlığı bir cüceninkiyle aynı olamaz. Böylece, düzenlenmiş bağlantılar da yepyeni bir biçimde sunulur: "Normal" ve "fazla" olarak nitelenen ağırlıklar, aynı kıstasa göre, yani aynı boya göre değerlendirildiklerinde bu sıfatları alırlar. Yenilik, aynı boy için farklı derecelendirmeler sunulmasıdır: Artık ara aşamalar, en fazlayı veya en azı gösteren rakamlar vardır. Bir başka yenilik de, bu aşamaları isimlendirme çabasıdır. Buffon, dört basamaktan oluşan bir dizi ortaya koyar ve yalnızca bir örnek verir: 1,81 boyundaki bir adamın ağırlığı 80-90 kilogram arasında olmalıdır. Ağırlığı 100 kilogram ise "şişman", 115 kilogram ise "fazla şişman", "125 kilogram ve üzerindeyse çok fazla şişman"dır.[22] Bu rakamlar ilk kez olarak "istatistiksel" özellik taşımaktadır çünkü bir "ortalamayı" işaret eder, her ne kadar Buffon hesaplama yöntemini belirtmemiş olsa da. Henüz yaygın olarak uygulanmıyor olsa da, tamamen özgün bir tasarıdır bu.

Sonuç, şişman denebilecek ölçülere ait rakamları sorgulayan Boissier de Sauvages'ın sorduğu soruya benzer, aynı dönemlerde ortaya atılmış diğer sorularla da aynı doğrultudadır: Yağın ağırlığı, bedenin ağırlığına kıyasla ne olmalıdır? Montpellierli anatomi bilimcisi, bu soruya rakamsal bir cevap getirir: "Orta ölçüde şişman bireylerde tespit ettiğim sonuçlara göre, yağ ağırlığı tüm beden ağırlığının yarısıdır."[23] 1783'te ise Parisli doktor Tenon, bir ev sahibi olduğu Passy kasabası sakinlerinin "en yüksek", "en düşük" ve "ortalama" ağırlıklarını sorgular. Gayet anlaşılır bir tasarıdır bu: Yaşları 25 ila 40 arasında değişen insanların arasından altmış erkek ve altmış kadın seçilerek tartılacaktır. Derecelere ayrılmış bir sonuç ortaya çıkar: Erkeklerde en fazla ağırlık 83,307 kilogram, en düşük ağırlık 51,398 kilogram, ortalama ağırlık ise 62,071 kilogramdır; kadınlarda en yüksek ağırlık 74,038 kilogram, en düşük ağırlık 36,805 kilogram, ortalama ağırlık ise 54,916 kilogramdır.[24] Ağırlıklarla boy arasındaki ilişkiden ise söz edilmemiştir. Buna karşın, ortalamalar ve uç rakamlar değerlendirilmiş, erkekler ve kadınlar arasındaki farklar da açık biçimde belirtilmiştir. Aydınlanma Çağı kültürü, bedenlerin ortalama haline çok önem verir.

Rakamlar da vurgulanmalıdır. Öncelikle de Tenon'un rakamları. Buradaki merak, neredeyse antropolojik bir meraktır: Ağırlık, bir topluluğun "bedensel" durumunu, etlerin durumunu gösterir ancak "fazla" zayıf veya "fazla" şişman kavramlarını ihmal eder. Bununla birlikte, bu sonuçlar bir izgeyi, yani bir topluluğun dahil edilebileceği en fazla veya en az kavramlarını da beraberlerinde getirir. Buffon'un rakamları farklıdır, daha iyi hesaplanmış ve daha "modern" rakamlardır. Bireyleri hedef alır, bir aşama sırası oluştururlar: Her kişi için, kendisiyle aynı boyda olan insanların ortalama ağırlığına kıyasla "fazladan" sahip olabileceği veya kendisinde "eksik" olabilecek ağırlığı da kaydeder. Dahası, insan toplulukları oluşturulmasından da söz edilir: Nüfuslar bir tabloya göre düzenlenir, "en az şişmanlardan" başlayarak "en şişman"lara doğru giden bir yayılma gösterilir. Buffon, topluluğu değerlendirmeye ilişkin bir yöntem düzenler ve aynı toplulukta bulunan büyük ve küçük cüsselerin orantısının ayarlanabileceği kıyaslamaları ortaya koyar. Tabii ki, gerçekleştirilmekten çok hayal edilmekle kalmıştır bu tablolar, yalnızca tek bir

boyu (beş ayak, altı parmak[25]) gösterirler, çok az kullanılır veya hiç kullanılmazlar ancak bir toplumun beden yapısını başka bir biçimde gösterirler. Bu durum da, en iyi şartlarda, rakamları çoğaltarak, bedensel durum ortalamalarına göre nüfusların kıyaslanmasına olanak sağlar. Buffon'un *Enyclopédie* adlı eserinde ayrıntılı bir şekilde kaleme aldığı makalesi "Probabilité", hesabın anlamını açıklar, yeni bir kamu yönetimi biçimini de tanıtır: Mizaçlara, yaşlara, beden ölçülerine, hastalıklara ilişkin en farklı verileri "belli bir biçimde gelenleri ve farklı şekilde gelenleri uzun bir olay dizisi üzerine yerleştirmek"[26] amacıyla biriktiren bir yönetimdir bu. Merkeziyetçi devletin hizmetindeki toplumsal bedenin başlangıcıdır. Buffon'un yaptığı hesaplar hayal veya tasarı aşamasını geçemez ancak, şişmanların rakamsal kademelerinin daha basit bir biçimde ilk kez ortaya çıkmasını sağlar.

Biçimlerin başlangıcı

Derecelendirme konusundaki bu yeni duyarlılığa yazın da eşlik eder. Örneğin Marivaux, bu yüzyılın ortasında, "gerçek" olmayan bir şişmanlıktan söz ederken biçimleri ve kelimeleri beceriyle birleştirmeyi, aynı beceriyle güçleri ve hareketleri çağrıştırmayı, tüm bunları yaparken de anlaşılır kalmayı başarır. Sınırla ve aşırılıkla kendine has bir oyun oynar:

> Hayatımda gördüğüm en tuhaf gerdanlardan birine sahip olan, epeyce şişman, orta boylu bir kadının içeri girdiğini gördüm [...] Hareketlerinde, fazla semiz kadınların ağırlığı yoktu: Ne cüssesi ne de ağırlığı onu utandırmaktaydı, bu kütlenin, hafiflik yerine geçen bir güçle mücadele ettiği görülüyordu, iyi bir mizaçtan gelen bir tazelik vardı bu kadında.[27]

Burada, nüanslar oluşturarak, derecelerden söz ederek şişman kişinin anlık görüntüsünü telafi eden şey, hareket ve canlılıktır. Marivaux için, gizli farkları açıklamanın ve her ne pahasına olursa olsun sınırlar yaratmaya çalışmanın kasıtlı bir biçimidir bu. Aynı zamanda dilsel bir keşif, bir çelişki oyunu, önceki yüzyıl metinlerinin böylesi bir inançla söz etmekten çok uzak oldukları, sınırlara ilişkin bir sınavdır. Marivaux tarafından yapılan bir başka betimlemedeki ör-

nek de aynıdır, söz edilen bedensel özelliklerin en küçük ve en büyük boyutlarına daha fazla yaklaşabilmek için elinden geleni yapar:

> Bu hanım, yaklaşık elli, hatta belki de altmış yaşlarındaydı ve biraz fazlaca iriydi [...] Hâlâ cazibeli bir kadındı; gözle görülen ve gözden hâlâ uzaklaşmayan şey, yaş almış fakat solmamış güzelliğiydi [...] Tüm kusuru, giysilerinin ona belki birazcık dar gelmesiydi.[28]

Buradaki amaç, nüansla daha iyi yüzleşmek, hatta onu dayatmak için dile meydan okumaktır: Klasik dilin "cüsseli", "semiz", "toplu", "gürbüz"[29] gibi kelimelerle sınırlı olan eski terimlerini büyük zahmetlerle aşmak, örnekleri ve özellikleri sıralamaktır.

Aydınlanma Çağı'na ait gravürler, imgelerin dünyasının derecelendirmeye daha da fazla, daha da iyi biçimde yönelmişler ve yeni bir gerekliliği doğrulamışlardır: Eğip bükmenin dereceleri belirlemek. Aydınlanma Çağı ressamının bakışı, farklı şişmanlık türlerini derinlemesine inceleyecek kadar keskinleşmiştir. Örneğin, bedensel özelliklerden yola çıkarak kişilik incelemeleri yapan kimseler, birtakım "aşamaları" takip ederek çalışırlar, ağırlaşmalarla yüzleşir, resimlerinde çenenin veya boynun ilerleyen yassılaşmasını, göz altı "torbalarını", yanakların çöküşünü yan yana koyarlar.[30] Tüm bunlara, etlerin gittikçe artan ağırlığının altında başın yavaş yavaş bükülmesi de eklenir. Ressamlar, resimleri yan yana koyarak, o zamana dek görmezden gelinen derecelendirmeleri de kullanarak, birçok yüzleşmeyi çizgi çizgi gerçekleştirirler. 1780 yılında Gaspar Lavater, siluetlerle de ilgilenir: Kişiye özel işaretlerden söz etmek için artık yalnızca yüzün kendine has özelliklerine değil, "tavırlara, yürüyüşe, duruşa",[31] kişinin genel havasına da değinilir. Burada, yalnızca görüntü tanık sayılabilir hiç şüphesiz çünkü kelimelere kıyasla daha fazla şey açıkladığını iddia eder. Çeşitli profillere ilişkin sorular da buradan kaynaklanmaktadır. İlk kez, resim nüanslar ve aşamalarla ilgili bir yaratıcılığı ortaya çıkarmayı "bilmiştir." Daha önce söz ettiğimiz gibi, Marivaux'nun yaklaştığı, Buffon'un rakamlara dökmeye çalıştığı bölünmelerdir bunlar. Bakış, kesinlikle kesinleşmiştir.

18. yüzyılın sonunda Daniel Chodowiecki'nin Lavater'in yöntemlerini resimlemek amacıyla çizdiği bir dizi asker, generalin

öne doğru çıkık göbeğini, subayın daha ölçülü göbeğini ve askerin dümdüz karnını karşı karşıya getirir. Aynı eserde bulunan ruhban sınıfı dizisi ise kilise prenslerini diğerlerinden ayırması gereken hacmi yansıtır, başrahibin saygınlığına göre bedenin iriliğini de artırır.[32] Daniel Chodowiecki, bedensel özelliklerden kişilik tahlili yapmaya açıkça niyetlenmiştir: Nasıl ki yüz uzun zaman boyunca "incelendiyse" tavrı da "incelemek", kişinin duruşuna ve davranışlarına kişisel veya ahlaki özellikler atfetmektir amacı. Ağırlaşmış etlere dair, uzun zaman boyunca Silene'lerle veya Baküs'lerle[33] sınırlı olan inceleme, çeşitliliklerin veya derecelerin dünyası karşı karşıya gelmiştir.

İlk nüans şudur: Şişmanlığa ilişkin kanonik görüntü, artık yalnızca yuvarlak hatların genellenmesine dayanmaz. O döneme dek baskın gelmiş olan eski küresel birikimler, artık çok şişman kişileri işaret etmekte yalnız değildir. Aynı dönemlerde William Hogarth veya Francis Grose[34] tarafından geliştirilen karikatür kuramları, çeşitlilikleri daha da güçlendirmiştir. Karikatür sanatçısı tarafından net bir biçimde ortaya konan değişiklik ilkesi tüm verimliliğini göstermiştir: İzlediği yöntem "biçimi bozarak" farklı kılmaktır. Öznenin kendine has yönlerini yeniden keşfetmenin bir yoludur bu: Kişinin kendine has özelliğini, onu gülünçleştirecek kadar aşırı biçimde vurgularken, bir yandan kişiyi de işaret eder. Burada da bireyin önemi anlaşılır. Karikatür de, bu önemin artmakta olduğunu bizlere gösterir. 18. yüzyılın sonunda, şişman kişinin yergili çeşitliliğinin daha sistemli biçimde incelenebilmesi için "mizahi sanata sürekli artan bir özgürlük verilmesi ve bu özgürlüğün zorunlulukları aşması gereklidir."[35] Bu yüzden, çoğulluk da kanonik bir özellik kazanır. Franz von Goez, 1784 tarihli derlemesi *Exercices d'imagination de différents caractères et formes humaines*'in[36] başlığında bunu belirtir. Farklı şişmanlık derecelerine ait deyimlerden, aynı zamanda farklı ahlaki veya toplumsal "türlerden" söz edilir: "muhteşem", "iştah açıcı", "obur", "para babası", "kendini beğenmiş", "önemli", "hovardalığın devamı", "ayyaş"... Bu ifadelerin her birinde, söz konusu olan fazlalık farklıdır. Bu ifadelerin her birinde bir tavırdan veya "durum"dan söz edilir: "Obur"un yamru yumru yuvarlaklığı, "önemlinin" yapmacık kasıntılığı... Bu insanların çoğu, farklı biçimlerde de olsa, şişmandır. 18.

yüzyılda, Aydınlanma Çağı düşünürlerinin de özgürleşmeyi, çeşitliliği savunması sayesinde bireyselliğe ilişkin görüntüler ve açıklamalar da önem kazanır. Bu tuhaf[37] insan türlerini göz önünde bulundurmaya ve vurgulamaya dair yeni yöntem, hacimleri niteleyen ve onları birbirlerinden ayıran şeylere duyulan merak da buradan ileri gelmektedir.[38]

İkinci nüans ise şudur: Şişmanlık derecesi hem daha sistemli bir biçimde saptanmış, hem de daha sistemli biçimde incelenmiştir. Moreau le Jeune'ün 1773[39] tarihli eseri *Monument du Costume*'deki kahramanlar da bunu gösterir. Bu kahramanların her biri o kadar ayrıntılı biçimde derecelendirilmiş bir profile sahiptir ki, okuyucu neredeyse somut bir çizelgeyi hayalinde canlandırabilecek duruma gelir. "Karın" bölgesinin oval şeklinin farklı aşamaları bir sahneden diğerine değişir, söz edilen kahramana göre "kıvrımlar" da keskinleşir. Örneğin, dizinin en önemli gravürlerinden biri olan "Süslü" beyefendi, yeleğinin yuvarlak kısmını sıkıca öne doğru çekebilecek kadar kavisli bir beden şekline sahiptir ve şişmanlığın henüz abartısız bir aşamasındadır. Her halükârda, arka planda bulunan, karnıyla kemerini zorlayan izleyiciden daha az şişmandır. Başka bir sahnede, sıcak bir içecek taşıyan "kâhya"dan çok daha az şişmandır: Bu adamın gövdesi öylesine kocamandır ki, fincan tabağını tutan elini göbeğinin üzerinden aşırmakta büyük zorluk çekmektedir. İşte size, göbeğin farklı derecelerde öne çıktığı üç örnek. Dil bile onları açık biçimde ifade etmekte yeterli olamıyorken, bu üç gravürde farklı derecelerdeki şişmanlıklara örnekler verilir. Buna karşın görüntü, Buffon'un ilerlemesini anımsatır bize, her ne kadar bu gönderme hiçbir biçimde kanıtlanamayacak olsa bile. Geriye, ne kadar az veya yanlış ifade edilmiş olsa da, "derece"ye ilişkin yeni bir kültür kalır. Siluet, nüansları, hatta ayrıntılarıyla birlikte varlık kazanmıştır. Bu vesileyle zayıflama yöntemlerinin de değiştiğini söylemek pek mümkün olmasa da, bakışın sınıflandırılmasının gözle görülür bir işaretidir bu.

Erkeksi "tehlike", toplumsal "tehlike"

Aynı görüntülerde, daha kültürel, hatta belki de daha toplumsal nitelik taşıyan başka nüanslar da keskinleşebilir: Kadın ve er-

kek bedeninin hacmi arasındaki farkların artık daha belirgin olması, bu duruma bir örnektir. İki "şişman" kültür dünyası, eskisine kıyasla birbirlerinden daha fazla ayrılmıştır. "Kabul edilebilir" iki şişmanlık sınırı vardır artık. 1780 yılı civarında *Galerie des Modes* adlı yayın, artık kadın giysilerinin belinin iyice sıkıldığını, erkeklerde ise bel ölçüsüne ilişkin daha fazla özgürlük tanındığını vurgulayarak, kadın bedeninin hafifliğiyle erkek bedeninin yoğunluğunu kıyaslar. "İşlemeli bir giysi"nin tasvir edildiği bir gravür, bu giysiyi taşıyan adamın öne doğru çıkan göbeğini vurgular, "bu ipek tüccarı"nı[40] iyice yuvarlak bir hale getirir, onun bu "yuvarlak" cüssesini "normal" hatta beğenilen bir görüntüye dönüştürür, ancak kadın model ise, bunun tam tersine, aşağıya doğru iyice daralan gövdesini sergilemektedir. Duclos tarafından 1770'te hayal edilen bir balo sahnesi, sonsuz derecede çeşitli erkek göbekleriyle, bire bir aynı inceliğe sahip tek tip kadın bellerini karşı karşıya getirir.[41] Hiç kuşkusuz, erkek bedeninde hiçbir ağırlık yoktur ancak beden hatlarının vurgulanmasında tamamen somut nitelikte bir doğruluk ve kesinlik vardır: Erkek, gözle görülür şekilde, bir zenginlik hatta belki de bir gurur simgesi olarak taşımaktadır göbeğini.

Şurası kesindir ki, kadın modellerin korseli belleri ve erkek modellerin daha "özgür" belleri arasındaki fark tarafından da doğrulanan, eski bir zıtlıktır bu. Uzun zaman boyunca çok az yorumlanan ve gösterilen, uzun zaman boyunca sezgisel kalan ve konuşmadan kabul edilen bu zıtlık, 18. yüzyılla birlikte daha belirgin bir nitelik kazanır. Aynı zamanda, profil bilincinin artmasıyla beraber daha ayrıntılı olarak çizilir, "siluet"[42] kelimesini çağrıştırır veya hatları o güne dek görülmedik biçimde kesen, siyah gölgeli portrelerin yapılmasına vesile olur. Gravür sanatçılarının "kalemi", erkek betimlemesinde titizlikle ifade edilmiş karın biçimleri üzerinde durur.

Bu nüansların toplumsal nitelikli bir anlamı da vardır. Şartların yeniden uyarlanması bu durumu daha da keskinleştirmiş olabilir: Örneğin, 18. yüzyılla birlikte hukuk adamlarının, maliyecilerin, tüccarların, kentsoyluların yükselişi de hızlanmıştır. "Krallığın farklı giysilerini ve tabakalarını" temsil eden, çok geniş ölçekli bir ikonografi araştırmasının 1776'da değindiği şey de budur: "Maliyeyle uğraşan adamın cüssesi, zenginliğini yeterince gösterir."[43] "Ağırlı-

ğı" bir konumu temsil eder, bankada çalıştığı, pazarlık ettiği, resmi evrakla ilgilendiği için hareketsiz olmasını haklı kılar: Bir yazıhanede çalışmaktadır, nüfuzlu bir insandır. 18. yüzyılda Moreau le Jeune tarafından çizilen erkekler, Abraham Bosse'un 17. yüzyılda çizdiği erkeklerle aynı hatlara sahip değildirler artık. Aynı toplumu da temsil etmezler: Tüccarın basiretli hantallığı, saray mensubunun zoraki inceliğiyle aynı şey değildir. Yazıhanede çalışan erkek, artık bir atlı değildir. Artık amaç "zarafet"[44] değildir, "ele yakışması"[45] istenen silahların bilindik kullanılışı hiç değildir. Asıl amaç saygınlıktır, ağırlıklarla oyun oynamaktır: Saklı birikimlerden veya yazıhanede, tezgâhta oturmakla ortaya çıkmış bir modeldir bu. Ortaçağ döneminin "şişman"ıyla, karanlık güçlere, fazla kütlelere ilişkin eski imgelerle artık hiçbir ilişki kalmamıştır. Yağ tabakasına sahip olmak, tombul etlerin varlığının, uysal kiloların veya mutlu miskinliklerin işaretidir. Daniel Chodowiecki tarafından incelenen siluetler buna en iyi örnektir. "Şişman"ın aşırı ağırlığından, aynı zamanda da kadın bedeninin inceliğinden uzak, sakin ve ölçülü bir bedene sahip siluetlerdir bunlar.[46]

Miller'in 1766'da yaptığı, Londralı bir tüccarın evini temsil eden gravür buna başka bir örnektir. Hizmetçilerin "vasat" ölçülerdeki veya neredeyse görünmeyen karnını, yardımcıların ve tezgâhtarların belli belirsiz "yağlanmış" karınlarını, çalışanlarının[47] arasında oturan, söz konusu sahneyi yöneten ev sahibinin daha şişkin göbeğini açık biçimde vurgular. Ekonomik duruma ilişkin ölçek ortaya çıkar, "en az"dan "en çok"a doğru açılır, kendileri de çoğunlukla basitleştirilmiş olan, çoğu zaman doğrulanmaktan çok yalnızca öne sürülen kavramlar olan, halkın şişmanlığıyla seçkin sınıfın[48] arasındaki eski zıtlıklardan çok farklıdır ve açık bir biçimde düzenlenmiştir. Nüansların dünyasına girmek, eskiden daha az gösterilen veya çok nadir olarak ana hatlarıyla çizilen[49] bu değerlendirme türünü hiç kuşkusuz kolaylaştırmıştır. Nüanslar sayesinde her şey daha açıktır, daha kolay tespit edilebilir: Tabii ki saygın olduğu düşünülen, fakat daha açık biçimde vurgulanan hatta beğenilen, bunun sonucu olarak da dikkatleri görece ve dile getirilemeyen kavramlara çekebilen bir "şişman"dır bu.

Mémoires de l'Ancienne Cour adlı eserde yer alan, XV. Louis'nin

1745'te Arras'a yaptığı ziyaretten söz eden bir hikâye, bu derecelerin hayata geçirilmesine de değinir. Kral, fazlasıyla kalabalık bir salonda "şehrin sakinlerinden oluşan büyük bir topluluğu" huzuruna kabul eder. "Yerli bir danışman", bir ayrıcalık elde etmek amacıyla "şişman ve geniş cüssesinden" faydalanmayı düşünür. İsviçreliler, kendisini terslerler:

> Orada kalınız. Bedeninizin
> İçeri sokulabilmesi için
> Üç kişinin dışarı çıkması gerekir.[50]

Bu durum da tabii ki, şişmanlığın birçok anlamı olduğunu gösterir. Nüansların keşfedilmesiyle birlikte, hoşgörü ve reddetme başka biçimlerde var olmaya başlar. "Devasa" siluetin reddedilmesi, toparlak siluetin kabul görmesinden daha sık rastlanır bir şeydir.

Bir bu kadar belirleyici olan ve bir bu kadar iz bırakan, son bir simgesel incelik daha vardır: Berny de Nogent, 1761 yılında[51] "Güzel Flaman'ın" veya "Güzel Alman'ın" portresini çizdiğini söyler. Ressam, kadının kendine has bir havası ve duruşu olduğunu göstermek adına, belini korseyle iyice sıkıştırılmış biçimde çizer.[52] Buna karşılık, çenesinin altına, gerdanının kalınlığını gösteren ufacık bir çizgi çizer, Kuzeyli kadınların taşıdığına inanılan bir özellik olan etli bir bedeni simgeler bu çizgi. Tabii ki, kusursuz biçimde aranmış, kusursuz biçimde vurgulanmış bir nüanstır bu.

2

İktidarsızlığı ayıplamak

Bazı "şişmanlıkların", yani göreli ve kültürel açıdan çok yerleşmiş yağlanmaların sahip olabilecekleri olası saygınlık –bunu tekrarlamaya gerek var mı?– sakatlığa varacak derece şişman kimselerin kabul görmemesi konusunda hiçbir şeyi değiştirmez. Aydınlanma Çağı düşünürleriyle birlikte hem şişmanlık derecelerine duyulan ilgi artmış, hem de "aşırılıklar" daha şiddetli biçimde ayıplanmaya başlamıştır. Bu aşırılıkların organik anlamı çoktan altüst olmuştur. 18. yüzyıl kültürü tahriklere, uyarılara karşı duyarlıdır, tüm bunların ağırlıklar yüzünden ortadan kalkabilecek olmasından endişe duyar. Bedenin görünümünü yeniden düzenler, beden unsurlarından ziyade liflere, buharlardan ziyade sinirlere, onların tonuna, çınlamasına odaklanır. Canlının özgünlüğü[1] konusunda kendini daha çok sorgular, gerilimlere, lifleri zayıflattığı veya gevşettiği düşünülen etkenlere yepyeni bir yer verir.[2] Hatlar ve ağ örgüler teması sıvılar ve "apseler"e baskın gelir. Damarlara yağ tarafından uygulanan basınca ilişkin geleneksel odaklanmaya, sinirler üzerinde yapılan baskı da eklenir. Tissot, 1770 yılında yayınladığı bir eserde, sinirler hakkında şunları söyler: "Yağın gevşek bir madde olmasına rağmen, aşırı miktarda yağ sinirleri rahatsız edecek ve alışıldık bir ağırlığa sebep olacak kadar güçlü bir baskı yaratacaktır."[3] Tıpkı liflerin zayıflamasının da yağ girişini elverişli hale getirmesi gibi. Merkezi bir ok "devasa" bedenleri zayıflatır: "titreşim"[4] kaybı, "kas tonusu"[5] eksikliği, büyük ölçekli tepki eksikliği.[6] Bu ezilmiş bedenlerin kaderi eninde sonunda iktidarsızlıktır. O dönemdeki en büyük korkuya, yani üreme yeteneğinin ve tepki yeteneğinin kaybedilmesi korkusuna odaklanılması da bu yüzdendir.

"Şişmanlık", bir kelimenin kullanımı

Aydınlanma Çağı bilim adamları, öncelikle organik maddeye ilişkin yeni bir bakış açısı ortaya atar, mikroskopla bakıldığında filament bulutlarının sınırlarının bir türlü anlaşılamamasının doğurduğu şüpheyi simge haline getirirler: Lifler, onların tepki güçleri ve canlılıkları, yaşayan bedenlerin ana simgesidir. "Gevşemiş" lifin bedeni, sessiz bir yetersizlikten mustarip olan bir bedendir, yağın girişine elverişli hale gelir; yalnızca "şişmiş" bir beden değildir. Tedavi kadar eleştirinin de yönlenmesi gereken de bu zayıflıktır aslında. Gevşek lifler yüzünden beden "istilaya uğrar": "Miskin, şişkin, soğukkanlı bireylere"[7] işaret eder.

Örneğin Charles de Peyssonnel'in tespiti, 18. yüzyılın sonunda yeniden Hollandalıların "şişmanlıklarından" söz eder, "ülkenin, lifleri gevşeten korkunç nemini, serumsu maddeleri çoğaltan peyniri ve diğer süt ürünlerini, sinirleri tutan hastalıklara neden olan bira tüketimini..."[8] lanetler. Louis Le Pecq de la Clôture'ün 1770'li yıllarda yaptığı tespitler, taşra sakinlerinin şişmanlıklarına tekrar değinir. Kendisi Normandiya bölgesine gitmiş, koruluklardan ve eski şehirlerden geçmiş, rüzgârların, bostanların, bataklıkların ve sislerin etkilerini kaydettiğini öne sürmüştür: Başka bir deyişle, "havaları ve yerleri" hedef alan, fakat liflerle ilgili göndermelerin ve tepkisellik ilkelerinin[9] sayesinde geliştirilen ve yenilenen, Hipokrates dönemine ait eski bulanık hatıralardır bunlar. Le Pecq, halkların bedensel görünüşleri gibi kırsal çevrelerin coğrafyasını da kıyaslar. Siluetleri, içinde bulundukları çevreyle kıyaslar, toprakları, bitki örtülerini, canlıları birleştirir, toprakların ve iklimlerin etkilerini olduğu kadar hatları da inceler. Rouen ve Caen sakinleri arasındaki farklar, yaptığı incelemelere bir örnektir. "Genel olarak nemli ve gevşek bir iklime maruz kalan", fazlasıyla "krema, süt, tereyağı ve şeker" tüketen Rouen sakinleri, bu nedenle "hassas ve zayıf liflere" sahiptir, "erken yaşta hatırı sayılır bir cüsseye ulaşır", bunun sonucunda da "güçsüz, kalın ve hantal"[10] hale gelirler. Daha kuru bir iklimde, "daha az sisli" bir havada yaşayan, "daha sade" alışkanlıklara sahip olan Caen sakinleri ise "doğal kuvvetlerine" hâlâ sahiptirler, hiçbir şekilde "aşırı iri bir cüsse"ye[11] sahip olmazlar. Bu iki halk arasındaki en önemli fark ise şudur: "En büyük tıkan-

manın sebebi", bedenin içinde yaşanan sıkıntıların, şişkinliklerin kaynağı bedenin "katı maddeleri"dir,[12] liflerin ve sinirlerin gevşemesidir.

Bu zayıflık konusu, genel anlamdaki "şişmanlık" kavramını, hissettirmeden hastalık sınıfına sokar. 18. yüzyılda "cüsse" kelimesine tercih edilen "obezite" kelimesinin yepyeni varlığı da bunu gösterir. Antoire Furetière, *Dictionnaire* adlı eserinin 1701'de yayınlanan ikinci baskısında bu kelimeyi kullanır, oysaki bu kitabın 1690 tarihli ilk baskısında bu kelimeyi bilmezden gelmiştir: "Tıp terimi. Bedeninde fazla miktarda yağ veya et bulunan kişinin durumu."[13] Aslında bu kelime tam anlamıyla bir yenilik sayılmaz.[14] Buna karşılık daha belirgin, sistemli ve ustalıklı bir biçimde kullanılır. Tıp kitaplarının onun hakkında yaptığı yorum da bunu doğrular niteliktedir: Şişmanlık, azla yetinerek önüne geçilebilecek, niceliğe ilişkin basit bir aşırılık değildir. İlerlemeleri ve odaklanmalarıyla, düzensizliğin ta kendisidir. Dengesizlik anlamına gelir ve gelişmelerin, hızlanmaların, başarısızlıkların meydana geleceğini varsayar. Kendine has yönleri olduğu söylenir. Dolayısıyla, bazen "tıp" terimi olarak tanımlandığı da olur, 1760'lı yıllarda *Encylopédie* adlı eserde obeziteyi, "aşırı boyuttaki cüsseyi", "ruh çöküntüsünün zıttı olan bir hastalığı"[15] işaret etmek için kullanılır. İlk kez belli bir kusur, yalnızca bedene bir şeyler eklemekle veya ondan bir şeyler çıkartmakla çözümlenmeyecek bir düzensizlik ele alınmaktadır.

Neyin hastalıklı olduğu konusunun üzerinde artık özellikle durulması da bundandır. Klasik dönemin doktorları tarafından sağda solda anlatılan aşırı ölçüdeki biçim bozukluğu vakaları, Aydınlanma Çağı doktorları tarafından daha sistemli şekilde tarif edilir. Örneğin *Journal de Médecine* adlı yayın 1755 yılında, "fazla geniş cüsseli"[16] olduğu için ölen 3 yaşındaki bir kız çocuğundan söz eder. Bu çocuğun karnının alt kısmının çevresi, boyunun uzunluğunu geçmektedir. Şu soru kaçınılmazdır: yağ düzensizliği nasıl olur da bu denli genç bedenleri ele geçirebilir? 1760'ta ise *Journal* adlı yayın, ağırlığa veya bel çevresine ilişkin rakamlar vererek birkaç uç vakaya değinir; bu insanların kimi zaman korumayı başardıkları "çeviklik" konusunda da şaşkınlıkla sorgular kendini. Bu durum da, 18. yüzyıl tıbbının şişmanlık denince hâlâ ne kadar ısrarlı ve sınırlı biçimde neredeyse devasa boyuttaki kimselerle ilgilendiğini bize gösterir.

Daha da önemlisi, "gevşek lif" ifadesiyle anlatılan rahatsızlık, aslında birbirinden çok farklı belirtileri birleştirmeye eğilimli genel bir hastalıktır. William Cullen, "düz, çamurlu ve sulu"[17] ülkelerde yaşayan Hollandalıların tümünü aşırı şişman veya ödemli olarak tarif etmiştir. Ödem ve cüsse arasındaki eski ayrım ortadan kaybolmamıştır. Birincisi uzun zaman boyunca suyun birikmesine, ikincisi ise yağın birikmesine bağlanmıştır. Aydınlanma Çağı doktorları da zaten yağ, kan ve su arasındaki bu ayrım üzerinde özellikle dururlar. Ancak, belirtileri "gevşeme" başlığı altında birleştirmeleri, geleneğin birbirinden ayırmayı asla başaramadığı rahatsızlıkların hâlâ aynı dünyaya ne denli ait olduğunu da kanıtlar: Bu rahatsızlıklar, beden iriliği ve ödemdir. Louis Le Pecq de la Clôture de bunu doğrular. Aynı betimleme içinde, tümü de nemli hava veya aşırı yiyecek içecek tüketimi nedeniyle meydana gelen "şişlik, zafiyet, su toplaması ve diğer ödemler"[18] gibi çok çeşitli "cüsseleri" kullanır. Her türlü şişmanlığa artık daha sık gönderme yapılması da bundandır: "semiz kişilerin" ve "sürekli olarak tüm rahatsızlıklara yatkın olan"[19] "nemli kişilerin" birbirleriyle karıştırıldıkları genel bir güçsüzlük belirtisidir bu.

Kıyaslama konusundaki son girişim de, Linnaeus'un 1735'te *Systema Naturae* adlı eserinde bitkiler için yaptığı gibi, türlere, sınıflara, sıralara, alt-sıralara paylaştırılabilecek olan rahatsızlıkları hastalık "aileleri" halinde gruplandırmaktır.[20] Aydınlanma Çağı tıbbı, daha yapısal bir akılcılık aramaktadır. Bu durumda, hastalıkların dökümünü topografik sıralama yöntemiyle öncelikli olarak yöneten birim, geleneksel olarak öne sürüldüğü gibi (baş, boyun, omuz, göğüs, karın, bacak ağrıları...) bedenin bölümleri değil, hastalık "türlerine" göre ayrılan belli başlı işlev bozukluklarıdır (ateş, halsizlik, iltihaplanmalar, kasılmalar, ağrılar, akıntılar, çılgınlıklar...). Hastalıkları ortaya çıkaran şey belirtiler, gözle görülür düzensizliklerdir. Bu durumda, ödem, kan dolgunluğu, yağlanma gibi rahatsızlıklar, kaçınılmaz biçimde beden hacmi "fazlasının" çevresinde toplanır: "fazla yoğun miktarda, doğal olmayan biçimde birikmiş sıvılar."[21] Dolayısıyla, her ne kadar farklı sıvılardan gelmiş olsalar da birbirlerine benzerler. Boissier de Sauvages'ın hastalık betimlemelerine göre, "eklenti" ve "salgıların" birbirlerine karıştığı, dokuzuncu sınıf rahatsızlıklardan sayılırlar. Birbirlerine o kadar yakındırlar ki, 18. yüzyılda

bile birçok doktor, ödemli kişinin "çok yediğinden ve içtiğinden"[22] emindir. Aydınlanma Çağı doktorları, şişmanlığa dair olası bir karışıklığın üstesinden gelmek amacıyla farklı "maddeleri", her şeye rağmen bilindik sebeplere bağlamamışlardır. Belli belirsiz biçimde birbirine karışmış olan ve "gevşemeyle" ilişkilendirilen bir grup şişlik söz konusudur. Anlaşılmaz karışımlarıyla, sezgisel işleyişleri, göreli olarak doğrulamadan uzak olmasıyla, şişman kişiye dair modası geçmiş fikirlerle tekrar karşı karşıya kalırız.

Bu karışıklıklar, 1745 yılında "ödemden ölen" bir kadının üzerinde otopsi gerçekleştiren Alexander Monroe'nun davranışında da ortaya çıkar. İskoç doktor, kadavranın karnında yağla karışık "siyah bir zarla" kaplı "kabarcıklı, büyük bir cisim" bulur. Öyle tuhaf bir maddedir ki bu, bir keşif yapmış olabileceğine inanan Monroe, daha iyi incelemek[23] amacıyla bu cismi evine götürmekte fayda görür: Söylentiye göre bu "karnın" içinde hem su, hem yağ, hem de donuk, yoğun, bilinmeyen bir kütle vardır.

Küçümsenen belirti: hissizlik

Daha büyük bir özgünlük ise şudur: Şişman kişinin uyuşukluğu başka biçimde açıklanır, Aydınlanma Çağı bilim adamlarının takip ettikleri deneycilik ilkesi nedeniyle, duyuların keskinliği aynı zamanda canlıların dinçliğinin en büyük işareti olarak kabul edildiği için şişman kişilerde bir güç eksikliği olduğu ima edilir. George Cheyne, 1730 yılında kaleme aldığı uzun bir itirafta bu özel kusura ilk değinen kişilerden biridir. Şişmanlık hissini duyarsızlık hissine karıştırır: "Günbegün şişmanlama" duygusu ve artık "yalnızca uyuşukluk ve kayıtsızlık"tan[24] *(lethargic and listless)* ibaret olma duygusu. Bu İngiliz doktor, aynı zamanda eski beden unsurlarına yapılan göndermeleri reddeden, liflerin çöküşünün kişinin iç dünyasının da çöküşü anlamına geldiğini söyleyen ilk insanlardan biridir: Sonuç, her türlü heyecanın kaybolması, can sıkıntısı, arzu ve ilgi kaybı, keyifsizlik ve isteksizliktir.[25] Buna, kaygıyla karışık bir sersemlik hissi de ekler ve adına da yalnızca "melankoli"[26] der. Dikkatler, hantallıktan iktidarsızlığa, sakarlıktan güçsüzlüğe yönelmiştir: Tamamen kişisel bir kaybın iç sonuçlarıdır bunlar. Hiç kuşku yoktur ki bu yönel-

me, maneviyata ilişkin neredeyse "psikolojik" nitelikteki bir ilginin gelişmesi sonucunda mümkün olmuştur.

Burada da Élie de Beaumont'un ifadeleri çarpıcıdır. Avukat, kendini sorgular. Kendini betimler, sayıların ötesinde olduğunu hisseder, kendilik algısı kavramının 18. yüzyıldaki yavaş gelişimini de böylece gözler önüne serer. Öncelikle, dış görünümünden söz eder: Göbeğinin görüntüsünden, "yay" biçimindeki eğiminden, "alt kısımlarını kesinlikle kendisinden saklayan"[27] çıkıntısından. Hissettiği yorgunluğu, her merdiven çıkışında nefes nefese kaldığını da anlatır. Daha sonra, algı dünyasına, hislerinin çöküşüne geçer: "Hiçbir şey onu duygulandırmaz, hiçbir şey onu heyecanlandırmaz, güzel bir kadının görüntüsü, bir opera gösterisi, kendisine en uygun kitaplar, kısacası duyuları okşayan ve canlandıran hiçbir şey."[28] Bedeni artık yalnızca "karda yatan bir balkabağıdır",[29] tepkiden yoksun bir kılıftır, "iştah"sız organlardan ibarettir. Nihayet, konuyu cinsel dünyasına getirir: "Hiçbir sertleşme yok, istek bile yok." Şişman kişi bir "paçavra"dır,[30] diye vurgular Parisli avukat, eksik ve "uyuşuk"[31] bir varlıktır.

Bu sözler, avukatın kişisel tarihinin bir dönemiyle örtüşür: 1775 yılında, karısının 43 yaşında olduğu tarihte, Élie de Beaumont da ikinci bir oğul istemektedir. Bu sözler aynı zamanda kültürel bir dönemle de örtüşür: Aydınlanma Çağı bilim adamlarının duyarlılığa ve özellikle "üreme yetisine"[32] duydukları ilgi, halkların bedensel gücüne olduğu kadar ailenin de gücüne odaklanan bir dikkat. "Demografik" kaygı, "üreme" kaygısı gibi kavramlar, 18. yüzyılın ikinci yarısında daha da büyür. Bu kaygıları şiddetlendiren bir unsur da "kasabalarımıza kadar sızan bu uğursuz sırlar"[33] sonucunda doğumların azalmasının verdiği karamsarlık hissidir. *Coïtus interruptus* (geri çekilme) yönteminin uygulanma nedeni, çocuğa daha büyük bir şefkat gösterilmesi, yükünün azaltılmak istenmesi ve kalabalık bir aile sahibi olmaktan kaçınılmasıdır.[34] Bu çağda, doğurganlık artık bir simge haline gelmiş, bireylerin sağlığı çocukları ve torunlarına, ulusların gücü de sahip oldukları çalışan sayısına indirgenmiştir. Gücün, hem üreme yetisinden hem de sağlıktan geldiğine inanılır: 18. yüzyılın sonunda yapılan ilk kapsamlı nüfus sayımı girişimleri bunun "bereket ve zenginlik[35]" teminatı olduğunu söylerler. Doğurganlığın gücü ve duyarlılığı bile artırdığına inanılır: Çocukların iyi

niteliklere sahip olması, bireyin de heyecana sahip olduğunu gösterir. Ancak, avukatın asıl üzüldüğü şey, bu iki güçten de mahrum kalmaktır: hem genel duyarlılığını, hem de "alt kısımlarının"[36] gücünü kaybedecektir. Başka bir deyişle, şişmanlığının cezasını, o ana kadar hiç olmadığı kadar şiddetli biçimde çekmektedir.

Diderot'nun romanı *Les Bijoux Indiscrets*, yüzyılın ortasında bu duruma müstehcen bir yorum katar. Kaprisli bir cin tarafından Mangogul'a hediye edilen sihirli yüzük, bir kanıt görevi görür. Bu yüzüğün taşının, yaklaştığı kişilerin cinsel organlarını "gevezeleştirdiği" söylenir. Bu yüzüğün yaklaştırıldığı fazla şişman kişilerden ise ses seda çıkmaz. "Küre" şeklindeki, yağdan neredeyse patlamak üzere olan kadın da bu kişilerden biridir. Diderot'nun söylediğine göre "kuyruksuz bir maymuna veya gelişmemiş büyük bir embriyona"[37] benzer. Halkanın sorularına cevap veremeyen kadın, kendi duyarlılığını ancak geometri hakkında yaptığı soğuk bir konuşmayla ortaya koyar: Hiçbir titreşim, hiçbir heyecan yoktur kendisinde. Şişmanlığı yüzünden, her türlü hissetme yeteneğini kaybetmiştir.

Aşırı şişmanlığın reddedilmesi, 18. yüzyıl kültürünün en çok korktuğu şeyle birleşir: his kaybıyla.

"Kodamanların" eleştirilmesi

18. yüzyılda yeni bir tür eleştirinin hedefi haline gelen birçok ölçüt vardır: "Şişman" kişi artık sadece eğitimsiz ve beceriksiz bir hödük değildir, "gereksiz", "verimsiz" bir insan da olabilir. Kodamanlara yöneltilen eleştirilerin çokça kullandığı iki değeri de bünyesinde barındırabilir: iktidarsızlığı ve açgözlülüğü. Kindarlık, ayrıcalıkları hedef alır. Şişmanlık "zenginler"i ilgilendirmektedir. Bu kişiler, "halk sefaletten ve açlıktan ölürken"[38] "dulun ve yetimin hakkını yiyerek semiren" insanlardır. Yediklerinin karşılığında da ancak faydasızlıklarını gösterdikleri için de aynı zamanda "kandırdıkları" düşünülür.

Şişmanlığa dair eski eleştirilerin kısmen tersine döndüğü dönem, bizi moderniteye ulaştıran yolda önemli bir noktadır. Ağırlık, yalnızca bayağılık sayılmaktan kurtulup refahın başka bir yüzünü simgeleyebilir, istiflemenin ve kazancın da bir işareti olabilir. Elde edilen kâr, "fazla"yı, dolandırıcılığı temsil edebilir. Burada, yeni bölüm-

lerin de ortaya çıkması gerekir: Örneğin, artık yalnızca dini nitelik taşımayan, daha fazla toplumsal ve hatta parasal nitelik taşıyan kitlesel kırılmaların da altı çizilmektedir. Her biri yeni, toplumsal ve neredeyse siyasi bir kinin hedefi haline gelmiş olan "dolandırıcıların" ve "hilebazların" yükselişi, o zamana dek yalnızca Tanrı'yı reddedenlere ve kâfirlere duyulan kinden çok farklıdır.

Diğer yandan, ayrıcalıklı insanlara karşı yoksulların görüntüsünün de belirginleşmesi gerekir: Sürekli tekrarlanan[39] "kölelik" ve "zorbalık" kavramları, tüccarlarla kurulan ilişkiden tutun da idarecilerle, yüksek makamdaki kimselerle, avukatlarla olan ilişkiye varıncaya kadar çok geniş bir alanı kapsar. Eleştiri, o zamana dek defalarca incelenmiş olan Aydınlanma Çağı kültürüne eşlik eder: "Bilimin, alışkanlıkların ve insan zihninin geliştiği"[40] bir dönem olarak tanımlanan, "eski toplumsal ilişkilerin sorgulandığı"[41] veya İngiltere'de "anayasal çatışma"[42] biçiminde ortaya çıkan bir kültürdür bu. Kendine has ikonografik açıklamaları vardır. İktidarsızlığı ve duyarsızlığı temsil eden şişman kişi, burada önemli bir rol oynar.

William Hogarth'ın "tok" yargıçları bunun ilk örneklerinden biridir: Bu adamlar sersemlikten kendilerini kaybetmişlerdir, göz kapakları sarkık, başları eğiktir, cüppelerin yakalarının ve etlerin ağırlığının altında gövdeleri ezilmiştir.[43] Zamanında mal sahibi olan dedelerinin ve babalarının tam tersine, hantallaşmış, şekilsiz adamlardır. Eski dini konulardan çok uzak olan, yeni bir yergi ortaya çıkmaktadır. 18. yüzyıla ait halk şarkılarında ayıplanan saray mensupları, hâkimler, çiftçiler "yağlı tepeler", "açgözlüler", "hantal üçkâğıtçılar",[44] aynı zamanda da verimsiz ve iktidarsız varlıklar olarak tanımlanmaktadırlar.

Fransa'da devrimci karikatürler de bu konuyu besler. Örneğin, dev manivelalardan ve dişli çarklardan oluşan, "cendere" adı verilen koca makine, ayrıcalıklara karşı gösterilen tepkiyi simgeleştirir: Şişkin ve devasa gövdeler biçiminde resmedilmiş olan başpapazlar ve rahipler, "kutsal yağlarından"[45] ve "çalıntı" mallarından arınmak için bu makinenin içinde sıkıca bastırılırlar. Kefenden taşan dev göbeğiyle resmin odak noktası haline gelen, çökmüş ve tuhaf görünümlü adamların eşlik ettiği *Convoi du fermier général*[46] da bu karikatürlere başka bir örnektir.

Burada şişman kişi, eleştiriyi yönlendiren bir bahanedir yalnızca. Kendi anlamının, bir kültürün ve bir dönemin anlamını ne derece ortaya çıkarabildiğini gösterir bizlere.

"Sayın faydasız koca"[47]

18. yüzyılın sonunda bu konu, içinde kral temsilleri de bulunduran simgeyi daha çok etkiler. Buradaki bedensel yön, eleştirmenlerin "görece" özgürlüğü kadar, 18. yüzyılın sonunda kral figürünün kutsallığını hissedilir biçimde kaybettiğini de doğrular.

Correspondance secrète'e göre, hükümdarlığının ilk zamanlarında "ince"[48] hatta belki de sıska bir adam olan Louis "gözle görünür biçimde"[49] şişmanlar. 1778 yılında bu "cüsseyi çok fazla ve tehlikeli"[50] bulan doktorlar, bu durumdan endişe duyarlar. 24 yaşındaki bu kralın yediklerini azaltmaya çalışır, ona yürüyüş yapmayı şart koşar ve Vichy suyu önerirler. Tüm bu çabalar sonuç vermez. Kralın görünümünde bir iyileşme olmaz,[51] hatta yediklerine gösterdiği yapmacıklı dikkat yüzünden kral daha da şişman bir görüntüye bürünür. 1780'li yıllarda sarayda görevli olan Frédéric d'Hézecques'in kullandığı alaycılık da buradan gelmektedir. Bir gece vakti Rambouillet'den dönerken, avlandıktan ve yemek yedikten sonra, sessiz tanıkların huzurunda yorgunluğunu dışa vuran kraldan şöyle söz eder:

> Yarı uyur vaziyette, bacakları ağırlaşmış, ışıklar ve meşaleler yüzünden gözleri kamaşmışken, merdiveni çıkmakta zorlanıyordu. Hafızaları onun daha önceki rezaletleriyle dolu olan uşaklar, onun en derin sarhoşluk içinde olduğunu düşünüyordu.[52]

Kralın "gerçek" kişiliğinin son derece bağımsız bir yorumudur bu.[53]

1770'te yaptığı evlilikten sonraki yedi yıl boyunca, bir kraliyet bebeğinin dünyaya gelişi de sabırsızlıkla beklenmektedir. Bu yedi yıl, bir yetersizlik şüphesini de beraberinde getirir:

> Herkes kendi kendine soruyor pek alçak sesle
> Kral yapabiliyor mu? Yapamıyor mu?[54]

Daha sonra konu iktidara, onun kararlarına, tehlikelere gelir ve şüpheleri düzenli olarak artırır:

Maurepas, zaferle geri gelir
İktidarsız olmak işte budur
Kral, onu öperken şöyle der:
Birbirimize benzediğimizde
Birlikte yaşamalıyız.[55]

Kralın 1791'den sonra tutuklanması, gözden düşmesini daha da hızlandırır. İktidarsızlık ve şişmanlık sistemli olarak birbirleriyle ilişkilendirilir, "bebek"[56] imgesi sonuna kadar reddedilir. Kral artık yalnızca "koca bir hayvan", "kraliyet boynuzlusu", "yoncacı kral" ve otlayıcı olarak anılır. Oysaki kraliyet karşıtı katı mantık, dünyanın demircisi (Vulcan), demirin efendisi ve insan yiyicisi olma hakkını ona bahşetmiştir:

Heyhat, iktidarsızlığım nasıl da
Acı bir kadere mahkûm etti beni
Ben, yüce Vulcan
Venüs'ümün gözünde artık bir ölüyüm
Bu bahtsızlık bana yetmezmiş gibi
Bir yamyam olarak
Yonca yerken görüyorum kendimi, ne acı.
İşte budur bana düşen asıl pay.[57]

Günümüzde çokça incelenen, semirmek amacıyla yiyen "domuz" imgesi, iktidarsızlık ve şişmanlık simgeleştikçe daha da çarpıcı hale gelir. Hem kralcıların hem de vatanseverlerin gözünde, krallığın her türlü etkisinin kaybolması anlamına gelir bu. Herkes kralın ölçüsüz biçimde şişmiş, işe yaramaz bedeninin görüntüsüne, iktidarsızlığa, "edilgenliğe" yenik düşmesine tanık olur. Kraliçe, son imgeyi bize özetler. Aşırı şişmanlığın duyarsızlık, dikkat çekici bir çöküş ama aynı zamanda miskinliğe varacak derecede yetersiz bir sınıfın simgesi haline geldiği bir yozlaşma söz konusudur: "Benim domuzum yiyen, içen fakat tiksindiren devasa bir et yığınıdır."[58]

3

Canlandırmak

Aydınlanma Çağı'yla birlikte şişmanlığın tedavisi de büyük ölçüde yeniden düzenlenmiştir. İktidarsızlık imgesi, yağ istilasından önceki çöküş konusu, bu zayıflama girişimlerinin kaynağıdır. Liflerin gevşemesiyle ilgili açıklama, bu liflerin güçlendirilmesi çözümünü de beraberinde getirir. Sıkılaştırıcı, canlandırıcı, bedeni fazla maddelerden daha iyi arındırmak amacıyla etleri "güçlendirdiği" söylenen bir dolu formül, şişmanlama karşıtı reçeteleri zenginleştirir. Egzersize daha çarpıcı bir anlam yükleyen, elektriğin keşfine ve onun kol ve bacakları, deriyi sıkılaştırdığı yönündeki sözlere özel bir rol atfeden uygulamaları da çeşitlendirir. Bu sırada perhiz de çok sayıda tartışmanın konusu haline gelir: Et tüketimi de bu tartışma konularından biridir. Hafif, lezzetli, "sulu" bir et kimilerine göre sıkılaştırıcı bir besin sayılırken, kimilerine göre "tehlikelidir." Seçimler irili ufaklı parçalara ayrılır, seçenekler birbirleriyle çelişir. Perhiz, kimya tarafından daha "nesnelleştirilmeden" önce, onu daha "niteliksel" kılan birçok tartışma gerçekleşmiştir.

"Sıkılaştırıcıların" marifeti

Boşaltma fikri ortadan kalkmasa da, "hafifletici" müshil veya "söktürücü" sabun formülleri ısrarla ilaç listelerini ele geçirse de, katı maddelerin gücü baskın çıkar: şişman kişinin yiyecekleri "yerleşemez". Buharlaşmalı, onu "istila etmeksizin" bedenden geçmeli, sulanmalı, bedene yüklenmemelidir. İşte tüm bu "sabun haplarının", "Venedik sabunlarının",[1] iki doktorunun Élie de Beaumont'a cö-

mertçe önerdiği "sarısabır otu içeren yumuşatıcı"[2] hapların da kaynağı budur. Öylesine sık yinelenen tavsiyelerdir ki bunlar, sabunun hem sulandırıcı hem de "emici"[3] olduğunu söylerler. Şişmanlıkla belli belirsiz biçimde karıştırılan ödem vakalarında "kalın ve yapışkan beden unsurlarını çözmek" amacıyla Antoine Baumé tarafından kullanılan "adasoğanı sirkelerini" de unutmamak gerekir.

Bununla birlikte sıkılaştırma çok büyük önem kazanmış, kılıfların çöküşüne ve duyarsızlaşmasına, gevşemeye ilişkin korkuyu haklı çıkarmıştır. Hatta reçeteler sayesinde sıkılaştırıcı maddeler birinci kaynak olarak anılmaya başlamış, "gücün geri dönüşünün"[5] asıl yardımcı maddesi haline gelmiştir. 1760 tarihli *L'Avant-Coureur* isimli yayın "Rusya çamının tomurcuklarını" överken "liflerin güçsüzlüğüne iyi geldiğini"[6] söyler. 1776 yılında Georges-Frédéric Bacher, en iyi sıkılaştırıcı olduğunu iddia ettiği bir karışım icat eder. Ona kendi ismini verip pazarlar, ödemle ilgili bir kitapta karışım hakkında yorum yapar: "siyah çöpleme"den, mürden, "kutsanmış kömür"den oluşan bir karışımdır bu. Bu malzemelerin toplandığı yerlerden, üretim süreçlerinden, dozlarından, kullanım biçimlerinden ve sürelerinden söz eder.[7] Kararlı bir eylem gerçekleştirmektedir: Hem şişmanlığı ve ödemi gizlice kıyaslar, hem de sıkılaştırıcı kullanımının şişman insanların sahip olduğu et fazlalığına cevaben kullanılması gerektiğini söyler. Şişman insanın iktidarsızlığını ve uyuşukluğunu her zamankinden fazla anımsatır bizlere.

Yüzyılın ortasında ise "korkunç biçimde şişmiş"[8] olan 72 yaşındaki eski bir kaptana Pinkstan tarafından verilen önerilerin başrolünde demir, kefeki, tarçın, adasoğanı gibi sıkılaştırıcılar vardır. Antoine Petit ve Samuel Tissot, Élie de Beaumont'un daha "samimi" olan şişmanlığına çare olarak bu maddelere çokça başvururlar. Avukatın yaşadığı hayal kırıklığı ve şikâyetleri karşısında ise istiflerini hiç bozmazlar: kefeki kremleri, *assa foetida* hapları, Şövalye reçinesi, *Encylopédie* tarafından "fazlasıyla mide dostu" olduğu söylenen Balaruc suyu veya "kanın ilerleyici hareketini" hızlandırdığı ve "tıkanmaları açtığı" öne sürülen "kokulu" formüller, özellikle İngiltere'den gelen, "rahatlatıcı ve sinir dostu"[10] olduğu söylenen ve kişiyi "canlandırmayı" amaçlayan pastiller. Tüm bunlara, uzun zaman boyunca tartışılmış ve eleştirilmiş olan afrodizyaklar, "harekete geçirici bir

pudra" ve "evlilik görevi" sırasında bedenlerin yaklaşmasını kolaylaştırmak amacıyla kullanılacak pozisyona ilişkin bir öneri de eklenir: "Erkek ayakta olmalı, kadın ise yatağın kenarında sırt üstü yatmalı. Kalçaları havada olmalı ve erkeğin kolları üzerine öyle bir biçimde yaslanmalı ki bacaklar omuzların üzerinde olmalı."[11] İktidarsızlık pekâlâ "evrensel" bir rahatsızlıktır. Doktorun cevabı da "cinsel ilişkiye" dayalı olacaktır.

"Uyarıcıların" marifeti

Güç sözü veren tek ürün sıkılaştırıcılar değildir. Egzersizler de yeni açıklamalarla birlikte piyasaya sürülür. Hareketin, kurutmaktan çok sıkılaştırarak zayıflattığı öne sürülür. Liflerin üzerinde etkili olduğu, onları sertleştirerek canlandırdığı söylenir: Egzersiz "lifleri yeniden canlandırır, esnekliği ve kasların gücünü korur."[12] Ancak çocuklara önerilmez çünkü çocukların henüz fazla yumuşak olan etleri, her türlü bilinçsiz hareketin sonucunda "şişmanlayıp kabarabilir."[13] Egzersizin kişiyi güçlendirmesi kasılmalar, darbeler, sarsılmalar, çırpınmalar sayesinde gerçekleşir. Tüm bunların dıştan gelen bir uyarıyla gerçekleşmesi, sağladıkları faydayı azaltmaz. Montesquieu, bu konuda anlatmak istediklerini şu sözlerle somutlaştırır: "Bir atın her adımı diyafram üzerinde bir titreşim meydana getirir ve bir fersah içinde, normalde maruz kalacağımız titreşim sayısından dört bin adet fazla sayıda titreşime maruz kalırız."[14] *Encylopédie* veya *Affiches, Annonces et Avis divers*[15] isimli yayınlarda sözü edilen "mekanik koltuk", "mekanik at" veya "binicilik taburesi" gibi buluşlar da bunu doğrular. Bir hizmetçinin yardımıyla hareket ettirilen baskül veya manivelalar sayesinde sallanarak kişinin "kendi evinde"[16] egzersiz yapmasına olanak sağlayan buluşlardır bunlar.

Antoine Petit ve Samuel Tissot, çalkantı ve gerilime dayanan bir egzersiz ilkesini benimseyerek hastalarına "sürekli çalışma, seyahat ve iş"[17] önerirler. William Cullen'a göre bu uygulamalar, şişmanlığa karşı "biricik çözümlerdir."[18] Élie de Beaumont bu kuralı hiç itiraz etmeden uygular, yaptığı hareketleri, bunların sürelerini, aldığı tedbirleri özellikle belirtirken, sertleşme ve boşaltmadan da söz eder:

Gayet sıcak tutan bir giysiyle Paris'te bir saat boyunca yürüdüğünü söyler. Ya bu egzersizi yapar ya da sabah saat altı buçukta, veya saat 1'den 2'ye kadar yüzer. Önce kuru, sonra nemli bir havluyla kurulanır, daha sonra da "sert" bir fırçayla fırçalanır ve "biraz ısıtılmış"[19] olan gömleğini giyer. Bu anlatılanlar, ovuşturmalara ve terlemeye verilen önemi de gösterir.

Élie de Beaumont, tüm bu hareketlenmelere rağmen zayıflayamaz. Tam tersine, şişmanlar. Şişmanlığının gerçek bir hastalıktan kaynaklandığına inanmasının, doktorlar tarafından verilen kimi zaman karmakarışık reçetelerin kendisinde yarattığı hayal kırıklığının nedeni de budur: "Biri çayı yasaklar, diğeri çay önerir. Biri zihnimi daha az çalıştırmamı emreder, diğeri bunu yapmamda bir sakınca görmez..."[20] Obezite, daha önce hiçbir zaman olmadığı kadar, tedaviye dirençli bir rahatsızlık sayılmaya başlanır: Doktorlar için bir engel, hastalar için hayal kırıklığı ve nihayet, yepyeni bir güçle dile getirilen bir dargınlıktır. Şişmanlık bedensel hareketi kolaylaştırmadığı için, egzersiz de kimi zaman "gerçekleştirilmesi"[21] olanaksız hale gelmektedir. Obezitenin tamamen "güncel" bir yönü, kapkara bir kıta olarak ortaya çıkar: Beden "boyun eğmez", "rahatsızlık" ise kendi olası mutsuzluğuna yön verir. Ancak, tüm gözetimlere ve kısıtlamalara rağmen değişmeyen bu anlaşılmaz hareketsizliğe karşı hiçbir tıbbi tepki yoktur. Dahası, doktorlar da şimdilik bu duruma pek şaşırmazlar.

Tedavi çeşitleri, sıcaklık derecesi uyarı yaratmaya elverişli bir banyoyla zenginleşir. Tabii ki soğuk bir banyo gerilimler, sıkışmalar üzerinde gösterdiği etki nedeniyle keskin havayla, rüzgârla, yorgunlukla, lifleri sıkılaştırdığı düşünülen yöntemlerin tümüyle ilişkilendirilir. "Sertleştirme" yöntemleri artar ve çeşitlenir, geleneksel yöntemleri altüst eder, kaynakları ve konuları çoğaltır. Zayıflama yöntemlerinin sınırlarını fazlasıyla aşarak bakım ve sağlık konularına da giren çok geniş bir konudur bu. 1760'lı yıllarda Poittevin, Seine nehri üzerine termal bir gemi yerleştirir. Bu geminin, soğuk banyo yöntemiyle bir canlandırma sağladığı söylenmektedir.[22] Yüzyılın sonunda Pierre-Marie de Saint-Ursins, bu çok özel banyoyu kişisel sağlık ve bakımının en önemli uygulamalarından biri haline getirir.[23]

Bu banyoların birçoğu özellikle zayıflatmayı amaçlamaktadır:

Hem özel bir sıkıştırma gerçekleştiren, hem de "kanın daha sulu ve akışkan"[24] olmasını sağlayan, boşaltmaya yardımcı özellik taşıyan banyolardır bunlar. Madame du Barry, bedeninin sıkılığını düzenli olarak soğuk banyo yapmasına bağlar. 1780'li yıllarda, kendisini ziyarete gelen Dufort de Cheverny'e elde ettiği sonuçları gururla gösterir, hatta kendisinden, giysisinin altından derisini yoklamasını isteyecek kadar ileri gider.[25] Pomme'daki hastalar ise suyun içinde saatlerce kalır, organlarının sıkışması sayesinde "tıkanmalarının" ve "engellerin"[26] de ortadan kalkacağını umarlar.

Elektrikli rüyalar

Bir başka canlandırıcı yöntem ise elektriktir: Sıvı ve onun yarattığı sarsıntılar, 18. yüzyılın ortasında birkaç bilim adamı ve meraklı tarafından "tecrübe edilen" şoklar oldukça konuşulmuştur. Schwilgué, elektrik akımı taşıyan soğuk bir banyo teklif eder. Bu banyo sayesinde kişilerin bedenlerinin sıkılaşmasını ve salgıların artmasını bekler.[27] Başrahip Jean-Antoine Nollet, canlılara doğrudan elektrik vermeyi önerir ve bu uygulamadan elde ettiği sonuçları da açıklar: "Elektriğe maruz kalan bir kedi 4,5 gram, bir güvercin 2,2 ila 2,4 gram, bir serçe ise 338 ila 453 miligram hafifledi."[28] Eğer zayıflama kaygısı kadar doğrulama kaygısı da taşıyor olmasa, gülünç denebilecek hesaplardır bunlar. Bununla birlikte, insan bedenine uygulandığında daha anlamlı hale gelir bu hesaplar: "Beş saat boyunca hiç durmadan elektrik akımına maruz kalan 20-30 yaş arasındaki genç bir erkek ve genç bir kadın, hatırı sayılır ölçüde kilo verdiler."[29] "Hafifleme", canlılığın arttığına dair bir işarettir. Pierre Bertholon, gerginleşmiş lifler hakkında olduğu kadar sıvı tarafından sürüklenen maddelere ilişkin yaptığı açıklamaları da çoğaltır, verilmesi gereken ağırlıklar üzerinde durur, hem şişman kişilerden hem de ödemli kişilerden söz eder:

> Genel şişmeler, insan bedeninin aşırı miktarda yağ yüzünden bozulmasıyla ortaya çıkan şişmanlık (polysarcia), deri dokularının içine gaz veya sıvı sızmasıyla meydana gelen şişlik söz konusu olduğunda elektrik şoku, belli bir sürede ve yoğunlukta verilen çok güçlü nitelikteki pozitif elektrik, bu tür rahatsızlıklara uygun bir çare gibi görünmektedir.[30]

Pierre Bertholon, "fazla şişman" olan ve "çok sayıda sarsıntıya"[31] maruz kaldıktan sonra "fazlalıklarının bir bölümünden" kurtulan kişilerden söz eder: Noël Retz'in 1785'te söylediğine göre, "elektriğe aç"[32] bünyeler sıvı geçişi sayesinde hafiflemektedir. Ancak, bu uygulama ne en yaygın ne de en tartışmasız uygulamadır. Vaat ettiği tek şey, yalnızca özel bir gerilim sayesinde hem "uyarılacağı" hem de inceleceği düşünülen bir bedenin yeni görüntüsüdür: Bu gerilim sırasında, liflerin durumu suların durumunu da etkiler gibi görünmektedir.

Perhiz ve sinirler

Geriye kalan yöntem ise "perhiz"dir. Bu yöntem de liflerin üzerinde yaratacağı düşünülen etkiye göre düşünülmüş, sıkılaştırıcı ve gevşetici besinler, "güzel kokulu" ve sıradan sebzeler, uyarıcı ve gevşetici etkiler gibi birbirlerine zıt kavramlarla yaratılmıştır. Hatta şişmanlığa karşı çifte bir eylemden de sistemli olarak söz edilir: sıkıştırma yöntemiyle boşaltımı sağlayan bir gerilim, coşkunluk yardımıyla da gücün tekrar kazanılacağı bir uyarı. 1770 ve 1803[33] yılları arasında on sekiz İngilizce baskı ve yaklaşık on Fransızca baskı yapacak kadar ünlü olan *Médecine domestique* isimli yayında William Buchan, ödemli hastalara, hareketsiz durumda çalışan esnafa ve yazarlara verdiği tüketim tavsiyeleri doğrudan bu fikir doğrultusundadır. Kuru yiyecekler, "uyarıcı"[34] sebzeler, küçük miktarda tüketilen ancak "midenin liflerini güçlendirdiği"[35] düşünülen, en iyi örneği ardıç kuşu ve keklik eti olan etler üzerinde özellikle durulur. Altı çizilen bir başka konu ise "katı besinlerin gücünü artıran alkollü sıvı"[36] seçimidir. Bunun dışındaki birkaç davranışın da uyarılmayı artırdığı öne sürülür. Yüzyılın ortalarında, yiyecek ve içeceklere ilişkin uzun bir incelemenin bünyesinde bir İngiliz doktor tarafından "sinirleri güçlendirmek" amacıyla tavsiye edilen şey, keklik tüylerinin dumanını solumaktır.[37]

Ancak, konuyu daha yakından inceleyecek olursak, bu perhizlerin içeriği 18. yüzyılda hiç mi hiç değişmez. Kimyasal bir kaynağa rastlanmaz, beslenmeye dair birtakım sezgilerin zorunlu gücü ön plandadır: İlk ölçütler hafif, ağır, kuru, sulu, yağlı gibi kavramlar-

dır, "yapışkan", "kaba" gibi kavramlar daha çok reddedilir, sanki yutulan maddeler duyarlı, hatta görünmez yönleriyle temiz maddeleri taklit edermiş gibi. Reddedilmiş birçok şeyden yeniden söz edilir: "Ördekler ve domuzlar"[38] gibi çöple beslendiği düşünülen hayvanlardan, durgun sularda, "balçık ve gölcüklerde yaşayan"[39] hayvanlardan, "ekşi ve gaz yapan yapışkan etlerden",[40] "yağlı balıklardan" çekinilir. Tüm bu besinler bedende "macuna benzer bir doku ve inatçı bir madde"[41] oluşturabilir veya gereksiz gazlara neden olabilirler. Bunların hepsi bedeni gevşetecektir. Hepsi tıkanıklıklara katkı sağlayacaktır. Tüm bu inançlar, beden unsurlarına ve onların basitleştirilmiş biçimine yapılan göndermelerden vazgeçmenin ne kadar zor olduğunu bizlere hatırlatır.

Asıl yenilik ise, perhizden söz edilme biçiminde, ona önemli bir yer ayrılmasında, mektuplarda, hatıratlarda veya kişisel biyografilerde yer alan anlatılarda perhizin "ciddiyet"ine değinilmesindedir: Ligne prensinin Bailleul'deki konaklamalarında düzenli olarak söz ettiği "sağlıklı ve basit"[42] yiyecekler veya "büyük fincandaki sıcak şaraplar", "baharatlı rosto ve şaraplar", her gün bir gazetede "kendisini iyileştirebilecek"[43] şeylerden veya "İngiliz çiftçinin perhizinden"[44] söz eden James Boswell tarafından düzenli olarak anlatılan "çay ve kahve", Horace Walpole adında birinin her mektubunda anlattığı sade ve hafif haşlamalar.[45]

George Cheyne, 18. yüzyılın ilk yarısında bir kez daha, perhizi beden biçimiyle ilişkilendiren, özellikle günbegün, tüketim ve onun etkileri hakkında sorular soran bu ayrıntılı ilgiyi gündeme getirir. Öylesine ısrar etmektedir ki, kendisini haklı çıkarmayı bile gereksiz bulur ve bu arada öncü bir hissi de doğrular:

> İncelemelerinin ve çalışmasının kaynağı olarak kendisini gösteren bir yazarın tavrının, mahrem ve ayrıntılı verilerden söz ederken ne derece sarsıcı, hatta uygunsuz olabileceğini biliyorum. Ancak, ne kadar çeşitli ve aykırı görünse de perhizimi, durumumu, hislerimi ortaya dökmeyi gerçeklik adına sizlere borçlu olduğumu düşünüyordum. Aşırı derecede şişmanlamış, hastalıklı hale gelmiş, çökmüş, durumu benimkine benzeyen insanlar için bir örnek oluşturabilir.[46]

Perhiz, Aydınlanma Çağı'nın kültürlü sınıfında bir yorum ve alışveriş konusu haline gelir: Kaygıyla sonuçlanacak kadar yoğun biçimde üzerinde durulur, muhatabın sağlığına hizmet edildiğinden daima emin olarak tüm ayrıntılarına dek sıralanır.

17. yüzyılın sonundan itibaren tadın önemi artar, "daha kibar, daha lezzetli"[47] bir mutfağa duyulan özlem fark edilir hale gelir, pisboğazlar ve boğazına düşkün kimseler ayıplanır. 18. yüzyılın soylu mutfaklarının "kibar akşam yemekleri", niteliğe duyulan ilginin gelişmesine katkıda bulunur. Hatta Stephen Mennell, baharatların geri plana itildiği, sebzelerin, taze ve hafif etlerin, meyvelerin öneminin arttığı, tarımın ve tedariğin de daha iyi duruma geldiği bir "iştah medeniyetine"[48] değinir. Seçkin sınıfın günlük mutfağı için, ölçülü ve gereksiz kavramlarını kıyaslamanın, niteliksel nüansları eski ölçüsel önceliklere tercih etmenin bir biçimidir bu. Pietro Verri tarafından 1764'te yapılan coşkulu betimleme şöyledir:

> Sofra, mümkün olabileceği ölçüde kibar; masadakilerin hepsi sağlıklı ve sindirimi kolay besinler; şatafatlı bir bolluk yok ancak davetlilerin tatmin olması için gerekli her şey var: Ağır veya yapışkan etler, sarmısak, soğan, kuvvetli ilaçlar, tuzlu yiyecekler, trüf mantarları ve insan için zehirli sayılabilecek diğer hiçbir malzeme bu sofrada yer almıyor. Bunların yerini kümes hayvanlarının etleri, çeşitli otlar, portakal ve portakal suyu aldı. Lezzetleri harika ama güçlü değil [..] İşte bu yemeği bir fincan kahveyle noktalıyoruz. Memnun olduk, doyduk ve zihnimizi uyutacak kaba bir beslenme biçimi tarafından boğulmadık.[49]

Bitkisel besinler mi yoksa etli besinler mi?

Çok çarpıcı olan bu özgünlük, 18. yüzyıldaki yeni bir tartışmadan ileri gelir: etin perhizdeki varlığı. Antoire Le Camus ve onun Doğu hayranı doktoru Abdeker[50] açısından kuşkuya mahal yoktur: Et yemenin, odalığının "fazlaca semirmesini"[51] önleyeceğine ilişkin görüşün tek kanıtı etobur hayvanların "zayıflığı"dır.[52] Buna karşılık 18. yüzyılın başında yediklerini dikkatle seçen George Cheyne'nin de hiç kuşkusu yoktur. Öğünlerinde sadece sebze yemesi etin ya-

rattığı ağırlık ve uyuşukluk hissidir. İşte size bir fikir ayrılığı: Kesin yargıların olduğu yerde çatışma kaçınılmaz.

Bu tartışmaya, daha önce defalarca incelenmiş kültürel bir iddia da eklenir:[53] Lüksün ve yapaylığın, şehirli yaşam biçiminin ve aşırılıkların, "gevşemenin" bir nedeni de etin bolca tüketilmesinden kaynaklanır. 1760'lı yıllarda Rousseau bu eleştiriyi alevlendirir ve "şehirlerin boğuculuğunu", giyinme biçimine dair aykırılıkları ve hareketsiz kimseleri de işin içine katar. Toplu "çöküş" tehlikesi, ahlaki gerilemeye veya dini terk etmeye karşı duyulan eski korkulardan daha farklı biçimde ifade edilir. Asıl kaygı bedensel gerilemeye, organik zarara, teknolojinin ve yapaylığın neden olması beklenen sonuçlara dayalıdır. İlerlemeyi tersine döndürmesi, moderniteyi zayıflamaya dönüştürmesi, ilk kez olarak açık biçimde ifade edilen, toplumsal sağlığı bozması beklenen bir kötülüktür bu: "Irkların çürüdüğü ve birkaç nesil sonunda yozlaştığı",[54] çökmekte olan bir yoldan söz edilir. Aydınlanma Çağı bilim adamlarının hümanistliği, hayvanların öldürülmesini, "katliamları", halkların açgözlülüğünü, dünyayı kaplayan "devasa kasap dükkânlarının"[55] kurulmasını ayıplayabilir. Hatta yüzyılın sonunda François Mundy, tavşan ve kuş avcılarının acımasızlığını bile kınar.[56] Sağlığa zararlı olan hayvansal tüketim, hâlâ bir duyarsızlık işaretidir aynı zamanda. Sebze tüketimi ise tamamen farklıdır. Eski güçlerin geri dönüşü, "gücün" yeniden kazanılması, gevşekliğe ve körleşmeye karşı güvence sahibi olunması bu şekilde gerçekleşir.

Vejetaryenlik tabii ki herkesçe kabul edilmez. Voltaire, *Dictionnaire philosophique* adlı eserinin bir maddesini et yasağına ayırmıştır.[57] Birçok sağlık uzmanı, "sağlıklı ve sulu"[58] etlerin yenmesi gerektiğini savunur. Sebzelerin seçkinliği konusunda çekinceleri olan Buffon, daha fazla fikir bulabilmek için "çeşitli halkların perhizini"[59] kıyaslamaktan söz eder. Seçilen halk önemli değildir tabii ki. Böylesi seçeneklerin sadece varlığı bile yeni düşüncelere kapı açar: Aydınlanma Çağı bilim adamları tarafından ortaya atılan "ilerlemenin" zararlı etkileriyle ilgili düşünceler, aynı kültür tarafından eskisinden çok daha belirgin iddialara sahip olan bir beslenme biçiminin ortaya atılması bunlara birer örnektir.

Kimyasal devrim

Bu perhizi yorumlamanın yeni bir biçimi, 18. yüzyıl sonundaki kimyasal devrimle gerçekleşecektir. Bu durum, Lavoisier'nin kaygılarının, sindirim fizyolojisi uzmanlarının kaygılarına benzediği anlamına gelmez. Parisli kimyacının asıl soruları, hayvan tasarrufuyla ilgili değildir. Havanın, suyun, metallerin, "nesnelerin" üzerinde Lavoisier ve meslektaşları tarafından gerçekleştirilen değişiklikler ve "basit" cisimlerin elden geçirilmesi, besleyici maddeleri ve onların kombinasyonlarını doğrudan hedef almaz. Aynı şekilde, kapalı odaları, balonları, damıtma için kullandıkları cam şişeleri de doğrudan besinlerin incelenmesi için yapılmamıştır. Oksijenin ve onun nefes alıp vermedeki rolünün keşfedilmesiyle bir yenilik gerçekleşmiştir ancak asıl ortaya çıkan şey, besin tüketiminin ve onun sonuçlarının tamamen yenilenmiş bir görüntüsüdür.

1778 yılında, kapalı odalarda bulunan insanlar üzerinde gerçekleştirilen uygulama, organik maddelerle ilgili bakış açısını tamamen değiştirir. Solunan havanın incelenmesi, oksijen emilimini ve karbondioksit salımını gözler önüne serer. Kaçınılmaz sonuç şudur: nefes alıp verme, bir yanma olayıdır.[60] Dolayısıyla, bu eylem de tekrar yorumlanabilir. Rolü tamamen altüst olmuştur: nefes alıp vermek, doktorların ve bilim adamlarının hep zannettikleri gibi kalbin kasılmasını kolaylaştırmaya veya kanı arıtmaya yaramamaktadır artık, gözle görülmeyen bir kor aracılığıyla hayvanın sıcaklığını, daha genel olarak açıklayacak olursak hayatı devam ettirmeye yarar. Şartlarından biri oksijen olan bir ateş vardır. Nasıl ki bir mumun yanabilmesi için balmumu, bir evin ısınabilmesi için de kömür gerekliyse "yakılan" bir madde de söz konusudur. İnsan bedeni için ise bu "besin" yiyecektir: "Dönüşümlerinden" biri, bu yanmayla açıklanır.

Yepyeni birçok düşünce böylece ortaya çıkar, her ne kadar Lavoisier'nin metinlerinde yer almasalar da: Yiyecekleri yanıcı niteliklerine, yanma eyleminde yer alıp almamalarına göre ayırmaya ve kilo fazlalığını bir "yanıcı" yetersizliğiyle ilişkilendiren yeni denge ilkeleri tanımlamaya yönelik girişimler gerçekleşir. Lavoisier'nin kendisi de, dengeyi karara dönüştürmüştür:

> Yediği tüm yiyeceklerden şişmanlamış olan birey, 24 saat geçtikten sonra her gün bir önceki günkü kilosuna döner ve eğer bu sonuç gerçekleşmezse, birey acı çeker veya hastadır.[61]

Bu akıl yürütme, henüz kalori hesabına ve mevcut kalorilerin korunmasına dayanmaz. Bununla birlikte, tartışmanın merkezinde artık "gevşemiş lif" in bulunmadığı, tartının eskiden sahip olmadığı bir önem kazandığı ve nihayet, betimlemelerin yanıcı güç tarafından altüst edildiği noktada bir devrim başlamış sayılır. Bu devrimin iyiden iyiye güç kazanması için ise 19. yüzyılı beklemek gerekecektir.

IV

Burjuva göbeği

Aydınlanma Çağı'nın tüccarları, iktisatçıları veya varlıklı kimseleri, belirgin bir göbeği saygınlığa dönüştürmeyi başarmışlardır, ancak kadınların hâlâ ince olmaları beklenmektedir. Zaten erkeklerin yağ bağlamalarının anlamı konusunda da bir belirsizlik vardır çünkü 18. yüzyıl toplumu "vurgunculara" ve "halkı aç bırakanlara" has olduğu düşünülen şişkin göbeği şiddetle kınar. Restorasyon döneminde ve Temmuz Monarşisi döneminde yaşamış kentsoylular için de aynı şüphe devam etmektedir. Kişinin bedensel "kalınlığı" inandırıcı olabilir ancak bazı yetki sahibi kişilerin göbeğiyle alay eden taşlamaların da sayısı çoğalmaktadır. Bolluk çoğaldığı gibi, ayıplama da artar. Şunu da söylemek gerekir ki, şişmanlığın saygınlık haline gelmesi, şişmanlığın nüanslarının belirginleşmesiyle birlikte gerçekleşir.

Bununla birlikte, yeni bir hassasiyet de baskın çıkmıştır: Morfoloji (biçimbilim) değerlendirmesinin içine yavaş yavaş rakamlar da girmektedir. Bakış, tıpkı teknik dünyayı bölgelere ayırırken yaptığı gibi kendiliğinden oluşur: Kol ve bacakların çevresi, bedenin bölümlerine göre yağ yoğunluğu, boy ve ağırlık arasındaki ilişki hesaplanır. Daha ayrıntılı biçimde anlatacak olursak, bedensel işleyişe ilişkin görüntü değişmiştir: Beden "güçlü" bir cihaza dönüşür. Alınan ve üretilen ısının miktarının hesaplandığı bir alettir. Etkinliğinin, verimliliğinin değerlendirilmesi de bu sebeptendir. Olası düzeltmelere dair rakamsal fikirler de buradan kaynaklanmıştır: Bedensel unsurlara, liflere veya sinirlere öncelik veren eski örneklerin aksine, ısı miktarı değişmekte, kullanıma ilişkin yeni ayrıntılar eklenmek-

tedir. İlk kez olarak yağ birikimini bedendeki yanma yetersizliğiyle ilişkilendiren kimyasal inceleme, hesapları daha da ileri götürmüştür: Perhizler yeniden gözden geçirilmiş, görünüşte "masum" sayılan şekerli veya nişastalı besinler suçlanmaya başlanmış, besinlerin yanma olanakları değerlendirilmiş, ısı verimi ve buna ilişkin başarısızlıklar takip edilmeye başlanmıştır. Değişim, pekâlâ gelmiştir: Kişiler artık bedenlerine yeni bir biçimde bakmakta ve onu korumakta, bedenlerinin yetersizliklerini veya olası kusurlarını ayıplamaktadırlar.

1

Rakamların yerleşmesi

Rakamların yükselişi, dikkat çekicidir. İlk olarak vurgulanan unsur ağırlık değildir. Çaplar, hacimler, bakışla ilişkili olan hatlar ilk vurgulanan verilerdir. Rakamların varlığını arzu eden, dış görünüşün beğenilmesini isteyen ve daha karmaşık kaynaklara gönderme yapan ilk unsur görüntüdür. Arkasında daha araçsallaştırılmış bir kültür, endüstriyel dünyanın getirdiği bir tahayyül yatar. Rakamlar, örneğin 19. yüzyılın başında birdenbire gerçekleşen istatistiksel yayın patlamasına, hem kavrayışların hem de üretimlerin "miktarlarının" titizlikle kaydedilmesine eşlik eder.[1] Zihinsel araçları büyük bir değişime uğratır.

Rakamın varlığı

19. yüzyılın başında, şişmanlığı konu alan tıp kitapları her ne kadar alışılmışın dışındaki vakalar üzerinde dursalar da, sıradan hale gelirler. Yalnızca en şişman bedenler gerçekten "incelenir." Ancak, bu vakaların sunumu yepyeni bir merakın da konusu haline gelir: Birdenbire, her türlü ölçü işe yarayabilirmiş gibi, rakamlara ilişkin bir çeşitlilik ortaya çıkar. Örneğin, 1810 yılında Ange Maccary, bir kişinin çok şişman olduğunu öğrendiğinde onun "ölçülerini" almakta ısrar eder.[2] Bilgi alır, oradan oraya koşar, göstergeleri ve ölçüleri kaydeder. Kesin olarak bilmek, az rastlanan bir durumdur. Bu yöntemin yepyeni bir şeyi gün ışığına çıkartacağını ummaktadır: Bir sırrı keşfetmeyi, "aşırı" beden yapılarını anlayabilmeyi bekler. Öncelikle o güne dek rakamla ifade edilmemiş olan kavramları, anlık bir bakışla fark edilen yüzeyleri hesaplayabilmeyi ister. Öncelikle çapla-

rı; kolların, uylukların, baldırların, boynun, belin, karnın çapını. İlk kez 1806'da Guillaume Dupuytren tarafından "boğularak ölmüş" bir kadın üzerinde ölçülmüş yağ kalınlıklarını da ölçmeyi istemektedir. Bu kadın, etlerinin "ölçüsüz" şişkinliklerinin ağırlığı altında boğulmuştur, öyle ki Hôtel-Dieu'nün cerrahı bu kadının bir kalıbını yapmaya ve bunu sergilemeye karar verir.

Kuşkusuz, kulaklara, gözkapaklarına, parmaklara varana dek yağ miktarını incelemiş olan Guillaume Dupuytren'in rakamlarından daha resmi bir şey yoktur. Ancak bu rakamlar, bir bölge yapısına de sessiz biçimde değinir: Örneğin, cinsel bölge üzerindeki dört parmak, karın üzerinde bir parmağa eşittir. Kalçalar üzerindeki dört parmak, omuz üzerinde bir parmağa eşittir.[3] Aşağı doğru eğilim gösteren bir ağırlaşmanın varlığını doğrulayan birçok gösterge vardır.

Her ne kadar pek baskın olmasa da, 19. yüzyıldaki tıp yayınlarında şişmanlığa dair başka bir ölçüye de sıklıkla rastlanır: Bu ölçü, boyla ağırlığın kıyaslanmasına dayanır. Ange Maccary, 1810 tarihli bir yayınında şekil bozukluğu olan bir çocuğun beden ölçüleri üzerinde durur: Çocuk, 1,55 m boyunda ve 120 kilogramdır, bedeninin çevresi ise 1,53 metredir. Beden çevresinin dahil olduğu bu rakam, söz konusu kişiyi hayalimizde canlandırmamız için yeterlidir: Zaten, boyu ifade eden birimlerin yuvarlaklığı belirten birimle eşdeğer olduğu, çarpıcı bir örnektir bu.[4] Brillat-Savarin de 1826 tarihli *Physiologie du goût* adlı eserinde aynı ölçütleri kullanır: 1,67 m boya karşılık 245 kilogram.[5] Artık bir topografiden söz etmek, şişmanlık ve uzun boyu bir araya getirmek isteği baş göstermiştir.

Rakamsal bir ilişki: boy-ağırlık ilişkisi

Bununla birlikte 19. yüzyılda, bu tespitler istatistiksel hesaba tabi tutulduğu zaman her şey değişir. Öncelikle, ağırlığın değerlendirilmesi daha büyük bir önem kazanır. Artık gerekli hale gelmiş olan bir ilişki vardır: boy ve ağırlık ilişkisi. Bu konuya dair ilk çizelgeler[6] 1832'de Auguste Quételet tarafından hazırlanmıştır. Quételet, Buffon'un eski bulgularının tamamını elden geçirerek söz konusu bulguları yaşlara ve cinsiyetlere göre sınıflandırır.[7] Her boya karşılık, istatistiksel olarak belirlenen "normal" bir ağırlık bulunur: Örne-

ğin, 1,60 m uzunluğundaki bir beden, söz konusu kişi erkekse ortalama 57,15 kilogram, kadın ise ortalama 56,73 kilogram ağırlığında olmalıdır; 1,70 m uzunluğundaki bir bedenin ideal ağırlığı ise erkeklerde 63,28 kilogram, kadınlarda ise 65,20[8] kilogram olmalıdır. Auguste Quételet, bir bireyin inceliği veya şişmanlığı ile ortalama ölçüler arasındaki farkı sayıya dökmeye yarayacak katsayıları bile hesaplamıştır. Normalliğin ve türevlerinin tamamen rakamlara dayalı hale gelmesi de buradan kaynaklanır. Burada söz konusu olan şey, idealin değil gerçekliğin normalliğidir: insan, yargıladıkları veya diledikleriyle değil, yaşadıklarıyla tanımlanır.[9] Ayrıca, bu rakamları güncel ölçütlerle okumaktan da kaçınmamız gerekir: Bu rakamlardan hiçbiri, bireysel bir zayıflama taktiğini yönlendirmek için ortaya atılmamıştır. Benzeri görülmemiş ölçütler de değillerdir: Rakamlandırılmış kıyaslamalar, bedenlerin sıralanması ve derecelendirilmesi söz konusudur.

Auguste Quételet'nin yaptıklarına yeni bir tür araştırma rehberlik etmiştir. "18. yüzyılın sonunda bilimsel ve idari çevreler"[10] tarafından başlatılan, Büyük Sayılar Yasası'na, ortalaması hesaplanan suç, doğum, ölüm oranı gibi kitlesel olgulara duyarlı, zamanla gerçekleşen olası ilerlemeleri veya gerilemeleri de bildiren araştırmalardır bunlar.[11] Bu tasarı, 1810-1820'li yılların sanayi dünyasının bilim adamları ve yöneticileri sayesinde birdenbire derinleşmiştir.[12] Demokratik amaçlar da beklentileri kökten değiştirmiştir: Kişilerin yeni beklentileri, hükümetle ilişkili süreçlerin ve bunların etkinliğinin, halkların bedensel ve ruhsal durumunun daha ayrıntılı biçimde değerlendirilmesi yönündedir. Bu somut göstergeler ve onların neredeyse toplumsal denilecek hedefleri de buradan doğmuştur: İnsan topluluklarının örgütsel "dayanağını" araştırmak ve devletlerin "dokusunu" incelemek. Yöneticiler, yeni bir araç kullanıyorlarmış gibi hissederler kendilerini: "Bedensel miktarları" ve onların dağılımını değerlendirmenin yeni bir biçimidir bu. Ancak, Auguste Quételet'nin bu hesapları haklı çıkarmak için söylediği sözler dikkate alındığında "sınırlı" bir tasarıdır da: "Bazı yapıların taşıması gereken"[13] yük miktarını daha iyi tanımaktan, işini daha iyi düzenlemek amacıyla insanın "kişisel ağırlığını" daha iyi bilmekten; adli tıbbın kadavraları ve bedenleri daha iyi teşhis edebilmesi için yaşlara ve cinsiyetlere göre ağırlıkları daha iyi tanımaktan söz edilir. Gö-

revlerle ve eylemlerle ilgili birçok faydacı tasarı, gerçekleştirmeyle ve etkinlikle ilgili birçok teknik fikir söz konusudur. Güzelliğe ise değinilmemiştir.

Geriye, beden ölçülerinin hizmetine sunulmuş rakamın yeni önemi, onun yaptığı çizelgeler, oynadığı zihinsel rol kalır.

Ağırlığın kişisel hesabı mı?

19. yüzyılın başlarında tartının veya tartma işleminin sıradanlaşması söz konusu değildir. İngiliz veya Fransız acemi askerlerinin örneği bile tek başına bunu doğrulamaktadır: Şişmanlığın veya zayıflığın ölçülmesi, düzeltme kurulu tarafından oluşturulmuş yeniliklerde konu edilmemiştir. "Bünyenin zayıflığı"[14] ise, 1826'da Haut-Rhin'de[15] 2.180 yeni askerden 280'inde veya 1841'de Kuzey bölgesindeki[16] 6.307 yeni askerden 431'inde görülmüş olmasına rağmen hiçbir zaman ağırlıkla açık açık kıyaslanmamıştır. *Physiologie du conscrit*'nin 1846 yılında söylediğine göre, düzeltme kurulunun ilgilendiği tek "gerçek konu" boydur.[17]

Yine de, bedensel ölçülere bakışın acımasız biçimde yenilenmesinin ve bu durumun gelenekler bünyesindeki hissedilmez varlığının üzerinde de durmak gerekir. Edebiyat betimlemelerinde bulunan beden ölçüleri bunların bir örneği sayılabilir: Balzac tarafından anlatılan Grandet, 1,53 m boyunda, tıknazdır, kare biçiminde bir bedeni vardır ve "baldırları 30 santim genişliğinde"dir.[18] Mutsuzluk içinde zayıflamakta olan Tours papazının da şaşkınlığından söz edilir. Bir sabah, "alacalı mavi içliklerini" giyerken "baldırlarının 2 santimetre kadar zayıflamış"[19] olduğunu fark eder. Hatıratlarda da böylesi betimlemelere rastlanır: Boigne kontesinin, gut yüzünden kötürüm hale gelmiş 18. Louis'ye bakışından söz edilir. 1826 yılında, birkaç ay içinde fark etmiştir ki "bacaklarını saran siyah kadifeden yapılmış tozlukların çevresi iki katına çıkmıştır."[20] Terziler tarafından yazılan kaynaklarda da bu ölçülere çokça değinilir. İlk defa 1830'lu yıllarda çapların hesaplanmasını ve pergel kullanımını benimsemişlerdir. Örneğin, o zamana dek giysileri "ölçmek" için kullanılan eski kâğıt şeritlerin yerine "corpimètre" adında yeni bir alet kullanılmaya başlanır: "Bedenin çapları yalnızca giydirilmesi söz

konusu olan çevrenin çıkıntılarının hangi tarafta bulunduğunu bize gösterir."[21] Terzinin bakışı ve hareketleri değişmiştir. Özellikle hacimlerin değerlendirilmesi büyük önem kazanmıştır: Anlaşılır biçimde incelenen ve rakamlandırılan, pergel bacaklarının arasındaki uzaklığa göre derecelendirilen şişmanlık veya zayıflık ölçütleri artık terziliğe de hâkimdir.

Ağırlığa yapılan göndermeler daha nadir ve daha kendine hastır ancak yine de çarpıcıdır. Günlük hayatta bunlardan sık söz edilmez. Alexandre Dumas'nın 1820'li yıllarda karşılaştığı, 150 ila 175 kilogram[22] ağırlığında olduğu tahmin edilen İngiliz adamın durumu istisnadır. Bununla birlikte, zayıflama süreçlerinde ağırlığa daha sık değinilir. Brillat-Savarin, 1826 tarihli *Physiologie du goût*'nun bir kuralı haline getirir bunu: "Sonucu doğrulayabilecek matematiksel bir temele sahip olabilmemiz için, tedavinin başında ve sonunda uyulması gereken ilk madde, kendini tartmaktır."[23] Kendisinden öneri istemeye gelmiş olan ve "büyük bir şişmanlık tehlikesiyle" karşı karşıya bulunan baron Louis Greffulhe, kendini her ay tartacak derecede bu kurala boyun eğer. Lord Byron da yüzyılın ilk başlarında bir zayıflama girişiminde bulunduğunu söyler ve buna ilişkin rakamları da bizlerle paylaşır: 100 kilogramdan 70 kilograma düşmüş, kendisini olumsuz yönde etkilediğini düşündüğü bir arkadaş grubundan 1807'de koptuğunda "1 kilogram"[24] vermiştir.

Nihayet, 1830'lu yıllarda bulvar tiyatrosu da bedenin ağırlığına gönderme yapmayı başarır ve daha mütevazı çevrelerde de bu konunun belli belirsiz biçimde işlenmeye başladığını ortaya koyar. Adolphe d'Ennery tarafından "şişmanlar ve zayıflar" hakkında yazılan ve 1838'de Théâtre du Palais-Royal'de oynanan "soytarılık"[25] bunun en iyi örneğidir. Karanlık ve saygın bir kimse olan ve taşrada yaşayan Chapotain, kızının uzak bir kuzenine âşık olmasından büyük üzüntü duymaktadır. Bu genç adamın fazla zayıf ve fazla güçsüz olduğunu düşünür. Onu şişmanlatmak için bir girişimde bulunur ve kilosunu özellikle denetler. Sonuç bir felakettir: Genç adam, şişmanlayacağı yerde zayıflamıştır. Halk, bu duruma güler. Ama asıl önemli olan nokta farklıdır: Tartı, ilk defa ortak bir kararı gerekli kılar. Şişmanlık ise, ölçülebilir ve ifade edilebilir bir kavram olan ağırlıkla tanımlanır.

Eninde sonunda tek bir görüntü, tartının günlük yaşamdaki varlığını da nadirliğini de gözler önüne serer. 1844'te gerçekleşen *Charivari*'de küçücük bir panayır bölmesinin üzerindeki bir "oturaklı tartı"ya binmiş tostoparlak bir kadın, kadranın gösterdiği rakamı dikkatle dinlemektedir: "Aaa! Şekerim, geçen yıldan beri zayıflamışsın! Artık sadece 3'sün."[26] Bu tabii ki, kadının şişmanlığına dair bir alay ve 3 rakamıyla (300 *livres*, yaklaşık 150 kilogram?) oynanan bir oyundur. Ancak daha çok, ağırlık kavramının günlük hayata çok zor girdiğinin, söz konusu dönemde var olduğunun ve birçok insan için de bir istisna, hatta belki de merak konusu olduğunun bir göstergesidir. Panayır ve onun eğreti bölmeleri bile tek başlarına, halkın tartılabileceği bir yer haline gelmiş gibi görünmektedir.

Ağırlığa yapılan göndermenin varlığı, her ne kadar zihinsel olsa da belirleyicidir. Değerlendirme ve bakma biçimini tamamen değiştirir.

2

Sınıflandırmanın coşkusu

19. yüzyılın başında yenilenmiş siluet değerlendirme anlayışı sadece rakamın varlığına dayanmaz. Aynı zamanda toplumsal dayatmalardan, devrimin dış görünüşle ilgili kurallara dahil ettiği düşünülen belirsizlikten de kaynaklanır. 1820 ve 1830'lu yılların gezginleri ve araştırmacıları, birdenbire daha karmaşık bir dünyayla karşı karşıya kaldıklarını söylerler. "Kast"ların ortadan kalktığı söylenmektedir. Eski sınırlar silinecektir. Tabakalara dayalı toplum düzeni yıkıldığında benzerlikler de çoğalacaktır.

Daha fazla beklentiyle "bakma" isteği de buradan ileri gelmektedir: Daha fazla sayım yapmak, tavırları sıra dışı hale getirmek, davranışları belirlemek, "yüzleri, duruşları, hareketleri, mimikleri"[1] oturtmak. Aynı zamanda, bazı sınıflandırmaları denemek. Yeni bir türe ait yayın girişimleri de buradan kaynaklanmıştır, *Les Anglais peints par eux-mêmes,*[2] *Les Français peints par eux-mêmes,*[3] *Le Museum parisien*[4]... bu yayınların tümü, ressamların çizimleriyle toplumu tasvir eder; Balzac'ın *La Comédie humaine* adlı eseri bu amacın eşi bulunmaz bir örneğidir.[5]

Taraflı incelemenin baskın olduğu bu araştırmalarda sosyolojik hiçbir yön yoktur. Kuşbakışıyla değerlendirme de söz konusu değildir. Ancak beden tipleri, profilleri, bunların olası özgünlükleri daha iyi açıklanmış ve kişinin kendi betimlemesini yaparken kullanabileceği abartıların da "şişmanlıkla" karışabileceği anlaşılmıştır.[6]

"Boğazına düşkün" erkekler, gürbüz kadınlar

19. yüzyılın başındaki betimleme merakı artık yol almıştır. Edebiyatta derinlik kazanır, örf ve âdet incelemelerine de girer, gravür-

leri ve resimleri istila eder.[7] Ağırlığa ilişkin ilerlemeler birçok kola ayrılır. "Biçim bozuklukları" santim santim saptanır. Dereceler, eskiye göre çok daha ayrıntılı olarak belirtilir. Büyük Britanya gibi demokratik sanayi toplumlarını da ilgilendirmektedir bu konu. Örneğin, Charles Dickens'ın 1836 tarihli eserinde, Pickwick'in arkadaşı Tracy Tupman'ın şişmanlaması, ağır ilerleyen aşamalarla gerçekleşmektedir:

> Hava ve güzel yiyecekler bir zamanlar sahip olduğu romantik silueti genişletmişti; siyah ipek yeleği kademeli olarak, santim santim, yuvarlak bir biçim almıştı, altın saat zinciri görüş alanından çıkmıştı ve geniş çenesi de beyaz kravatının sınırlarını ağır ağır aşmaktaydı.[8]

Söz konusu kahramanın yaşına sıkça yapılan göndermelere, yazarın kendine ait olabilecek betimlemeler de eklenir: Olgunluktan kaynaklanan kalınlaşmadan söz eder. Örneğin, hareketli erkek "bir sabah, sakalını düzeltirken belinin yuvarlaklaştığını, saçlarının döküldüğünü ve beyazladığını"[9] fark eder. Bir anne ise, "çok sayıda çocuk ve torunla birlikte, aşırı derecede yağlanmıştır en sonunda."[10] "Tatsızlık"[11] haline gelmiş tüm değişiklikler, *Musée Philipon*'un karikatür sanatçıları tarafından incelenen düşüşlerdir: "40'lı yaşlar"a geçiş silueti şişirir, "lokanta mönüsünü en sevilen kitaba"[12] dönüştürür. 30 yaşını geçmiş bir anne ise şu itirafta bulunur:

> Gençliğimde yaşamıma lanet ettim çünkü çöp gibi zayıftım ve 36 yaşında öylesine şişmanım ki artık çocuklarımı öpemiyorum![13]

Umutlar, ilerlemelere dayalıdır: Yaşlar "aşamalara", zaman da "morfoloji"ye dönüşmüştür. 19. yüzyılın başlarında kazanılması umulan bir diğer şey de, yaşam süresinin az da olsa artmasıdır hiç şüphesiz: Orta dereceli şişmanlıklara daha sık rastlanmakta, yaşla ve ihtiyarlıkla birlikte yağlanma da artmaktadır. "Ölüm oranının yavaş yavaş azalması"[14] göz önünde bulundurulmalıdır, her ne kadar bu oran yetişkinlerde ancak 19. yüzyılın sonunda azalmış olsa bile. Şişmanlığa dair bu tespitler zayıflama yöntemlerine katkıda bulunmamıştır. İlk başlarda, hem merak hem de kader sayılmıştır.

Ancak, en önemli nüanslar farklı bir alanda bulunur ve biçimlerin sınıflandırılmasına değinir: Şişmanlıkla ilgili bir sınıflandırma ortaya çıkar, bakış yön değiştirir. Bu yön değiştirme, Aydınlanma Çağı'nda olduğu gibi dereceler veya çeşitlilikler düzeyinde değil, sınıflandırmalar düzeyinde ortaya çıkar: Şişmanlık, türlere ayrılmıştır. 1826'da Brillat-Savarin, karın bölgesindeki fazlalıkları tamamen erkeksi bir özelliğe dönüştüren ilk kişi olmuştur:

> Karın bölgesiyle sınırlı olan bir şişmanlık türü vardır; kadınlarda buna hiç rastlamadım: lifleri genelde daha gevşek olduğu için, şişmanlık onları vurduğunda bedenlerinin her yerini esir alıyor. Ben bu çeşitliliğe "göbeşlik" ve bu durumdan mustarip kişilere de "göbeş" ismini verdim.[15]

Bu yorum, 1830-1860 yılları arasında yazılan tıp kaynaklarında, ahlak edebiyatında[16] ve gravürlerde de yeniden ele alınır. Daumier tarafından 1830'lu yıllarda yapılan siyasetçi gravürleri de bunun en önemli örneğidir: Monsieur Prunelle'den Benjamin Dudessert'e, Félix Barthe'tan Monsieur Harlé'ye[17] kadar herkes cılız bacaklara ve şişkin bir karna sahiptir. Terziler, çok sarkık göbekli kişiler için çıkıntılı ve bombeli[18] giysiler üretmeye kadar vardırmışlardır işi. Bertall'ın "burjuva" çiftlerinin gözler önüne serdiği durum da şudur: 1845 tarihli "Le Dimanche à Paris"[19] isimli gravürü, erkeklerin göbeklerinin büyümesiyle kadınların genel yağlanmasını sistemli biçimde kıyaslar. Görüntü benimsenmiştir: Çöp bacaklı ve sarkık göbekli erkek kahraman, 1830'lu ve 1840'lı yıllarda "standart" erkeğe dönüşmüştür. Henri Monnier'nin resimleri de bu durumu temsil eder: Örneğin, *Illusions perdues* adlı eserde yer alan açgözlü vurguncu Braulard, Balzac'ın metninin ve kelimelerinin sadık biçimde resimlendirilmiş halinden başkası değildir: [20] çok geniş ölçülerde bir kemer, aşağıya doğru epeyce incelen oval biçimli pantolon. Uzun zamandan beri anlatılan tostoparlak kişi değil, göbekli bir adamdır yalnızca. Günümüz dünyasının "android şişmanlık"[21] olarak adlandırdığı duruma ilişkin hiçbir açıklama yoktur, hatta belki şişmanlığın o zamana dek daha belirsiz olan cinsel biçimlerini belirtme girişimi de yoktur. Brillat-Savarin başka türlü bakmıştır: başka türlü sınıflandırmıştır.

Görünüşe bakılırsa bu göbekler, hiçbir şekilde bir çöküşün belirtisi değildir. Bu göbekli burjuvalarda her şey "ölçülü" bir yağ oranına, göreli ama muhafaza edilmiş bir bedensel rahatlığa işaret eder: Kararlı bir tavırları, canlı bakışları vardır; Balzac'ın *Scènes de la vie parisienne*'de söz ettiği "kare biçimli",[22] "küp biçimli", hatta "bir çuval kadar ağır"[23] olan, karısı tarafından "Alsace'lı koca kütük",[24] hizmetçileri tarafından da "şişko fil"[25] olarak nitelenen banker Nucingen'den çok farklı insanlardır. Eugène Sue'nun *Mystères de Paris*'sindeki Murph gibi daha ketum olan "göbekli" kişi ise cüssesine rağmen "atak ve sağlam"[26] olabilir. Mücadeleci, hatta dövüşken olabilir. Kendisine değer verilmesi de herhalde bu sebeptendir. Buna karşın, şişmanlıktan neredeyse çökmüş olan Nucingen baronu artık bu niteliklere sahip değildir: Onun için söz konusu olan şey şişmanlığın başka bir biçimidir, hareketle olan ilişkisi farklıdır. Nasıl ki göbeğin ilk kez keşfedilen türleri varsa, "dereceleri" de vardır.

Tüm bunlara, şişkin bir göbeğin kimi zaman sevimli veya hoş, özellikle erkeksi olan görüntüsü, daha mütevazı çevrelere ait olan görüntüsü de eklenir: "Ehli keyfin" eski belirsizliği, neşeli göbekli adam figürü, popüler kültürün "sıradan adamı." 1832 tarihli *L'Illustre Gaudissart, İnsanlık Komedyası*'nın "gezgin memur"u, kurnazlığı girişkenlikle, ağırlığı beceriyle karıştırarak bu durumu en ince ayrıntılarıyla temsil eder. Adam iyi bir masalcı, iyi bir konuktur, hatta "taşkınlıktan da hoşlanır."[27] "At arabasıyla yapılan geziler"[28] sayesinde artmış bir hantallığı ve ağırlığı vardır. Konuşkan ve beceriklidir, şakacıdır, tavırları sokulgandır, şişmanlığı daima ölçülüdür: Etleri hafifçe giysilerinden taşar ama şişman değildir, biraz topludur ama çökmemiştir. Sosyallikle birleştirilmiş yapmacıklı bir rahatlığı vardır:

> Kelime oyunları, gürültülü kahkahaları, keşiş suratı, rahiplerinkini andıran cildi, Rabelais görünümü, giysileri, zihni, yüzü birleşerek onun kişiliğine numaracılık ve oyunbazlık katıyordu [...] Büyükelçilerin en hassası, en beceriklisi Gaudissart.[29]

Şişman kişinin itici olabildiği kadar bazen de çekici olabildiği inkâr edilemez bir çelişkidir bu tabii ki. Şişmanlığın mitolojisinde

çifte bir yargı, hatta her ne kadar fazla ifade edilmese de, bir çelişki vardır.[30] Burada, revaçta olacak bir canlılığa, çöküşle eşdeğer olmayan bir semirmeye gerek vardır.

Geriye tabii ki "göbekli"[31] biçim, erkeksi sayılabilecek yaygın genişlik, kıvrımlarla ilgili bitmek bilmez çeşitlemeler ve genelleştirilmiş şişmanlık kalır. Honoré Daumier, polisleri, milletvekilleri, kafası omuzlarına gömülü saygın kimseleriyle bu örnekleri çoğaltır.[32] 1849 tarihli *Revue Comique*'te yer alan milletvekili Boulay de bunu temsil eder ve tüm mecazi ve sözlüksel aşırılıkların da kullanımına izin verir:

> İşte bu sevimli topaç Boulay'inkidir [...]
> Oy sandığının içine atılan her topaç sahibine yuvarlanıp gelir.[33]

Bununla birlikte, 19. yüzyılın başlarındaki yeni sınıflandırmalarda yuvarlak hatlar özellikle kadınsı sayılmaktadır. Genel şişmanlığın, tipik bir "kadın kusuru" olduğu düşünülen hareketsizlik nedeniyle ortaya çıktığı söylenmektedir: Örneğin, *Les Français peints par eux-mêmes*'de yer alan "erkek fatma", "korkutucu oranları ve boyunun canavarca uzamış olması"[34] nedeniyle "gülüşmelere" yol açar. *İnsanlık Komedyası*'nın kahramanlarından biri olan, sürdüğü "sakin ve bilge yaşam" yüzünden "üç katlı gerdanı" iyiden iyiye belirginleşen ve bedeni "tek parça halinde eritilmiş"[35] bir bütüne dönüşen "yaşlı kız" da bu örneklerden biridir. Yine "toplumsal" bir görüş söz konusudur: Şişman figürler ilk defa şehir coğrafyalarına veya toplu coğrafyalara ayrılmışlardır. Bakış, toplulukları etiketler, aidiyetleri böler, mahallelere odaklanır: Örneğin, fahişelerin "çoğunlukla fark edilir cüsseleri"[36] Alexandre Parent-Duchâtelet tarafından bir araştırma konusuna dönüştürülmüştür. Duchâtelet, 1836 yılında fahişelerle ilgili rakamsal bir araştırma yürüten ilk kişi olmuştur. Aynı zamanda öncü bir sosyolog olan bu Parisli doktor, bu durumu kadınların sıklıkla yaptıkları "sıcak banyolara", "her dakika" yedikleri yemeklere, "paramparça" yaşamlarına ve daha da önemlisi tamamen "hareketsizliğe"[37] teslim olmuş varlıklarına-tembelliklerine bağlar. Neredeyse "hayvani"[38] denebilecek bir yaşam sürerler. "Tembelliğe gömülerek semirmiş saray kadınları",[39] kendi dar mekânlarına hap-

sedilmiş kadınlar, küçücük mağazalarda çalışan kadınlar veya "35 yaşında hareketsiz, küçük burjuvalar haline gelmiş" ve "kahredici bir biçimde aşırı derecede şişmanlayan"[40] genç işçi kadınlar.

Yine de, emin olduğumuz bir şey vardır: Erkekler, kadınların tam aksine, "kabul edilebilir" bir yuvarlaklığı hoş görebilirler, asıl ideal olanın sıkılmış bir kemerin görüntüsü olduğu eskiye oranla daha sık ifade edilse bile.

Burjuva ve iddialı göbek

Göbekli kişi, bir kimliğe sahip gibidir: burjuva kimliğine. Bu kişi, Eski Rejim döneminin iktisatçıları ve tüccarlarının sürekli değişmekte olan yuvarlak hatlarından beri kendini belli etmiştir. "Saygınlığı" daha açık biçimde yansıtan oval karınla birlikte bir denge de oluşmuş gibidir.

Bu da yeni bir modeli, tavır aracılığıyla doğrulamayı akla getirir. Örneğin, *Les Français peints par eux-mêmes*'de yer alan, "belirgin cüssesi" kendisine "çok hoş bir özgüven"[41] kazandıran fayton sürücüsü, aynı dizide yer alan, köylülere ve kasabalılara hükmeden, elini "hatırı sayılır göbeğinin" üzerinde taşıyan ve "insan içinde yürürken göbeği kendisinden önce giden"[42] "Sologne'lu burjuva." Kuşkusuz karınla sınırlı bir şişmanlıktır bu, bedenin alt kısımları ise daha ince kalmıştır: "Hızlı alt bacak"[43] der Brillat-Savarin, hareket kolaylığından söz ederken. Kişiyi ve onun ciddiyetini işaret edecek kadar da "kabul edilebilir" bir şişmanlıktır bu.

Bu da, burjuvanın sıkı göbeğiyle, Sologne'lu köylünün profilinin, onun zayıf silueti üzerindeki çökük karnın kıyaslanmasını sağlar: Zayıf bir bitkisel besin yüzünden organları şişen, bedeninin alt kısmı "geviş getiren bir hayvanın işkembesine"[44] dönen bir varlıktır bu köylü. Kuşkusuz bu çok kaba bir ayrımdır ancak ilk kez, şişmanlığın toplumsal görünümünden söz eder: Göbekli ama sağlam burjuvadan, ilkinin aksine, kaba ve değersiz yiyecekler tüketen, etleri hemencecik dökülecekmiş gibi görünen, göbekli ama güçsüz köylüye. Tıpkı "cüsseleri çabucak şişmanlığa dönüşen"[45] Auge sakinleri gibi. "Güçlüleri" ve "solgunları" karşılaştırarak "göbeklileri" ayırt etme iddiasında olan sınıflandırmalar yaygınlaşır. 1830'lu yıllarda, diğer be-

densel yönlerle, yeni merakların hedefleriyle birlikte yaygınlaştıkları gibi: Şehirlilerde, kasaba sakinlerine oranla daha uzun olan boylar veya bu ikinci grupta diğerine göre daha yüksek olan ölüm oranları.[46] 19. yüzyılın başlangıcında bu durum da, büyük ve sıkı bir karnın olası bir güç işareti sayılmasına yardımcı olur.

"Burjuva mutluluğunun" bir başka biçimi de kişinin soğuk, hatta mesafeli olmasına neden olan genel şişmanlıktır. Tasvirler ve bunların nüansları burada da fazlaca keskindir. *Les Français peints par eux-mêmes*'in noteri "şişman ve kısa boylu", duyarsızlığını "bir yağ ve esenlik"[47] tabakasının altına saklayan, özgüvenini "neredeyse daima ağır tavırlarla gösteren" bir kimsedir. *La Femme de trente ans*'daki noter de "şişko ve yağlı"dır,[48] onun ağırlığı yüzünden en mükemmel dengeye ulaşmış olan sandalyesinin üzerine daima "vidalanmış" bir haldedir.

Bu şişmanlık, yalnızca erkekler söz konusu olduğu zaman beğenilebilir. Uzun zaman boyunca "kasın ve yağın birbirleriyle karıştırıldığı yapılı bir beden"e[49] benzetilir. Bir "tavır"[50] ortaya koyar, bir konumu temsil eder.

Burjuva ve alay konusu göbek

Sonuç da bir belirsizliktir. Gücü simgelemek için göbeğin anlamları üzerinde oynayan bir profil, alaycılığa da neden olabilir. 1830'lu ve 1840'lı yıllarda eleştirinin de özgürlük kazanmasıyla birlikte bu alay da daha çok iz bırakır. Süreli yayınlarda yer alan gravürlerde ayrıntılı olarak temsil edilmiş, burjuvayı onayla ilgili düşünceleri tersine çevirmiş, yuvarlak göbeği zayıflığa, gururu da kendini beğenmişliğe dönüştürmüştür.

Balzac, bu kendine has biçimlerin belirgin olan "orantısızlıklar"ı üzerinde durmaktadır çoktan: fazla "cılız" olan alt beden, fazla ağır göbek, desteklerin hassaslığından kaynaklanan bir dengesizlik. *Contrat du mariage*'ın noteri Mathias, bu düşünceyi doğrular: "Küçük zayıf uylukları, yuvarlak bir göbeğin ve büroda çalışan insanlarınki gibi gelişmiş olan bir gövdenin ağırlığı altında bükülmüş gibiydi."[51] Kemerinin uzunluğu "Sterne'in destansı betimlemelerinden birini hak eden"[52] *Scènes de la vie de province*'teki noter de buna başka bir örnek-

tir. Artık iddialı biçimler değil, çirkin ve eğrilmiş biçimler vardır.

Daha ayrıntılı olarak açıklamak gerekirse, eleştiri bir kültür ve dönemle birleşir. Göbeğin ayıplanması, her ne kadar aşırı şişmanlıktan uzak olsa da, aynı zamanda bir dünyanın da ayıplanmasıdır: Kurucular tarafından verilen birçok sözün unutulduğu, bu hoşnutluğun[53] kişileri yüzeyselliğe mahkûm ettiği, "halinden memnun"[54] olan saygın kimselerin tavrının, kusurlu bir dünyada değişikliği reddetme anlamına geldiği bir toplumdur bu. Başka bir deyişle, "baskın ahlak anlayışını yıkan bir toplumsal hastalık yuvasının"[55] varlığıdır. Philipon'un 1833 tarihli *La Caricature* adlı gravürünün tüm anlamı da budur. Burada "yeni sistemin" yandaşı olan burjuva, "eski sistemin"[56] yandaşı olan 18. yüzyıl asilzadesininki kadar büyük bir göbeğe sahiptir: Sanatçı tarafından özellikle altı çizilmiş olan bir durumdur bu. Görünüşe bakılırsa, "aşırılıklar" değişmemiştir.[57]

Burjuva göbeğine yapılan vurgu, başka bir kini de akla getirir. Yalnızca eşitsizliğin eleştirisi, aşırılıkların veya göbeğin reddedilmesi değildir bu. Mahrem olanı hedef alır: Tutulmayan sözlerin veya kibir haline gelmiş bir yükselişin ayıplanmasıdır. Bedensel "yağlanmayı" "kibre" dönüştüren bu düşünce, 1842'de Granville tarafından resimlenen ve hayvan mecazları kullanan romantik eser *Scènes de la vie privée et publique des animaux*'nun da merkezindedir. "İngiliz dişi kedi", iri cüssesi sayesinde adını duyuran erkek kedi "Puff" ile evlenmek ister: bu kedinin saygınlığı öylesine büyüktür ki lord unvanına layık görülür. Ancak, sonuç kandırılma ve hayal kırıklığıdır:

> İşte o zaman fark ettim ki bu İngiliz lordu, İngiltere'de *respectability* olarak adlandırılan bu yapmacık ve zoraki ağırbaşlılığı yaşına ve çok fazla yemesine borçlu. İnsanlarda hayranlık uyandıran cüssesi, hareketlerini kısıtlıyor. Kibar davranışlarıma karşılık vermemesinin asıl nedeni buymuş, *ismi lazım değil*inin üzerinde sakin ve soğuk bir biçimde, sakalını oynatarak, bana bakarak, kimi zaman gözlerini oynatarak öylece durdu [...] Bırakın da uyumakta olan şu yaşlı, gülünç Puff bir İngiliz lordu olarak Parlamento'da kalsın...[58]

Dolayısıyla, eleştiri de aşırı derecede semirmiş[59] zenginleri konu alan geçmiş yüzyılın konularına, daha hassas, daha psikolojik, aşırı

derecede iddialı talipleri de ayıplayan bir yenisini eklemiş olur. Burada ahlaki boşluklar üzerinde daha çok durulmuş, konu daha ayrıntılı olarak işlenmiş, büyüklük arzusu tersine çevrilmiş, sahte görüntüler yakından takip edilmiştir. Yukarı ve aşağı arasındaki çelişki daha açık şekilde belirtilmiş, göbeğin iddiası hileye dönüştürülmüş, şişkin göbeği kabalığa çevirmiştir. Mizah anlayışının, göbeğin tersine çevrilmiş anlamları üzerinde durmasının nedeni budur.

1830-1860 yılları arasında beliren yeni bir imge de bu eleştiriyi derinleştirir: Simgeleşmiş bir görüntü olan "armut", sürekli tekrarlanan bir biçimi bitkilere ilişkin bir kavram olmaktan çıkartıp insanlara uyarlar. Bel kısmının genişliği, iddiadan müstehcenliğe kayar. Buna çok önemli bir örnek, nihai burjuva kral Louis-Philippe'in karikatürüdür. Yüzün ve bedenin üst üste geldiği, bitkiyi andıran bu model, sindirime ilişkin[60] göndermeyi, çenenin, karnın aşırı gelişimini ve bunların "hiperbolik abartısını"[61] şiddetlendirir. Alt kısım, yayvanlaşarak baskın çıkar, edebi yorumu Balzac'ın gezgin memuru Gaudissart tarafından yansıtılan bir profili kesin olarak belirler: "armut biçimli çıkıntılı bir göbek", belli bir çevikliğe sahip kısa ve ince bacaklar.[62]

Söz konusu olan şey pekâlâ yeni bir imge, sindirime odaklanan özelliklerin yeniden birleştirilmesidir. Bedensel mükemmellik ve onun modellerinin aynı anda dönüşmesiyle daha da özgün bir hal alan bir mekanizmadır bu. Fizyolojik buluşlar da buna katkı sağlamıştır. Oksijenin 1778'de Lavoisier tarafından teşhis edilmesi, göğüs bölgesine ve büyüklüğüne verilen önem, görünümün yavaş yavaş olgunlaşması, nefese atfedilen yeni rol, morfolojik kutupların yerini aşamalı biçimde değiştirmiştir. Burjuva girişime, göbekli güçlerin sunduğu "coşku"dan daha farklı bir coşku sunan, hareketli bir betimlemedir bu.

Romantik incelik mi?

Armudun tam aksine, cömert göğüslü model, o dönemde revaçta olan gravürlerin modelidir: Açılmış göğüs, vurgulanan bel, dar pantolonlar. 1830'lu ve 1840'lı yıllarda, *La Mode Parisienne*'in veya *Journal des tailleurs*'ün erkeklerinin tümü bombeli bir gövdeye,

yapay bir dolgu malzemesi ve aşırı büyüklükteki[63] devrik yakalarla daha da vurgulanan bir ceket boyuna sahiptirler. Erkekler için kelimeler de bulunur: "sıkılmış bel",[64] "çimdiklenmiş bel." Erkeklere özgü eşyalar hakkında yorumlar da yapılır: En fazla kullanılan[65] kemer modeli tokalı kemerdir, "anahtar parça"[66] haline gelmiş olan yelek, giysiden fırlayan bir gövdeyi de vurgular: "Bana bir erkeğin yeleğini gösterin, size onun kim olduğunu söyleyeyim."[67] Balzac'ın eserlerindeki züppe kahramanlar, Maxime gibi "bellerini şık bir biçimde sıkan"[68] veya Charles Grandet gibi "bellerini çimdikleyen"[69] fraklar giyer. Eugène Sue'nün 1842'de yarattığı kahramanın da silueti aynıdır: "Narin ve ince beli", "çelik gibi kaslarla" buluşur.[70]

"Zenginlerin" şişmanlığıyla "yoksulların" zayıflığı veya "kötü" şişmanlığı arasındaki kıyaslamanın ötesindeki bir başka uyuşmazlık, Temmuz Monarşisi döneminde hacimleri de karşı karşıya getirebilir: Olgun yaşa karşılık gençlik, sabit bir konuma karşılık belirsiz bir toplumsal konum. *Bal de Sceaux*'nun kadın kahramanı Émilie, cüsseli herhangi bir adamla evlenmeyi reddeder. İncelikte, zarafet ve sağlamlık bulur. Buna karşılık "kişisel fikri" bir "alay konusu"[71] olarak da görülebilir: "Kendini gerçekleştirmiş" adam, "emin" adam aynı zamanda cüsseli biri değil midir? Ve bedensel semirme çoğu zaman güce ve üne eşlik etmez mi? Bu belirsizlik, Théophile de Gautier'yi çok üzer: "Dâhi adam, gürbüz olmalıdır."[72] Alfred de Vigny de böyle düşünür: "Hayatımda bana en çok ihanet eden şey, sarı saçlarım ve ince belim oldu."[73] Henri Monnier'nin 1830'lu yılların sonunda yazdığı *Scènes de la vie bureaucratique* adlı eserinin kahramanı başmemur Doutremer de çok gergindir: "Zayıf, ince uzun"dur, giysilerine dikkat eder, tırnaklarına, ellerine özen gösterir, "orta cüsseli" veya "iri cüsseli"[74] kişilerle karşılaştırıldığında "kendine has bir kimsedir." Hem güçler hiyerarşisini, hem de nesilleri temsil eden çelişkili siluetler söz konusudur.

Hâlâ incelik ve "kırılganlık" gibi özellikleri taşımaya zorunlu olan kadın silueti içinse sorun tamamen farklıdır. Geleneksel şekilde, her türlü şişmanlık aşağılanır. Buna karşılık, gövde eskisine göre daha çok genişler, tıpkı 1835 yılında *Journal des jeunes personnes*'da betimlenen "İskoçya vaftiz elbisesi" gibi:[75] Omuzlar belle birleşerek, yu-

karıya doğru iyice açılan bir üçgen meydana getirir. Rahat nefes alabilmek için zorunlu olan bir biçimdir bu.

Ancak, betimlemeler de o zamana dek görülmedik biçimde gelişir. Henüz şişmanlığa ait olmayan çelişkili zayıflıklar, artık başlangıçtaki incelik anlayışından bir şey taşımaz. Örneğin "dolgun ve yuvarlak hatlı" Anastasie de Restaud, bu özellikleri sayesinde Balzac'ın dünyasında "fazla şişman"[76] olmakla suçlanmaz. "Narin kalçaları ve ince uzun endamı"[77] "hafifçe cüsseli olmasından etkilenmemiş, ince ve zarif" bir güzelliğe sahip Fanny O'Brien da böyledir. Balzac, cildi "besleyen ve dolgun olmasını"[78] sağlayan, "yağ"a asla ihanet etmeden kadını güzelleştiren bu "kıvrımların" üzerinde özellikle durur. Şartları belirgindir, sınırları da öyle: Örneğin bel inceliği, "Paris'in en güzel bellerinden birine"[79] sahip olduğu düşünülen Anastasie de Restaud'nun beli gibi "narin" kalmalıdır. Eğrilikleri düzeltilemez, boynu tüm esnekliğini[80] kaybeden, derisinde hiçbir "kıvrım" olmayan *Béatrix*'in kahramanı Camille gibi, *La Vieille Fille*'deki[81] Rose gibi, yürüyüş hafifliği, kanıtı, sırrı daha iyi temsil edebilmek için "kumaşı titretmeyi"[82] bilmelidir. "Kıvrımlar", keskinleşmeyle karışık bir incelik olmadan düşünülemezler.

3

Kimyadan enerjiye

19. yüzyılın başında rakamlar ve ölçüler şişmanlığın nüanslarını vurgulamıştır. Sınıflandırmaların yerleşmesini sağlamıştır. Bu nüanslar aynı zamanda sınıflandırmaların toplumsal yönlerini de gözler önüne sermiş, hoşgörüleri ve dışlamaları da keskinleştirmiştir. Ağırlaşmış beden –tabii ki yalnızca erkeklerden söz ediyoruz burada– her ne kadar yükselme ve alaycılıkla karışık bir biçimde de olsa, değer görebilir.

Geriye, hastalık üzerine yapılan çalışmalar, maddelerin incelenmesi, kimyanın değişmesi, halkın bilgisinden veya spontan bilgiden gittikçe uzaklaşan, yağa ilişkin bilgilerin oluşturulması kalır. 19. yüzyılın başlangıcından itibaren, psikolojik mekanizmalar ayrıntılı biçimde yenilenmeye başlar. Bu hem şişmanlık nedenlerine, hem de şişmanlığın önlenmesine ilişkin düşüncelerin değişmesini sağlar. Organik yanma konusuna gittikçe daha çok odaklanan bir kopma ortaya çıkar. İçten yanmalı bir makine haline gelen beden, "yanmamış madde" olarak kalan yağın kaynağından farklı biçimde söz eder. Bu durum da zaman içinde, hem şişmanlık fikrini hem de tedavilere ilişkin düşünceleri altüst eder ve zayıflamaya ilişkin yeni akıl yürütme biçimlerinin durdurulamaz olduğunu söyler.

Sulu bir beden ve yağlı bir beden: yeni ayrımlar

19. yüzyılın başlangıcında meydana gelen yeni bir değişim sonucunda, eski karışımlar ortadan kaybolur: Yağ ve su birleşemez; görünürde benzer fakat kesinlikle uyumsuz kaynaklardır. Sıvıları inceleyen kimya ve organları sürekli takip eden patolojik anatomi, her şe-

yi değiştirmiştir. Liflerin gevşemesine, canlanmasına ilişkin eski düşünceler de anlamlarını kaybetmiştir.

Rollin adında 68 yaşındaki bir kişi 1836 yılında Charité hastanesine başvurduğunda, bel bölgesinde bir acı hissetmektedir.[1] Doktorlar, karnının çıkık olduğunu, el ve ayaklarının şiştiğini, derisinde ödem bulunduğunu tespit ederler. Bunun tek bir açıklaması vardır, en azından hastanın açısından: nemli bir odada geçirdiği uzun yaşam ve bu durumun daha da kötüleşmesine sebep olan, yanlış bir yaşam biçimi. Geçmiş yılların ölçütleridir bunlar.

Rollin birkaç hafta sonra öldüğünde, doktorlar tamamen farklı bir varsayımı doğruladıklarını öne sürerler. Kimyaya başvururlar. 1825 yılında Bright, ödemli kişilerin idrarını kimyasal açıdan incelemiş, bu kişilerden birçoğunda albümin adlı maddenin bulunduğunu tespit etmiş, bu durumdan yola çıkarak da üreye dönüştürülmeyen besin maddelerinin varlığını keşfetmiştir. Rollin'in durumu da budur. Bu ödemli kişiler, "nefrit" adı verilen bir rahatsızlığa sahiptir: Böbreklerde oluşan işlev bozukluğu, filtre mekanizmalarının çalışmamasına ve hatta böbreklerin "kapanmamalarına" neden olur. Söz konusu olan durum aşırı salgılama değil, yetersiz filtrelemedir. Rollin'e yapılan otopsi de bunu doğrular: Böbrekleri hacimli ve şekilsizdir, bozulma aşamasındaki birtakım maddelere dönüşmüş, birçok sıvının bedenin içine yayılmasına izin vermişlerdir. Bir konu, kaçınılmaz biçimde gündeme gelir: Belli bir organın işlevini yerine getirememesi, ödemin varlığını da açıklayabilir.

Jean-Baptiste Bouillaud, aynı dönemde başka bir sebep de öne sürer: hepsi de hacimleri büyütebilecek olan iç sıkışmalar. Örnekleri çoğaltır: 55 yaşında ölen Anne Villard'ın bedeninin büyük bölümünde su bulunur. Otopsi sırasında yumurtalıklarının "büyüklüğü" fark edilir, "tüm kütlesiyle, basen bölgesinin damarlı kısımları üzerinde ağırlık yapan" büyük bir ur taşımaktadır. 68 yaşında ölen Guillaume Caillet'nin karnı ise gözle görülür biçimde genişlemiştir, otopsisi sırasında "lifli, kolayca ezilen, bulamaca benzeyen, pıhtılaşmış kanla karışık bir madde tarafından tıkanmış"[2] bir ana toplardamara rastlanır. Jean-Baptiste Bouillaud'ya göre, çeşitliliği "eski öğretiyi tamamen yerle bir edecek"[3] sızmaları ve büyümeleri açıklayan birçok "engel"dir bunlar.

Bedenin içinde bulunan maddelerin karışmasına ilişkin eski düşünce de ortadan kalkmıştır. Bu vakaların ifadesinde ödeme gittikçe daha az rastlanır. Ancak bu durumlarda ödem daha zararlı, hatta ölümcüldür, neden olduğu tıkanmalar hastanın yaşamını çabucak tehlikeye sokar. Tıp fihristlerinde bölgesinin daha sınırlı olması da bu sebeptendir. Bu durum da, geçmişe yönelik kaçınılmaz bir akıl yürütmeyi beraberinde getirir: 1850 yılında, birçok "ödem" vakası şüphesiz şişmanlık olarak nitelendirilmiştir. Maddelerin yeni bir biçimde incelenmesi her şeyi değiştirir.

Yağ ve ateş

19. yüzyılın başlangıcındaki asıl özgünlük aslında başka bir alanda yer alır ve yağın yeni bir biçimde açıklanmasıyla ilgilidir. "Modern" kimya, beden fikrini kökten değiştirmiştir, beden unsurlarıyla ilgili fikirlerden, sinirlerle ilgili fikirlerden çok uzaktır: Beden, sahip olduğu "tek gücü"[4] yanmadan alan bir makinedir. Bu kuralın da, perhizlere, şişmanlık türlerine ve sağlığa ilişkin düşünceler üzerinde kaçınılmaz bir etkisi olmuştur.

Lavoisier'nin yeni terim listesi, karbon, hidrojen, oksijen...[5] gibi terimler, geleneksel fikirleri çabucak eskitmiştir: özellikle de, neredeyse şiirsel denebilecek betimlemeleri, örneğin "otlakların", "yumuşak ve leziz otların", "seçkin ve lezzetli otların"[6] ayrıntılı olarak anlatıldığı, hayvanların şişmanlamasıyla ilgili olanları. Bunların tümü yerlerini, yalnızca kimyasal "öğelerin" dahil olduğu, daha özlü betimlemelere bırakır.[7] Basit maddelerin birleştiği yer olan yağ, eninde sonunda hedef değiştirir.

Besin fikri de daha derin biçimde değiştirilmelidir. 1778'de Lavoisier, organik[8] yanmanın yükseltgen ilkesinin oksijen olduğunu keşfetmiştir. 19. yüzyılda daha ayrıntılı olarak incelenen bir diğer konu da beslenme olmuştur: "Soba için yakıt neyse, hayvan bedeni için de besin odur."[9] 1840'lı yıllarda Liebig, bu yeni yönelimlerden "en gerçekçi" sonuçları çıkartmıştır: Yiyecekler iki gruba ayrılır, organların yenilenmesine katkıda bulunanlar, yani "plastik besinler" ve organik yanmanın devam etmesine katkıda bulunanlar, yani "solunum besinleri." İlk gruptaki besinler daha çok azot içerir ve bu sebepten ete

benzetilirler, diğer gruptakiler ise daha fazla karbon içerir ve böylece yanmaya da katkıda bulunurlar. İlk gruptaki besinler hayvan etleri, albümin, kazein ve bitkisel liflerden, ikinci gruptaki besinler ise yağ, nişasta, sakız, şeker, pektin, basorin, şarap ve sert içkilerden... oluşur.[10]

Bu noktada birtakım deneyler, yağın kaynağının anlaşılması açısından belirleyici hale gelir. Solunum besinleri vazgeçilmez bir rol oynarlar: Plastik besinlerle beslenen domuzlar daha etli, solunum yiyecekleriyle beslenenler daha yağlı hale gelirler; egzersiz yaptırılan ve çayırda otlayan, yani "yanar" duruma gelen inekler, yağsız bir madde olan kazein açısından zengin bir süt üretirler, daha az yoğun bir solunum gerçekleştiren ve ahırda beslenen, dolayısıyla da daha az "yanma" gerçekleştiren inekler ise yağın simgesi olan tereyağı açısından çok zengin bir süt üretirler; görece hareketsiz olan ve nişastalı yiyeceklerle beslenen kadınlar, "tereyağı oranı" yükselmiş olan bir süt üretirler.[11] Solunum besinlerinin "fazlaca" tüketilmesi, bir başka deyişle "biriktirilmesi", ister fazla yemekten, ister akciğerlerin "az" çalışmasından kaynaklansın, yağ oranını artırır gibi görünmektedir. Bu durum da, tüm bu maddelerin kimyasal bileşimini doğrulamaktadır: Yağın ve solunum besinlerinin içindeki karbon ve hidrojen miktarı aynıdır, aradaki tek fark oksijen miktarıdır. Solunum besinlerinin yağa dönüşmek için maruz kaldıkları çok "basit" değişim de buradan kaynaklanır: birkaç ünite oksijenin bırakılmasından. Karbonlu maddeler böylece yağlı maddelere dönüşür, yanmama durumunda bedende birikir ancak yoğun bir nefes alıp verme durumunda ortadan kalkarlar. Liebig, bu mekanizmaları anlatmaktan çok onları tespit eder, yer değiştirmeleri ayrıntılı olarak tarif etmekten çok onları kaydeder. Ancak, kesin bir iddiası da vardır: şeker, nişasta, sakızlar doğrudan yağlı maddelerin oluşmasına neden olabilirler. Aynı zamanda "şaşırtıcı" bir iddiadır bu: geleneği bozar ancak sağduyu engeline takılır. Ani duyumları hayal kırıklığına uğratır, "görünürde" birbirine benzemeyen iki şeyi, şekeri ve yağı bir araya getirir. Geçmişe ait fikirleri yıkarak, şişmanlığın dünyasını tamamen altüst eder:

> Karbon bu şekilde bedenin içinde biriktiğinde ve bir organın oluşumu amacıyla kullanılmadığında, bu fazlalık hücrelerde yağ olarak biriktirilir.[12]

Yanmamış karbon yedek yağa dönüşür, bu durum bir başarısızlıkla, bir yanma eksikliğiyle eşdeğerdir. Ancak bu "başarısızlık", yağın oluşmasına yardımcı olarak yakıcı mekanizmanın tüm önemini gözler önüne serer ve onu bedensel işlevlerin merkezine yerleştirir. Böylesi bir mekanizma, gücü ve hareketleri düzenler, dengeyi korur, yaşamı yavaşlatır veya hızlandırır. Aynı zamanda organlara ilişkin fikirlerin tamamını yeniler, bedeni görünmez bir buhar makinesine, 1844'te Jean-Baptiste Dumas ve Jean-Baptiste Boussingault tarafından sözü edilen "Papin ve Watt makinesi"ne benzetir.[13] Bu gönderme, çok önemli bir buluşla, ısının mekanik eşdeğeriyle, 1824 yılında Sadi Carnot tarafından ısı etkisinin işe dönüştürülmesiyle daha da önem kazanır.[14] Yeni atölyelerin tekerleklerini, hareket kollarını ve manivelalarını harekete geçiren yanmalı makineler bunun simgesidir: Kazanın içindeki yakıt miktarı, makinenin hareket miktarı, gücü ve etkisiyle birebir ilişki içindedir. Belirli bir ısı tüketimi, belirli ölçüdeki bir işin gerçekleşmesinin de garantisidir. Bunun, motorun verimliliği olduğu söylenir.

Buna karşılık, tüketilmeyen ısı bedende biriktirilir. Basit ve resimli bir açıklama ortaya çıkar: Yağ, yakılmamış olan madde fazlası yüzünden oluşur. Bunun iki olası nedeni vardır: çok fazla yemek, çok hareketsiz olmak. Bu açıklama da, her türlü karmaşıklığı ortadan kaldırır.

Yağ ve "hastalık yatkınlığı"

19. yüzyılın başlangıcında şişmanlık farklı biçimde açıklanmış olsa da, etkileri de farklı biçimde incelenmiştir.

Anatomi, yepyeni bir girişimde bulunmuştur: artık yalnızca organların durumunu değil, onların "somut zedelenmelerini",[15] olası "yıkım"larını da takip eder. Yeni hedef, düzensizliklerin haritasını çizmek, "işlev bozukluklarının" somut listesini çıkartmaktır. Zar veya doku kavramı da yeniliğe katkıda bulunmuştur:[16] Birbirlerinden farklı, ancak hiçbiri bedenin bir bölümünden diğerine değişiklik göstermeyen kılıflardır bunlar. Organizmadan uzak "bölgelerde"[17] de birbirine çok benzeyen hasarların oluşma olasılığı da buradan ileri gelmektedir: Seroza zarına veya lifli zarlara[18] ilişkin be-

lirtilerden çok farklı olan mukozaya ilişkin belirtiler de bunu ortaya koyar. Kendi kuralları ve kendi sistemleri bulunan birçok hasar vardır. Zedelenmelerdeki olası sıra da buradan kaynaklanır: Dokuları tehlikeye sokan "hastalıklı düzen", tıpkı bu dokuları canlandıran "normal düzen" gibi, kendine has bir mantığa sahiptir. Patoloji anatomisine ilk kez olarak ihtiyaç duyulması da bu sebeptendir. Bu durum da incelemeye yeni bir yön verir: Geleneksel yöntemlerin aksine, yalnızca "dış" belirtilerle, doğrudan gözle görülebilen bozukluklarla ilgilenmemek, hem yerel hem de düzenli olan, belirli bir iç bozulmadan da şüphelenmek gerekir. Anatomi Derneği başkanı Jean Cruveilhier tarafından gösterişli bir biçimde sözü edilen, iddialı bir tasarıdır bu:

> Bu, büyük, güzel ve birinci sınıf bir bilim dalı olacaktır. Geniş ilgi alanında, en son bitkilerden insana kadar tüm düzenli varlıklarda görülen, hastalık sayılacak hasarları bulunduracaktır. Bu denli çeşitli olan varlıklarda meydana gelen hasarların benzerliklerini ve farklarını, bu hasarların organlarla ve işlevlerle çoğalan sayısını da inceleyecektir.[19]

Bunun üzerine, şişman hastaların kadavraları farklı biçimde incelenmeye başlanır. Dokularında oluşan hasarlar farklı biçimde kayda geçirilir. Yapılan değerlendirmeler artık yalnızca yağ birikimlerinin yerini değil, biçimlerini veya büyüklüklerini de hedef alır, derinlerde yer alan şekil bozukluklarına, organların kıyaslanan hacmine, maruz kaldıkları basınca, şişmelerine ve ezilmelerine de uzanır. Görünmeyen hasarlar ve bunların gizli düzensizliği farklı biçimde değerlendirilir. Şişmanlığın organik coğrafyasını oluşturan Michel Lévy'nin hazırladığı liste "sinsi" bir rahatsızlıkla, dokuların ve etlerin sırları içinde oradan oraya yayılan çok biçimli bir tehlikeyle ilgilidir:

> Göğüs boşluğu, karnın genişlemesiyle beraber ezilir ve yüksekliğinden kaybeder: Sıkıştırılmış olan akciğerler, zayıf kimselerinkine kıyasla daha ufak bir hacme sahiptir; Katı yağ tabakalarıyla kaplı olan kalp, genelde daha küçüktür; her açıdan genişlemiş olan karaciğer, basınç yüzünden açık renkli bir safrayla karışık sıvı bir yağ sızdırır; safrakesesi, içerdiği az renkli sıvı tarafından genişletilmiştir; midenin kapasitesi bü-

yümüş, kaslı örtüsü çok gelişmiştir; yağla çevrili olan pankreas büyüktür, bağırsak askısı yağla dolup taşmıştır, böbrekler küçüktür ve bir yağ tabakasına gömülmüşlerdir, idrar torbası küçük ve gergindir.[20]

Şişmanlığın etkileri liste halinde belirtilmiştir. "Biçim bozuklukları" hem anatomik somutluğu, hem de fizyolojik sonuçlarıyla düşünülmüştür. Bedenin içindeki bağlantılarını bulan yeni ağırlık derecelerine varıncaya dek. Örneğin Hutchinson yüzyılın ortasında göstermiştir ki, sahip olunması gereken ortalama beden ağırlığının % 10'u kadar kilo alındığında solunum kapasitesi de zayıflamaktadır.[21] Rakamsal ve aşamalı bir tespittir bu: Spirometre adı verilen ve nefesin hacmini kaydetmeye yarayan yeni bir aygıt yardımıyla doğrulanan bu azalma, ağırlığın artmasıyla doğru orantılıdır. Hutchinson, alınan her kiloya karşılık "kaybedilen" göğüs boşluğu hacmini santimetreküp olarak belirtir. Akciğerlerin sahip olduğu alan, yağın varlığına doğru orantılı olarak azalır. Bu durum da, büyümekte olan belirli bir hasarı meydana getirir: İlk defa ölçülen ve ilk defa olarak "şişmanlığın" dereceleriyle arasında paralellik kurulan bir bitkinlik ortaya çıkar.

Derecelendirmelerle ilgili bu akıl yürütme, organik bütünlük fikrine daha fazla uzanır. 19. yüzyılın başlangıcında ortaya çıkan yeni bir terim, mükemmel sağlığı ve "sınırlı" sağlığı ikiye ayırır: "hastalık yatkınlığı."[22] Bazı bünyeler, diğerlerine kıyasla daha hassastır. Daha kırılgandırlar ve sahip oldukları zarlar daha fazla zarar görür. 1830'lu yılların doktorlarının şişmanlıkla ilgili ortaya çıkardıkları şeylerden biri de bu "yatkınlıktır." Gittikçe daha fazla zarar görmüş dokulara sahip organlarda tespit ettikleri şey de budur.

Rahatsızlığın evrelerine ilişkin yeni ayrıntılar, aynı zamanda ilerleyen tehlikeyi de daha fazla vurgular. Artık kaygı daha belirginleşmekte, tehlike ise aşamalar halinde görülmektedir.

4

Enerjiden perhizlere

19. yüzyılın başlangıcında, rakamlar, bilgiler, organlarla ilgili düşünceler geniş ölçüde altüst olmuştur. Şişman bedeni, hastalıklara karşı daha hassas bir beden haline gelmiştir. Özellikle de organlar birer enerji makinesine, hem verimliliği hem de fazlalığı hesaplanan bir "aygıt"a dönüşmüştür. Dolayısıyla, yağ da anlam değiştirmiş, ilk kez olarak bu verimle ilişkilendirilmiştir: Yağ tüketilmemiş enerjiden kaynaklanan bir maddedir. Bu durum da, şişmanların perhizine yeni bir yön vermiş, ekmek, şeker, nişastalı yiyecekler gibi besinleri kötülemiştir. Bunun sonucunda kayıtsızlık veya gerginlik de oluşabilir. Bu dönemde şişmanlığın ele alınması esnasında, eski inançlar ve çağdaşlık da hiçbir zaman olmadığı kadar belirgin biçimde karşı karşıya gelmiştir.

Enerjinin sonuçları

Yanmaya yarayan maddelerin hangileri olduğu anlaşıldıktan sonra, maddeler yeniden gruplara ayrılır. Evvelki yüzyılda *Encyclopédie*'de övülen ve şişmanlıkla savaştığı söylenen "canlandırıcılar" anlamlarını kaybetmiştir.[1] Örneğin, uzun zaman boyunca etkili birer canlandırıcı olduğu söylenen şekerler veya rahatlatıcı etkiye sahip bir ürün sayılan nişasta, birdenbire belirsiz yiyecekler haline gelir. Seçkin lezzetinin hafifliğinin teminatı olduğu söylenen bisküviler aniden görünmez tehlikeler olarak anılır. Ekmek bile, içerdiği un yüzünden fazla kilolara neden olduğu için masumiyetini kaybeder. Brillat-Savarin bu durumu 1820'li yıllarda *Physiologie du goût* eserinde, maddelerin yenilenmesini, kimyalarını ve etkilerini ustaca bir araya getirerek anlatır:

> Ey Tanrım! Hepiniz feryat mı edeceksiniz sevgili okurlar, ey Tanrım! Bakın profesör ne kadar da acımasız! Tek bir lafıyla, sevdiğimiz tüm şeyleri, Limet'nin bembeyaz ekmeklerini, Achard bisküvilerini, galetaları...ve un ve tereyağıyla, un ve şekerle, şeker ve yumurtayla yapılan tüm o güzel şeyleri yasaklıyor! Ne patateslere, ne de makarnalara merhamet ediyor! Bu kadar iyi kalpli görünen bir amatörden bunu bekler miydik?[2]

Parlamenterlik ve sulh yargıçlığı yaşamı, kaleme aldığı kimya bilgeliğinden ve burjuva tatminden beslenen gayet olgun metinlerden bağımsız olan Brillat-Savarin, yeni ayrımlar ortaya koyar. Şekerin, sakızın, nişastalı besinlerin zararlı olduğunu kesin bir dille vurgular, o zamana dek açıkça kötülenmekten çok şüphe uyandırmış olan yiyecekleri de kötüler. Etlerle ilgili yeni bir tanım belirler, bazı balıkların "zayıf" olmasının "önemli ölçüde fosfor ve hidrojen"[3] içermelerinden kaynaklandığını söyleyerek bunları "ısıtan" ve "ağırlaştıran" besinler olarak niteler. Bu sözler, o dönemdeki fikirlerden bağımsız değildir. Aynı dönemde yayımlanan, sağlıkla ilişkili pek çok yayın da bu seçimleri doğrular. Bununla birlikte, *Physiologie du goût*'nun yazarı, zorunlu gözetimlere rağmen yemek yemenin zevkini de arayan yepyeni bir yaklaşım ortaya koyar. Bir "erotizm"i[4] de vurgulayarak, perhizin gerekliliğini söylemenin bir yoludur bu. "Şişmanlığı koruyan veya iyileştiren" tedavisi, yasakların da ötesinde, kızarmış etlere, akıllıca hazırlanmış salata veya sebzelere yer verir, "punch içeren, portakal ve buna benzer malzemelerle yapılan jölelere"[5] izin verir, çok dikkatli seçilmiş reçelleri över. Liberal düşüncenin hâkim olduğu, "çağdaşların amacının, özel zevklerin korunması [haline geldiği]",[6] "bireysel çıkarın" yüceltildiği, derinlik kazandığı, hem başka biçimde düşünüldüğü hem de başka biçimde saygı gördüğü bir toplumda, zevk meşruiyet kazanır.[7]

Daha ayrıntılı biçimde açıklamak gerekirse, asıl hedef bir "gastronomi", yani "insanın beslenmesiyle bağlantılı her türlü bilgiyi"[8] oluşturmak için, en güncel bilimlerin kullanıldığını öne sürmektir. Kuşkusuz midenin "zekâsı" olan bu kavramın bir sulh yargıcı yeteneği de olacaktır. Burjuva değişim, bilge değişim, sindirimin öğrenilmesi, zevkin inceliği... Bilimsel ve kültürel hırs, o zamana dek

hiç olmadığı kadar ön plana çıkmıştır. Brillat-Savarin'in perhizi, eski asilzade sofralarını terk ederek burjuva alanların yeni restoranlarını hedefleyen, hem bilim hem de zevk üzerine kurulmuş genel ve yeni bir mutfak fikriyle birleşir:

> Gastronomi şunlara dayanır:
> Besin maddelerini sınıflandırdığı için doğa tarihine;
> Bunların oluşumlarını ve niteliklerini incelediği için fiziğe;
> Yiyecekleri hazırlama ve lezzetli kılma sanatı açısından kimyaya;
> Tüketilen şeyleri mümkün olduğunca uygun fiyata satın almanın ve sattığını söylediği şeyi en kârlı şekilde satmanın yollarını araştırdığı için ticarete;
> Ve nihayet, milletler arasında kurmuş olduğu ilişkilerden dolayı siyasi ekonomiye.[9]

Perhizler ve uyulan ölçüler bu iddialı bakış açısının içinde ister istemez yer alır. Amaç, hem "zevkin bittiği ve abartının başladığı"[10] yeri belirlemek hem de "güçlerle ihtiyaçları dengede tutmak"tır.[11]

Bir "iyi yaşama sanatı" yaratmak mı?[12]

Ancak, bu perhizin 19. yüzyılın ilk dönemleriyle birlikte yaygınlaştığı sonucuna varmamız imkânsızdır. Hatta, "modernlerin özel zevkinden"[13] söz eden bir gastronomi, bu perhizin ilkelerine zıt biçimde hareket eder. Burjuva göbeğin, kişiyi belirsiz yöntemlere ittiği söylenmektedir. Jean-Paul Aron uzun zamandan beri, sofralara ve zevklere aç, eski başına buyruk pisboğaz adam görüntüsünden yavaş yavaş sıyrılmış bir "19. yüzyıl yiyicisi" yaratmak istemiştir.[14]

1840'lı yıllarda davetlilerin "durup dinlenmek bilmeden yemek ve içmek"[15] için koştukları, bir gün boyunca süren "büyük midelerin yemekleri",[16] sürekli daha fazla sömürülen zevkleri, bitmek bilmeyen araştırma ve bağlılık konularını doğrular. Léon Gozlan, "bitkisel Pantagruelci"[17] bir Balzac'tan söz eder. Goncourt kardeşler onun "bir domuz gibi yediğini, sindirim zorluğuyla iç içe yaşadığını ve karnının kayıntıyla dolu"[18] olduğunu anlatırlar. Viel-Castel kontu ise hararetli iddialara tutuşmaktadır: 120 dakika içinde, vasıfsız bir işçinin yıllık geliri olan 500 frank değerinde bir akşam yemeği-

ni mideye indireceğini, bunun sonucunda yine de "turp gibi ve sapasağlam"[19] olacağını söyler.

Kuşkusuz, adam bundan emindir. Bu tavır, "Fabrika patronlarının pıtrak gibi ortaya çıktığı"[20] bir dönemde bireysel değerin de yükselmeye geçeceği, bolluğu her zamankinden daha fazla vurgulayan bir sarhoşluğu da düşündürür. Paris yemeklerinden söz edilmesi de zaten o dönemde bunun kendine has bir işaretidir, biriktirmenin, meşguliyetin altını çizer, yemeyi gurura dönüştürür:

> Her sene, dolmak yerine genişleyen, silip süpürdükçe daha uçsuz bucaksız ve daha derin hale gelen bu uçuruma gömülmüş yiyeceklerin miktarı artıyor. Korkutucu ve olağanüstü bir ilerleme.[21]

Ancak, asıl önemli olan başka bir şey vardır. 19. yüzyılın başında, derinliğe dönüşme, niceliksel olmaktan çok niteliksel olan bir gerekliliğe dayanır. Pisboğaz adamın görüntüsünden çok ağzının tadını bilen adamın görüntüsü baskındır. Brillat-Savarin'in sözleri, göründüğünden daha önemlidir. Grimod de la Reynière'in gastronomu, yüzyılın ilk dönemlerinden itibaren bu konuyu ortaya atar: "Gourmandlara, en sevgili zevkleri konusunda rehberlik etmek ve onları aydınlatmak."[22] Grimod de la Reynière'in kitabının ilk resmi de bunu söyler, kavanozlar ve gastronomların diğer ürünleri duvarlara dayanarak üst üste dizilmiş eşyalar gibi, tıpkı bir bilim adamının kütüphanesindeki eserler gibi sınıflandırılmış, düzenlenmiş, yan yana konmuştur. Gourmand ise bir mutfak masasının önünde değil, bir çalışma masasının önünde oturmuş, odanın ortasında, başı öne eğik halde derin düşüncelere dalmıştır.[23] Bitmesi "istenen" bir sanattan başka bir şey değildir bu:[24] "mutfak" sanatı, 1833 yılında aşçı Marc-Antoine Carême'in eserine ismini veren sanat.[25]

Yüzyılın başlangıcındaki fizyolojiler tarafından övülen "ehli keyif" miktarı görmezden gelmez ama "oburluğa kaçmadan, öncelikle bir gourmand ve hatta bir gurmedir."[26]

Eski inançlar ve çağdaşlık

19. yüzyılın başlangıcında sunulan her perhizin yeni kimyadan faydalanma olanağı yoktur. Az çok kabul edilen, az çok itiraf edi-

len eski betimlemeler varlığını sürdürür. Özellikle, asitlerin etkili olduğuna dair inanç da bu eski betimlemelerden biridir. 1838'de William Wadd, İspanyol General Chiapin Vitellis'in şişmanlığının ortadan kaybolmasıyla övünür ve bu durumu düzenli sirke[27] kullanımına bağlar. 1846 yılında Antione Bossu, halk tarafından kullanılan eski yöntemlerin hâlâ devam ettiğini söyler.[28] 1857'de ise Michel Lévy, limon ve benzeri ekşi besinlerin "erken yaşta alınmaya başlayan kiloları azaltmak amacıyla gençler tarafından gizlice kullanılmasından"[29] üzüntü duyar. Bu durum bizi hiç şaşırtmaz çünkü bu ölçüler, kimya bilgilerinin ve besinlerin "yanması" fikrinin söz konusu dönemde hâlâ ne denli sınırlı kültürel çemberlere sıkıştığını bizlere gösterir. 1830 tarihli *Encylopédie moderne*'de yer alan "perhiz" isimli madde de bunu doğrular: Artık çok klasikleşmiş olan "ölçülülük"[30] kavramıyla sınırlıdır, azotlu veya karbonlu yiyeceklere yapılan her türlü göndermeyi görmezden gelir.

Ne olursa olsun Lavoisier kimyası ve onun devamı tarafından başlatılan çarpıcı kırılma yaşanmıştır. Zayıflatıcı kaynakların şişmanlığın dünyasında daha sistemli hale gelmiş varlığından da söz edilmelidir. Brillat-Savarin, şu tespitte bulunmuştur: "Ne çok az ne de çok fazla, doğru orantılar taşıyan bir bedene sahip olmak, kadınların tüm yaşamları boyunca devam eden bir çalışmadır."[31] Süreli yayınlarda makaleler yayınlayan kimi köşe yazarları "modayı takip eden kadının" beslenmesinin düzenli olarak takip edilmesi gerektiği konusunda ısrar bile ederler: "Ne! Diyeceksiniz, bir de yemek yiyor! Kuşkusuz ki yiyor... Söz konusu olan, yine mide dostu, keskin ve ağız tatlandıran..."[32] Bunlar tabii ki alaylı sözlerdir ancak aranan ve beklenen kadın zayıflığının gittikçe artan önemini de vurgular. Öyle ki, her türlü görünüşe ve birçok kişiye göre günlük bir ilgi alanı haline gelmiştir. George Sand, 1830'lu yıllarda Gaskonya'ya yaptığı bir yolculuk sırasında "bir tür zehir"[33] olarak algıladığı "sosları ve yağı" tüketmenin neredeyse imkânsız olduğunu itiraf eder.

Nihayet, korsenin eskiliğinden ve modernliğinden de söz edilir. Bu eski kılıf hâlâ kullanılmaktadır. Nesne değişiyor olsa da, etler hâlâ yumuşaktır, sürekli devam eden araştırmaların ve yorumlanan gerekliliklerin konusudur. Patentler çoğalmaktadır, esnekliği ve rahatlığı amaçlar: Bu patentlerden altmış sekiz tanesi 1828-1848[34]

yılları arasında verilmiştir. Korselere ilişkin beklentiler bellidir: kolayca bağlanması, çeşitli pozisyonlara uyabilmesi, hareketlere dikkat etmesi, iyi malzemelerden üretilmiş olması, "toz grisi hareli kumaştan", "beyaz hareli kumaştan", "ipek taftadan"[35] yapılmış olması.

Zaten bu dönemde, erkek şişmanlığı da korse kullanımını akla getirebilir. Eugène Briffault tarafından 1845 yılında betimlenen Yüzme Okulu'nun varlıklı burjuvası, korsesini havuzların bulunduğu bölümün "kapısında"[36] bıraktığında artık yalnızca havuzun kenarında öylece duran, çıplak gövdeli, "şekilsiz" bir varlıktır. 19. yüzyılın başlangıcında, sert "kalıp", en basit modellerinde bile hayali etkisini korur: Bu modeller, Brillat-Savarin'in ısrarla tavsiye ettiği "kilo düşmanı" kemerlerdir.[37]

"Mutsuzluk" ve ben: şişmanlığın yeni konumu

Granville tarafından sözü edilen şişmanlık, olgulardan çok yorumlara veya değinilen hislere ilişkin yadsınamaz bir özgünlüğe sahiptir.[38] Yeni bir mecra açılmıştır. Acıya odaklanılmıştır. Artık konu mutsuzluktur. Günlük yaşamın üzüntülerini konu alan 1843 tarihli bu metin, birinci tekil şahsın ağzından yazılmıştır. Şişman kişi, tanıklık eder. Hissettiklerini anlatır. Üstelik, sözü edilen acı yalnızca bedensel değil aynı zamanda manevi, hatta ruhsaldır. Élie de Beaumont'un 1760'ta yazdığı metinle arasındaki bütün fark budur.[39] 18. yüzyılda bu Parisli avukat, tükenmişliklerini, güçsüzlüğünü anlatmaktadır. 1843 tarihli *Petites Misères*'in "şişman, yağlı ve üzgün"[40] kahramanı ise öncelikle toplumsal nitelik taşıyan bir gerginlikten söz eder. Acısı, içindedir. Aşağılamaların altında ezilmektedir: Özellikle, neredeyse adaletsiz denebilecek bir sürgün duygusu "ölümcül bir cüsseye sahip" olan bireyin kendini "gerçek bir toplumsal parya gibi"[41] hissetmesine neden olur. "Mutsuzluk" kelimesi bir ayin gibi çöker: "Durumumla ilgili mutsuzlukların en keskin olanlarından kaçamayacağım..." veya "çok mutsuzdum..."[42] "Talihsizlikten" bir kader, üzüntü içinde boyun eğilen bir "nankörlük",[43] hatta bir "burukluk" olarak söz edilir.

Bu "sürgünlerin" gerçekleştiği şartlara ilişkin özgün bir durum yoktur tabii ki: şişmanın yorgunluğuyla alay etmek, daha "cazibe-

li" rakiplerin "terslemeleri", her karşılaşmada yeniden canlanan "küçümsenme hissi."[44] Okullu çocukların kaba şakalarının listesi oldukça ayrıntılıdır. Bu şakalardan biri de "posta"dır: Şaklaban arkadaşları tarafından sürekli arkadan itilen şişman çocuk, gücü tükenene dek koşmaya zorlanır. Aşağılanmayla ilgili deneyimler çok erken yaşta başlar, kalıcıdır ve iz bırakır. Doğru veya yanlış olsalar da, metnin söz ettiği tek şey bu tanıklıklar değildir.

Daha da önemlisi –bunu tekrar söylemeye gerek var mı?– bir hissin çağrışımı, sözlerin tamamını kat eden bir tespittir: Şişman kişi "mutluluktan yoksun"[45] bırakılmıştır ve bu yoksunluk ilk defa "kişisel" yönüyle incelenmiştir. Dolayısıyla, metnin özgünlüğü, kalpte yaşanan "uzuv kesilmesidir", kişinin kendisiyle kendisi arasındaki acıklı hikâyedir. Bu durum da şişmanlığa yeni bir konum kazandırır: Şişmanlık artık yalnızca bir sakatlık değil, yalnızca bir davranış sapması değil, aynı zamanda yarattığı mutsuzluk, ruh yarası ve sürekli işkencelere özellikle dikkat edilmesi gereken bir acıdır. Dolayısıyla, şişman kişiye dair fikirler de karmaşık bir hal alır. Artık ille de suçlu bir tutkuya yenilmiş olan hatalı kişiler, mantıksız pisboğazlar, hatta George Cheyne veya Élie de Beaumont gibi bedensel kusurlarından dolayı acı çeken hastalar değillerdir.[46] Mutsuzluk, hiçbiri sonuç vermeyen zayıflama çabalarıyla birlikte daha da büyür: çabucak vazgeçilen perhizler, sirke, korse... Hiçbir şey işe yaramaz, şişmanlama bir kader olarak devam eder.

Şişmanlık tedavisinin sınırlarının, hatta belki de başarısızlıklarının daha açık biçimde ortaya çıkabilmesi için şişmanlığın da bilimsel açıdan daha iyi anlaşılması gerekmektedir. Aynı zamanda, şişmanlıktan, maruz kalınan bir rahatsızlık, önüne geçilemeyen bir acı, zapt edilemeyen bir çöküş olarak söz edilmesi için çağdaş bir "ben" ile birlikte, kişinin kendini incelemesine ilişkin yöntemlerin çeşitlenmesi, en mahrem tanıklıklarla, hislerle, "manevi" acılarla ilgili soruların artması da gereklidir.[47]

Şişmanlık, hem birçok farklı yüz hem de derinlik kazanmıştır: Daha iyi ifade edilen bir bilim, daha iyi sorgulanan bir "ben" sayesinde şişmanlık, kuşku duyulmayan bir ilgiyi hak eden bir eziyet haline gelmiştir.

V

“Çileye” doğru

Organik yanma konusu, 19. yüzyılda şişmanlığa yaklaşımı tamamen değiştirmiş, açıklamaları ve tedavileri de düzeltmiştir. Ancak perhizlerin, egzersizlerin, yaşam biçimlerinin özgüllüğünü, aynı zamanda az çok yakıcı veya şişmanlığa az çok yatkın olduğu düşünülen bünyelerin ayrımını da hedefleyen bu ölçütün daha belirgin biçimde ortaya konulması için bu yüzyılın ikinci yarısını beklemek gerekecektir. Yanma fikri kesin biçimde kendini göstermiştir. Şişman kişi, yanmaların merkezindeki yaşamsal bir zayıflığa tanıklık etmektedir.

Geriye, 19. yüzyılın ikinci yarısında ağırlığa karşı verilen yeni bir mücadele kalır: hobilerin ortaya çıkışı, kadının "etkinleşen" konumu, mahremle ve çıplaklıkla kurulan farklı bir ilişki. Şişmanlama daha erken dile getirilir ve daha kesin biçimde reddedilir.

Ancak, özellikle 19. yüzyılın başlangıcında, tedavi metinlerinin ve kişisel tanıklıkların da sayısının çoğalmasıyla birlikte, tedaviye ilişkin aldatıcı, hatta acı verici fikirleri de görmezden gelmek mümkün değildir. Psikolojik inceleme, çağdaş toplumla birlikte gelişir. Şişman kişi konuşur, kendini yargılar, "mutsuzluğunu" ayrıntılarıyla anlatır. Psikolojinin daha iyi tanınması, zayıflamaların ve tedavilerin daha büyük bir titizlikle incelenmesi, tedavi engellerinin de tespit edilmesini gerektirir. Tedavilerin olası "başarısızlıkları" da buradan kaynaklanmaktadır: Çoğunlukla bu çareler esneklikten uzak olan organik bir mantığa karşı zorunlu bir sınav sayılmaktadırlar. Şişmanın alışıldık ayıplanmasına böylece "kurban"ın en mahrem hikâyesi de eklenir. İşte o zaman bir "çile"den söz edilebilir: Zayıfın zaferinin ve şişmanlığa duyulan tiksintinin çağdaş bir yönüdür bu.

1

Estetiğin hâkimiyeti

1884 tarihli *Paris à cheval* adlı yayında Crafty'e ait bir resim yer alır: Bir kadın binici, atın üzerinde tüm ağırlığıyla oturmaktadır. Durum elverişsiz, temas ise şüphelidir: Taşıyıcı yorulmakta, beden "sallanmaktadır." Crafty, durumla alay eder: "50 kilogram üzerindeki kadınların biniciliği terk etmesi için bin sebepten biri."[1] Bu, tabii ki gülünç bir göndermedir. Ancak, bu ağırlığın belirtilmesi kanıt haline gelir. Konu sıradanlaşır, zihinlerin içine sızar, hem açık hem de güvenilir bir ölçüt olarak ortaya çıkar. Aynı şekilde, Saint-Etienne silah fabrikası 1890'lı yıllarda bisiklet satışı yaparken aletin ağırlığıyla kullanıcının ağırlığı arasında bir bağlantı kurmadan yapamaz: "Bisikletçinin" "en fazla"[2] 70 kilogramdan ağır olmaması koşuluyla alet de "en az" 14 ila 15 kilogram arasında bir ağırlığa sahip olmalıdır. Teknik dünya, bedensel ağırlığın değerlendirilmesini, ilerleyici bir sıradanlığa dönüştürür.

Başka yöntemler de, o döneme dek görülmemiş biçimde nüansları da doğurur. 19. yüzyılın sonunda bedenler daha fazla gözler önüne serilir, şişman kişilerin de daha fazla takip edilmelerine sebep olur: Hobilerden özel alanlara, modadan bakıma kadar her alanda bu durum söz konusudur. Şişmanlık daha erken dile getirilir, göze hoş gelmeyeni ve çirkin olanı da çabucak işaret eder. Şişmanlar üzerindeki baskı yoğunluk kazanır.

Tartmanın yaygınlaşması

Tartma, 19. yüzyılın son dönemlerinde bir normalleşmeyi de göz önüne serer. 1887'de Albert Millaud, "su kenarına" gelen, entegre

edilmiş göstergesi olan bir terazinin üzerine tünemiş bir kadından söz eder. Hareket standart haline gelmiş, eşya basitleşmiştir: Mekanizma ahşap bir kılıfın altına gizlenmiştir, ibre ve rakamlar göz hizasındadır. Yöntem de belirgin hale gelmiştir: Albert Millaud tarafından sözü edilen hasta "her saniye tartılmakta ve bir hafta içinde 5-6 kilogram kaybettiğini her önüne gelene anlatmaktadır."[3] Davranış yorumlanır ve dile getirilir. Ağırlığını en ufak ayrıntısına kadar ölçen bir hastadan söz eden Guy de Maupassant da neredeyse ilkinin aynısı olan bir sahne betimler.[4] 1896 tarihli *La Vie parisienne*'de de buna çok benzer bir sahne anlatılır. Süs meraklısı bir kadın, günlük kontrolünü gerçekleştirmektedir: "Sabahleyin kendisini en basit aletle tartarak güne başlar."[5] Nihayet, *Printemps*'ın bir muhabiri tarafından kendisine sorular yöneltilen Zola, "çarpıcı" bir perhizin etkilerinden "ağırlık" birimleriyle söz eder: başlangıçta 95 kilogram iken, 10 günde 4 kilo ve üç ayda 23,5 kilo kaybetmiştir.[6] Sözler kesindir: Tartmaya önem verilir, ağırlıktan hem ağırlık hem de süre birimleriyle söz edilir.

Kullanımın sabit hale gelmesi için, 1870'li yıllardan itibaren terazilere ve çizelgelere daha sık başvuracak olan yeni öneriler gerekecektir.[7] Aynı zamanda, tartımın halkın belli bir direncine maruz kalan yaygın kullanımının haklı çıkarılması da 1901 yılında *L'Illustré National* adlı yayında bir gravürün yayınlanmasıyla gerçekleşir: Kullanışsız ve çok küçük bir terazide bedenini "üç defada"[8] ve "üç parça halinde" tartmaya çalışan bir hödükle alay edilir. Aynı yayında yer alan ve yine akla pek çok şeyi getiren bir gravür daha vardır: bir gezgin, 20. yüzyılın başlangıcında tren istasyonlarına yerleştirilen ilk "paralı" terazilerden birini kullanır, göstergenin üzerinde çok yüksek bir rakam gördüğünde ise, kendi paketlerini aletin kefesi üzerinde unuttuğunu fark eder.[9] Tartma konusunda "cahil" olan kişiler ve neden oldukları gülünç olaylar varlıklarını sürdürmektedir.

"İnsan-ölçer" tartılar da birbirlerinden ayrılır. Örneğin, "düz tartı"[10] 20. yüzyılın başında *Archives générales de médecine*'de reklam konusu olmuştur. Aynı tarihlerde, Émile Brissaud ve Adolphe Pinard tarafından hazırlanan sözlük ise "ağırlık eğrisini"[11] daha iyi kaydetmek amacıyla terazinin şişman kişinin odasına konmasını teklif eder.

Yöntem, kademeli biçimde baskın çıkmıştır. Yarattığı sorun, 1883'te Jules Verne'in *Kéraban* adlı eserinin bir kahramanı olan, Hollandalı şişman tüccar Van Mitten'in hizmetkârı Bruno'yu hayal kırıklığına uğratır. Bruno, Gürcistan'a yaptığı yorucu bir gezinin sonucunda ne kadar kilo kaybettiğini görmek ister. Bulunduğu "kuzey" kasabalarında hiçbir tartı bulamaz: Daha batı ülkelerdeki alışkanlıklar Gürcistan'a henüz ulaşmamıştır. Tek çözüm yolu, Poti limanında bulunan malları tartmak için kullanılan terazileri kullanmaktır.[12] Bu aleti arayış, tüm ayrıntılarıyla, büyük bir titizlikle anlatılabilecek bir roman bölümü haline gelir.

Ölçeklere ilişkin ilk anlaşmazlıklar

19. yüzyılın sonunda rakamın sıradanlaşmasının başka bir işareti daha vardır: boy ve ağırlık arasındaki denklik çizelgelerinin çeşitlenmesi. Belirli bir boya sahip kişinin sahip olması beklenen ağırlık ölçütü daha ayrıntılı hale gelir, günümüzdeki beden kitle indeksi kavramının (BKİ)[13] da temellerini atar. 1860-1880'li yıllarda William Banting veya Louis-Alexandre de Saint-Germain, Quételet ölçeğine ve 1835 tarihli ölçeğe kendi ölçeklerini de eklerler:[14] Günümüzde yarım kiloya eşdeğer bir birimle belirtilen ağırlık, santimetre cinsinden belirtilen boy uzunluğuna eşit olmalıdır. 1,68 metre boyundaki bir insan, eğer 80 kilogram civarında ise "normal" sayılır.[15] Quételet çizelgesi konusunda daha hassas olan Adrien Proust ve Albert Mathieu, *Hygiène de l'obèse*'de buna derhal itiraz ederler: Onlara göre, kilo cinsinden belirtilen ağırlığa ilişkin rakam, santimetre cinsinden boy uzunluğundan 100 çıkartılarak bulunur.[16] Bu durumda, sonuç çok farklıdır: 68 kilogram ağırlığındaki bir insanın ideal boyu 1,68 metre olmalıdır. Bu defa tüm rakamlar hem tıbbi hem de "estetik" bir bakış açısıyla belirtilmiştir.

Geriye, çok önemli bir sorun kalır: "göreli" olanın elle tutulur varlığı. 1880'li yıllarda "normal" ağırlık, seçilen ölçeğe göre değişiklik göstermektedir. Örneğin 1,68 m boyundaki bir kimsenin normal ağırlığı Quételet için 63,5 kilogram, Saint-Germain için ise 84 kilogramdır.

Bu farkların kendilerine has günlük boyutları da vardır. 1878 ta-

rihli *Ventre de Paris*'nin kahramanı olan şarküteri sahibi Lisa, geniş ama sıkı bir bedene sahip, "güçlü" ama "normal", "kapı kadar geniş ancak çok da şişman olmayan",[17] "muhteşem bir tazeliğe",[18] "gül yaprağını andıran beyaz bir tene" sahip bir kadındır. Cildi "yağ kadar saydam"dır,[19] "yağ katmanıyla çevrili"[20] gövdesine rağmen canlı, kıpır kıpır tavırları vardır. Tüm Halle tarafından "güzel Lisa" olarak anılan bu kadın, aynı dönemde *Monde élégant* gibi dergilerde yer alan, daha ince ve daha uzun, daha hareketli, narin bedeni temsil ettiği düşünülen, bir "kızböceği"[21] inceliğine sahip, kendisi kadar "normal" ve "güzel" olan tüm kadınlardan çok daha farklıdır. Bir tarafta halkın duyarlılığı, diğer tarafta ise seçkinci duyarlılık varken şişmanlığın sınırları bu iki durumda da aynı sayılamaz. İlk kez ölçülerin ve çizelgelerin sessizliği içinde duran bakışlar, birbirlerinden farklıdır. Her ne kadar fazla yorumlanmasa da, rakamlar da bunu söyler.

Bu farklara rağmen, bir uyumun varlığı da söz konusudur. Her iki durumda da "şişman" kavramı aynı ilkeye göre ifade edilir: Bu ilke, her ne kadar farklı biçimde değerlendiriliyor olsa da, "belin esnekliğinin"[22] kaybolmasıdır. Örnek çok önemlidir. "İncelik" kelimesi, yani bedenin orta kısmının inceliği, bedenin diğer bölümlerine ilişkin beklenti ne olursa olsun, ilk ölçüttür. O kadar çarpıcı bir terimdir ki bu, tek başına güzellik nostaljisini bir noktaya odaklayabilir: "O kadın ki bir zamanlar incecik belliydi..."[23] Zola tarafından betimlenen, kendisi de çok gözde olan, gerçekten güçlü değilse bile "güçlü" sıfatına yakın olan, başka bir Les Halles güzelinin de en çekici yönüdür: "Bir tanrıçayı andıran iri bedeni"yle,[24] yuvarlak kollarıyla, "hareketli, güzel bir bele sahip", "etekleri bir o yana bir bu yana sallanan",[25] "muhteşem"[26] göğüslü bir kadındır.

19. yüzyılın ikinci yarısında incelme kavramının yoğunlaşmasından da ayrıca söz edilmelidir. Daha büyük, daha yoğun bir baskı, ilk olarak hem üslubu hem de hitap tarzı değişen, telaş veya korku ifadeleri kullanan moda dergilerinin sergilediği kadın bedeni üzerinde uygulanır: "Şişmanlamak! Ama her kadının korkusudur bu."[27] Gençlik ve zayıflık kavramını eskiye oranla daha sık birbiriyle ilişkilendiren, elbiselerin, boleroların "zayıflatıcı ve gençleştirici"[28] gücüne dair sistemli biçimde sözler veren modacılar da bun-

lara birer örnektir. Lisa'nın bedeni, "korseleri içinde nefessiz kalacak"[29] kadar sıkı sarılmıştır. Rakiplerinin eleştirilerinin hedefi ise çok açıktır: Eğer kendini böyle "sıkıyorsa" der "rakipleri", "çıplakken pek korkunç göründüğü" içindir.[30] İç çamaşırlara ilişkin şüphe daha çok dile getirilir. Gizlenen ete yapılan göndermeler tekrarlanmaktadır, giysinin bedene ihanet etmekten başka işi kalmamış gibi. "Açık" veya "kapalı" korselere yapılan göndermeler, romanları ve tabloları doldurur. Gizli kalan bölgelerle ilgili çağrışımlar hatıratlarda, mektuplarda, hikâyelerde yer alır. Bu yüzyılın sonunda Henri Boutet, "Autour d'elles" ismini verdiği gravürlerinde "sıradan" kadın görüntülerini de çoğaltır. Bu gravürdeki kadınların iç çamaşırları, çağdaş dünyamızın yolunu açan bir kültür sarsıntısına da eşlik eden gerçek eti çağrıştırır. [31]

Zaten kelimeler de eğilip bükülmektedir: Örneğin "cüsse" kelimesi artık tamamen aynı anlamı taşımaz. *Dictionnaire de l'Académie française*'in 1884'te yaptığı tanıma göre kesinlikle "şişman bir kişiyi" işaret eder, Émile Littré'nin 1866'da yayımladığı *Dictionnaire de la langue française*'e göre ise "iyi durumdaki bir beden" anlamına gelmektedir. Cüsse, artık denge değildir: "Kusur" haline gelmiştir.[32] "Şişman" kavramını başlatır.

Bedenlerin sergilenmesi

Gizli olana ilişkin göndermeler ancak zayıflama dayatmalarının çoğalmasına neden olur. Hobilerin, insanların gözünde değer kazanması da bunu doğrular. Deniz banyoları, plajlarda vakit geçirme gibi etkinliklerin aniden çoğalması bu yüzyılın sonunun kültürel değişimlerinden biridir. Daha "açık saçık" giysiler, bedenlerin daha çok sergilendiğine dair bir his oluşturur. Daha "özgür" bakışlar, daha çeşitli "biçimsizlikleri" düşündürür. Beden hatları değişebilir, şaşkınlık ve inkâra neden olabilir: "Parlayan yağları, başkalarının duyduğu tiksintiye hiç aldırmadan güneşte yayılıyor."[33] 1870'li ve 1880'li yıllardan itibaren, plaj giysisinin "hafifliği" ve sarıp sarmalayan elbiseler arasındaki fark, görüntüye meydan okur: "Balo salonlarının kraliçesi olan Mademoiselle X, plajda hiç de güzel değil."[34] Jules Michelet, çirkin olmayan kadınları "çirkin"[35] yapan mayoların

basitliğini "acımasız bir teşhir"e[36] dönüştürür. Hugues Rebell ise, "güzel giyinme sanatı sayesinde"[37] hayranlık uyandırmalarına rağmen plaj tarafından ihanete uğrayan kadınların kurbanı oldukları "aşağılanma"yı hatırlatır.

Sarkmış bedenler, yaz sahnelerini resimleyen çizerler tarafından kullanılan alaycı fırsatlar haline gelmiştir. Birer "küre",[38] "balon",[39] "kalas",[40] "kule",[41] "şamandıra",[42] "balina",[43] "torpidobot"[44] olarak anılan bu insanlardan şaşkınlık ve alaycılıkla söz edilir. "Şişko bayanların"[45] gülünçlüğü daha sık ifade edilir. Yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan hobiler, "canavarlık"ların[46] da farkına varmamızı sağlar. İncelikle ilgili baskıların yoğunlaşması da bu sebeptendir.

19. yüzyılın ikinci yarısında tamamen yeni olan bir başka sahne ise, çıplak bedenin ayna karşısında incelenmesidir. İç çamaşırlar hâlâ vardır ama başka biçimde sergilenir, yepyeni bir yansımadan faydalanırlar: Eski kameriyelerin tuvalet masasını tamamlayan basit oval ayna artık yoktur, yerden tavana dek uzanarak bedenleri ve eşyaları yansıtan, 1870'li yıllarda Barbey d'Aurevilly tarafından vazgeçilmez olarak tanımlanan ve "odanın dibindeki uçsuz bucaksız göl"[47] olarak hayal edilen bir ayna vardır. 19. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen teknik ve parasal birçok yenilik bir şeyi daha mümkün kılmıştır:[48] camı "gümüşle kaplamak" için ve maliyetini azaltmak için kullanılan yeni kimyasal yöntemler, camın sanayileşmesi, taşımanın kolaylaşması. Büyük mağazalar, 1870'li yıllardan itibaren bu camları posta yoluyla satmaya başlarlar. Bu durum da eşyaları çeşitlendirir: aynalı dolaplar, yüksek aynalar, çift taraflı aynalar burjuva ve küçük burjuva mekânları doldurur, hatta yüzyılın sonunda mütevazı tasarruf sahiplerinin de evlerine girer. Merak da önem kazanmıştır. "Kendine bakan" bu bedenin hareketleri, hem edebi hem de ikonografik bir göndermeye fırsat tanır, yalnızca "alt" bölgedeki değil "üst" bölgedeki dalgalanmalarla, hem genel hem de dikey bir siluetle ilgili sözler verir. Zola, 1882 tarihli *Nana* adlı eserinde, uzun süre boyunca incelediği, 1870'li yılların Parisli sosyetik kızı Lucie Lévy'nin "hayallerinden" ilham aldığı uzun bir sahneye yer vermiştir: "Karnı, göğüsleri çıplak vaziyette dolabına doğru yaklaşıyor ve büyük bir yangının alevleri tarafından pembeleştirilen güzelliğinin yansımasına gülümsüyordu."[49] Goncourt kardeşler de, eğilip bükülebilen bü-

yük aynasının önünde ayakta durarak "ışıltılı endamını"[50] inceleyen bir Manette Salomon'dan söz ederler. *La Vie parisienne* de bundan yola çıkarak sistemine dek her şeyiyle tekrar edilmiş, arzuyla, namusun kaybolmasıyla, özgürleşme isteğiyle oynayan yeni bir sahne yaratmayı başarmıştır.[51]

Kadın kalçalarının yükselişi

Bunun sonucunda, daha önceleri var olmayan bir ilgi de ortaya çıkar. Endişeli bir bakış, sessiz değişikliklere ya da yeri açıkça belirtilen bölgelere yönelir:

> Ayakta, tuvalet masasının eğilip bükülebilen büyük aynasının önünde, eskiden yalnızca balıketli denilebilecek bölgelerinin gelişmesini dehşet içinde izler, kalçaları suçu üzerine alır, göğsü irileşmiştir, narin yüzü ise burjuva kadınların yüzünü andıracak biçimde şişmiştir...[52]

1899 tarihli *La vie parisienne*'de anlatılan genç kadın örneği de buna çok benzer. Her sabah, tuvalet aynasının önünde tek başına durarak "kalçalarının irileşmesini"[53] kaygıla seyreder. Tabii ki santimetreler ve tartı aleti de birer çaredir ama yepyeni araçlarla daha titiz bir bakış söz konusudur, "kıvrımları" inceler, artık yalnızca bel bölgesini değil, aynı zamanda kalçaları, onların aniden gözler önüne serilen, tüm bölgelerden daha önce "kalınlaşacağı" düşünülen kıvrımlarını da hedef alır.

1870'li yıllarda bir değişiklik daha meydana gelmiştir: Elbisenin maruz kaldığı devrim, bedenin alt kısmının geleneksel genişliğinin ortadan kalkması, kalçanın ve bacakların saklanmasına da son verir. "Evaze" kadınsal biçimler, öteden beri belden itibaren ayrılarak geniş pililer halinde aşağıya düşen biçimler hâkimiyetini kaybeder. "Kabarık" biçimin yerini "düz hat", kesik biçimin yerini ise kıvrımlar alır: Daha hareketli kalçalar, kumaşın kenarlarına belli belirsiz dokunan daha "doğal" kıvrımlar ortaya çıkar. Bacaklar, ilk olarak 1870'li yıllarda varlıklarını ve hatlarını ortaya koyarlar. 1878 yılında *L'Illustration* adlı yayın, metinleri ve resimleri çoğaltarak bu durumu vurgular:

> Artık geçeceği yeterince geniş bir kapının kalmadığı bu kloşun yerini, birdenbire, günümüzde giyilen elbiseler almıştır [...] Bugüne kadar gizli olanlar artık gösteriliyor [...] Kıvrımlardan yoksun eteklerin altında tüm çıkıntılar birbirlerini suçluyor.[54]

İkinci İmparatorluk döneminde Zola'nın yazdığı *Nana*'da tasvir edilen giysiler, bu silinmenin bir aşamasını da çoktan belirlemiştir: Elbisenin "ön kısmı düz", "arkası" ise yay biçimindedir, kumaşı yayvanlaştırması gereken son düzenek olan "jüpon" sayesinde elbise yükseltilmiştir. Eteklerin hâlâ "kabarık" olduğu bir dönemde bu biçim de "kalçaları cesurca vurgular."[55] 1880'li yıllarda jüponun da terk edilmesiyle birlikte yenilik daha da belirgin bir hal alır. Dolayısıyla "gizli" bölgelerden de ilk defa bu kadar çok söz edilir: Hiç şüphesiz yüzyılın son dönemlerinde kadının konumunun değişmesiyle ortaya çıkan, daha kıvrımlı, daha hareketli bir siluet söz konusudur. Daha özgür, daha esnek bir beden, hem kadınların kamusal alanda belirginleşen varlığıyla hem de girişime ve etkinliğe ilişkin beklentilerle uyum sağlar.[56]

Bu durum da, biçimlerin yeniden tasarlanmasını gerektirir: Kalçalar, o güne dek hiç olmadığı kadar görünür, olası "sapmalarını" ve "fazlalıklarını" daha fazla gözler önüne serer. Şişmanlığın resmedilme anlayışı da esnekleşir, biçimlerine ve aşamalarına "kalçaların aşırı gelişmesini"[57] de dahil eder. *Le Caprice*, zorunlu "tehlikeleriyle" kalçaları belirginleştiren daha ince ve uzun elbiselerin yarattığı etkiyi açıklayarak 1900 yılında bunu doğrular: Kalçalardan "kadın bedeninde şişmanlığın başladığı ilk bölge"[58] olarak söz eder.

Yüzyılın sonunda, iki tür kadın şişmanlığından söz edilir: Guy de Maupassant'ın *Yağ Tulumu*'ndan söz ederken kullandığı tabirlerle "her tarafı toparlak, pek şişman [...] cildi parlak ve gergin"[59] olan kişilerde bulunan genel şişmanlık ve Goncourt kardeşler tarafından sözü edilen "sanki alt bölgelere akmış gibi"[60] görünen alt bölgelerin şişmanlığı. Beden hatlarının ilk değişimlerinden kaygılanan "hassas" kadınların,daha belirgin hale gelmiş ilgisi kalçalara yönelebilir. *Le Journal d'une femme de chambre*'da Madame Lanlaire tarafından "aynanın önünde dakikalarca titizlikle"[61] incelenmiş ayrıntı gibi. Tüm bunlara, aynı romanın "semiz, gevşek ve pörsük"[62] olarak nitelenen

aşçısı Marianne'ın şişmanlığı gibi, daha makbul sayılan genel şişmanlık da eklenir. Zola'nın *Meyhane* adlı eserindeki Gervaise adlı kahramanının şişmanlığı da unutulmamalıdır. Gervaise, yaşamının sonunda şunu fark eder: "Öylesine şişmandır ki, geceleri sokak kaldırımları tarafından kesilen gölgesi devasa, bodur ve gülünçtür."[63]

Erkek belinden kasların "keşfine"

Ancak, karnın şişkinliği öncelikle erkeksi bir görüntü olmaya devam eder. 1874'te Bertall resimlerini "koyulaştırır", göbekten, doğa tarafından erkeğe verilen en büyük kötülüklerden biri olarak söz eder.[64] Facia ve çatışmadan söz etmek için yeni bir fırsattır bu:

> Gençlik döneminde, omurga ve basen kemikleri arasında bulunan gevşek bölgelerin direnci, karın boşluğunun büyümesiyle mücadele etmek için yeterlidir. Ancak, yaşla birlikte bu direnç de ortadan kalkar. Nefis öğle yemekleri, zengin akşam yemekleri, çeşit çeşit içecekler birikir ve esnek dokuları genişleterek onları yavaş yavaş şişirir. Bu dokular, hizayı her gün biraz daha bozarak yuvarlaklaşır. Karın, öne doğru büyümeye başlar. İşte o zaman, kemerler, sanatsal biçimde kesilmiş pantolonlar yardımıyla karnımızın sarkmasını engelleriz.
>
> 30-35 yaş arasında karın yukarıdadır ve göğse doğru çıkmaktadır. Yemek yediğimizde biraz nefessiz kalırız. Nefesimizi düzenlemek için kemerimizi gevşetiriz. En sonunda ise her şeye boş veririz. Boyun eğmek gerekir. Göbek saati çaldığında mücadele imkânsızdır.[65]

Bertall, bir "çarpışma"nın tüm aşamalarını sıralayarak bir yeniliğe imza atar. Charles Dickens 1836'da Tracy Tupman'ın şişmanlığından söz eder: Pickwick'in arkadaşı, karşı çıkmaktan ziyade çökmekte, direnmekten ziyade boyun eğmektedir.[66] Bertall, cevaben Fransız göbeklerinin bir tür tablosunu yaparak, kahramanları ve onların profillerini ilk kez sıralayıp bir yeniliğe daha imza atar: "Rouher'in göbeği bir şikâyet, Gambetta'nınki bir abartı, Courbet'ninki ise bir küfür"dür. Thiers'nin "yuvarlacık göbeği" ise "tarihi"[67] sıfatını hak etmiştir. Bu defa isimler, tanınmış kahramanlar, onların çevreleri ve kıyaslamalar söz konusudur. Metin işaret eder, Alexandre Karr veya

Roqueplan gibi "düşmanın üstesinden gelen",[68] Jules Sandeau veya Jules Janin gibi "mücadele etmeden" boyun eğen kimseler üzerinde duran bir "envanter" oluşturmayı amaçlar.

Zaten 1870'li ve 1880'li yıllarda bu terim, zayıflamaya ilişkin bir gönderme olmadan düşünülemez. Öncelikle, doktorlardan daha sık söz edilir: "Doktorum bana ..... önerdi"[69] cümlesi, bu yüzyıl sonuna ait perhiz hikâyelerinin sıradan bir cümlesidir. Her ne kadar gizli biçimde söylenmiş olsa da, daha ısrarlı bir göndermeye de rastlanır: "Avlanmayı sevmiyorum ancak doktorum zayıflamam için bana bu sporu tavsiye etti."[70] Tavsiye veren doktorların isimleri de belirtilir, tıpkı Emile Zola'nın ve Léon Gambetta'nın doktorunun isminin belirtildiği gibi.[71] Daha genel biçimde anlatmak gerekirse, bir ceza, yeni bir baskı ortaya çıkmıştır: Erkek şişmanlığından söz etmek aynı zamanda, onun ortadan kaldırılmasından söz etmektir. Flaubert, "haşmetli göbeği" "gereksiz" bir ölçüte, eski saygın kişilere dair zamanı geçmiş bir işarete dönüştürmüş gibidir çoktan: "göbeğin asalet kattığı bir âdet."[72] Yüzyılın sonunda yayınlanan alaycı yayınlar bunu doğrulamakta, tehditlerin ve yaptırımların dalgasını geçmektedir. 1869'da, koltuğunun üzerinde devrilmiş yatan Chamonix'li "sosyetik kadın" sevgilisini ayıplamakta ve ona şu sözleri söylemektedir: "Dostum, Büyük Perhiz boyunca görüşmekten vazgeçeceğiz. Şişmansınız."[73] Bir milletvekili eşi ise, bütçe kısıtlamalarıyla alay eder: "Daha sen zayıflayamamışken bütçeyi kısmak istiyorsun!"[74] Başka bir milletvekili ise 1884'te şöyle der: "Sıkıntı bu denli büyük boyutlara gelmişken böyle bir göbekle seçimlere mi katılacaksın?"[75] Yakınların müdahalesinden de söz edilir: Örneğin, Gambetta'nın yarı-"şişmanlığından" kaygı duyan arkadaşları ona baskı yapar ve harekete geçmesini söylerler. Kısmen ikna olmuş olan "Cumhuriyet habercisi", karnına bir kemer takmaya başlar, Eugène Paz'ın yönetiminde birçok egzersiz seansı gerçekleştirir ve Güney Fransa'ya yaptığı uzun bir yolculuktan sonra bu egzersizlerden vazgeçer.[76] Dağda yürüyüşler yapmayı tasarlar ancak Paris'teki işleri yüzünden bunlardan da sürekli taviz verir. Yaşamının sonuna geldiğinde, 1,70 metre boyunda, 112 kilogram ağırlığındadır.[77]

Bu da, "doğuştan" gelen şişmanlığa olan inançtan hiçbir şey eksiltmez: Hiçbir çözümünün olmadığı düşünülen bir durumdur bu.

Acımasız bir kaderciliğin hâkim olduğu halk çevrelerinde görülen kör bir inanç söz konusudur. Boyun eğmiş güçsüzlük, hatta neşe burada baskın çıkar. Guy de Maupassant'ın öykülerinden birinin kahramanı olan, Tournevent hanının sahibi Toine'da olduğu gibi "meraka"[78] dönüşür: Toine, çok yiyip içmektedir ve karısının eleştirilerine de duyarsızdır: "O kadar yağlı ki midemi bulandırıyor."[79] Toine'in arkadaşları da onunla birlikte yiyip içmektedirler, felç geçirdiğinde ise yaşadığı felakete karşı alaycı bir tutum takınırlar. Aralarından biri, çarşafların nemi içinde kendisini "yumurtlatmayı"[80] teklif ederek durumu iyice saçma bir noktaya taşır. Algılar ve duyarlılıklar, kaçınılmaz biçimde çok farklıdır.

1870'li ve 1880'li yıllardaki son yenilik ise göbeğin betimlenmesiyle ve zayıflamaya ilişkin "baskılarla" ilgilidir: kas "çeperine" gönderme yapılır; bu belirgin sarkmayı vurgulamak için "göbeklenmek"[81] terimi ortaya atılır. 1874'te Bertall da bunu kendince ifade eder, "omurga ve basen kemikleri"[82] arasında bulunan "esnek dokuların" ilerleyen gevşemesinden söz eder. Göbek bölgesine has hiçbir egzersiz Bertall tarafından önerilmemiştir. Bununla birlikte, bedenin zindeliği gergin kaslardan oluşan bir yapıyla özdeşleşir olmuştur. 1880'li yılların fizyologlarının açıkça vurguladıkları şey şudur: "Sıkı ve güçlü karın kasları şişmanlığa karşı en iyi kemerdir."[83] Yüzyılın sonlarında yayımlanan jimnastikle ilgili yayınlar da aynı şeyleri tekrar eder, "karın kaslarının zayıflığını"[84] kötüler, hatta beden tipleri arasında "karın tipi" dedikleri "çıkıntılı bir karna sahip olan ve karın çeperleri gevşemiş" olan kişilerin ve "solunum tipi" denilen "çıkık göğüslü ve belirsiz bir karna sahip"[85] tiplerin olduğunu öne sürerler.

Görünüşe bakılırsa, kaslara ilişkin bu fikirden daha sıradan bir şey yoktur: Anatomi uzmanları uzun zamandan beri kasları çizmişler ve bağlarını konumlandırmışlardır.[86] Ancak, karnın hareketliliğine atfedilen bu belirgin rolden daha yeni bir şey de yoktur. Bundan daha özgün bir şey de yoktur. Bedenin "mekanik" bir temsiline ihtiyaç vardır. Ancak neredeyse rakamlandırılmış hareketleri teşvik eden teknik bir dünya, bu hareketlerin önceden basitleştirilmesi, geometrik hale getirilmesi, yalnızca eski atölyelerden değil sanayiden gelen işaretlerin kaydedilmesi sayesinde anlaşılması mümkün olacak bağlantıların üzerinde duran bir bakış, harekete ilişkin ayrıştırıl-

mış bir bakış gereklidir. 19. yüzyılın başında, fizyologlar, jimnastikçiler, mühendisler bu "kısmi"[87] hareketlerden söz eden ilk kişilerdir. Bu hareketlerin olası dizilerini, oluşumlarını, ayrışımlarını ve yeniden bileşimlerini incelemişlerdir. Fizyologlar, omurga bozukluklarını, dışbükeylikleri, burkulmaları, belin esneklikten yoksun veya sakat olmasını da kaslara ilişkin bir yetersizlikle açıklamışlardır.[88] Kas hareketliliği kavramını, bir çarmık ve kaldıraç oyununa benzetmişlerdir. Bununla birlikte, uzun zaman boyunca sıkılaştırıcı kılıftan ve onun genel etkilerinden çok, simetrisizliklere ve duruş bozukluklarına odaklanmış, resmi bir dünyanın içinde kapalı kalmıştır. Görünürde, vücut geliştirmeye dair hiçbir şey yoktur.

Yüzyılın sonunda karın çeperine verilen önem, tasarıyı kesin biçimde yeniler, "şekillendirilebilir" olanı hedef alır, duruşu ve onun hareketliliğini teşvik eder. Şişmanlığın artık yalnızca beden hatlarına ilişkin bir sorun değil, aynı zamanda siluete ilişkin bir sorun olduğunun eskiye oranla daha iyi anlaşılması gerekmektedir. Güçleriyle, gerilimleriyle taşıyıcı, yani iskelet kavramı ön plana çıkar.

Estetikten, görüntü çatışmasına

Bu küçücük ve ölçülü işaretlerin takip edilmesiyle birlikte her şey değişir. Estetik, kesin olarak galip gelir. Uyarı, öncelikle çirkinliği hedef alır. 19. yüzyıl sonunda hiciv dergilerinde çiftlerin temsil edildiği sahnelerin bitmek bilmez açılımına eşlik eder, tıpkı "kalbini fethedebileceği" bir kadına sorular soran şu adam gibi:

- Geçer not alamaz mıyım sizce?
- Bence sizden geçmiş zaten.[89]

Ya da, sevgilisinin biçimsizliği karşısında çileden çıkan şu kadın gibi: "Bu adamı aldatmamak, sevgili Tanrı'ya hakaret etmek olur."[90] Ya da, fena halde sarkık göbekli bir müşteri karşısında söylenip duran şu fahişe gibi: "Aynı şey! Seninle yatmak için insanın gerçekten paraya ihtiyacı olması gerekir!"[91] Görüntülerin merkezinde gülünçlük, meselelerin merkezinde ise cazibe vardır. Şişman kişi, obur, istifçi, israfçı sıfatlarından önce çirkin sıfatını hak eder. Ve bu çirkin-

lik, plaj sahnelerinde veya mahrem sahnelerde görebileceğimiz gibi baskın bir kavramdır. Bu durum da, 19. yüzyılın sonunda tercihlerin ne kadar da belirgin biçimde ortaya döküldüğünü, arzuyu ve onun meşruluğunu doğruladığını, eğilimlerin ve seçimlerin bireysel fethine, daha önce sahip olmadıkları bir yer verdiğini de gösterir. Aynı zamanda, psikoloji ve zevkin eski ahlak anlayışlarına ne denli baskın çıktığını da anlarız.

Nihayet geriye, taşlama dünyasında yer alan, kendileri de derinlemesine yenilenmiş olan diğer sahnelerin kaçınılmaz varlığı kalır. Çirkinliğin ayıplanmasından söz edildiğinde, bu sahnelerden ikisi özellikle ortaya çıkar. Bunlardan ilki, toplumsal çatışmalara dair eski geleneği sürdürür. Paris Komünü'nün başarısızlığının ötesinde, yaygın bir "radikalizm"[92], gerilimleri ve zıtlıkları vurgulayan özel bir "uzlaşmazlık"[93] söz konusudur. *Le Père Peinard*, yüzyıl sonundaki resimlerinde bunu hırçınlıkla dile getirir, "tumturaklı" zenginlerin karşısına, "şişmanların gücünü"[94] kınayan, zayıflamış bir halkı koyar. Örneğin Rotschild, "Bizim zayıflığımız sayesinde şişmandır",[95] tıpkı "kaygısızların omuzlarının üzerinde"[96] taşınan "zengin giyimli" insan gibi. Çok bilinen ama az kabul edilen bir kavram olan yiyecek eşitsizliği üzerinde duran, çarpıcı görüntülerdir bunlar. Bu yüzyılın son dönemlerinde, Frédéric Le Play'in yaptığı araştırmalar da bu durumu temsil ederler. İşçilerin dünyasında etin varlığına çok az rastlanır, oysaki varlıklı kimselerin dünyasında hatırı sayılır miktarda et bulunmaktadır.[97] Farklı besinler için farklı profiller çizilmesi de bundandır, "zenginlerin" gerçek veya sözde ağırlıkları "fakirlerin" somut yoksunluğunu da ortaya çıkarır. Armand Gautier de 19. yüzyılın sonunda bunu söyler ve "Paris burjuvasının" tükettiği yiyecekleri "ortalama" nüfusun yiyecekleriyle kıyaslar: Bunlardan ilki, her 48 gramlık[98] "standart" bir tüketime karşılık 90 gram yağ tüketmektedir. Bu öylesine güçlü bir görüntüdür ki, 1880'li yıllarda yenilemeyle ilgili önerilere kaynaklık eden boy ve ağırlık çizelgeleri, halk sınıfı söz konusu olduğunda şişmanlık tehlikesini görmezden gelir. Uyarı amaçlı dile getirilen "zayıflık" işaretleri, zayıflıkla sınırlandırılır: 1,80 metre boyundaki bir erin kilosu 70 kilogramdan az veya 1,70 metre[99] boyundaki bir erin kilosu da 60 kilogramdan az olmalıdır. Halkın askerinin şişman olması hâlâ hayal edilemeyen bir şey midir?

1878'de Zola, çok önemli bir romanının merkezine bu konuyu yerleştirir: "iki Fransa'nın"[100] çetin karşılaşması, "zayıflar ve şişmanlar" arasındaki zıtlık, *Paris'in Karnı*'nın[101] göbeğinde toplumsal savaş. Aç yazar Claude Lantier, faciaya dönüşmekte olan bu karşılaşmayı şöyle özetler: "Şişmanlar kazandı..."[102] Gerçekçilikten uzak kışkırtıcıları, aldatıcı hayaller kuran adamları zindanlara göndermişlerdir: özellikle de, "kayıntının ve sarhoşluğun hâkimiyetini ezmeye"[103] yemin etmiş olan, zayıflığın simgesi Florent'ı.

Paris'in Karnı'nda yer alan bir kahraman olan şişman, her şeyden önce bir kinayedir. Bir "resimdir." Üstelik bu kavram yalnızca "zenginlere" yakıştırılmaz. Onların hayranları, destekçileri, hatta seçmenleri için de kullanılır: Romanda özellikle pazarcılar, basit insanlar, zanaatkârlar ve dükkân sahipleri tarafından temsil edilen tuhaf, karmaşık bir kitledir bu. Şişmanlar "vurgunculardır", sistemden faydalanan ve onu geliştiren kimselerdir. Dolayısıyla, bedensel profil yalnızca bir savunmadır. Les Halles artık yalnızca bir simgedir: "Göbekli Paris",[104] "bencil" ve yadsınan bir serveti yaymaktadır.

Geriye, görüntülerin çatışmasına ve zıtlıkların kesişmesine bağlı ve yepyeni ikinci bir sahne kalır. "Şişmanlar", halkın gücünden korkan veya Cumhuriyet'in varlığına bile itiraz eden kişiler tarafından hayal edilmiş halktan kişiler, gülünç modeller, kaba ve sarhoş çuvallar olabilirler. Yüzyılın sonunda tüm zıtlıklar vurgulanmış, sivriltilmiş ve saptırılmıştır:

> Cumhuriyet'in Almanya karşısındaki yenilgisi [...] Modern toplumun sorgulanması [...] Cumhuriyetçi iyimserliğin, onun bilimin ilerlemesine güvenen milliyetçiliğinin karşılığında, başka bir Fransa kaygıya ve karamsarlığa doğru sürükleniyor. Bu rahatsızlık hissini, çok yaygın bir çözüm olan "gerileme" kelimesiyle ifade ediyor...[105]

Monarşi yanlısı bir yayın olan *Le Triboulet*, 1882'de "Günümüzün kralları"[106] başlığı altında düşkün Sancho Panza'ların, takunyalı köylülerin, sarhoşluktan şişmiş adamların yer aldığı bir karikatür yayımlar: Rezilliği ve kabalığı gözler önüne seren "Yenilenlerin cumhuriyetidir"[107] bu. *La Jeune Garde* isimli yayın ise 1879'da yazar Zola'nın bir gravürünü yayımlar. Midesi ve burnu diğer tüm

özelliklerinden daha çok dikkat çeken, "gübreyle beslenen bir domuz"[108] olarak resmedilmiştir. Buna benzer bir gravür de Musevilerle ilişkilidir: Kahramanın "tuhaf" görünüşü, "dış" tehlikeyle ilgili zorlu saplantıyı, yıkıcı etkilere sahip sözde bilimsel varsayımlara bağlar. Drumont, *La France juive* adlı eserinde "çapaklı gözlü", "dev çene kemiklerine"[109] ve "İsrail prenslerinin kıvrımlarına"[110] sahip yılanlarla ilişkili birçok gönderme kullanır. *Le Grelot* ise "Yahudi domuzlardan", "satılık yağ tulumlarından"[111] söz eder. Şişmanlığa ilişkin fikirler, nefretleri ve çirkinlikleri de doğrular.

Çatışmaların ve siyasi partilerin keyfine göre kullanılan şişman karikatürleri, kültürel ilerlemelerine devam ederken estetik de daha büyük bir önem kazanır.

2

"Bilge" şişmanlık, "sosyetik" şişmanlık[1]

19. yüzyılın ikinci yarısında hobilerin çoğalması, giysi modasındaki kargaşa, özel alanların elden geçirilmesi gibi değişimler, bedensel biçimlerin kavranma ve yargılanma tarzını da değiştirir. "Sosyetik" olarak adlandırılan bir şişmanlık türü ortaya çıkmış, profilleri sınıflandırmış, kalçaları, göğsü, karnı, karın kaslarını birbirinden ayırmış, kadınları ve erkekleri hedef almış, erkekleri ise eskiye oranla daha çok kötülemiştir. Zayıflama beklentisinde bir sınır aşılmıştır ancak hâlâ emin olunan bir şey vardır: "Varlıklı kesimde, işçi sınıfına oranla daha fazla şişman vardır."[2]

Bu "sosyetik şişmanlığın" ötesinde, tıp bilimi bir başka "bilgi" daha açıklar: Şişmanlık "bilimsellik dönemi"ne[3] girmiştir, deneylere ve hesaplara tabi tutulmakta, "kimya ve psikoloji"[4] tarafından incelenmektedir, tıpkı diğer hastalıklar gibi bir araştırma alanı haline gelmiştir. Kesin "doğrulamalar" da yalnızca şişmanlık tiplerinin birbirinden ayrılmasını değil, aynı zamanda şişmanlama biçimlerinin de birbirinden ayrılmasını sağlar.

Bilim insanı tarafından neredeyse ölçülebilir olan bir yetersizlik özellikle göze çarpar. Bu durum, organ yetersizliğinden, yanma eksikliğinden ileri gelmektedir: Kireçlenme eksikliği yüzünden yağ birikimine neden olan bir yanma yetersizliğidir bu. Böylece yağlar da, yiyeceklerin birikmesiyle oluşan yağlar ve "yakıcı" eksikliği yüzünden oluşan yağlar olarak ikiye ayrılır. Kesin olan bir şey daha vardır: Ateşin canlanmasından beklenen sonuç, yağların ortadan kalkmasıdır.

Rakamlandırılmış biçimler ve aşamalar

Artan toplumsal baskıların etkisi mi? Daha iyi yönetilen organik değerlendirmelerin etkisi mi? 19. yüzyılın ikinci yarısında tıp bilimleri, şişmanlık türlerinin ve bunlara ilişkin açıklamaların sınıflandırılmasında köklü bir yenilik yapar. Aşamaların ne şekilde belirtileceği araştırılmaktadır. Şişmanlık türleri "küçük", "orta" ve "büyük" şişmanlık olarak üçe ayrılır. Jean Sicard, bu konuya ilişkin en ayrıntılı açıklamayı 19. yüzyılın en başında yapmıştır: Kişinin ağırlığı, boyuna oranla normal sayılan rakamın onda üçü kadar fazlaysa, örneğin "normal" ağırlığı 70 kilogram olan birinin ağırlığı 91 kilogramı bulursa "küçük" şişmanlık söz konusudur; eğer mevcut ağırlık, normal sayılan ağırlığın yarısı kadar fazlaysa "orta" şişmanlıktan söz edilir, örneğin "normal" ağırlığı 70 kilogram olan birinin mevcut kilosu 105 kilogramdır; eğer rakamlar bunların da ötesindeyse işte o zaman da "büyük" şişmanlıktan söz edilir.[5] Doğrulamalar ve düzenlemeler, sınırları da sıralandırır: Şişmanlığın sınırları kesinlikle aşamalardan ve seviyelerden oluşur.

Daha da önemlisi, istatistik dünyasının gelişmesi, sınıfların da daha derin biçimde ayırt edilmesini sağlar. 1882 yılında, Paris Tıp Fakültesi'nde patoloji profesörü olan Charles Bouchard, 94 vaka üzerinde kalıtımın rolünü ilk olarak değerlendiren kişilerden biri olur. Bu vakalardan 43'ünün anne ve babasında "güçlü" bir şişmanlığa rastlanır, 42 kişide besin özümlemesine bağlı hastalıkların (gut, şeker hastalığı, eklem iltihabı, vs) varlığı tespit edilir, vakalardan yalnızca 9'unda hastalığa ilişkin hiçbir bağlantıya rastlanmaz.[6] Bu durum da, kalıtım gibi "zemin hazırlayan sebeplerin" ve "aşırı miktarda yiyecek ve içecek tüketimi"[7] gibi "rastlantısal sebeplerin" varlığını bize gösterir. Böylece, her zamankinden daha belirgin olan iki tür şişmanlığın varlığı da anlaşılmış olur: fazla yiyecek tüketiminden kaynaklanan şişmanlık ve "kalıtsal" bir etkiden kaynaklanan şişmanlık. Başka rakamların da bunu doğruladığı söylenir:[8] Charles Bouchard'a göre, 100 şişmandan 50'si normal bir perhiz sürdürmekte, 40'ı aşırı miktarda yemek yemektedir. Bu kişilerden 10'u ise "yetersiz beslenmektedir." Fazla yiyecek tüketiminden ve hareketsizlikten tamamen bağımsız, eski zayıf liflerden veya eski tıkanmış beden unsurlarından tamamen farklı olan, çok önemli ve yepyeni bir

şişmanlık türü de böylece tanımlanır. Dolayısıyla, o döneme dek iç içe varlığını sürdürmüş, birbirinden ayrılmaktan çok birbiriyle karışmış iki şişmanlık türü bir arada yaşamaktadır: "bol kanlılar ve kansız lenfliler."[9] İlk grup, aşırı tüketimden, ikinci grup ise bünyelerinden dolayı şişmanlamaya eğilimlidir. İlk gruptakiler de kansızlıktan kaçamazlar. Yalnızca bir süre boyunca, hareketli bir yaşam sürdükleri izlenimini verebilirler: "Oburların"[11] "adi" şişmanlıklarından söz edilir bu durumda.[11]

Bunun sonucunda, kendi suları tarafından neredeyse boğulmak üzere olan flegmatik bir kişi ve etleri tarafından boğulan bir oburun arasındaki, zaten başarısız şekilde ifade edilmiş eski ayrım kesin olarak aşılmış olur.[12] Aynı zamanda, çoğunlukla birbirleriyle karıştırılan iki görüntü, güçlü şişman ve güçsüz şişmanın görüntüsü de ortadan kalkar. Şişmanlıkların güzergâhının birbirinden ayrıldığı iki kutup daha da belirginleşir: Biri "bolluktan" diğeri ise "yetersizlikten" ileri gelir. İkincisi, ne fazla yemekten ne de hareketsizlikten kaynaklanan bir şişmanlık hastalığıdır.

"Geciktirici" beslenme ve aşırı beslenme

Charles Bouchard, bir konuda ısrar eder: "Sağlıklı bir insan, şişmanlık sorunu yaşamaksızın yağ kullanabilir ve bu kullanımı abartabilir."[13] Oysaki, başka bir hasta çok fazla yağ kullanmadığı halde şişmanlayabilir. Bünyelerindeki yanma eksikliği yüzünden ağırlaşan, bünyeleri yüzünden sıkıntı çeken "kansız" şişmanlar örneği ise yeni bir inceleme alanı haline gelir. Onları belli eden, kendilerine has özellikleri vardır: "solgunlukları, yorgunlukları veya gevşek etleri."[14] Böylece, son bir tespit daha ortaya atılır: Bu şişmanlarda solunum yetersizliği yüzünden "karbonik asit salımı azalmakta"[15] ancak, "uçucu yağ asitlerinin yetersiz yanması"[16] yüzünden "yaydıkları kötü koku" artmaktadır. Yağlanmaya yatkın bir beden bu sebeple daha az "yanıcıdır."

Isınma ilkesi öylesine güçlenmiştir ki, besinleri solunum besinleri ve plastik besinler olarak ayıran eski Liebig[17] ayrımını da ortadan kaldırmıştır. Tüm besinler yanmaya katkıda bulunabilir. Pettenkofer ile Voit tarafından 1873'te yapılan bir deney de bunu gösterir: Yalnızca yağsız etle beslenen bir köpek yağ "üretebilir", böylelik-

le "plastik" bir besini bir "solunum"[18] besinine dönüştürebilir. Albümin, yanıcı olabilir: "plastik besinler de ısı meydana getirir",[19] her ne kadar daha az "yanıcı" olsalar da. Üç ana besin türü, "karbonhidratlar, yağ, albüminoid maddeler"[20] karbonu yağlı bir kitleye dönüştürerek şişmanlamaya katkıda bulunabilirler.[21] Yağın oluşumu ve yok olması artık sistemlidir.

Tüm bunlara, ısıya ve onun etkilerine daha fazla önem veren bir akıl yürütme de eklenir. Isı ilkesi konusu, yalnızca bedensel konularla sınırlı değildir. "Plastik" etkilerde, organ yapılarında da mevcuttur ve dokuların derinliğinde, yaşamı yenilemektedir. Hatta etlerin "yapısında" bile etkendir. 1870'li yıllarda Marcelin Berthelot, bir inceleme kimyasının ötesinde bir sentez kimyası da yaratmayı başarmıştır.[22] Yanmanın en gizli "sentetik reaksiyonlarda"[23] bulunan varlığı, sürekli ve genelleştirilmiş kaynağı da buradan gelir: "Fizyolojik yanma bizlere, işlevlerin büyük düzenleyicisi gibi görünmektedir."[24] Böylece, ısı ilkesi de ilk kez birincil ilke haline gelir.

Perhiz de yalnızca yanıcı değer birimleriyle ifade edilebilir: Hem yaşam için gerekli olan, hem de aşırılığı ele veren değerler söz konusudur. Enerjiyle ilgili dayanak, perhizi ve içeriğini baştan başa yönlendirir: "Ortalama beden ölçülerine sahip, giyinik, fazla hareket etmeyen ve ılıman bir iklimde yaşayan bir insan"[25] için günde 2450 kalori, "gereken bedensel çabanın"[26] yoğunluğuna göre 2800 ila 4000 kalori. Bu dayanak, "yaşamsal" yetersizliği, yani yanma eksikliğini veya fazlalığını ölçmeye yarar: Besinler, yanıcı güçlerine göre fazla ve yetersiz olarak ikiye ayrılırlar.

Her türlü aşırı yiyecek tüketiminden bağımsız olan ve uzun süre boyunca açıklanamayan bir şişmanlama böylece anlaşılabilir: "yağ yakımının yetersizliği."[27] Charles Bouchard bu konuyu epeyce geliştirir ve ona bir isim verir: "yavaşlamış beslenme" veya "geciktirici beslenme."[28] Bunu bir sisteme oturtur ve tümü de az "yanan" organik asitlerin varlığıyla ilişkili eklem yangısı, gut gibi başka hastalıklara da yayar:

> Bütün bu şartlar altında, organik asitler yakılamaz, özsuların alkali oranı azalır, idrarda ürik asit artar, üratlar daha kolay salınmaya başlar, oksalik asit meydana çıkar.[29]

Yanma eksikliği çok biçimli bir rahatsızlık, söz konusu maddelere göre değişen bir işlev bozukluğudur. Gut, şeker hastalığı, şişmanlık gibi farklı hastalıkların arasında bulunan ve uzun süre boyunca sözü edilen yakınlık artık daha iyi anlaşılır: Bu hastalıkların kaynağı aynı, neden oldukları rahatsızlıklar ise çeşitlidir. Her vakada farklı bir madde söz konusudur: "Gut, albüminoid ve ürik asitten, şeker hastalığı karbonhidrat ve şekerden, şişmanlık ise yağdan ve yağ asitlerinden kaynaklanır."[30]

Şişmanlık nedenlerinden biri olarak görülen "geciktirici beslenme", yüzyıl sonundaki doktorlar için sıradanlaşmıştır. Bu doktorların tümü, "yetersiz oksijen katkısı"[31] kavramına odaklanmıştır. Bundan sonra yapılması gereken, bunun kaynağının belirlenmesidir. Bu durum da tartışmalara neden olur ve tedavi daha hassas bir konu haline gelir. Bazı tedaviler, yanmamış maddelerin varlığını daha iyi açıklayabilmek için kanın yapısından, alyuvar eksikliğinden söz eder: "Oksitlenme azalırsa yağ birikecektir."[32] Diğerleri ise kalbin yavaşlaması –yani "kan dolaşımının durması"– veya akciğerin yavaşlaması –yani "karbonik boğulma"[33]– üzerinde durur. Bazıları ise, bilinmez yetersizliklerle sınırlı kalır. Ama hepsi de, aynı enerji örneğine başvurur, yağ oluşumunu yanma biçimsizliğine bağlar, "tarifler ve ihtiyaçlar arasında bir uyuşmazlık"[34] olduğunu düşünürler. Hepsi de, yanma çoğaldığında yağın da azalmasını bekler.

Aralarında Liebig'in de bulunduğu ilk "enerjiciler" tarafından o güne dek az veya yanlış açıklanan iki tür şişmanlık artık doğrulanmıştır:[35] biri aşırı tüketimden, ikincisi ise yetersizlikten kaynaklanır. İkinci tür şişmanlık, organik bir yetersizlikle ilişkilidir.

Bozulmaya yol açan saplantı

Bu tamamen kendine has yetersizliğin temelinde daha derin bir dayanak da ortaya çıkar. 19. yüzyılın son dönemlerinin kültürü tarafından davranış biçimi veya yaşam uyumsuzluğu olarak nitelenen genel bir "yetersizlik" söz konusudur. Canlıların merkezinde bulunan yanıltıcı bir eksikliğe değinmenin "modern" bir biçimidir bu. Bu mesele, yanmanın şartlarından bile söz eder. Manuel Leven, "sinir merkezleri dengesizleşmiş", "canlılıklarını kaybetmiş", zayıflatı-

cı biçimde "tahrişe" maruz kalmış, bu sebepten de yanmamış karbon fazlalığından dolayı engellenemeyen biçimde şişmanlayan hastaların çoğaldığından söz etmiştir;[36] 1892'de *Revue de médecine et de chirurgie* adlı yayın, şişmanların "ani ölümünü" "sinir hastalığına sahip"[37] ailelerde gerçekleştiği düşünülen ölümlere benzetir.

Şişmanlık, böylece alan değiştirir. 19. yüzyıl sonu kültürünün belirgin biçimde ayıpladığı sinsi bir hastalığa dönüşür: Sınırlandırılamayan, yaşamsal bir kusurdur. Bu düşünceden ileri gelen "yozlaşma"[38] kelimesi de Adrien Proust ve Albert Mathieu tarafından ortaya atılmıştır.

Bu dönemde, evrimsel bakışın saygınlığı, gerileme korkularının da artmasına neden olur.[39] "Organların yer değiştirmesi" söz konusu olabilir, tüm bedene yayılan kalıtımlara rastlanabilir. Jules Rengade, okur kitlesi olarak halkı hedef alan bir tıp kitabında, "şişman biçimsizlerle" "gevşek ve kan dolgunluğuna sahip" hastaları, kendilerinden önceki nesillere bakarak ayırt edebileceğini iddia eder.[40] Aynı tarihlerde Habsburg ailesinde "bozulma işaretleri" tespit eden Victor Galippe, 17. yüzyılda Parma düklerinin "kalıtımsal" şişmanlığını bir organ yavaşlaması olarak nitelemekte tereddüt etmez: 1630 doğumlu, "aşırı iri cüssesi" yüzünden "devleti yönetemeyecek hale gelmiş" Ranuce Farnèse'den, 1732'de ölen ve "olağandışı cüssesi" yüzünden "evlat sahibi"[41] olamayan Antoine Farnèse'e kadar. Nihayet, "doğuştan suçluların" fiziksel sosyolojisini bıkıp usanmadan inceleyen Cesare Lombroso, suçlularda ve fahişelerde "bozulma" işaretleri tespit ettiğini söylemeden edemez. Neredeyse rakamlandırılmış bir tespittir bu: Ortalama ağırlıkları normal kabul edilen ağırlıktan fazladır, dahası, birçoğu yaşlandıkça "dev bir cüsseye" ulaşmakta ve sonunda "gerçek birer şişman canavar"[42] biçimini almaktadırlar.

19. yüzyıl sonu bilincinde mevcut olan ve bazen neredeyse bu bilinci istila edecek kadar canlanan bozulma konusunun, şişmanlık konusuyla kesişmemesi de zaten mümkün değildir.

Perhiz patlaması

Söz edilmesi gereken bir başka konu ise vaka sayısının çokluğu ve bununla birlikte, 19. yüzyıl sonundaki tedavilerin de sayısının çok-

luğudur. "Kuvvetsiz" şişmanlar ve "kuvvetli" şişmanlar arasındaki veya "önkoşullara" sahip olan şişmanlarla bunlara sahip olmayanların arasındaki farkın üzerinde durulur. Ayırıcı bir kimyaya da başvurulur: Örneğin, bu şişmanlığın bünyesinde üre, lenfatizm, gut, kansızlık gibi başka rahatsızlıklarla da ilgili işaretler bulmak amacıyla "idrarın önceden incelenmesi"[43] şart koşulur. Hastalıklara ilişkin profiller çoğalmıştır. Tedaviler de öyle.

Yüzyıl sonuna ait metinlerin en çok söz ettikleri konu, fazla yiyecek tüketimine bulunacak çözümdür: Kalorinin azaltılması, şeker ve yağ tüketiminin azaltılması, içeceklerin denetimli biçimde tüketimi. Bu durum da, bakım isteğinin artmasına neden olur. Profiller birbirinden ayrılır. Perhizler farklılaşır. Lewis Worthington, 1877'de şişmanlığa ilişkin yazdığı kaynakta dört farklı perhiz sunar.[44] Paul LeGendre, Jean-Marie Charcot'nun 1891 tarihli *Traité de médecine* adlı yayınında sekiz perhiz sunar.[45] Adrien Proust ve Adolphe Mathieu, *Hygiène de l'obèse* adlı 1897 tarihli yayınlarında on üç perhiz önermektedirler.[46] Arz büyümektedir, ancak en ünlü perhiz hâlâ 60 yaşında İngiliz bir girişimci olan William Banting'e aittir. Kendisi, 1860'lı yılların başında kısa bir broşürde belli yiyeceklerden kesinlikle uzak durarak "üzücü"[47] bir şişmanlıktan nasıl kurtulduğunu anlatmıştır. Kimyagerlerin reçetelerine uyulmalı, şekerlerden ve nişastalı besinlerden uzak durulmalıdır, albüminler çok dikkatli biçimde tüketilmelidir. Yağsız etler ve ızgara balık perhize uygundur. Başlangıçta 1,65 m boyunda ve 101 kilogram ağırlığında olan William Banting, bir yıl içinde 23 kilogram vermiştir.

Çok önemli bir başka nokta da, perhizlerin katılık derecelerine göre sıralanıyor olmalarıdır: Şişmanlığın dereceleri kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte tedavilerin de farklı dereceleri ortaya çıkar. Adrien Proust ve Adolphe Mathieu, en katısı 1250 kalori, yani "normal"[48] sayılan kalori miktarının yarısı kadar olan çeşitli sınırlar belirlerler. İlerlemeler, aşamalar, seviyeler mevcuttur. Bu durum da, yeni bir ilgiyi beraberinde getirir: "Rahatsız edici açlık"[49] hissi de göz önünde bulundurulur, yani tedavi boyunca engellere, cesaretin kırılmasına karşı da mücadele edilir. Tümü de, sıradanlaşmakta olan perhizleri daha dayanılır kılacağı düşünülen yöntemler keşfeder: "tekrarlanan küçük yemekler",[50] "salata tüketimi",[51] "canlan-

dırıcı"[52] etkisi olan bir fincan çayın veya hafif bir et suyunun aralıklarla içilmesi gibi.

Tüm bunlara tabii ki, mutlu eden ve yorumlanan tedaviler, "şişmanlığın yalnızca kötü ve abartılı bir beslenmeden kaynaklandığı durumlarda"[53] yüreklere su serpen başarılar da eklenir. Paul Le Gendre, kişilerin birkaç ayda 25 kilogram verdiği vakalardan söz eder ve davranış değişikliğinin üzerinde durur:[54] Hastalar bedensel etkinliklere yeniden başlamış ve yeniden canlılıklarına kavuşmuşlardır. Banting, geri kazanılan bedensel "hafiflik" dışındaki kazanımları da sıralar: "Görme yetim geri geldi ve daha iyi duyuyorum. Diğer rahatsızlıklarım da geçmiş durumda."[55] Zola'nın arkadaşları ise tamamen değişmiş bir tavırdan söz ederler. Anlattıkları, Karin Becker tarafından ustalıkla özetlenmiştir:

> Bedeninin gençleşmesinden kaynaklanan, yeni bir yaşama sevinci hissediyor: Bisiklete biniyor, fotoğraf çekmeye başladı ve kendisine iki çocuk verecek olan hizmetçi Jeanne'a aşkla bağlı.[56]

Yani Zola, biri kadınların, diğeriyse bedensel girişimlerin nezdinde olmak üzere iki kez mi özgürleşmiştir? Yüzyılın sonunda tedavinin kendisi de hem bir inceleme hem de hikâye konusu haline gelmiştir. Ve başarısı, neredeyse psikolojik bir derinlik kazanmıştır.

"Kalıtımsal" olduğu düşünülen hastaların tedavileri kaçınılmaz olarak daha karmaşıktır. Teşhisin anlaşılması hâlâ zordur: "Gerçek şişmanlık", yani yetişkinlikte görülen "katı bir biçimde bedene yavaş yavaş yerleşmiş olan şişmanlık, tedavi edilemez"[57] der kimi tıp yayınları. Bu durum da, hastanın umuduna ilişkin birtakım sonuçlar doğurur. Rahatsızlık merkezi, yetersizlik de geneldir ve bazen "yapıyı değiştirmeye"[58] bile zorunlu kılabilir. Birçok gereklilik de bu nedenden doğar: "Genel canlılığı harekete geçirmek, tüm bünyeyi canlandırmak."[59] Sinirlere, hücrelere, kana, birkaç deney tarafından yakıcı gücü kanıtlanan karaciğere yapılan göndermeler,[60] "ilaçlara, demire, kınakınaya, acı likörlere"[61] ilişkin bilgiler, uyarıcıların seferberliği, alyuvarlara yapılan göndermeler, yöntemlerin ve bakımların çoğalması da buradan kaynaklanır. "Kalıtımsal şişmanın"[62] bedeni, her zaman yakıcı olabilmesi için canlandırılmalı, uyarılmalıdır: Ma-

saj, kaplıca tedavisi, duş, egzersiz, soğuktan faydalanma, dağda veya deniz kıyısında vakit geçirme gibi tedaviler söz konusudur. Bu yöntemlerin hepsi de, canlandırmaya, hava değişikliğine, yolcululuklara daha fazla önem veren 19. yüzyıl tarafından icat edilmiştir.

İç mekânlara, bunlara ilişkin dengeye ve kimyaya gösterilen ilgi, sunduğu teklifleri 1880'li yıllarla birlikte çeşitlendirir. Salgı bezleriyle ilgili sorular, hayvanlar üzerinde yapılan salgı bezlerini çıkarma deneyleri, bu bezlerin sıvılarının durdurulması veya bedene zerk edilmesi, o güne dek pek saptanamamış olan belirtileri de aniden ortaya çıkarır. Özellikle tiroidin rolü tamamen değişmiştir. Yokluğu, güçsüzlük ve yetersizlikle birlikte ortaya çıkan, yüz şişkinliğine ve cilde sıvı sızmasına neden olan, çok özel bir yağ fazlalığının görülmesine neden olur: Söz konusu rahatsızlık, ilk defa William Ord tarafından 1880'li yılların başında tarif edilen ve "ağır" bir hastalık olan miksödemdir.[63] Bu yıpratıcı etki, "normal" salgı bezinden alınan "tiroidin" düzenli olarak zerk edilmesiyle ortadan kalkar. Birçok maceralı tedavi de bu şekilde başlamış olabilir. 1897'de *Le Journal de la beauté*, kadın okurlara, eczacılar tarafından hazırlanacak olan "koyun veya dana tiroidi" tavsiye eder.[64] Birkaç yıl sonra ise, bu konuya daha temkinli yaklaşmaktadır: "Tiroidden uzak durun."[65] Kazalar, beklenmeyen rahatsızlıklar, başarısızlıklar yaşanır. Ancak bu durum, deneylerin öneminden ve teşvik ettikleri yeni beden fikrinden hiçbir şey kaybettirmez: dengelenmesi gereken bir iç ortam tarafından düzenlenen bir bünye, salgı bezlerinin ve sinir sisteminin "mükemmel bir beslenmenin sürekliliği için gerekli olan, harekete geçirici öğeler"[66] olduğu bir bünye. Böylece ortaya çıkarılan şey, yeni bir tür bedensel "yönetim"dir: salgılara gösterilen özel ilgi, salgı bezlerinin yani "tiroidin, yumurtalıkların, testislerin, hipofizin"[67] göz önünde bulundurulması, besinler tarafından, "iç ortam" tarafından meydana getirilen kimyasal dengelerin takibi. 20. yüzyılın başında Paris Tıp Fakültesi hocalarının emin oldukları bir şey vardır: "Beslenme bozukluklarını ne kadar incelersek, iç salgıların sahip oldukları büyük öneme de o kadar çok inanıyoruz..."[68]

Yüzyılın bitişiyle birlikte özellikle hesaplanan ve yenilenen egzersizden de söz etmek gerekir. Burada da yine rakamlar ve ayrıntılar karşımıza çıkar: Joseph Oertel'e göre sabahları aç karnına, iki sa-

at boyunca, kalbi "canlandıracak" kadar yoğun bir biçimde yürümek gereklidir.[69] 1870'li yıllarda özellikle Almanya'da ve İsviçre'de çok yaygın bir yöntem olan "arazi tedavisidir" bu. Tedavi gören kişileri yönlendirmek amacıyla yokuşları ve mesafeleri kodlayan, "düz" ve "sarp"[70] yolları, "uzun" ve "kısa" yolları gösteren yöntemsel haritalar kullanılır. Ancak bu durum yeni zorlukları da beraberinde getirebilir: Egzersiz "iştahı artırır",[71] perhizin hasta açısından daha zor olmasına yol açar, harcadığı çabayı da artırarak hastanın kalbini tehdit eder.

Nihayetinde, oksijen ve yanma, yanmaya ilişkin gerçekliklere odaklanan tüm bu "varsayımların" temelini oluşturur.

Toplum ve kimya arasında kaplıca tedavisi

19. yüzyılın ikinci yarısında bir yöntem daha ön plana çıkar: kaplıca tedavisi;[72] geniş bir orta sınıfın alışkanlıklarını ve bilgilerini kökünden değiştiğini doğrular. Kimya, suların incelenmesinde de yenilikler yapmıştır. Tedavi merkezleri daha büyük bir rahatlık sağlamaya başlamıştır. Demiryollarına ulaşım kolaylaşmıştır. "Havalandırılmış" bir ortam, yeşillik, canlı sular, ustalıkla seçilmiş tedaviler, kişilere bedensel dönüşümler ve yenilenen bir sağlık sözü verir. Bir eğlence ve bakım uygulaması olan kaplıca tedavisinin konumu bu dönemde değişir, inceleme ve deney konusu haline gelir. Bilgi çoğalır, kaynak türleri ve rahatsızlık türleri arasında sürekli daha özel bir bağlantı kurulduğu öne sürülür. Hatta, şişmanlıklar arasındaki farklar burada kendilerine uygun cevaplar da bulur: "Lenfli" kişi canlandırıcı sulardan, obur kişi ise bağırsak yumuşatıcı sulardan faydalanmalıdır.

Tedavi merkezleri uzmanlaşır. Örneğin, Almanya'da bulunan Marienbad veya Carlsbad'ın temizleyici etki yaptığı söylenen suları, bir Fransız rehberin iddiasına göre "Almanya'da çok sık görülen bir hastalık"[73] olan "karaciğer tıkanmalarına ve karın dolgunluklarına" karşı önerilir. Fransa'daki Châtelguyon ve Brides kaplıcalarını da unutmamak gerekir: İlki "bağırsak yumuşatıcı"[74] etkiye sahiptir, ikincisi ise "kanın oksitlenmesini" sağlar. Paris Tıbbi Hidroloji Derneği Başkan Yardımcısı Émile Philbert, 1870'li yıllarda Savo-

ie bölgesindeki Bride'de "her mevsim daha da fazla hasta"[75] çekecek "özel bir şişmanlık tedavisi" oluşturur. Parisli doktor fikirlerini yaymaya çalışır, iletişim ve incelemeye önem verir, "müshilleri, terlemeleri, yiyecek perhizlerini, kas egzersizlerini" kodlar, günlük bir ağırlık çizelgesinden faydalanır.[76]

Birçok tanıklık sayesinde düzenli olarak başvurulduğunu ve sıkı bir tedavi uyguladığını bildiğimiz bu uzmanlaşmış merkezlerle birlikte belli bir bakım tarzı da ortaya çıkmıştır: Uygulamalar birkaç haftaya yayılır, perhizler, banyolar, at kılından yapılan eldivenler yardımıyla masajlar, "sabunlu" masajlar uygulanır, karnın üzerine soğuk kompres yapılır, aşamalı gezintilere yer verilir.[77] Şişmanlıkla mücadele günün her anına yerleşir, esas olarak ısı gücünü ve yanmayı hedef alır. Bu dönemde arzın çok açık biçimde çoğalması, bakımların, zamanların, yerlerin birçok yönden uzmanlaşmasıyla açıklanabilir.

1895'te *Charivari* adlı yayının Korsika'daki Stilba kaplıcalarının çelişkili popülerliğiyle alay etmesi de bu yenilikleri doğrular. Bir adam, "Stilba kaplıcalarına gittiğini" çünkü "şişmanlamaya başladığını hissettiğini" söyler. Kayınvalidesi de buraya gider çünkü "zafiyet tehdidi"[78] altındadır. Hiç kuşku yoktur ki bu bir çelişkidir ama gülünçlüğünün ötesinde, bu sözlerin amacı hem sıradanlaşmış bir uygulamaya hem de şişmanlığın erken safhalarına gösterilen ilgiye değinmektir. Sularının "beslenme bozukluklarıyla mücadele ettiği"[79] söylenen Vichy kaplıcaları 1840 yılında 2.543 ziyaretçi, 1860'ta 40.000 ziyaretçi, 1890'da ise 100.000 ziyaretçi ağırlar.[80] Gittikçe daha fazla ziyaretçisi olan Evian kaplıcalarında da yüzyılın sonunda kentsel planlama altüst olur: Rıhtımlar düzenlenir, devasa caddeler hizmete girer, yeraltı suları için kanallar yapılır, otellerin tamamı yenilenir. Tıbbi incelemelere dair bir yolculuk, 1901 yılında, kaynağın sindirim olaylarının tümü üzerinde yaptığı etkiyi soyut bir dille doğrular:

> Organik yaşamı tamamlayan, etkinleştiren, iki sıvının birbirine karışmasını sağlayan öğeler bu maddelerdir. Bu durum, solunuma, oksitlenmelere, özümlemelere, hücresel parçalanmalara, organik atıkların parçalanmasına, küllerin ortadan kaldırılmasına, kullanılmış maddelerin çözünürlüğüne katkıda bulunur.[81]

Sindirim bozuklukları ve aşırı yiyecek tüketme tedavisi konuları zaten kaplıca tedavisi tarafından öne sürülen fikre hükmeder. 1887'de *Physiologies parisiennes*'de temsil edilen "su içicisi", yeni bir denge arayışında olan obur insandır: "Bu kişi genellikle, hesapsızca yiyip içmiş ve bir Alp dağının eteklerinde veya bir Pirene zirvesinde bulunan bir deliğin içine üç dört hafta boyunca sığınmış bir Parislidir."[82] Bedenin arındırıcı bir su yardımıyla kurutulmasına ilişkin daha "dar kafalı" düşünce zaten kaynaklara, yeşil alanlara ve yabancı iklimlere aç olan bu girişimlerde mevcuttur. Sindirimi ve özümlemeyi hedefleyen, aynı ölçüde cilt, romatizma, cüsse ve sinirler üzerinde de etki sağlayacağı düşünülen bir tedavi eylemi baskın çıkmaktadır. Tek bir eylemle birçok sonuca ulaşılmakta, bu kaplıca furyası sayesinde "gevşek tıkanıklıkların ve karnın içindeki organların tıkanıklıklarının"[83] çözülmesi hedeflenmektedir.

Reklamların yükselişi[84]

19. yüzyılın ikinci yarısındaki reklamlar, zayıflama uygulamalarının yaygınlaşmasını ve bunlara ilişkin pazarın varlığını doğrular. Bu reklamların yaygınlaşması 1880'li yıllarla başlar. Formülleri, en özlü olanı hedef alır:

> Sağlığınızı güçlendirerek zayıflamak için İran haplarını kullanın, iki aylık tedavi her iki cinste de her türlü fazla kilodan kurtulmak için yeterlidir.[85]

Genellikle bir doktor kendi ismini ürüne verir, eski gizli formüllerin aksine, bir saygınlığın da teminatını verir: [86] "Doktor Blyn'ın İran hapları",[87] "Doktor Smith'in İndu çayı"...[88] Ürünler çeşitlidir: haplar, sıvı ilaçlar, banyolar, kemerler veya korseler. Kurumaya ve canlandırmaya ilişkin eski göndermeler varlığını sürdürmektedir.

Kokulara veya parfümlere yapılan bazı göndermeler, ürünün inandırıcılığını güçlendirdiklerini öne sürerler: "Gigartina" hapları deniz yosunlarından elde edilmiştir,[89] Brahmes suyuna "Bengal çiçekleriyle koku verilmiştir",[90] "Ismaël kemeri" "kokulu bitkilerden"[91] üretilmiştir. Yüzyıl sonunun "bedensel" bakışını yansıtan, bi-

çime dair birkaç işaret de bunlara eklenmiştir: Beautygène çayının "kalçaları küçülttüğü, göbeği ortadan kaldırdığı, ince ve narin bir bel yarattığı"[92] ileri sürülmektedir; Paris'te Saint-Lazare Sokağı'nda bulunan Chardon Eczanesi tarafından satılan "anonim" ürün sözde "göbeği ve kalçaları küçültür, beli inceltir, çifte gerdanı ortadan kaldırır."[93] Son derece basit yöntemlerdir bunlar: haplar, içecekler, kemerler. Yarattıkları sonuçlar "onaylanmıştır", "kesin ve hızlıdır",[94] "başarıları kesin"dir.[95] Söz sanatı, resimlerle ve kelimelerle oynar: "Önceki" şişmanlıkla "sonraki" zayıflığı karşılaştıran gravürler, verilen sözleri ve teminatları birleştiren cümleler, "muhteşem su",[96] "gerçekten güvenilir bir yöntem",[97] "sonsuz gençliğin ve etlerin sıkılığının"[98] korunması.

Varlıklarıyla bile bu dönemde mevcut olan zayıflama piyasasının yavaş yavaş ortaya çıktığını kanıtlayan tüm erken, sezgisel göndermeler aynı zamanda geleneklerin de hâlâ devam ettiğini gösterir. Reklam aynı zamanda perhizin, şemaya indirgenecek kadar basitleştirilmiş bir yönüne de değinir: içeceklerden sihirli biçimde faydalanma. Bu yöntemlerin göreli toplumsal seçimi de böylece ortaya çıkar: Bu ürünlerin 1880'li yıllardaki fiyatı 5 ila 20 frank arasında değişir, bu dönemde bir işçinin aldığı ortalama günlük ücret 5 ila 6 franktır.[99] En basit davranışlar sayesinde bile zayıflanacağını uman geleneksel betimlemelerin de hâlâ varlıklarını sürdürüyor olmaları yine reklamlar yardımıyla anlaşılır.

3

Zayıfın devrimi

Bu dönemde, siluetler incelmiş, şişmanlık tedavileri çoğalmıştır. Hobilerin yükselişi, kişilerin kendilerine gösterdikleri ilgi, tıbbı bilgilerle ilgili devrim de buna katkıda bulunmuştur. Bilgilerden değil, âdetlerden kaynaklanan çok önemli, hatta tamamen kesin bir değişiklik 1920'li yıllarda gerçekleşir: Kadının konumunun değişimi yeni bir incelik anlayışı sunar. Bu incelik, göğüsleri ve diğer kıvrımları iyice siler, yeni bir yöntemsel tahayyül ise daha fazla akışkanlık ve gerginliği gündeme getirir, çeviklik ve endam da vurgulanır, diğer yandan denetime ve kendini doğrulamaya ilişkin beklentiler de artmaktadır. Jean Prévost'un 1925 tarihli eseri *Essais sur le corps humain*'de tekrarladığı bir formül, bunu tüm sıradanlığıyla doğrular: "Kaslar, varlığımızın en büyük bölümünü oluşturur."[1] Boylu boslu görünümüyle "atletik" duruş, ilk kez "normal"[2] kabul edilir. Belirleyici bir iddia söz konusudur: 1920'li yılların bedeninden, o zamana dek hiç görülmedik biçimde söz edilir. Hareketli öğe, daha önce sahip olmadığı bir yer edinir: "İyi olan yalnızca kastır."[3] Canlılık durağan şeylerle, hareket ise biçimli şeylerle tahmin edilir. "Düz esnekliğiyle", "yılanı andıran duruşuyla", "böbreklerin çevikliğiyle"[4] ilgili bitmek bilmez betimlemeler yapılan kadın bedeni de buna dahildir. Kasın varlığı ani bir keşif değildir. Yağla ilgili değerlerin tümü konuya dahildir: Sınırlar daha erken fark edilir, tehlikeler daha belirgindir. 1920'li yılların bedeni o dönemdeki gerçek beden fikrine ilişkin bir resim çizer.

Nihayet, başka bir değişiklik daha: Bazı şişmanlıkların tedavi olasılığına ilişkin, eskisinden daha güçlü bir kuşku ortaya çıkar. Birçok vakanın sonucu "çile" olabilir. Yeni bir "ciddiyet" de günümüzdeki soruları sormaktadır.

"Medeniyet firesi"

Şişmanlığa ilişkin toplumsal bilinç 1920'li yıllarla birlikte değişime uğrar. Şişmanlık, güncel dünyada birdenbire daha fazla yer almaya başlar. Resimler de bunu söyler. *Canard enchainé*'de, *Rire*'de veya *L'Illustré national*'de yayımlanan karikatürlerdeki işçiler ve köylüler, geleneksel olarak "zenginlerle" ilişkilendirilen şişmanlık olasılığını gözler önüne serer. Eski geleneğe göre açlıktan kırılan varlıklar olarak gösterilen "yoksullar" eskiden sahip olmadıkları bir bedensel hacme birdenbire kavuşurlar. Albert Dubout'nun 1930'ların başında çizdiği resimler, şişman halk sınıfına, dalgalanan göğüslere, zapt edilemeyen göbeklere, sarkmış çenelere yer verir. Bu sanatçı tarafından aynı dönemde çizilmiş olan *Port de Marseille*,[5] bununla ilgili en canlı örneği verir: Seçkin siluetlerin gerginliği ve kravatları, işçi siluetlerinin gevşekliğine ve açık gömlek yakalarına zıt bir görüntü çizer ancak sarkan etler ve fazla yağlar burada toplumsal olarak paylaşılmıştır. Karnın genişliği, demokratik bir hal alır: Tüketim ve aşırı beslenme, yaygınlaşma yolundadır.

Bazı rakamlar da bunu anlamamıza yardımcı olur. CSIR (Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Komitesi) 1914'te et, süt ve süt ürünleri arzını "günde ve ortalama bir kişi başına 75 gram"[6] olarak belirlemiştir ve bu rakam, her ülke için en düşük sınırdır. Almanya, İngiltere, Fransa bu sınırı aşmış, 1909-1913 yılları arasındaki dönemde sırasıyla 126 gram, 120 gram ve 86 gram ürün sunmuşlardır. Dengeler değişmiştir, bu durum da "yiyecek tüketiminde köklü bir değişiklik"[7] meydana gelmesiyle açıklanabilir: hayvansal protein ve karbonhidratların payı, bitkisel protein ve karbonhidratlara galip gelmiştir. Daha "zengin" ve daha "yağlı" bir pay söz konusudur artık.

Yorumlar da dönüşüme uğramıştır. 1913 yılında Georges d'Avenel, "zevklerin eşitlendiğini",[8] besinlere erişimin gittikçe yaygınlaştığını öne sürer. 1930'da ise Francis Heckel "medeniyetin fire verdiğini"[9] iddia eder: Biçimler bozulmaya uğramış, teknik kolaylıklardan kaynaklanan çeşitli aşırılıklar veya bozukluklar ortaya çıkmış, makineler sıradanlaşmış, besin tüketimi gereksiz boyutlara ulaşmıştır. "Rahatsızlık" büyümektedir:

> Köylüler ve işçiler, eskiden zengin veya soylu sınıfların bedensel zayıflamasının nedeni olan hastalıkların kurbanı olmaya başladılar. Gut, şişmanlık, şeker hastalığı, damar sertliği, sinir zayıflığı, göğüs iltihabı, beyin kanamaları, felçler eskiden efendilere has birer hastalıktı; bugün ise hem işçileri hem de hizmetçilerle köylüleri etkiliyor.[10]

Yeni bir olgu daha ortaya çıkmıştır: Mevcut durum, söz konusu nüfusun tamamını ilgilendirmektedir. Buna "araba sürücülerinin ölümcül şişmanlaması"[11] ve onların yepyeni tembelliklerle dolu dünyası da eklenir. Tüm bozukluklar "yaşamsal sapkınlıklar"[12] olarak anılır. Telaş yayılmakta, "medeni insanı" işaret etmekte, vazgeçişleri, aşırılıkları kınamaktadır. Aşırılıkları yüzünden "biçimleri bozulduğu" düşünülen "medeni insanlarla" sadelikleri yüzünden "ilkel" sayılan insanlar arasında 20. yüzyılın başında yeniden ele alınan, birdenbire çoğalan hayali kıyaslamalar da buradan kaynaklanmaktadır. Pedagoji, spor ve hobiler tarafından yenilenen bir "doğacılık", 1920'li yılların başında ortaya çıkar.[13] Şişman kişilere karşı gösterilen "saldırganlık" da aynı dönemde doğmuştur.

Erkeklerin "narinliği"

Ancak, kaçınılmaz sorularla da karşılaşırız. Her türlü rakamın haricinde sözü edilen ve gittikçe artan şişmanlık fikirleri, araba sürücülerinin[14] veya işçilerin bedenlerinden okunan bu şişmanlıklar, zayıflamaya ilişkin yeni beklentiler başlatmaktan çok, bu beklentilerin bir sonucu sayılır. Şişman kişi ayıplandıkça, varlığı daha sık ve daha belirgin biçimde fark edilir, hatta gözümüze takılır.

Bu değişimlerin ilki, günlük algıya dayanmaktadır: Etkilere ve canlılıklara ilişkin fikirler yeniden yönlendirilmiştir. *Manifeste futuriste*'in 1909 yılında kesin olarak belirttiği birtakım fikirler vardır: "Misket üzerinde koşar gibi görünen, kükreyen bir araba, Semadirek Kanatlı Zaferi'nden daha güzeldir."[15] Çok çelişkili biçimde, burada beden fikrini canlandırarak onu değişime uğratan şey, "doğa" değil, teknolojinin, "güçlü ve esnek performansların"[16] dünyasıdır, verime ve işlevselliğe yapılan vurgudur. Hareketlere de bulaşan bu değişmiş ölçütler, hızı ve uyum sağlayabilme özelliğini birin-

cil işaretlere dönüştürme biçimi de buradan kaynaklanır. Ustalıkları teşvik eden bu yeni gerilim de öyledir:[17] Kesin ayrıcalık, narinliğe verilmiştir. Ve nihayet, zayıflıkların ve uyuşuklukların daha belirgin biçimde ayıplanması da buradan kaynaklanır. Henri Béraud'nun 1922 tarihli *Le Martyre de l'obèse* adlı eserinde, işe eleman almakla yükümlü adam, gördüğü en ufak şişmanlık şüphesinde söz konusu adayı hemen elemektedir: "Zayıflayın ve tekrar beni görmeye gelin. Bize hareketli adamlar gerek, tombul bebeler değil."[18] Amerikan modeli de aynı şeyleri söylemektedir: "Verimi geciktirebilecek"[19] her türlü durum, olası bir kovulma nedenidir.

1920'li yılların erkek modası bu ölçütleri benimser, Amerikan reklamlarında büyük başarı elde eden ölçütler olan aktiflik göndermelerini, dar giysi biçimlerini[20] ödünç alır, sert çizgili[21] giysi örneklerini de çoğaltır. 1924 yılında *Le Catalogue de la manufacture de Saint-Etienne*, biçimi yüzünden şişmanlığı neredeyse hiçbir zaman hoş görmeyecek "kruvaze ceketi"[22] de sıradanlaştırır. Tüm bunlara, ilk özelliği "bedenin çevresine tirbüşon biçiminde dökülen"[23] kumaşlara "son vermek" olan "doğacı ve sportif gömleklerin"[24] yaygınlaşması da eklenir. Dalgalanan veya kavisli her türlü hat sistemli biçimde reddedilir. Henri Béraud'nun şişmanının yaşadığı hayal kırıklığı da buradan kaynaklanır: "Modern giysi, işte düşmanımız budur."[25]

Kadının "narinliği"

20. yüzyılın başında ikinci bir kültürel değişim gerçekleşir. Kadın bedeninin görüntüsüyle de yakından ilgilidir. Colette'in 1923 tarihli *Blé en herbe* adlı eserinin kahramanı Vinca'nın betimlemesi burada belirleyicidir. Genç kızın "ince ve düzgün dar pantolonuna"[26] yapılan göndermeler, yeni bir tür siluetin üzerinde durmaktadır: "çizgi"yi dayatan bir çevre, tek parçadan oluşan bir bütün.

Birkaç yıl içinde her şey değişmiştir. Hareket durgunluğa, düz çizgiler de kıvrımlara baskın çıkmıştır. Merkezi bir karışıklık söz konusudur: Uzun bacaklar, ince bir basen, gergin bir göğüs. Göğsü ve bel bölgesini vurgulayan, kamburluğu kolaylaştıran eski esnek dalgalanmanın "S" biçimindeki profili, giysilerin ve beden hatlarının

sistemli narinliğini ortaya çıkaran "I" biçimindeki profil karşısında yenilgiyi kabul eder.

Değişim, 1910'lu yıllarla beraber başlar. Kamburluğu vurgulayan eski korse, yerini kesinlikle daha uzun biçimlere bırakmıştır: "dar ve belsiz"[27] bir çizgi görünümü moda haline gelmiştir. Bu da, hassaslığa ve kırılganlığa yapılan eski göndermelerden uzak, yepyeni bir anlam vermiştir inceliğe. Dar kavramı, dönüşüme uğramıştır. Gerginlik ve zayıflama, kadın bedeninin belirleyici ve yeni bir özelliğine değinirler: fazla "memeli" bulunan hatların silinmesi, çevikliği ve hareketi kolaylaştıran çizgisel ölçüt seçimleri. Bu da, bağımsızlığı göstermenin, hazırlıkları özgürleştirmenin, toplumsal alanı her zamankinden daha fazla işgal eden bir kadını teşhis etmenin bir yolunu da hayata geçirir: Kadınlar, varlıklarını "dışarıda"[28] sürdürmekte, "açık havaya" bağımlı hale gelmekte, işleri paylaşmaktadırlar. Çok önemli bir değişim söz konusudur: "Etkinlik" ve hazırlık, zayıflığın ve darlığın merkezine taşınmıştır. 1920'li yılların dergilerinde büyük başarı yakalayan, erkeksi izlerle oynayan, saç biçimine, kalçalara, profile ilişkin düşünceleri bütünüyle değiştiren *La Garçonne,* bunun simgesidir: Daha hareketli ve özgür olmak istedikçe daha "dar" bir biçim alan, "baş döndürücü bir başarıya"[29] sahip bir kahramandır bu.

Bu durum, özelliklerin daha da köklü biçimde değişmesine neden olur. Biçim, "et" aracılığıyla değil "kas" aracılığıyla yansıtılır. Şişmanlık ve zayıflık, bedensel doku itibarıyla da birbirleriyle çelişir. Kavis, pürüzsüzlüğe değil, sıkılığa dayanır. Biçimlendirilmiş olanı yaratır, dengeli ama duyarlı gerilimi ortaya çıkarır, şişmanlığın sınırını belirler. Yuvarlak kuruluk, zayıflığı tanımlar:[30] "Esnek, çevik ve ahenkli olmak için öncelikle kasları çalıştırmış olmak gerekir."[31] Colette'in La Vinca'sı "uzun uyluk kasları" veya "ölçülü kaslarıyla"[32] bunu bize gösterir, tıpkı 1924'te egzersiz eksikliğinden yola çıkarak zayıfı ve şişmanı ayıran Plémeur de Montherlant'ın dediği gibi: "Yağın geri geldiğini, kaslarımın sertleştiğini gördüm."[33] Aynı dönemde *Vogue*'un açıkça belirttiği yeni bir profildir bu:

> Narin ve sportif bir siluet, asalak yağ barındırmayan ince ve kaslı uzuvlar, enerji dolu ve içten bir yüz: işte günümüzdeki ideal kadın güzelliği.[34]

Bilgi sistemleri altüst oldukça örnek de daha büyük bir ölçüde kolayca yayılabilir: 1920'li yılların dergileri, sineması, reklamları yeni topluluklara ulaşır, güçlerini artırır, yöntemlerini sanayileştirirler.[35] İletişim sıradanlaşır, standartlar "üretilir", birleşir, tanıdık hale gelir, hızla büyümekte olan bir orta sınıfın bile ulaşabileceği bir piyasaya dönüşür.[36]

"Aşamalı" anatomi

Merkezi bir yenileme,"tıbbi bir baskı"dan[37] çok, âdetlerden kaynaklanır. O kadar önemlidir ki 1920'li yılların anatomi uzmanlarını tamamen yeni bir yatırıma sevk eder: Şişmanlığın kıvrımlarının ikincil bir konu gibi değil, bilimsel bir konu olarak işlenmesini, sistemlerinin araştırılmasını, yerbilimcilerin tortuları ve mineralleri incelediği gibi bu kıvrımların ilerlemelerinin de incelenmesini teklif eder. Ağırlaşmanın biçimleri, grafiklere dönüştürülür.

Bu araştırmalar o kadar yöntemseldir ki ilk sınırları da yenilerler. 1923'te Louis Chauvois tarafından incelenen, şişmanlığı zayıflığından kaynaklanan, "acınası kas zayıflığı" yüzünden karnının göbek deliğinin altında kalan kısmı sarkmaya uğrayan "kassız"[38] gibi. Şişmanlığın yeni bir aşamasıdır bu, "kassızın" "sıkı"[39] görüntüsü, bir şişmanlık başlangıcı haline gelir: Her türlü sıklığın kaybolması sonucunda zayıf kişinin karnı "heybe" biçimini alır.

Aşamaların sistemli incelenmesi de yenidir. 1920 yılında Paul Richer, "kıvrımları" sınıflandırır: kalça kıvrımının, böğürlerin, omuz kası kıvrımları.[40] Bu kıvrımları çizer: Anatomik gelenek tarafından fazla "ihmal edilen"[41] bölgelerdir bunlar. Aynı tarihlerde Georges Hébert ise bu aşamaları rakamlandırır: "Çenenin yassılaşmasının" üç aşaması, "yüzün şişmesinin" iki aşaması, "göğüslerin sarkmasının"[42] üç aşaması vardır. Olası bozukluk kategorileri ise daha fazladır: "her açıdan şişmiş göbek", "alt kısımdan şişmiş karın", "gitgide sarkan göbeğe dönüşmüş karın."[43] Bedenin narinliği de türlere ayrılır: kısa boylu ve kısa uzuvlular, orta boylu ve orta boyda uzuvlara sahip olanlar, uzun boylu ve ince olanlar.[44] Bu kombinasyonlar o denli çoğalır ki neredeyse anlaşılmaz hale gelir... Ayrıntıları fazla önem taşımaz. Ancak, yalnızca varlıkları bile, biçimlere gösteri-

len, bütünüyle yenilenmiş ilgiyi hiçbir zaman olmadığı kadar açık biçimde ortaya koyar.

"Korkunç"un yaradılışı

Şişmanlığın aşamaları konusunda bir devrim yaşanmıştır.[45] 1920'li yıllarla birlikte aşamaların yayılması da sistemli hale gelmiştir. Artık daha iyi belirtilen, bazen sınırsız bir hayaletin tuhaf bir yönü gibi görünen "son" şişmanlık görüntüsü de böylece değişir: fotoğrafların gerçekçiliğinin bir faciayla ilişkilendirdiği bir korkunçluk, yerlere kadar sarkan etler, gerçek olamayacak bel oyuntuları, orantısız göbek delikleri.[46] Aşırılığın anatomileri artık yalnızca tuhaf ve alışılmadıktır: O kadar şaşırtıcı bir hale gelmişlerdir ki, bazen fotoğrafı çekilen kişinin kimliğini, hatta belki de insanlığını korumak için yüzüne bir maske takılır. Derecelerin tamamı yeniden gözden geçirilmektedir. "Çok şişman"a[47] indirgenen eski özellikler yeni bir biçimde yorumlanır. Yargılar ve ortam değişmiştir: Kaygının nesnesi artık "şişmanlıktır", "çok şişman olmak" ise acıklı bir uca itilmiştir.

Zaten birkaç on yıldan beri, fark edilir şişmanlık artık şişmanlığın değil, korkunçluğun dünyasına aittir. Aşırı biçimde orantısız bedenler artık yalnızca "tuhaf ve gülünç" örnekler, fuarlarda sergilenen tuhaf yaratıklar, 19. yüzyılın sonunda Jules Vallès tarafından tasvir edilen "gir-çıklardır": "Halk yukarı çıkar, olağandışı yaratık ayağa kalkar [...] Girilir, çıkılır, işte hepsi bu."[48] Jules Vallès, Paris'teki bir gir-çık'ta gördüğü, "hemen hemen hiç duyarlı olmayan, canlı demeye cesaret edemeyeceğimiz dev bir et kütlesi" olan "Grassot"nun üzerinde çok durur.[49] 19. yüzyılın sonunda, kimi "aşırı" ağırlık örnekleri titizlikle kayda geçirilmiş, "anormallik" örneği olarak sergilenmiştir: Amerika kökenli bir *traveling circus*'ta (gezici sirk) gezdirilen, dışarıdan yardım almadan yatağında dönemeyen, yaklaşık 300 kilogram ağırlığındaki Miss Conley; veya cüssesi için özel olarak yapılmış bir barın önünde üç sandalye üzerinde oturan ve Notre-Dame semtinin meraklılarını cezbeden Parisli kahveci; veya 1890'da Plaisance'da ölen, evvelki sene bir fuara katılmayı kabul etse de sekiz kişinin yardımına rağmen odasından "çıkartılamamış" olan, yine yaklaşık 300 kilogram ağırlığındaki genç kadın.[50]

Kartpostallar da bu konuyu ele almıştır: Örneğin, 19. yüzyılın sonunda, "minicik" boyutlara indirgenmiş seyircilerin önünde bir teraziyi ezen, "dünyanın en ağır adamı" Cannon; veya, verdiği belli belirsiz erotik bir poz yüzünden daha da şaşırtıcı gözüken dev göbek yağlarını sergileyen fuar kahramanı Mademoiselle Térésina.[51] Şişman kişi söz konusu olduğunda devamlılık ortadan kalkar. "Çok" şişmanın varlığı artık yalnızca şaşkınlıktır: Görünümü ise yalnızca "korkunçluktur."

Hiç kuşkusuz, modası geçmiş bir kopmadır bu, ölçütlerin daha güçlü biçimde tektipleşmeye başladığı, toprak eşitsizliğinin toplum tarafından silindiği, iletişimin ani hızlanması sebebiyle uzun zaman boyunca hoş görülen bölgesel "kıllanmaların" "tuhaflık" haline geldiği andan itibaren varlığını ortaya koymuştur. Artık fuarlar, "olgu" haline gelmiş durumları sergilemeye başlar. "Anormal" olanı gösterir. "Hedef, bedensel ölçütlerin yayılmasıdır."[52] 19. yüzyılın sonunda bu ölçütün fazlaca keskinleşmesiyle birlikte kuvvetlenen bir dinamiktir bu. Oyun, en şişmanla en zayıfı veya en uzunla en kısayı kıyaslamaya dayalıdır.[53] İzleyici, olması "gerekeni", olması gerekene yapılan ihaneti gördüğünde daha fazla hisseder. "Başka yerle" daha fazla yüzleşir.

1920'li yıllardan itibaren kopma hızlanır, acıma duygusunun artmasıyla birlikte insanlar, bedensel sakatlıkları tamamen farklı biçimde "değerlendirmeye" başlarlar. Onların yaptıkları gösteri yalnızca acıdan ibarettir, görünümleri yalnızca katlanılamaz bir biçimdir. Ölçütlerin katılaşmasıyla birlikte "korkunç şişmanlıklar" "kabul edilebilir" dünyaya her açıdan yabancı hale gelmiştir.[54] Gerçekleşikleri, eğlendirilen meraka değil, artık yalnızca bilime aittir. "Bakış polisi"[55] onları bir kenara itmiştir. Halk eğlencesi onları terk etmiştir. Değerlendirme ölçeklerinin tamamı yer değiştirmiştir: Şişmanlık vakaları daha erken aşamada belirlenir, şişmanlık ise günlük hayata dahil olmasına rağmen insanları daha çok kaygılandırır, yalnızca bilim insanlarının gözleri önüne serilen aşırı şişmanlık ise hem bakılamaz hem de adlandırılamaz bir hale gelir. "Şişman" ölçülü biçimleriyle daha erken doğar, "aşırı"ya ise artık hiç bakılamaz.

4

"Çile"yi dile getirmek

1920'li yıllarla birlikte, kıvrımların açık biçimde derinleşmiş olan hayaleti, hastalıkların da derinleşmiş olan hayaletine yansır. Şişmanlık, hem aşamalarını, hem de neden olduğu rahatsızlıkları ortaya döker. Tıbbı endişe üslup değiştirmiş, yeni zayıflık kültürünü hemen benimsemiştir. Yayınlar da bunu göstermekte, yalnızca şişmanlığın değerlendirmelerine değil, zayıflamayı garantileyen yöntemlere de önem vermektedir: *Nasıl zayıflamalı?*,[1] *Zayıflamak. Neden? Nasıl?*,[2] *Neden şişmanlarız, nasıl zayıflarız*,[3] *Zayıflama sanatı*.[4] "Zayıflamak" birincil konu haline gelmiş, hatta 1920'li ve 1930'lu yıllarda yepyeni bir emir dayatmaya başlamıştır: "Ne pahasına olursa olsun zayıflamak gerekir."[5]

Bu durum da, ayıplamaların hedefini değiştirir: Obur kişi, pisboğaz veya hödük olmaktan uzaktır, öncelikle "kaçan", zayıflamayı reddeden, kendisi üzerinde çalışmayı ihmal eden kişidir. Kusuru vazgeçmiş olmaktır, sorumluluğu ise mahrem bir hatadır: Şişmanlığının nedeni, tutkulardan çok kayıtsızlık, kendini tutamamaktan çok coşkunluktur, kendisini düzene sokamaması veya kendisini değiştirememesidir.

Hem tedavinin sıradanlaşması hem de psikolojinin yükselişi nedeniyle artan başarısızlık da yeni bir biçim alır. Acıklı hikâyeler çoğalır. Tıpkı modern kültürde kişisel değerlendirmelerin ve kişisel tanıklıkların artması gibi. Zayıfın elde ettiği yer, ayıplanmayı da iki kat daha güçlendirir. Şişman kişi artık yalnızca şişman değildir. O aynı zamanda, değişemeyendir: Kişinin kendi üzerinde çalışmasının ve uyum sağlama yeteneğinin, zorunlu ölçütler haline geldiği bir dönemde, yenilgiye uğramış bir kimliktir. Şişmanlığın ortaya çıkarttığı şey, değişme konusunda gösterilen başarısızlıktır.

İlk aşamalarda devrim yaratmak

1920'li yılların kültürünün özgünlüklerinden biri, algılanmayan bozuklukların içinde şişmanlığı "aramaktır": Duyarsız bir biçimde, bedenin sessizliğinde birikmiş bozukluklardır bunlar. "Şişmanlık" kelimesinin kullanımı bile yenilenmiştir: "Çok geç"[6] geldiği ve hep "fazla" ilerlemiş aşamaları işaret ettiği düşünülür. Oysaki şişmanlık, görüntüye meydan okuyarak da varlığını sürdürebilir:[7] varlığı bazen görünmezdir, etlerin, çizgilerin biçiminin kastan değil yağdan kaynaklandığı yerde gizlenmiş bir kitle olabilir.

Bir o kadar yeni "ara" aşamalar da kayda geçmiştir. Örneğin, dokunulduğunda bir "portakal kabuğu"[8] hissi veren "yağ kabarcıkları" ve şişmanlığın ilk belirtileri olan "kakmalı" plakalarıyla "selülit." 1920'li yıllarda çok büyük bir buluştur bu, resmi dayatmanın kökten yenilenmesini de doğrular: O güne dek görmezlikten gelinmiş beden biçimlerini ortaya çıkarmak, gözün uzun zamandan beri ayırt edebildiği küçük farkları ilgi hedefi haline getirmek. Sessizce gerçekleşen bu biçim bozukluklarının nedenleri üzerine yapılan tartışmalar gelişmektedir: Yalnızca yağın cilde sızması nedeniyle ciltte bir iltihaplanma mı meydana gelmektedir? Yağ gerilimlerine zıt bir dirençten kaynaklanan bir büzülme mi söz konusudur? Bedenden atılamayan maddelerin yüzeysel biçimde biriktirilmesi midir? Sorgulamalar devam etmektedir, bu arada selülitin ve neden olduğu lekelerin varlığı hep daha fazla vurgulanır. Tahayyül gelişmekte, şişmanlığın klasik bozukluklarına, daha kadınsı sayılan bozuklukları da katmaktadır: "hareketsizlik, uzun zaman boyunca korunan yorucu davranışlar, evlilik travması ve bakirelerde rahim ve yumurtalık dolaşımı ritmi ve hormonal salgı bozuklukları."[9] Selülit, uzun zaman için güzellik kaygısını ele geçirir: Cilt sorunları, şişmanlama başlangıcı, şişmanlığın tüm erken belirtileri onunla birlikte ortaya çıkar.

20. yüzyılın başında, bir yıkılışın ne ölçüde gerçekleştiğini görmezden gelmek imkânsızdır. Artık hastaları kaygılandırmak için doktorun yapması gereken tek şey, karikatürleri anımsatan bir sakatlıktan söz etmektir.[10] Erken aşamalara, "normalden" sapan ilk belirtilere değinmesi yeterlidir. "Zayıflıktan" ilk defa söz edilmiyordur. Değişim, küçümsenen bir incelikten değer kazanan bir inceliğe

geçilmesiyle değil, bakışa ilişkin uzun bir çalışmayla gerçekleşmiştir: O güne dek tespit edilmemiş işaretlere yoğunlaşarak kişilerde kaygı uyandırılmakta, hareketlilik ve canlılık kavramları vurgulanarak zayıflık da tekrar tanımlanmaktadır.

Hastalıkların çoğalması

Şişmanlığa ilişkin açık biçimde vurgulanan endişe, hastalıkların da yeniden yorumlanmasını sağlar. Öncelikle neredeyse belli belirsiz denebilecek rahatsızlıklar, fazla belirti vermeden gelerek duyarlılığı etkileyebilecek, "küçük şişmanlık" rahatsızlıkları: "şişkinlikler, mide ekşimeleri, mide asidi, mide yanması, ishal."[11]

Endişeler daha da büyür. İncelemelerin alanı genişler. Diğer yandan patoloji de "genelleşir", klasik "solunum, dolaşım veya sindirim yetersizliklerine"[12] daha çeşitli, daha fazla sayıda bozukluk da ekler. Örneğin, zehirlenme, iyi özümsenemeyen atıklarla ilişkilendirilen iç iltihaplanmayı akla getirir. Kanser de, dönemin açıklamalarına göre "asalak"[13] organizmaların birikmesinden kaynaklanır.[14] Yağın varlığının bile kişiye zarar verdiği düşünülür: "kronik zehirlenme", "zehirlenmiş beyin", "toksin ve organik zehir fazlası."[15] Yüzyılın başlangıcıyla birlikte yeni bir evrim de gerçekleşir: Tehlike, artık yalnızca ağırlıktan, bünyeyi ezen kitleden değil, bir iç kirlenmeden, yağın bedene girmesinden ve içerdiği zararlı maddeden kaynaklanır.

Kimyalara, özümsenemeyen yağlara ve onların tehlikelerine ilişkin bitmek bilmez çeşitlemeler de buradan doğar. Bu aynı zamanda, eski kültürel zıtlıkları yenilemek için de bir fırsattır. Örneğin, 1917'de "etno-kimyayı"[16] derinleştirdiklerini öne süren birkaç Fransız bilim adamı, Alman "şişmanlıklarını" karalamıştır: Almanya'da yaşayan kimselerde "bağırsakların anormal biçimde hareketli olduğu" bunun sonucunda da bedendeki asitlerde ve solukta birtakım sonuçlar görüldüğü söylenmiştir. Bu iddia, bilim adamlarının duydukları nefretle uydurdukları "Alman ırkının pis kokmasından"[17] başka bize hiçbir şey söylemez.

İşin psikolojik yönü de, diğer olası aşırılıklarla birlikte, o güne dek hiç olmadığı kadar irdelenmiştir. Hepsi de eski manevi göndermelerin psikolojiye uyarlanmış biçimleri olan "heyecanlı dolgunları"

ve "bunalımdaki kansızları"[18] ayıran, "kaygılı görünenleri" ve "aptallaşmış"[19] suratlıları yan yana koyan birçok ölçüt vardır. Bu da bize, 1924'te Konsey başkanlığı yaptıktan sonra kendini "şişmanların zihniyetinin" kurbanı olarak gösteren Édouard Herriot'un bakış açısını anımsatır. Her ne kadar aşırı bir yorum olsa da, şişmanlığın genel bir kavram haline getirildiğini de gösterir:

> Dilbilgisi uzmanı, dürüst ancak sağlık durumu yüzünden güçsüzleşen ve karar verme yetisini kaybeden adamın, frankın değer kaybetmesi, gizli enflasyon, Alsace'ın özerkliği, küçük tasarrufların sömürülmesi, dini hoşgörüsüzlük, Sovyetler'in onursuzca tanınması konularında hiç sorumluluk taşımadığını söyleyemeyiz...[20]

Daha ciddi olan başka bir veri ise, yüzyılın başından itibaren önce Kuzey Amerika'da, daha sonra da Avrupa'da özellikle sigorta şirketleri tarafından aniden hesaplanmaya başlanan, "şişmanlıktan" kaynaklanan ölüm oranlarıdır. 1910'lu yıllardan itibaren, Amerikan sigorta şirketleri tarafından sekiz kategori belirlenmiştir: Normal sayılan ağırlığın 12 kilogram altından başlayarak 23 kilogram üzerine çıkan kişilere dek bir çizelge oluşturulur ve aradaki farklar göz önüne alınmaz. Bu çizelge Fransa'da doğrudan uygulanmaz ancak dergiler tarafından biraz gecikmeyle uyarlanır, ilerlemeler hakkında bilgi verir, rakam ve derece fikrinin yerleşmesini sağlar.[21] 1922 yılında *Metropolitan Life* rakamları ve dereceleri daha da ayrıntılı hale getirir: 1,70 metre boyunda, 40-44 yaşları arasındaki bir erkek için, yüzde 20 oranında kilo fazlalığı ölüm olasılığının da yüzde 30 artmasına neden olur; aynı erkeğin kilo fazlalığı yüzde 40 olduğunda ölüm olasılığı yüzde 80 civarında artmaktadır. Daha genel konuşmak gerekirse, ağırlığı ortalamanın altında olan insanların, eğer bu fark "zayıflığa" kaçmıyor ve ılımlı boyutlarda seyrediyorsa, daha uzun süre yaşamaları beklenir.[22]

Tedavilerin çoğalması

Ölçeklerin gelişmesi, hastalıkların önemi, tehlikelerin abartılı biçimde rakamlandırılması, şişmanlığa ilişkin düşünceler, 1920'li yıllarda çağdaş ölçütlerin dünyasına ulaşır. Şişmanlık, hem yaşamsal

bir tehlike, hem de güzelliği tehdit eden bir tehlikedir. Özellikle, her iki durumda da en erken aşamalardan tutun, zar zor fark edilen aşamalara kadar aynı durum söz konusudur.

Öncelikle, terazi bir kanıt haline gelir: "Sürekli bir rehber, korkusuz bir yargıçtır."[23] Araç, yeniden dönüşüme uğramıştır: Alçaltılmış, ibreyi ve göstergeyi büyüten yatay bir mercek tarafından uzatılmıştır. Amerikan reklamları, 1920'li yıllardan itibaren "bilimsel şekilde zayıflamak isteyenler için"[24] bunu öneren ilk reklamlardır. Terazi "şık" *(artistic)* ve kullanışlıdır, bunu kullanan her insan tek bir adımla *(as on the floor itself)*[25] üzerine çıkabilir. Fransa'da da kendine yer edinmiştir: 1920'li yılların sonunda *Fémina*, "iyi düzenlenmiş tüm banyolarda küçük bir terazinin bulundurulması"[26] konusunda ısrar eder. Bu terazi her gün kullanılmalıdır, "sabah yapılan kişisel bakımın ayrılmaz bir parçasıdır."[27] Sayısı çoğalan, 1920'li yılların ortalarında Amerika Birleşik Devletleri'nde yılda 500 milyon tartma gerçekleştiren, halka açık mekânlarda bulunan tartılar hâlâ kullanılmaktadır.[28]

Tedavi edici yöntemler de bu kullanımın artmasına neden olmaktadır. Çok önemli bir amacı vardır: Elde edilen sonucu adım adım takip etmek, kıvrımların eğimine göre perhizi hafifletmek, zayıflatıcı porsiyonu deney nesnesine dönüştürmek. Dönüşümler, yeniden yönlendirmelerle birlikte perhiz bir tarih, sürprizler ve alevlenmeler de barındıran uzun soluklu bir macera haline gelir:

> Dinlenme veya bedensel etkinlik durumunda, nitelik ve nicelik açısından kısıtlanmış bir beslenme takip eden, tedavi sürecindeki hastaları tartmak; bilinen tüm yöntemlerin etkilerini doğrulamak için onları yeniden tartmak, bu deneyler süresince günbegün, bazen her saat başı ağırlıkların değişimini takip etmek, sabırlı, azimli ve çok sayıda bilgiyi kullanabilecek durumda olan iyi bir gözlemcinin başaramayacağı bir iş değildir.[29]

Perhizin ötesinde çok sayıda uygulama, uzmanlarıyla, açık biçimde farklı olan yöntemleriyle yerleşir, şişmanlığın kesinlikle hastalıklı denebilecek varlığının aynı zamanda bir piyasanın da varlığı anlamına geldiğini doğrular. Şişmanlığa karşı sunulan teklifler profesyonelleşir. "Yüzeyselden" "derine", "hafif dokunuşlardan" "titreşimlere", "küçük darbelere"[30] kadar uzanan birçok değişik masaj, hatta

özellikle Vichy'de uygulanan "su altında masaj"[31] ve nihayet "kendi kendine masaj."[32] Jimnastiği de unutmamak gerekir: "Genel" egzersizden "şişmanlığı engelleyeceği"[33] düşünülen "karın egzersizine" dek birçok farklı egzersiz önerilir. Çeşitli fiziksel etkenlerin kullanımı da yaygınlaşır: Bu etkenler elektrik, güneş, ısı, duşlar ve banyolar, makineler ve pasif hareketlerdir.[34] Teknoloji ve bakım dünyası, şişmanlık sorununa kesinlikle büyük yatırım yapmıştır. 1920'li yıllarda Serge Voronoff tarafından denenmiş olan "aşıları" da unutmamak gerekir. Maymun veya teke testisinden elde edilen maddelerin bedene aşılanmasıyla şişkinliklerin ve kansızlıkların tedavi edilebileceği düşünülür. Eski bir memur olan "şişman ve sarkık" bir İngiliz üzerinde 1924'te gerçekleştirilen "köpek başlı maymun testisi" aşısından sonra bu kişinin zayıflığına ve eski duruşuna yeniden kavuştuğu söylenir: "Yağ erimiş, kaslar sıkılaşmıştı, beden yeniden doğrulmuştu."[35] Bu yöntem tabii ki sürdürülmemiş, yalnızca tedaviye ilişkin birçok deneyden biri olarak kalmıştır.

Ancak, yeni tedavilerin asıl özgünlüğü başkadır; sundukları ilerlemelere ilişkin yepyeni bir bakışa dayanırlar: Aşamalı bir süreç içinde yavaş yavaş etki göstereceklerini vaat ederler. 20. yüzyılın başında, yeni bir türe ait tasarılarla birleşmeleri, kişisel gelişimi, kişinin kendi kendine çalışmasını ve alıştırma yöntemini hedef alır: "Her gün, fazla yorulmadan bir şeyler gerçekleştirmek, dünkünden daha büyük bir gayret."[36] Bu tedaviler, "kişinin kendine güvenini"[37] destekleyen, "daha güçlü olmanın",[38] "hayatının yolunu çizmenin"[39] yöntemini ayrıntılı biçimde açıklayan, yepyeni bir edebiyatla da aynı şeyi hedefler. Öncelikleri bellidir: rekabete ve eşitliğe daha fazla meydan okuyan bir toplumda, kişiyi geliştirmek. Geniş bir toplumsal sınıf, bir uygulama alanı bulmuş, "kendini desteklemenin" bir yolunu keşfetmiştir. Bu arada, hizmet sektörü tarafından istila edilen bir çevrede de, bilinçli çalışan tarafından adım adım ele geçirilen ölçekler, aşamalar, terfiler ve hiyerarşik konumlar, o güne dek hiç olmadıkları kadar gelişmiştir.

Salon jimnastiği de ilk başarısını elde eder, öyle ki, bu konu üzerine yazılmış bir eser, 1905 yılında Fransa'da 21.000 adet (1908'de yapılan dördüncü baskısında 40.000 adet) satmış, aynı yıl yaklaşık on Avrupa ülkesinde toplam 376.000 okuyucuya ulaşmıştır.[40]

Tedaviye ilişkin "kanıtların" başarısızlığı

Ancak, bir çelişki söz konusudur: Şişmanlığın ayrıntılı deneylerin konusu haline geldiği, rakamların sıradanlaştığı, programların yerleştiği ve yöntemlerin çeşitlendiği bir dönemde tedavinin sınırları da ortaya çıkar. Kanıtlar, inandırıcılıklarını kaybeder. Sürekli daha iyi incelenen tedavi, daha anlaşılmaz hale gelir. Sürekli daha iyi takip edilen şişmanlık, daha "karmaşık" hale gelir. O güne dek dikkate alınmayan başarısızlıklar, kendilerini göstermeye başlarlar. Bunların sonucunda, şişmanlar yeni bir acıya maruz kalırlar.

Her şey, 20. yüzyılın başında Boston'daki bir laboratuvarda keşfedilen, aslında yenilikçi özelliğe sahip olan, kuramsal bir araçtan doğar: bazal metabolizma. Wilbur Olin Atwater, Francis Gano Benedict ve birkaç başka bilim adamı, Lavoisier'nin eski kapalı odalarını mükemmelleştirir,[41] incelenen deneklerin bedenlerindeki tüm hareketleri titizlikle rakamlandıracak olan, çelikten yapılmış devasa kafesler üretirler.[42] Kesin bir sonuca varırlar: Tüm ısı alışverişinin ölçüldüğü "su geçirmez" bir odaya, dinlenme vaziyetinde ve aç halde bırakılan bir kişi, her saat ve bedensel yüzeyinin her metrekaresi için, rakamlandırılabilir bir miktar ısı "üretir." "Normal"[43] deneklerde hesaplanan sonuç daima yaklaşık 40 kaloridir. Değerlendirme, kişinin hayatta kalması için gereken enerjiyi, "bazal metabolizma"yı, temel, ölçülebilir, bakım giderini belirlemeyi hedefler.[44]

Şişmanlar için sonuç belli gibidir: Bu kişilerin birçoğunun bu normal rakamlara ulaşması mümkün değildir çünkü onlar yetersiz yanmanın ve bunun sonucu olarak da yağlandırıcı etkinin kurbanıdırlar.[45] Bu sonuç da, on yıllardan beri "geciktirici besinler" varsayımını, kalıtım kurbanı olan kansız şişmanların belirleyici bir özelliği olan çökmüş enerji varsayımını ortaya koyar.

Ancak, şişmanların metabolizmasına ilişkin yapılan keşifler, hatırı sayılır bir sürprizi de gözler önüne serer. Elde edilen rakamlar, yanma yetersizliği konusundaki varsayımları "yerle bir eder."[46] Marcel Labbé ve Henri Stévenin, 1910'lu yılların sonundan itibaren, incelenen şişmanların büyük bölümünün normal bir bazal metabolizmaya sahip olduklarını saptarlar. Yalnızca küçük bir azınlık, hormonal bozukluklarla -bunların içinde tiroid yetersizliği de

olabilir– açıklanabilecek ve doğal olarak yanmayı geciktiren, zayıflamış bir metabolizmaya sahiptir.[47] Bazı şişmanlamalar, "kazların zorla beslenmesiyle"[48] neredeyse aynı sonucu veren, aşırı yeme eylemiyle açıklanabilir. Bazıları ise daha anlaşılmazdır, incelemenin sonuç vermediği yetersizliklerden kaynaklanırlar. Yanma yetersizliği artık bunları açıklamaya yetmez. Çürütülemez sonuç da işte buradan çıkar: "Normal" bir yaşam süren insanların fazlaca şişmanlaması hâlâ kör bir noktadır. Bu kişiler aç ve hareketsiz haldeyken, bazal metabolizma tarafından ölçülen bir rakam olan yanıcı güçleri bütünüyle korunmaktadır. Ancak bu güç, bilinmeyen bir sebepten dolayı –heyecan, yeme hızı, acele, tat eksikliği, tepki eksikliği...– yiyecek karşısında zayıftır. Dolayısıyla, varsayımlar da çoğalabilir. Birtakım kazalar ve sinirsel sarsıntıların sonucunda önü alınamayan şişmanlıkların meydana geldiğini fark eden Francis Heckel, "salgı bezlerinin ve sinirlerin olası dengesizliği"[49] üzerinde durur. Artık yanıcı gücü değil, onun karşılaşabileceği engelleri hedef alan Marcel Labbé ise cilt aracılığıyla gerçekleşen yayılmadan ve buharlaşmadan şüphelenir:

> Bazı bireylerde şişmanlık, yiyeceklerden sağlanan fazla ısının, cilt işlevlerindeki bir bozukluk yüzünden dışarı atılamamasından kaynaklanır.[50]

Yakıcının normal olduğu düşünülür, ancak besin karşısında çaresiz kalır. Varsayımların pek bir önemi yoktur. Önemli olan çeşitlilikleri ve yaptıkları çözümsüz tespittir: Bazı durumlarda, zayıflamanın zor veya sınırlı olacağı itiraf edilir.

Bu itirafın sonucu çok önemlidir. Enerjiyi canlandırarak veya durdurarak onu düzenleyen bir ilkenin varlığı kabul edilir. Yanma ve ayarlama ilkesi hiç olmadıkları kadar birleşir, bu enerjiyi alınan besine ve ihtiyaca göre hızlandırır veya sınırlandırırlar, ancak bu dengenin asıl işleyişi henüz aydınlanmamıştır. 1929'da Marcel Labbé, akademisyen yetkisiyle bunu itiraf eder: "Düzenleyici bir mekanizma vardır, merkezi bilinmemektedir."[51] Düzenleme ve düzenin bozulması kavramlarının içinde, bir miktar anlaşılmazlık vardır. Yanma, uygulanmaksızın da mevcut olabilir.

Tedavilerin önüne, teşhis edilemeyen ve açıklanamayan engel-

ler çıkar: Bakımların çokluğuna rağmen, "değişmeyen" şişmanlıklar gibi. Bazı şişmanlıklar "direnç gösterir": Perhizler, müdahaleler ve kimya sonuç vermeyebilir. Tamamen kendine has, her zamankinden daha belirgin bir şişman türü ortaya çıkar: beklentileri, başarısızlığı simgeleyen bir hasta. Tabii ki herkes bu gerilimi yaşamaz, birçok dolgunluk hastası veya obur kişi bunu atlatabilir. Buna karşılık, kaçınılmaz bir biçimde, bakımların yaygınlaşmasıyla birlikte sayıları artan hastalarda bu gerilime rastlanır. Onları, günümüzde yaşanan acıların başlangıcı olan, çifte bir acı beklemektedir: şişmanlığı kabul etmenin zorluğu ve bunu ortadan kaldırmanın zorluğu.

Yeni bir pratisyen doktor türü de ortaya çıkar: Kesin sayılan eski fikirlerden ve "hareketlerden" uzak duran, engellerden, hatta bazen imkânsızlıklardan oluşan uzun bir yolda hastaya eşlik eden doktorlardır bunlar.

Sınav ve çile arasında

Tedavi hikâyeleri bu dönemde gerçek bir yoğunluk kazanır. Çoğalıyor olmaları bile çarpıcıdır: önce baskın kaygı olarak sözü edilen yağ, sonra da kimi zaman şaşırtıcı bir macera olarak anlatılan tedavi. Tedaviden, hayata dair bir konu olarak söz edilir.

Hiçbir önyargı söz konusu değildir: 1920'li ve 1930'lu yılların dergileri, çoğunlukla bir başarıyı anlatan okurların tanıklıklarını üzerinde durur. Ağırlıklara ve sürelere ilişkin, artık sıradanlaşmış hikâyelere rastlanır:

> Galton hapları sayesinde 15 Eylül ve 20 Ekim tarihleri arasında 3 kilogram verdim. O zamandan beri, işimden ayrılmak zorunda kalmadan ve hiçbir şekilde sıkıntı çekmeden, çarpıcı sonuçlar elde etmeye devam ediyorum.[52]

Söz konusu yayın tarafından az çok "talep edilmiş" mutlu bir başarı hikâyesidir bu.

Memnun edici formüllerin dışında, 1920'li yıllarla birlikte, kişileri "modernite"yle tanıştıran, yepyeni üç anlatı türü ortaya çıkar.

Bu anlatıların birincisi, yine sessiz işaretlerle söze dökülen bir ka-

rarlılık hikâyesidir. Örneğin, Berlinli bir Marlene Dietrich'in 1920'li yılların sonunda Hollywoodlu bir Marlene Dietrich'e "dönüşmesi." Yüzleşme süreklidir, zaten uzun ve ince olan bedende ise aşağıya doğru incelen bacaklar vardır ve de üstünde köşeli bir yüz. Sürekli tekrarlanan, kararlı bir iddia vardır: "Fazla şişmanım [...] daha fazla bağırsak yumuşatıcı almalı, kahve içmeli, artık hiçbir şey yemeden sigara içmeliyim." Bu saptama, zamanla vurgulanır, ısrarla tekrarlanan "Fazla şişmanım"[53] ifadesini yiyecek "kısıtlamaları", yanmayı hızlandırmak amacıyla "magnezyum sülfat" katılmış kahveler takip eder. Geriye, zaman içinde yaşanan gerilim, sürekli tekrar başlanan mücadele kalır: özellikle, görünmeyenle sınırdaş olan bir zayıflama. Bu da, uygulamanın çağdaş biçimlerinden birinin başlangıcı olur: Kaygı, neredeyse hiç görünmeyene odaklanmıştır. Sürekli mücadele kadar zayıflama da o kadar önemlidir ki, her zaman birazcık "yetersiz" sayılmaktadır.

İkinci anlatı türü daha karmaşıktır: İddia edilen bir şişmanlık karşısında tereddütlerini ve seçimlerini ayrıntılı olarak açıklayan bir pratisyen doktorun eseridir. Sürekli yenilenen hesapların, süreçlerin ve denemelerin, sürekli ayrıntılar eklenen girişimlerin anlatılması, tedavinin birbirini takip eden bölümler haline dönüştürülmesidir bu: Farklı perhizlerin, çeşitli banyoların, masajların, egzersiz veya ilaç birleşmelerinin etkisidir. Doktorun kendisi de, yorumlayabileceği bir öykü yaşamaktadır. Kıvrımların değişimleri karşısında tepkileri de çoğalır:

> Tedavi sürecinde bulunan hemen hemen tüm hastalarımın üzerinde çeşitli deneyler yaptım [...] sinirsel rahatsızlıklar ve şiddetli duygular, ağırlık üzerinde özel bir etki yaratmakta...[54]

Doktor, bir süreci, beklenmeyen ve çok sayıda belirleyici etkenin kesiştiği, sürekli farklı bir macera anlatır gibi anlatmaktadır.

Nihayet, üçüncü anlatı türü: zayıflamakta sıkıntı çeken şişmanların tanıklıkları. Dergiler, bu acı verici deneyimleri ortaya çıkarabilir, fedakârlıklara ve tedavilere rağmen şişmanlıklarda bir değişim olmaz: "Göğüslerim büyük ve sarkık, boyum 1,70 metre, mayo giymeye asla cesaret edemeyeceğim, umutsuzum."[55] Henri Béraud'nun

1922 yılında Goncourt ödülünü alan *Le Martyre de l'obèse* adlı eseri, bu konuda en açıklayıcı eserdir. Burada şişmanlık hem gözler önüne serilir, hem de şişmanlığın "yenilmezliği" vurgulanır.

Rahatsızlık artık acıklı görünmez. "Şişman" kişi, bedensel olarak acı çekmez: Ne "âciz" ne de "yorgun" dur. Kendisine göre olmasa da, başkalarına göre "devasa"dır. Başka bir deyişle, orta derecede şişmanlık, bu durumu yaşayan kişi tarafından anlatıldığında daha özgün bir hal alır.

Mesele, öncelikle çelişkili cazibelere dayanır. Uzunca bir aşk arayışı şişman kişi tarafından ifade edilmiştir. Sevdiği kişi kendisini reddeder ve onu düzenli biçimde "şişmanım", "tatlı şişmanım", hatta "zavallı şişmanım"[56] diye çağırır. Acıyı iyice artıran şey, buna bir de kimlik kaybı hissinin eklenmesidir: "saf", "masum", "kötülük bilmeyen"[57] sıfatları kendi kişiliğine ilişkin yanlış anlaşılma, kim olduğunu tam idrak edememe olarak anlaşılır. Anlatıcı da bunun üzerine zayıflamaya çalışır, perhizleri sıralar, masajlara, jimnastiklere katlanır, ilaçlar alır, hamamlara gider; tüm bu çabalar ise sonuçsuz kalır. Daha da kötüsü, terazi birdenbire 100 kilogramı göstermeye başlar ve kaçınılmaz olanı doğrular. En acı verici çelişki de buradan gelir: Görünürde çözümlenebilecek, sözde en basit boşaltımlara maruz kalan rahatsızlık devam eder, tüm tedavilere direnç gösterir.

Acı, daha derin bir sebep yüzünden daha da artar: değişmediği belli olan bir bedeni sergileme, değişme konusundaki âcizliği ortaya dökme. Üstelik, 20. yüzyılın başında bir ayrıcalık da kesin olarak gerekli görülmüştür: incelme yöntemi. Şişmana hitap eden, işe alımlardan sorumlu görevli, hoyratça şöyle der: "Zayıflayın."[58] Bu durum da, kınamayı tamamen değiştirir, hareket eksikliğini şişman kişinin kendisine yöneltir, eski manevi açlıktan çok kişisel ihmalin söz konusu olduğunu belirtir: "şişman kişi, dünyanın neşesidir, özellikle zayıflamayı kafasına koyduğunda."[59] Yeni bir yetersizlik, yeni bir alay. Dolayısıyla, başarısızlık da belirsiz bir yetersizlikten ileri gelmektedir: kendine hâkim olamama. Zayıflama ise "uygun" bir davranış biçiminin işareti olarak görülür. Çağdaşlık süresince kişisel tanıklıklarda görülen "ilerleme" bu noktadan sonra açık biçimde fark edilir bir hal alır. 18. yüzyılda "şişmanlık" konusunda yaşadığı acıları birinci ağızdan ifade eden ilk insanlardan olan Élie de Beaumont,

bedensel sıkıntılarından, cinsel iktidarsızlığından, duyarsızlıktan söz eder.[60] Kendisini mutsuz eden şey, bedensel olarak acı çekmek, güçsüzlük hissetmek, çocuk sahibi olma gururunu yaşayamayacak olmaktır. 19. yüzyılın ortasında ise Granville şişmanı "ilişkilere has" bir acıdan söz etmektedir: yaşadığı toplumsal aşağılanmalar, yalnızlığı, "rezillik duygusu."[61] Mutsuzluğu, konusu olduğu reddedilişten, sürekli maruz kaldığı yaralanmalardan kaynaklanmaktadır.

20. yüzyılın başında, Henri Béraud'nun şişmanı, daha mahrem bir umutsuzluğu, meşru sayılan bir arzunun imkânsız tatminini, aynı zamanda da kendi kimliğini tanımakta çektiği zorluğu ortaya koyar. Yalnızca reddedilmeyi değil, inkâr edilen içselliği de dile getirir. Mutsuzluğu, hem cazip olmamaktan hem de zevk alamamaktan ileri gelir. Aynı zamanda, olduğu gibi algılanmamaktan dolayı acı çekmektedir. Çağdaş bireyin görüntüsü, tuhaflığının dile getirilmesidir bu. Değişemediğini herkese göstermekten dolayı da mutsuzdur: Sürekli değişebileceği söylenen, ancak, kaskatı olduğu her şekilde ortaya çıkan bir beden durumuna mahkûmdur. Élie de Beaumont'un tanıklığından Béraud'nunkine kadar tüm anlatılanlar hiç şüphesiz, gittikçe derinleşen kişisel birer sorgulamadır.

Şişmanın rahatsızlığı yeni, daha sancılı, daha içselleşmiş bir hal alır. Olduğundan farklı görünmeye mahkûm olduğu için, yeni bir başarısızlık da kendini gösterir: olduğu kişi ile olmak istediği kişi arasındaki fark. Zayıflatıcı perhizlerin "gereksizliği", suçluluk duygusunu azaltarak isyanı körükledikçe "çile" de büyümektedir. "Duyulmamış" bir haksızlığa, yani aşağılanan, her şeyiyle kişiye kendini yabancı hissettiren bir bedende yaşama haksızlığına uğramış olma hissi baskın çıkmıştır.

Esas olan bu konu, yalnızca yeni acıların ortaya çıkışını göstermez, aynı zamanda şişmanlığa ilişkin söylemlerin, kişisel tanıklıklar, mahrem incelemeler, kişisel anlatılar tarafından kademeli olarak nasıl ele geçirildiğini de gösterir. Eski ayıplamaların, hakaretlerin ve aşağılamaların ötesinde şişmanlık kültürü, yorumlanan başarısızlığın ve acının kültürü haline gelir. Batı toplumunda bu konuya verilen önemin çoğalması, kurbana ve alçakgönüllülüğe verilen önemi de kaçınılmaz olarak arttırır.

Güncel tartışmanın dönüşümleri
Kimliksel rahatsızlık, sinsi rahatsızlık

Günümüzde, tamamen yepyeni bir olgu şişmanlığı nitelendirir: salgın haline gelmiş olması, çok yaygınlaşan ve yaygın biçimde teşhis edilen bir "hastalık" olması. Çok sık görülen, önü alınamayan, hem yaşam tarzına hem de çoğalan tüketime bağlanan bir istila sayılan bu değişiklik, rahatsızlığı yüzünden toplumun "düzenini bozan" şişmanlara ilişkin düşünceleri de alevlendirir: toplumsal bir hasta, maliyetli bir münasebetsiz, iradesiz bir bireydir şişman kişi. Buna, sezgiler tarafından kolay olduğu öne sürülen fakat her türlü veriye bakıldığında belirsizliği anlaşılan bir tedavi de eklenir.

Kişisel tanıklık da değişmiştir. Günümüz toplumunda, şişman kişinin kendini bedeniyle sürekli daha fazla özdeşleştirilmesi, bu kişide başa çıkılmaz bir içsel parçalanmaya neden olur: "kırık" bir kimlikle yaşamak ve bunun aşılamayacağının farkında olmak. Daha ayrıntılı biçimde söylemek gerekirse, kişinin, içinde kendini ifade edebildiği halde, ihanete uğradığını hissettiği bir bedende yaşaması: aynı anda hem kendisi hem de başkası olan bir beden. Ne olursa olsun, kendi kimliği olanı terk ederken yaşanan yeni zorluk. Eninde sonunda, bedensel durumun güncel meselesini, o güne dek hiç olmadığı kadar yoğunlaştırmak: mutlak kimlik olarak kişinin kendini göstermesi ve o andan itibaren, bu kimliğin rahatsızlığa veya yanlış anlaşılmaya maruz kalabilecek olması. Şişmanlık kültürü, suçlamadan kişisel tanıklığa, kınamadan kurban etmeye nasıl da kayılabileceğini göstermiştir.

Bir "salgının" tespiti[1]

Rakam, öncelikle tartışılmaz bir zihinsel araç olarak ortaya çıkmıştır. Uzun zaman boyunca taraflı olan şişmanlık ölçüsü günümüzde bir standart halini almıştır: "Evrenselleşmiş" ölçütler olan çevre ve ağırlık kesin olarak değerlendirilmiştir. Sürekli kullanılan Quételet endeksi, tek ve basit bir işaretle gösterilmektedir: kilogram cinsinden ağırlık ile boyun metrekare cinsinden ifade edilen karesi arasındaki ilişki. Aşamaların izgesi de ölçülendirilmiştir: söz konusu rakam 25 ila 29,9 arasında ise "fazla kilo"dan; 30'un üzerinde ise "şişmanlık"tan söz edilir ki, bunun da üç farklı derecesi vardır: "orta", "ağır" (35'ten itibaren), "çok ağır" (40'tan itibaren)[2]

Ölçekler, eski istatistik kayıtları da ortadan kaldırır. Sınırlarını belirler, basamaklarını sıralar, günümüzde sıradanlaşmış olan, sayısal göstergesinin dışında anlaşılması mümkün olmayan "fazla kilo" teriminin de içinde bulunduğu, kendine has kelime dağarcığını oluşturur. Christiane Collange ve Claire Gallois 1994 yılında "şişman" ve "zayıf" terimlerinin sıralı ve çapraz ilişkilerini incelediklerinde, kitabın ilk sayfasında kaçınılmaz olarak kendi beden ölçülerini bulmaları hiç de şaşırtıcı olmamıştır.[3]

Hesaplamanın asıl özgünlüğü ise farklı bir noktada saklıdır. Bütünüyle, "rahatsızlığın" varlığını değerlendiren yeni bir istatistiğe dayanır. Araştırmalar da bu büyümeyi doğrularlar: 2005 yılında, dünyada tam 1,2 milyar insan fazla kiloludur, 400 milyon kişi şişmandır[4], 2015'te ise 700 milyon kişi şişman olacaktır.[5] Fransa'da ise şişmanların sayısı 1992'de yüzde 5,5 oranında, 2006'da yüzde 12, 4 oranında ve 2009'da yüzde 14,5 oranında artar[6], oysaki 1980-1990 yılları arasında sabit kalmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise rakamlar daha çarpıcıdır, 1980-2000 yılları arasında şişmanlık oranı ikiye katlanmıştır, öyle ki, 2000'li yıllarda Amerikalı yetişkinlerin üçte ikisi ya şişman, ya da fazla kiloludur.[7]

Fransa'da gerçekleştirilmiş bir araştırmada yer alan şu ısrarlı yorum da buradan kaynaklanmaktadır:

> Yaklaşık yirmi yıldan beri, yeni bir salgın dünyayı kasıp kavurmaktadır, adı "şişmanlıktır" ve Fransa da bundan nasibini almıştır. Fazla kilo-

dan şikâyetçi olan insanlarla birlikte, bu sorundan mustarip olanlarımızın sayısı 20 milyona ulaşıyor.[8]

Günümüzde sıradanlaşmış olan bir başka tespit ise şudur: Şişmanlığın yaygınlığı, söz konusu hanenin gelir düzeyiyle ters orantılıdır.[9] Bu tespit, zenginlere özel şişmanlığın "burjuva" şemasını altüst eder, aynı zamanda da, toplumsal açıdan paylaşılan şişmanlık fikrini de değiştirir ve son olarak, yoksulların yaşamakta olduğu beslenme "hataları" ve "yetersizlikleri" konusunda da bitmek bilmeyen soruların sorulmasına neden olur: "Kolay" kaloriler ve "ucuz" besinlerin tümü, kişiyi daha fazla şişmanlatabilecek besinlerdir. Tamamen yeni olan çelişki, yoksul kişiyi hem cezalandıran hem de ona "zarar veren" bir fazlalığın üslü çoğalmasından kaynaklanır: Herkes tarafından paylaşılan, ancak çok farklı biçimde dağılmış bir fazlalıktır bu.[10] Bu durum da, küçülme, piyasaların denetlenmesi, ürünlerin şeffaflığı gibi konular hakkındaki gerekli düşüncelerin ana hatlarını da ortaya koyar.

Toplumsal eşitsizlik meselesi, sürekli daha fazla vurgulanmaktadır. Aynı zamanda, sürekli daha iyi incelenen sayısız etken vardır: halk sınıfında görülen, besinlere ilişkin bilgi eksikliği, yemeklerin hazırlanmasına ve düzenlemesine gösterilen en küçük özen, daha az "soylu" veya daha az "takip edilen" yiyeceklere ulaşım, görünen miktar veya fazlalık için yapılan telafiler. Farklar rakamlandırılır: Orta ve üst sınıflarda her gün alınan kalori miktarı, halk sınıfının aldığı günlük kaloriden yaklaşık 200 kalori daha azdır.[11]

Ne olursa olsun, bir istila söz konusudur. Şişmanlık artık bir "sağlık tehlikesidir": Yavaşça ilerleyen bir salgın, sinsi ve tüm gezegene yayılmış olan bir "beladır." Risk de buradan kaynaklanır: Şişman veya fazla kilolu kişilerde yüksek tansiyon üç ila dört kat daha fazla görülmektedir, şeker hastalığına ise dört ila dokuz kez daha sık rastlanır,[12] ölüm oranı ve beden kitle indeksi arasında neredeyse "doğrusal" bir ilişki vardır.[13] Maliyet de buradan kaynaklanır: "Şişman" bir insanın sağlık harcamaları, "normal" bir insanınkinin iki katıdır, 1263 avroya karşılık 2500 avro.[14] Bu rakamlar da, ABD'deki genel sağlık harcamalarının yüzde 5,7 ila yüzde 7'sini ve Avrupa'daki genel sağlık harcamalarının yüzde 2 ila yüzde 3,5'ini temsil eder.[15]

Bu rakamlara yenilerinin ekleneceğini de tahmin edebiliriz; örneğin Fransa'da 2020 yılında yalnızca bu hastalık için 14 milyar avro harcama yapılması öngörülmektedir.[16] Nihayet, "yeni bir Fransız rahatsızlığı"[17] da buradan doğmuştur.

"Misillemeler" mi?

Bu rakamlar, tehlikenin bir halk sağlığı meselesi olduğunu ortaya koyar. Görüntüsü, iki ifade tarafından belirlenir: "toplumsal bela"[18] ve "toplum meselesi."[19] Bir seferberlik başlar: "acil çağrı",[20] "siyasileşmiş"[21] bir tartışma.

İlk kez kurumsal bir amaç belirlemiş olan bu endişeleri vurgulamak gerekir: Şişmanlığa karşı toplu bir savunma oluşturulur. Bu endişeler aynı zamanda,fazlalığın ne kadar farklı algılanabileceğini de bizlere gösterir[22]: bolluk türleri, rekabet, reklamlar, sanayinin yaygınlaşması, yemeklerin bir tören olmaktan çıkması, hareketsizlik türleri hakkında yeni sorgulamalar başlar. Markaların stratejileri de farklı biçimde saptanır. Yeni artışlar, örneğin şeker ve yağ dozlarının, yiyecek ve içecek porsiyonlarının, makinelerin ve dağıtım yerlerinin artması da kınanmaktadır. Bu yeniliklerin her biri, tüketiciyi daha fazla çekmekte ve onu markaya sadık hale getirmektedir.[23] Rakamlar da bunu doğrular: 1977 ve 1996 yılları arasında ABD'de erkeklerin atıştırmalık yiyeceklerden aldığı kaloriler yüzde 90 artmıştır, kadınlarda ise bu artış yüzde 112 oranındadır.[24] Örneğin Fransa'da ergenlik çağındaki bireylerin şekerli içecek tüketimi günde 200 mililitreye yükselir, oysaki yetişkinlerin günlük tüketimi bu miktarın yarısıdır.[25] Sağlık etkileri konusundaki uyarılar, yağ üzerinde her zamankinden fazla durmaktadır: Ortaokul çağındaki bireyler tarafından her gün tüketilen bir şekerli içecek, bu kişilerin şişmanlık riskini yüzde 60 oranında artırabilir,[26] oysaki yağlı yiyeceklerin kısıtlanması sonucunda "küçük çaplı, ancak anlamlı"[27] bir kilo kaybı sağlanabilir. Sağlığa dair endişeler artık yağ konusuna yönelmiştir.

Misilleme, yasal bir strateji belirler. Şişmanlık ilk kez kanuna tabi tutulmaktadır. New York Temyiz Mahkemesi, 25 Ocak 2005 tarihinde, mevcut bir asliye kararını hükümsüz kılar ve ergenlik çağındaki iki davacının, şişmanlıklarının sorumlusu olarak McDonald's'ı

da gösterdikleri şikâyeti kabul eder.[28] Fransa'da 27 Şubat 2007'de yayınlanan bir kararnameyle tüm yiyecek reklamlarında "şişmanlığın ilerlemesini önlemeyi amaçlayan bir sağlık iletisinin"[29] bulunması zorunlu kılınır. UFC-Que choisir? adlı bir tüketici derneği, 18 Eylül 2008'de milletvekillerinden, "en yağlı ve en şekerli ürünlerin reklamlarının çocuklara yönelik programlar sırasında yayınlanmasını yasaklayan bir yasayı"[30] oylamalarını ister. "Şişmanlığın önlenmesine ve şişmanlıkla mücadeleye ilişkin bir yasa" teklifi 2007-2008 yılları arasında Fransız senatosuna sunulur.[31]

2001'de başlatılan Sağlıklı Beslenme Ulusal Programı (PNNS) gibi önleyici girişimleri, daha büyük bir titizlikle hazırlanan, daha fazla ileti ve öneri sunan PNNS2 ve PNNS3 gibi girişimler takip eder. Tabii ki bunlar kimi zaman eleştiriler ve itirazlarla da karşılaşır: "Sorun, iletilerde değil uygulamada."[32] Kusurlarından da söz edildiği olmuştur: "Çalışmanın en az ilerleyebildiği nokta, bedensel hareket yokluğu veya yetersizliğidir."[33]

Şişmanlık konusu, ölçütleri ve düzenlemeleriyle artık halk sağlığı alanını işgal etmektedir. Şişmanlığa karşı mücadele, herkes adına verilmektedir: "Şişmanlık" rahatsızlığı artık "özel" bir rahatsızlık değildir.

Zayıflığın dinamikleri, şişmanlığın dinamikleri

Uzun süre boyunca birbiriyle karıştırılan iki toplumsal sorun, günümüzde birbirinden ayrılabilir: zayıflığın gittikçe daha fazla dayatılması, şişmanlığın gittikçe daha fazla kınanması. İlki, hâlâ toplumsal görünümün bir ölçütüdür, ikincisi ise bir sağlık tehlikesinin işaretidir. Özellikle kökenleri farklıdır: İlki, siluet ve giyim kurallarıyla kültürel bir kökene sahiptir, ikincisi ise toplumsal bir tehlike içermesinden dolayı parasal kaynaklıdır. Uyandırdıkları kaygıların konusu aynı değildir. Olası başarısızlıklarının sonuçları da aynı tehlikeleri içermez. Elbette şu konuda hiçbir kuşkumuz yok: Günümüzde "zayıflığın" dayatılmasıyla birlikte "şişmanlığın" çarpıcı varlığı da daha fazla ortaya çıkar. En büyük sıklığını, hatta "kanıtını" sunmaya eğilimlidir. Bedenin ince ve uzun olmasına ilişkin dayatma, biçimlerdeki sapmaları daha görünür kılar, beden hatlarındaki kusurları gereğinden fazla vurgular. Ancak, çok önemli ve tartışılmaz bir fark hâlâ

mevcuttur: Şişmanlığın toplumumuzdaki çarpıcı varlığı, zayıflık ve onun etkileri tarafından hissettirilen karşıtlıktan çok, yaşam tarzından ve onun "şişmanlatıcı" etkilerinden doğmaktadır. Bakışın değişmesinden çok, davranışların değişmesiyle ortaya çıkar. Çok önemli bir fark daha vardır: Fazla yağ ve şekere karşı başlatılan savaş, tehlike ve maliyete ilişkin artan kaygılar, zayıflık arayışından değil, yeni, organik bir beklentiden, bedensel olmaktan çıkıp toplumsal hale gelmekte olan bir beklentiden kaynaklanır. Başka bir deyişle, söz konusu fikir narinlik değil, rahatsızlıklar ve işlev bozukluklarıdır.

Yüzyıllar boyunca, şişmanlıklara daha ayrıntılı biçimde bakılmasını, aşamaların belirlenmesini, çeşitliliklerinin belirtilmesini sağlayan törpüleme, burada söz konusu değildir. Yalnızca şişmanlığın istilasına, şişmanlığın demografik yayılımı ve halka verdiği zarar baskın çıkmaktadır. Bu ayrım belirleyicidir ve bir "salgın"ın yeniliğinin anlaşılmasına tek başına yardımcı olur. Daha genel olarak açıklamak gerekirse, toplumumuzda bulunan risk etkenlerine ilişkin sorgulamaya, meydana getirdikleri toplu gözetimin büyümesine eşlik eder.

Zayıflığın etkileri

Biri zayıflığa, diğeri de şişmanlığa dayanan bu iki dayatma arasındaki kesin ayrım gerçekleştikten sonra, bunların arasındaki birçok kesişmenin sorunu daha karmaşık, hatta belki de daha bulanık bir hale getireceğini de hesaba katmak gerekir. Hayali fikirler de kendi ölçütlerini yaratır. Öznellik baskın çıkabilir. Zayıflık üzerinde biriken gerilim, göründüğünden daha derindir ve psikolojik ve organik sonuçlarıyla, kendine has bir "saplantıyı" da beraberinde getirebilir. Her türlü nüansı görmezden gelmeye eğilimli, kimi zaman en küçük aşamaları bile şişmanlığa dahil edebilecek birçok tanıklık da bunu göstermektedir. Bu tanıklıklar, mahrem duygulara hassaslık gösteren, bedensel izlenimleri sorgulayan, ağırlığa ilişkin işaretleri dikkatle inceleyen, rakamların en sıradan ayrıntılarına bakarak bile şişmanladıklarından emin olan geniş bir kitleye aittir:

> Bence, ya şişman ya da zayıfsınızdır. Ortama bir ağırlık yoktur. Eğer bir kilo alırsam mahvolurum, kendimi çok ağır ve şişkin hissederim.[34]

1920'li yıllarda Batı'da ortaya çıkmış olan yeni, sıkılaştırıcı, hatta sıkı bir zayıflık zorunluluğu burada yaygınlaşır ve günümüzde neredeyse fikir birliğiyle kabul edilmiştir. Buna dair görüntülerin sayısı, güncel araştırmalarda da çoğalmıştır. Christine Duriff-Bruckert tarafından sözü edilen, kesin bir ölçüye ait sayılabilmesi için 1 veya 2 kilogram fazlası olan adam örneği gibi: "Ölçüt şudur: iyi mi, kötü mü?"[35] Veya, aynı tanıklıklarda sözü geçen, kiloya ilişkin en "küçük" bir fazlalığı bile "katlanılmaz" bulan bu genç kadın gibi: "Batağa saplanmam ve artık sevilmediğimi hissetmem için çok az şey gerekir. Sonrası ise fenadır."[36] Sınırlar keskinleşir: "Beden ya incedir ya da değildir."[37] Bunun üzerine "günah" da yaygınlaşır, hemen hemen herkese ait hale gelir, herkes "fazlalık" tehlikesine maruz kalmaktan korkar: "Perhizde olmak, kadının normal konumunun bir parçasıdır."[38] Kalınlık ve ağırlık "fazlası", günlük bir mesele olarak yaşamımıza yerleşir.

Ancak bu aşamada gerçekten "korkutucu" bir şey yoktur. Şişmanlık hissi bireysel ve mahrem kalabilir. Yalnızca, olası rahatsızlık ortaya çıkar: katlanılamayan, ama "normal" olan, kabul edilemeyen ancak az ayıplanan veya ayıplanmayan beden hatları. Kişi, kendini daha fazla dinlemeye başlar: Bireyci toplumların kültüründe temel bir önem kazanmış olan öz algılama, daha da derinlik kazanır. Burada, hiçbir nesnel şişmanlık, belirtilen hiçbir tehlike yoktur, her ne kadar bu nedenle uyanan kaygılar ihmal edilemeyecek ölçüde olsa bile.

"Çok etkenli" bir dünya

Perhizin, oburluk hastalığına veya kaygı bozukluklarına yol açan bazı olası evrimleriyle birlikte her şey değişir. Kimi organik hassasiyetlerle de her şey değişir. Zayıflığın dayatılması, çelişkili biçimde, yeme bozuklukları, krizler, önü alınamayan sapmalar meydana getirerek kişiyi şişmanlığın dünyasına da sokabilir. "Psikolojinin ve beslenmenin"[39] karmaşası, şişmanlığa dair her türlü yaklaşımda kaçınılmazdır.

Günümüzde her zamankinden fazla teşhis edilen, yepyeni bir fikir de ortaya çıkabilir: dayatmanın kendisinden kaynaklanan fazlalık. Bu, perhiz yüzünden hayal kırıklığına uğrayan kimselerin görüntüsüdür: Arzu ettikleri sonucun tam tersiyle, yani, perhizin sıradan-

laşmasından beri söylenen şu düzensiz şişmanlıklarla karşılaşmış kişilerdir bunlar. Telaşlı tespitler de buradan kaynaklanır: "Ardı ardına perhizler uyguluyorum ama bir işe yaramıyor"[40], "Ancak iki hafta boyunca istikrarlı olabildim. Birdenbire oburluk hastalığına yakalandım, hiç karşılaşmamış olduğum bir durumdu..."[41] Bilinçlenmenin artması için, hem perhizin daha sık uygulanması, zayıflığa ilişkin kaygının artması, hem de psikolojik incelemelerin daha fazla derinleşmesi gerekmektedir. Güncel yayınların alışıldık saptamaları, diyetisyenler tarafından yüz kere tasvir edilen kötüleşme şu şekildedir:

> Ben 11-12 yaşlarındayken, ilk âdetimi görmeye yakın bir dönemde kilo almaya başladım. Bugün, bunun normal olduğunu biliyorum ama annem açısından bu bir faciaydı [...] Bunun üzerine, birbiri ardına farklı perhizler yapmaya başladım ve açlıktan ölüyordum, öyle ki gizli gizli bir şeyler kemirmeye başladım [...] Böylece oburluk hastalığına yakalandım. Çok hızlı bir şekilde 60 kilogramın üzerine çıktım, korkunçtu.[42]

Böylece bir "kısırdöngü"[43] ortaya çıkar, birey "daha az yemeye çalıştıkça daha fazla yemeye"[44] eğilimli hale gelir.. Engeller farklılaşır. Bir "perhiz rahatsızlığı"[45], karmaşık sonuçlarıyla bu tabloya hâkim olabilir: kişinin kendine dayattığı denetimin zararlı etkisi, zamansız atıştırmalar, şişmanlığın belirginleşme aşamaları. Kalıtım daha özel bir biçimde bu konuya dahil olduğunda, sıkıntı daha da büyür: Örneğin, "tıpkı ebeveyni gibi, diğer insanlardan daha şişman olmaya yatkın çocuğun"[46] aldığı ilk kilolar, endişe uyandırır. Önleyici bir müdahale denenir. Bunu, perhizler ve kısıtlamalar takip eder. Daha sonrası ise başarısızlık ve hayal kırıklığıdır. Beden direnç gösterebilir, kendi "mantığını" koruyabilir, işlevlerini sürdürebilir. Ancak "boyun eğemez" ve dolayısıyla, psikolojik etkilerin her zamankinden daha kötüleşmesine neden olur: "Birey, ağırlığına hapsolmuştur ve isyanı umutsuzdur."[47] Sapma meselesi, arzu edilen ile gerçekleşen arasındaki çaresiz mesafe de buradan gelir.

Psikolojinin ötesinde, genlerin de üzerinde durmak gerekir. Genlerin keşfi, şişmanlığa ilişkin bilgileri altüst etmiştir. Aynı zamanda bu bilgilerin sınırlarını da doğrulamış ve karmaşık yönlerini çoğaltmıştır: Tedaviye engel oluşturabilecek olan etkenlere temel bir gön-

derme yapılmıştır. 1960'lı yıllarda yapılan ilk çalışmalar, örnek niteliğindedir: örneğin, "leptin" geninden arındırılmış olan fare "ob", normalden fazla yiyecek tüketmekte, "fazla"[48] kavramının sınırını değerlendirmekte başarısız olmaktadır. Bu fare, doyma hissini kaybeder, miktarlara karşı duyarsızdır, neredeyse patlayacak ölçüde yemesi de bundandır. Varlığı yiyecek alımına iten, yokluğu ise yiyecek kısıtlamasını kolaylaştıran "nöro-peptid Y" ise bunun tam tersi bir rol oynar.[49] Bir dizi farklı gen, leptin üzerinde etki ederek sınırlarını çeşitlendirir.[50]

Sayıları bir o kadar fazla olan ve enerjiyi değiştiren başka genler de vardır: Bedene giren yiyecekleri değil fizyolojik işlevleri, biriktirmeyi değil oksitlenmeyi değiştirirler. Bünyenin içindeki "fazlalık" konusunda bilgi veren genlerdir bunlar. "Önemli bir kalori eki"[51] yapabilecek bireyler ile diğerleri arasında farklar vardır. İlk grup, bir besin artışı karşısında büyük ölçüde "yakıcıdır", diğerleri ise değildir. Bu, doğrusunu söylemek gerekirse, uzun süreden beri yapılan, yanlış belirlenen, ancak burada genlere bağlı bir iç bilgi düzeneği tarafından açıklanan bir ayrımdır.[52]

Beden örneği, "organ içi" yönetim fikrini vurgular, enerji ilkesini ve düzenleyici ilkeyi birbirleriyle daha sıkı biçimde ilişkilendirir. Bunun nedeni, iç denetimin söz konusu olması değildir.[53] Kaynağı, 19. yüzyılın sonundan beri varlığını sürdürmektedir: Bu konuyu geliştiren, salgı bezlerinin keşfidir. Ancak, kesinlikle varlığını ortaya koymuş, çok önemli bir yer işgal etmeye başlamış, bilinen ve az bilineni birbiriyle karıştırmıştır. Zaten "bilgilendirici" genler de, bitmek bilmez bir çöküşte gibi görünmektedir: "doymaya ilişkin duyusal sinyaller"[54], "midenin önleyici sinyalleri"[55], "hormonal metabolizma sinyalleri",[56] "biriktirme organları tarafından yayılan sinyaller"[57], "leptin sinyali"[58]... Enerji düzeneğini bilgi düzeneğine sunan bir beden, yakıcıyı daha iyi yönlendirme amacıyla organlar tarafından yayılan sinyallere dair yeni bir fikir bunu takip eder.[59] "Artan yağ" pekâlâ "düzenleme sisteminin"[60] başarısızlığından kaynaklanmaktadır.

Birbiriyle kesişen, çok sayıda genin varlığı göz önüne alındığında, sebeplerin karmaşıklığı da kaçınılmaz olarak daha iyi anlaşılır. Kombinasyon olasılıkları da çoğalır: "Şişmanlıkların büyük bölümü, gen/çevre ilişkilerinden kaynaklanır."[61] Olası belirleyicile-

rin sayısı, meydan okur vaziyettedir: "Şişmanlık, çok etkenli bir olgudur."[62] Bu durum da, kaçınılmaz biçimde kör noktaları genişletir. Kesin olan bir şey vardır: Tedaviden, başarısız olduğu durumlardan, zorluklarından doğrudan söz edilir. Yaklaşık yetmiş gen ile şişmanlık arasında bulunan belirgin ilişkiye rağmen, birçok gen hâlâ az veya yanlış teşhis edilir.[63] "Kuşkular"[64] varlıklarını sürdürmektedir, engeller de öyle, "göz önünde bulundurulması gereken etkenlerin çeşitliliği"[65] çok artmıştır, "hâlâ aydınlatılması gereken"[66] mekanizma sayısı çok fazladır:

> Gelecekteki görevlerimizden birisi, belli çevrelerde şişmanlığın artmasına zemin hazırlayan genlerin ve mutasyonların birleşimlerini belirlemek olacaktır.[67]

Bilgi, tabii ki "imkânsız" değildir. Yalnızca ulaşılması zordur, anlaşılmaz, benzemez, bazen de "ulaşılmazdır", işin önemli bir kısmını doktorun sezgilerine bırakır:

> Klinik sorun, her bir hastanın durumunda baskın çıkan etkenleri ve mekanizmaları tanımaya ve bunların hangilerinin tedaviye cevap verebileceğini anlamaya çalışmaktır.[68]

Son bir tespit daha: Tedavi hemen sağlanamaz ve sonucunda daha büyük bir acı doğurabilir.

Ben, sınav, kimlik

Şişmanlama mekanizmasının merkezinde bu mesafe vardır. 1922'de, görüntüsünden şikâyet eden ve bunu değiştiremeyen şişmanın tüm çilesinden sorumludur. Hiç şüphe yoktur ki, bu direnç günümüzde daha da bunaltıcı hale gelmiştir ve yenilenen beklentilerle karşı karşıya kalmıştır: şişmana bakışta meydana gelen bir değişiklik, onun değişme konusundaki sergilediği ihmale yapılan vurgu, sözde kendini bıraktığı için aforoz edilmesi, kendisine ve başkalarına gösterdiği kayıtsızlık. Eski eleştiri, şişmanlığa yol açan kusurlar ve yetersizliklerle ilgilidir. Güncel eleştiri ise, zayıflamayı engel-

leyen yetersizlikleri ve aşırı serbestliği gittikçe daha fazla vurgular. Şişman kişinin "beceriksiz" olduğu söylenir.

Fark, çok açıktır. Eski eleştiri: Fazla yiyor, "abartıyor." Güncel eleştiri: Zayıflamayı bilmiyor, ne kendine hâkim olabiliyor ne de kendini düzeltiyor. Öncelikle, giderek zorunlu hale gelen ve beklenen, uzun ve ince görüntü baskın çıkmaktadır. Aynı zamanda bedenin, anlaşılmaz bir biçimde, daha yassılaşabilir, daha esnek olduğu, çağdaş tekniklerin dünyasına benzediği düşünülür: Bedenin içine de makineler girmektedir, beden de cerrahlar tarafından çizilmekte, bilgisayar tarafından bütünlenmektedir.[69] Organik etki hissi artmıştır. Kişinin kendi üzerinde çalışması kanıt haline gelmiştir, dönüşüm fark edilir ve değer görür. Ortak görüş ise şişmanlarda bu çalışmanın olmadığını öne sürer ve bu kişiyi daha da yoğun biçimde kınar: "Şişmanların iradesi yoktur."[70] Alaycı bir üsluba sahip kimi güncel yayınların "kahramanları" da bunu doğrular: Örneğin, Dupuy ve Bérberian'ın "şişman"ı karaktersizdir, sürekli yatar vaziyettedir, "pislikten" ve dağınıklıktan rahatsızlık duymaz, televizyonu ve dijital oyunları diğer tüm etkinliklere tercih eder.[71] Konular aynıdır: yalnızlaşma ve kendinden vazgeçme.

Bu kırılma, çağdaş toplumda daha sonra meydana gelen bir başka değişiklikle karşılaştığında daha da büyür: bedene bakışın yenilenmesi. Konu tabii ki bedenin önemi veya tedavisi değil, bedenin konumunun değişmesidir: Bu bedeni, merkezi kimlik yeri olarak belirleme biçimidir. Yüz kez incelenen, bireyci toplumların özelliği olan, çok önemli bir değişikliktir bu.[72] Söz konusu toplumlarda, yalnızca kendine güvenmesi gereken "birey" tamamen bedensel varlığının, sınırlarının, özelliklerinin ifade ettikleriyle kendi kimliğini belirler: Bir ifade ve duyarlılık temelinde kendi temellerini atar.

Değişim, ölçütlerin ve âdetleri geleneksel olarak yönetmiş olan kurumların ortadan kalkmasından kaynaklanır. "Büyük toplum"un[73] eski eğitsel, askeri veya dini yöntemleri, insanlara ne olmaları gerektiklerini artık söyleyemezler. Tavırlar, siluetler, giysiler, aidiyetleri ve toplumsal kökenleri gittikçe daha az temsil etmeye başlar, buna karşılık kişiliği ve özellikleri gittikçe daha fazla ortaya koyar. Birey, artık bir grubu veya bir çevreyi temsil etmek zorunda değildir. Benzersizliği, kendisiyle ve yalnızca kendisiyle ilgili

bir konudur. İfadeleri, bir konuyu öne sürer. Sonuç kesindir: Kendisi, "görüntüsü"dür.[74] Dahası, kendi organik yoğunluğunun merkezinde, benzersiz tarihiyle birlikte, yaşadığı sarsıntıları, süreleri, kimliğinin merkezini bulur. Organik öğeyi bir "anlama" yerine dönüştüren yeni araştırmalar, her bir insanın bedensel geçmişi hakkındaki sorgulamalar, tamamen mahrem olan başka bir içselliği ifade ettiği söylenen tensel bir içselliğe dair düşünceler de buradan kaynaklanır: *Beden, hatırlar,*[75] *Geveze beden,*[76] *Bedenin kendine ait sebepleri vardır,*[77] *Konuşan beden.*[78] Bireyin, bedensel ve manevi anlamda hissettikleriyle kendini keşfettiğini öne sürdüğü, tamamen yeni bir bulgudur bu. "Düşünüyorum, öyleyse varım" söyleminin yerini "Ben, bedenimim"[79] söyleminin aldığı "bedensel bir düşünce" diyebileceğimiz bir kavramın ortaya çıkışına tanıklık ederiz.

Özet olarak, bireyin iddiası şudur: Beden, kimliğin oluştuğu ilk yerdir. Pierre Pallardy, tamamen karikatürü andıran bir başlığa sahip bir kitapta konuyu özetler. Toplumun inanmakta olduğu, şekil olarak yanlış bir akıl yürütmeye dayanan bir iddiadır bu başlık: *Peki ya tüm bunlar karından kaynaklanıyorsa? Yorgunluk, şişmanlama, selülit, cinsel bozukluklar, depresyon, uykusuzluk, sırt ağrıları.*[80] Kişiyi, onun tarihini, sıkıntılarını, yaşadığı zorlukları bedeniyle "özdeşleştirmenin" bir biçimidir bu.

Şişman kişinin kendisi için sonuç kesindir: Kendisine ihanet eden bir profili terk etmek durumundadır, oysaki bu profil, görünenden daha derin bir mantığa göre, aynı zamanda şişman kişinin kendisini özdeşleştirdiği profildir. "Çile", daha karmaşık hale gelebilir. Seviyeleri, her türlü şişmanlıktan uzak olsa bile, yine de açık biçimde sıralanabilir.

İlk ihanet duygusu, işaret edilmenin verdiği duygudur: "Yalnızca fazla kilolu ilan edilmek bile depresyonu artırır ve kişinin kendisine olan saygısını azaltır."[81] Béraud'nun daha önce de söylediği gibi, şişman kişi, görüntüsünün içinde "yaşamanın" imkânsızlığıyla karşı karşıya kalır. Bunun sonucunda, kendini aşağılar, hatta belki de kendine yabancılaşır. Artık "yer değiştirmiştir." Oysaki, bunun tam tersine, zayıflamak da uyum sağlamak, toplumsal sınavı geçmek, "kendini gerçekleştirmek" anlamına gelir. Reklamların söyledikleri de budur: "Kilonuz, size ve toplumsal ilişkilerinize baskı yapmasın di-

ye."[82] Şişman olmak, "dikkate alınmamak" anlamına gelir.

İkinci ihanet duygusu, organ direncine ilişkindir: Zayıflama yöntemlerine rağmen, değişim gerçekleşmez. Günümüzde açık biçimde daha fazla sözü edilen, bilindik bir durumdur bu: "İki kez 20 kilogram kaybettikten sonra çabucak 120 kilograma çıktım ve hâlâ bu kilomu koruyorum..."[83] Günümüzde, daha acı verici, "her bireyin kendi durumundan[84] sorumlu olduğu" yeni kimlik tarafından vurgulanan bir durum vardır. Kınama, "irade eksikliğinin" ve "kendini denetleme konusundaki yetersizliğin"[85] üzerinde durur. Şişman kişinin yaşadığı kırılma, değişememekten, bu yetersizliğin ortaya çıkmasından dolayı sürekli daha fazla acı çekmekten kaynaklanır.

Nihayet, daha karmaşık, hatta belki de daha derin bir özelliğe sahip olan, üçüncü ihanet duygusu da şudur: Şişman kişi her ne kadar bedenini değiştirmek istese de o bedenle kendisini özdeşleştirmektedir. Bu duruma "yırtılmalar", kimlik haline gelmiş olan bir bedenden "ayrılmakta" gösterilen, neredeyse çelişkili denebilecek direnç kalır. Reddetme ve isyan zaten bugün de mevcuttur, bu "haksızlığa" karşı çıktıklarını öne sürerler. François Coupry, kendi döneminde, "tutarsız bir dünyada şişmanı övmeyi"[86] başarmış, hem "başkalarının bakışlarına karşı" bir mesafe koymuş, hem de başkalarının "ölçütlerine"[87] maruz kalmayı reddetmiştir. "Ayrımcılıklara karşı mücadele eden"[88] kurumlar ortaya çıkmıştır. *Allegro fortissimo* adlı dernek, 1989[89] yılından beri, girişimlerini çoğaltmıştır. Amacı, "iri cüsseli kişilerin kendilerine olan saygılarını geri kazanmalarına yardımcı olmak", onları tekrarlı sigortalara yönlendirmek, forumlar ve ortak etkinlikler düzenlemek, "çeşitlilik konusunda en büyük hoşgörüyü yaratmak"tır.[90]

Toplumsal sınav acımasızca baskın çıkmaktayken, hiç kuşkusuz çizgi dışı konulardır bunlar: Bu toplumsal sınavı geçme, "zorunlu" ölçütlere cevap verme gerekliliği söz konusudur. Beden ve kimlik arasındaki yeni ilişki, şişman kişi ile şişmanlığı arasındaki "sinsi" özdeşleşmeyi gösteren, değişmenin zor olmasının nedenlerinden biri olarak da bunun altını çizen, daha önemli ve daha karmaşık bir soruyu doğurur. Çelişkiyi, değişmeye ilişkin samimi isteği, bunun gerçekleştirilmesine gösterilen, anlamsız direnci irdeleyen çok sayıda tanıklığa rastlanır: "Kalbimin derinliklerinde, biliyorum ki, bu ka-

lın beden bana aynı zamanda zevk de veriyor."[91] Araştırmalarda, çift değerliği vurgulayan itiraflara sık rastlanır: "Bedenimi sevmeyi öğrendim" ama aynı zamanda, "şişmanlığım yüzünden acı çekiyorum."[92] Joëlle Boucher, kişinin bu sonucu istemesine rağmen, zayıflama girişimi sırasında "başkası"[93] olmanın yarattığı "bunalım"ı en iyi vurgulayan kişilerden biridir. Uzun tanıklığı, 1922'de *Martyre de l'obèse* adlı eserde sözü edilen savunmaları yeniden kullanır ve bunları, yepyeni bir psikolojik ilgiyle tamamlar: "Bu şişmanlık, en sonunda benim imzam oldu."[94] Söz konusu kişinin, "başarılı olduğu", hatta yoğun biçimde var olduğunu öne sürdüğü dönemlerin ve var oluş biçimlerinin karşılığıdır şişmanlık... Şu çok özel zorluk da buradan doğmuştur: Hem beden değiştirmeye, hem de değiştirmemeye dair, aynı ölçüde inatçı bir istek duyulur. Joëlle Boucher, bu anlaşılmaz dirence, bir yaşam biçimi, yavaşça sağlanan bir uyum, güvenilmez bir denge, hatta bazen de kasıtlı bir iddia haline gelmiş bir şişmanlığı ortadan kaldırmaya ilişkin, teşhis edilemeyen reddetmeye de değinir: "Şişman kişi, eğer zayıflarsa değişeceğinden korkar."[95] Tanıklık çok önemlidir, kabullenmeyle inkârı harmanlar: "aşağılanan bir bedende kendini teşhis etmenin verdiği mutsuzluk ve aynı zamanda bu bedenin içinde kendisi olabilmesi ve bunu talep etmesi".

Şişman kişi, çağdaş kimliğe ilişkin çok önemli bir çelişkiyi uç sınırlara taşır: Kendini, bütünüyle kendi bedeniyle özdeşleştirmek durumundadır ancak bu beden, hem kendisi hem de başkasıdır. Aynı zamanda, yeni bir varoluş biçimi de sergiler: Acısından, belki de mutsuzluğundan söz eder.

Sonuç

Hiç kuşku yoktur ki, şişmanlığın kınanması, şişmanlığının tarihinde büyük ölçüde baskın çıkmaktadır. Bu kınama zamanla değişir, dolayısıyla tarihi yaklaşım da belirli biçimde doğrulanmış olur: Ortaçağ oburunun kötülenmesi, günümüzdeki sersemin kınanmasıyla aynı şey değildir, günümüzde "yeteneksiz" olduğu düşünülen şişmana gösterilen yaklaşımla ilgisi bile yoktur. Kınamaların merkezinde bir kültürün değerleri bulunur: Örneğin, dinin öncelik taşıdığı bir dünyada "günahkâr"ı hedef alan değerler, toplumsal savaşlarla dolu bir dünyada, şiş göbekli yiyiciler ve vurguncuları hedef alan değerler ve günümüz toplumlarının daha bireyci olan dünyasında tavır ve irade sahibi olmaktan uzak "şişman"ı hedef alan değerler farklıdır.

Çarpıcı bir fark, buna benzer kınamaları kat eder: Göreli bir şişmanlığın hoş görüldüğü erkek örneğiyle zayıf olması şart koşulan kadın örnek arasındaki fark. Dolayısıyla, kadın "şişmanlığına" ilişkin genel ve eski bir bağdan söz etmek imkânsızdır. Asıl söz edilmesi gereken zayıflık ölçütlerinin değişmesidir: Eski örnek söz konusu olduğunda, ince belli, "pürüzsüz" veya "yuvarlak" etlerden oluşan, günümüzdeki örnek için ise yine ince belli ancak kaslardan ve kavisli gerginlikten oluşan bir beden. Bir tarafta, hassas, hatta yumuşak bir zayıflık, diğer tarafta ise canlandırıcı, hatta hareketli ve sıkılaşmış bir zayıflık vardır. Kadının siluetinin ve hatlarının merkezinde, kadının konumunun değişmesi vardır. Ancak, zamanı kat etmiş olan bir zayıflık, inkâr edilemez.

Şişmanlığa bakışın temelini oluşturan beden işlevi örneklerinin oynadıkları rolden de söz etmek gerekir. Eski geleneksel ölçütle-

re göre, beden hatlarının unsurlarından kaynaklanan taşmaları, 19. yüzyıldaki ölçütler tarafından sözü edilen, yakılmamış kalorilerden kaynaklanan taşmalarla aynı şey olamaz. Şişmanlığın açıklamalarına, gücüne, korunmasına ilişkin bir çok farktan söz edilmektedir. Özellikle, aşırı miktardaki beden unsuru varlığının kurutucu besinlerin tüketimini gerektirdiği, boşaltımların, müshillerin, kan almaların söz konusu olduğu bir yaşam biçimini zorunlu kılan tedaviler ve bakımlarla karbonlu maddelerin, kalorisi az besinlerin tüketimini ve yanmaları, egzersizleri, açık havada zaman geçirmeyi, çeşitli uyarmaları gerekli kıldığı farklar.... Şişmanlığın tarihi, kaçınılmaz olarak, organik öğelerin büyük örneklerinin, yapılarının ve işlevlerinin tarihiyle kesişir.

İç görünümlerin ötesinde, şişmanlığın merkezinde olan bir diğer konu da dış görünümlerin dönüşmesidir: zaman içinde yavaşça yerleşen işaretlerin ve özelliklerin keşfi, farklı şişmanlık kategorileri, boyların ve ağırlıkların rakamlandırılmış değerlendirilmesi. Öncelikle, görüntüler, ifadeler, kelimeler üzerinde oynadığı oyunlarla, bakışın fethedilmesi. Daha sonra, belirli, benzersiz, şifreli özellikleriyle, bireyin fethedilmesi. Ve nihayet, mekânları ve bedenleri bölgelere ayıran işlemsel ve teknik zorunluluklarıyla, ölçü dünyasının fethedilmesi. Kişisel ağırlığın sıradan kültürün bir parçası olması ve hem günlük uygulamaları hem de kişinin kendini incelemesini yönlendirebilmesi için, 19. yüzyılın sonunda kullanımı yaygınlaşan "insan-ölçer" terazinin günlük yaşama yavaş yavaş girmesi gerekir.

Şişmanlığın tarihi aynı zamanda bu çok kişisel incelemeye de dayanır. Kişinin kendi görüntüsüne ve değerlendirmesine gösterdiği dikkat önemlidir: 16. yüzyılda yaşamış olan Cardan, görüntüsünü korumaktan memnuniyet duyar ve şişmanlamadığını, yüzüklerinin parmağına basınç yapmamasından anlar. Yüzyıl sonra ise, Madame de Sévigné elbiselerini ayrıntılı biçimde ölçerek ne kadar zayıfladığını anlamaya çalışır. 19. yüzyıl sonundaki şık dergiler, teraziyi veya aynayı takip ederler. Şişmanlığın tarihinin dayandığı daha önemli bir konu da, maruz kalınan kınanmanın kişisel değerlendirilmesidir.

Söz konusu olan tek şey aslında, mahrem olanın hikâyesidir. Görünüşe bakılırsa, acının da hâlâ belli görünümleri ve aşamaları vardır. 18. yüzyılda Élie de Beaumont, şişmanlık acılarından, sakatlı-

ğından, iktidarsızlığından şikâyet eder. Hedefi olabileceği toplumsal sürgünden söz etmez, kuşkusuz onun "gereksiz" gördüğü bir konudur bu, karşılaşabileceği bedensel engellere kıyasla ikincil bir yaradır. Bu yara, psikolojik alana ve kişinin kendini sorgulamasına verilen yeni önemle birlikte, 19. yüzyıl sonuna ait tanıklıklarda daha fazla önem kazanır. Özellikle de 20. yüzyılda büyür ve asıl mesele haline gelir. Buna, kimlik kaybı hissi, reddedilmiş bir bedeni gizlice yaşama hissi de eklenir. Şişman kişinin kendisi tarafından reddedilen bu beden aynı zamanda kişinin kendini özdeşleştirdiği, kendini bağlı hissettiği beden oldukça "sönmeyecek" bu "kırılma" buradan kaynaklanır. Bedenin günümüzdeki durumunun en uç noktaya itilmesinden başka bir şey değildir bu: hiç olmadığı kadar bedenden ileri gelen kimlik ve bu bedenin ihanet edebileceğine dair, her zamankinden güçlü his.

Notlar

Giriş

1. C.É. D'Orléans, prenses Palatine, *Correspondance complète*, Paris, 1855, cilt II, s. 33
2. a.g.e.
3. S. Pepys, *Journal. 1660-1669*, Paris, Laffont, "Bouquins", 1994, cilt II, s. 836
4. a.g.e., cilt IX, s. 179
5. L. De Rouvroy, Saint-Simon dükü, *Memoires (XVII.-XVIII. yüzyıl)*, Paris, 1828 (ilk baskı 1819), cilt III, s. 397
6. S. Pepys, *Journal*, a.g.e., cilt I, s. 344
7. M. De Rabutin-Chantal, Sévigné markizi, *Correspondance*, Paris, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade", 1972, cilt II, 8 Temmuz 1676 tarihli mektup, s. 339
8. A. Carrache, *Portrati carici*, resimler, XVII. yüzyıl, Paris, Güzel Sanatlar Okulu.
9. G. Andral *ve diğ.*, *"Dictionnaire de médecine et de chirurgie pratiques"*, Paris, 1834, "Obésité" makalesi.
10. É. Daurant-Forgues, J. J Granville, *Les Petites Misères de la vie humaine*, Paris, 1843, s. 294
11. a.g.e.
12. M. Leven, *La Névrose. Étude clinique et thérapeutique*, Paris, 1887.
13. N. P. Adelon *ve diğ.*, *Dictionnaire de médecine*, Paris, 1827, "Polysarcie" makalesi.
14. Bkz. H. Béraud, *Le Martyre de l'obèse*, Paris, 1922.

I / ORTAÇAĞ OBURU

1. Şu eserdeki terim ve deyimlere bkz. É. Barbazan, *Fabliaux et Contes des poètes français des XIe, XIIe, XIIIe, XIVe et XVe siècles*, 1808 (ilk baskı 1756).
2. *Le Roman de Renart*, Paris, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade", 2006.

1 / Şişmanlığın saygınlığı

1. *C'est li fabliaus de Coquaigne* (XIII. yüzyıl) É. Barbazan, *Fabliaux et Contes...*, a.g.e., cilt IV, s. 175.
2. R. Fossier, "Le Temps de la Faim" (dir.) J. Delumeau, Y. Lequin, *Les Malheurs du temps*, Paris, 1897, s. 135.
3. Bkz. R. I. Rothberg ve T. K. Rabb, *Hunger and History, The Impact of Changing Food Production and Consumption Pattern on Society*, Cambridge, Cambridge University Press, 1985, s. 13.
4. É. Barbazan, *Fabliaux et Contes...*, a.g.e., cilt III, s. 37.
5. a.g.e., cilt IV, s. 147.
6. G. de Lorris, *Roman de la rose* (XIII. yy.) bkz. *Poètes et romanciers du Moyen Âge*, Paris, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade", 1952, s. 561
7. *Des grands géants, Le Coeur mangé* içinde. *Récits érotiques et courtois. XVII et XIIIe siècles* D. Régner-Bohler yayınları, Paris, Stock, 1983, s. 289.
8. *Le Ménagier de Paris* (1391), Paris, Crédit lyonnais Yayınları, 1961, s. 62.
9. *La bourgeoise d'Orléans* (XIII. yy.) *Fabliaux et Contes*, R.Guiette yayınları, Paris, Stock, 1960, s. 105.
10. Thibaud, roi de Navarre, *Poésie lyrique* (XIII. yy.) bkz. *Poètes et romanciers du Moyen Âge*, a.g.e., s. 899.
11. É. Barbazan, *Fabliaux et Contes...*, a.g.e., cilt I, s. 376
12. Bkz. J. Le Goff, *La Civilisation médiévale*, Paris, Arthaud, 1964, s. 414-415. Le Goff burada Dominikli bir efsane anlatıcısından söz eder.
13. a.g.e.
14. Bkz. A. Lombard-Jourdan, *Aux origines de carnaval*, Paris, Odile Jacob, 2005, s. 120.
15. a.g.e.
16. Marco Polo, *Le Divisement du Monde. Le Livre des merveilles* (XIII. yy.), bkz. É. Charton, *Voyages anciens et modernes*, Paris, 1861, cilt II, s. 413.
17. a.g.e.
18. L. Gautier tarafından *La Chevalerie* (1888) adlı eserde alıntılanmıştır, Paris, 1890, s. 632.
19. a.g.e.
20. a.g.e., s. 633
21. a.g.e., s. 634, not 5.
22. a.g.e., not 6.

23. A. Riera-Melis, "Société féodale et alimentation (XIIe-XIIIe siècle)" bkz. J-L. Flandrin, M. Montanari, *Histoire de l'alimentation,* Paris, Fayard, 1996, s. 407.
24. Bkz. M. Montanari, *La Faim et l'Abondance. Histoire de l'alimentation en Europe*, Paris, Seuil, 1995, s. 83.
25. M. Montanari tarafından yapılan alıntı: "Köylüler, savaşçılar ve rahipler, toplumun imgesi ve beslenme biçimleri". Kaynak eser: J. L. Flandrin, M. Montanari, *Histoire de l'alimentation,* a.g.e., s. 407.
26. A. Riera-Melis, "Société féodale et alimentation (XIIe-XIIIe siècle)" bkz. J-L. Flandrin, M. Montanari, *Histoire de l'alimentation,* a.g.e., s. 407.
27. Bkz. R. Fossier, *Ces gens du Moyen Âge*, Paris, Fayard, 2007, s. 75.
28. M. Pastoureau, *L'Ours,* Paris, Seuil, 2007, s. 90.
29. Bkz. J. D. Lajoux, *L'Homme et l'Ours,* Paris, Glénat, 1997, s. 35.
30. J. Froissart, *Chroniques* (XIV. yy.) bkz. *Histoirens et chroniqueurs du Moyen Âge,* Paris, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade", 1952, s. 833.
31. a.g.e. s. 531.
32. a.g.e.
33. Bkz. N. Gonthier, *"Sanglant Coupaul!", "Orde Ribaude!". Les injures au Moyen Âge,* Paris, Rennes, Presses universatiares de Rennes, 2007, s. 104.
34. a.g.e., s. 66.
35. Bkz. A. Brachet, *Pathologie mentale des rois de France. Louis XI et ses ascendants,* Paris, 1903, s. 214.
36. Bkz. P. Zumthor, *Guillaume le Conquérant,* Paris, Club du livre séléctionné, 1964. (ilk baskı Hachette, 1964), s. 377.
37. Suger, *Vie de Louis le Gros* (XII. yy.), Paris, Honoré Champion, 1929, s. 271.
38. A. Brachet, *Pathologie mentale des rois de France,* a.g.e., s. 217.
39. Bkz. G. Henry, *Guillaume le Conquérant,* Paris, France Empire, 1996, s. 273.
40. J. Michelet, *Histoire de France,* 1879 (ilk baskı 1876), cilt II, s. 306.
41. a.g.e., s. 273.

2 / Sıvılar, yağ, rüzgâr

1. Hipokrat, *Aphorismes*, çeviri I, Vigier, Paris, 1666 (ilk baskı 1620), bkz. atletler hakkındaki V. Aforizma, s. 29.
2. C. Aurelianus, *De morbis actutis et chronicis* (V. yy.), Amsterdam, 1709, s. 596.
3. H. De Mondeville, *La Chirurgie* (1306-1320), Paris, 1893, s. 22.

4. Bartholomeus Anglicus, *Le Grand Propriétaire de toutes choses* (XIII. yy.), Paris, XV. yüzyıl, V. kitap.
5. a.g.e. V. Kitap.
6. a.g.e. V. kitap. Ortaçağ tıbbında hıltlara ilişkin daha fazla bilgi için bkz. N. Agrikha, *Passions and Tempers. A History of The Humours,* New York, Ecco, 2007, "Essences, the Classical Trail", s. 43. Bu kaynağı bana ulaştırdığı için D. Sicard'a teşekkürlerimi sunarım.
7. Bartholomeus Anglicus, *Le Grand Propriétaire de toutes choses,* a.g.e., V. kitap
8. H. De Bingen, *Les Causes et Les Remèdes* (XII. yy.), Grenoble, Jerôme Million, 1997, s. 53.
9. Siennalı Aldebrandin, *Le Régime du corps* (XIII. yy.), Paris, 1911, s. 47.
10. M. Scot, *De secretis natura* (XIII. yy.), Amsterdam, 1655, s. 302.
11. Siennalı Aldebrandin, *Le Régime du corps,* a.g.e., s. 47.
12. M. Scot, *De secretis natura,* a.g.e., s. 300, "Signa repletionis malorum humorum".
13. a.g.e.
14. *Kapadokya Kararnamesi. Şiddetli hastalıkların nedenleri ve belirtileri* (II. yy.), Paris, 2000.
15. J. Yperman, *Traité de médecine pratique* (XIII. yy.), Anvers, 1867, s. 22.
16. B. De Gordon, *Ci commence la pratique de Bernard Gordon qui s'appelle fleur de lys en médecine* (XIII. yy.), Paris, 1990, s. 400.
17. Bkz. Vikipedia: "genel ödem belirtileri".
18. J. Yperman, *Traité de médecine pratique,* a.g.e., dört farklı ödem tipinden söz edilir.
19. a.g.e., s. 22
20. B. De Gordon, *Ci commence la pratique de Bernard Gordon qui s'appelle fleur de lys en médecine,* a.g.e., s. 402.
21. J. Yperman, *Traité de médecine pratique,* a.g.e., s. 22.
22. *Vie de sainte douceline* (XIII. yy.) bkz. *Voix de femmes au Moyen Âge. Savoir, mystique, amour, sorcellerie, XII-XVe siècle.* D. Régnier-Bohler yayınları, Paris, Robert Laffont, "Bouquins", 2006, s. 348.
23. B. De Gordon, *Ci commence la pratique de Bernard Gordon qui s'appelle fleur de lys en médecine,* a.g.e., s. 401.
24. G. De Salicet, *Chirurgie* (1275), çeviri ve yorumlar P. Pifteau, Toulouse, 1898, s. 197.
25. A. De Villeneuve, *De conservanda bona valetudine...* (XIII. yy.), Paris, 1575, s. 14.

26. H. De Mondeville, *La Chirurgie*, a.g.e., s. 709.
27. G. de la Tour Landry, *Le Livre du chevalier de la tour Landry pour l'enseignement de ses filles* (1374), Paris, 1854.
28. C. De Pisan, *La Vision ed Christine* (1405) bkz. *Voix de femmes au Moyen Âge*, a.g.e., s. 438.
29. Bkz. G. de Chauliac, *La Grande Chirurgie* (1363), Paris, 1890: "eklemlerin ayrılması", s. 387.
30. E. Littré tarafından yapılan alıntı, *Dictionnaire de la langue française*, Paris, 1866, "Goutte" maddesi.
31. Bkz. J. N. Monmerqué ve F. Michel, *Le Théâtre français au Moyen Âge*, Paris, 1839, s. 251.
32. Bartholomeus Anglicus, *Le Grand Propriétaire de toutes choses*, a.g.e., VII.kitap, LVII. Kısım.
33. a.g.e.
34. a.g.e.
35. a.g.e.
36. G.-J.-A. Witkowsi tarafından alıntılanan Rutebeuf, *Les Médecins au théâtre. De l'antiquité au XVIIe siecle*, Paris, 1905, s. 65.
37. G. de Chauliac, *La Grande Chirurgie*, a.g.e., s. 389.
38. Bkz. G.-J.-A. Witkowsi, *Les Médecins au théâtre*, a.g.e., s. 65.
39. Suger, *Vie de Louis le Gros*, a.g.e., s. 275.
40. J. Yperman, *Traité de médecine pratique*, a.g.e.,s. 22-23.
41. G. de Chauliac, *La Grande Chirurgie*, a.g.e., s. 119.
42. a.g.e, s. 120.
43. a.g.e, s. 121.
44. a.g.e.
45. Bu konuda şu esere bkz. J.-Cl. Schmitt, *Le Corps, les Rites, les Rêves, le Temps. Essais d'anthropologie médiévale*, Paris, Gallimard, 2001, s. 329.
46. Ayrıca bkz. G. de Salicet, *Chirurgie*, a.g.e., s. 198: "iki bağ arasındaki bu dumanı kavramak...".

3 / Hatanın ufku

1. Barbazan, *Fabliaux et contes...*, a.g.e., cilt IV, s. 48.
2. 24 yaşındaki Guillaume şöyle tarif edilmektedir: "Ortalamadan daha uzun boylu ancak aşırı derecede değil, iriyarı bir cüsseye sahip.", bkz. G. Henry, *Guillaume le Conquérant*, a.g.e.,s. 113.

3. Suger, *Vie de Louis le Gros,* a.g.e., s. 83.
4. N. Bulst, "L'Essor (X.-XIX. yy.) bkz. J.-P. Bardet ve J. Dupaquier *Histoire des populations de l'Europe,* cilt I, *Des origines aux prémices de la révolution démographique*, Paris, Fayard, 1997, s. 176.
5. Bkz. H. Martin, *Le Métier du prédicateur en France septrentionale à la fin du Moyen Âge* (1350-1520), Paris, Cerf, 1988, bkz. *Ars praedicandi,* s. 28.
6. Jean de Salisbury, La Guerre et le débat entre la langue les membres et le ventre. C'est assavoir la langue, les yeulx, les oreilles, le nez, les mains, les piedz, qu'ils ne veulent plus rien bailler ne aministrer au ventr (XII. yy.), Paris, tarihi bilinmiyor, (XVI. yy. civarı).
7. Bkz. *Faire croire. Modalités de la diffusion et de la réception des messages religieux du XIIe au XVe siècle,* Roma, Ecole française de Rome, 1981.
8. Bkz. M. Vincent-Cassy, *Le Monde animal et ses représentations au Moyen Âge (XI.-XV. yy.)* eserinde "Les animaux et les péchés capitaux", Kamu Yüksek Öğrenim Ortaçağ Tarihçileri Birliği'nin XV. kongresinin bildirileri (Toulouse, 1984), Toulouse, Toulouse-le-Mirail Üniversitesi, 1985, s. 125.
9. A. Lecoy de la Marche, *La Chaire française au Moyen Âge, spécialement au XIIIe siècle, d'après les manuscrits contemporains,* Paris, 1868, s. 76.
10. Bkz. C. Casagrande ve S. Vecchio, *Histoire des péchés capitaux au Moyen Âge,* Paris, Aubier, 2003, (ilk İtalyanca baskı 2000), s. 223-224.
11. J. Le Goff, *La Civilisation de l'Occident médiéval,* a.g.e., s. 624.
12. C. De Pisan, *Le Livre des trois vertus,* (XIV. yy.), bkz. *Voix de femmes au Moyen Âge,* a.g.e., s. 567.
13. a.g.e.
14. H. De Mondeville, *La Chirurgie,* a.g.e., *s. 622.*
15. D. Jacquart ve M. Nicoud "Les régimes de santé au XIIIe siècle", bkz. P. Guichard ve D. Alexandre Bidon, *Comprendre le XIIIe siècle. Etudes offertes à M. T. Lorcin*, Lyon, PUL, 1995.
16. Siennalı Aldebrandin, *Le Régime du corps* (XIII. yy.), Cenevre, Slatkine yeni baskısı, 1978, s. 15.
17. B. de Gordon, *Ci commence la pratique de Bernard Gordon...*, a.g.e., s. 337.
18. G. de Chauliac, *La Grande Chirurgie*, a.g.e., s. 422.
19. Bkz. Ph. Contamine, *La Guerre au Moyen Âge*, Paris, PUF, 1980, "Le temps des chevaux", s. 241. Ayrıca bkz. J. Barnie, *War in Medieval English Society. Social Value and the Hundred Years War, 1337-1399,* New York, Cornell University Press, 1974.

20. *Belle Erembourc* (XII. yy.), bkz. *Poètes et romanciers du Moyen Âge,* a.g.e., s. 828.
21. *La Quête du Graal* (XII. yy.), Paris, Seuil, "Points", 1965, s. 94.
22. Chrétien de Troyes, *Yvain ou le Chevalier au lion* (XII. yy.), bkz. *Poètes et romanciers du Moyen Âge,* a.g.e., s. 243.
23. a.g.e., s. 174.
24. A. Franklin, *La Vie Privée au temps des premiers Capétiens*, Paris, 1911, cilt I, s. 267.
25. *Le Lai d'Ignauré* (XIII. yy.) bkz. *Le Coeur mangé,* a.g.e., s. 237.
26. A. Franklin, *La Vie Privée au temps des premiers Capétiens*, a.g.e., cilt I, s. 237.
27. *Aucassin et Nicolette,* (XIII. yy.), bkz. *Poètes et romanciers du Moyen Âge,* a.g.e., s. 464.

4 / 15. yüzyıl ve değişen rafinelik

1. Bkz. A. Bridgeford, *Histoire secrète de la tapisserie de Bayeux,* Paris, Editions du Rocher, 2005, (ilk İngilizce baskı 2004).
2. Maitre de Wavrin, *Le Roi de Babylon distribuant ses terres à ses deux fis,* Paris, BNF, Fransızca elyazması 12566, s. 3v; ayrıca bkz. P. Charron, *Le Maitre du champion des dames,* Paris, CTHS/INHA, 2004, özellikle "Le Maitre de Wavrin", s. 143.
3. N. Froment, *Le Buisson ardent,* Aix-en-Provence katedrali, 1476.
4. J. Fouquet, *Le Livre d'Heures d'Etienne Chevalier* (XV. yy.), Paris, Draeger, 1971, XXV. Minyatür.
5. V. de Beauvais, *Miroir historial,* Paris, 1463, BNF, Fransızca elyazması 50, s. 25.
6. P. de Commynes, *Memoires* (1464-1498), bkz. *Historiens et chroniqueurs du Moyen Âge,* a.g.e., s. 1289.
7. Gaston Phoebus, *Le Livre de la chasse* (metin XIII. yy., resimler XV. yy.), Paris, BNF, Fransızca elyazması 616.
8. Bkz. E. Pognon, *Boccace, Le Décaméron. Manuscrit enluminé du XVe siècle,* Paris, Seghers, 1978, s. 54.
9. a.g.e., s. 70.
10. É. Barbazan, *Fabliaux et contes...*, a.g.e., cilt IV, s. 168.
11. a.g.e, cilt II, s. 128.

12. I. Origo, *Le Marchand de Prato. La vie d'un banquier toscan au XIVe siècle,* Paris, Albin Michel, 1989 (ilk baskı 1957), s. 281.
13. a.g.e, s. 288.
14. Bkz. D. Jacquard ve M. Nicoud, "Les régimes de santé au XIIIe siècle", a.g.e., s. 217.
15. J. Le Fèvre de Saint-Rémy, *Chroniques* (XV. yy.), Paris, 1876-1881, cilt II, s. 158-172.
16. Bkz. É. Birlouez, *A la table des seigneurs, des moines et des paysans du Moyen Âge,* Rennes, Ouest France, 2009, "Festins et banquets médiévaux", s. 71.
17. H. Heingarter, BNF, elyazması 7446, XV. yy.
18. J. Van Eyck, *La Madone du chancelier Rolin* (1425), Londra, National Gallery.
19. B.Gozzoli, *Le Cortège de Laurent le Magnifique* (1459), Floransa, Capella Medici.
20. Pérugialı olarak anılan P. di Cristoforo Vanṇucci, *Autoportrait* (XV. yy. sonu), Perugia, Collegio del Cambion.
21. *Calendrier des bergers,* Paris, PUF, 2008 (ilk baskı 1491).
22. E. De Fougères, *Le Livre des manières* (1175 civarı),Cenevre, Droz, 1979.
23. Bkz. M.-P. Phan, "Pratiques cosmétiques et idéal féminin dans l'Italie des XVe et XVIe siècles", Nice, *Uluslararası seminer belgeleri,* Grasse, 1985, Nice Ortaçağ Araştırmaları Merkezi, 1987.
24. Bkz. A. Cabanès, *Remèdes d'autrefois,* Paris, 1901, s. 181.
25. Anne de France, *Les Enseignements d'Anne de France à sa fille Suzanne de Bourbon* (1490), Marsilya, Laffitte, 1978, s. 40-41.
26. *Traité de la forme et devis d'Un Tournois* (XV. yy.), BNF, Fransızca elyazması 292.
27. *Théséide,* Viyana, Staatsbibliothek, 2617. Elyazması; ayrıca bkz. F. Piponnier, *Costume et Vie sociale. La cour d'Anjou, XIVe-XVe siècle,* Paris, La Haye, Mouton, 1970.
28. Özellikle şu esere bakınız: Giovanni Colonna'nın 1448-1449 yılları arasında Guillaume Jouvenel için yazdığı ve çizdiği *Mare historiarum* (BNF, 4915. Latince elyazması)
29. *Histoire de Bretagne* (XV. yy. sonu), BNF, 8266. Fransızca elyazması.

II / MODERN HANTAL

1. J. de la Fontaine, "Yarasayla Gelincik", *Fables* (XVII. yy.), Paris, Garnier, s. 109.

1 / Tembelliğin kıyıları

1. M. de Navarre, *L'Heptaméron* (XVI. yy.), bkz. *Conteurs français du XVIe siècle*, Paris, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade", 1956, s. 943.
2. *Les Cent Nouvelles Nouvelles* (XV. yy. sonu), bkz. *Conteurs français du XVIe siècle*, a.g.e., s. 43.
3. S. Le Prestre, Vauban marki şövalyesi, *Moyens d'améliorer nos troupes* (1730), *Les Oisivetés de Monsieur de Vauban*, Seyssel, Champ Vallon, 2007, s. 1020.
4. T. Garzoni, *Le Théâtre des divers cerveaux du monde*, Paris, 1586 (ilk İtalyanca baskı 1583), s. 130.
5. P. Erlanger tarafından yapılan alıntı, *Les Idées et les Moeurs au temps des rois*, Paris, Flammarion, 1969, s. 63.
6. C. De Seyssel, *La Grant Monarchie de France*, Paris, 1557 (ilk baskı 1519), s. 42.
7. A. Paré, *Les Oeuvres divisées en 28 livres*, Paris, 1585, s. 1055.
8. a.g.e., s.1051.
9. Guérard, *Les Moralités*, "Le Paresseux", BNF, XVII. yüzyıl.
10. Bkz. *Ordres et classes* dahilinde J. Delumeau, "Mobilité sociale: riches et pauvres à l'époque de la Renaissance", Saint-Cloud toplumsal tarih semineri, 24-25 Mayıs 1967, Paris, Mouton, 1973.
11. J. A. De Thou, *Mémoires* (XVI. yy.) bkz. J.-F. Michaud, J.-J.-F. Poujoulat *Nouvelle collection de Mémoires pour servir à l'histoire de France depuis le XIIIe siècle jusqu'à nos jours, Paris*, 1836-1839, 1. dizi, cilt XI, s. 331.
12. N. Faret, *L'Art de plaire à la cour*, Paris, 1665 (ilk baskı 1630), s. 19.
13. E. Garin, *L'Education de l'homme moderne. 1400-1600*. Paris, Fayard, "Pluriel", 1995 (ilk İtalyanca baskı 1957), s. 139.
14. T. Artus, *Les Hermaphrodites* (XVI. yy.), Paris, 1709, s. 22.
15. J. Revel, "Les usages de la civilité" bkz. Ph. Ariès, G. Duby, *Histoire de la vie privée*, cilt III, *De la Renaissance aux Lumières*, Paris, Seuil, 1986.
16. F. Queller, *La Table des Français. Une histoire culturelle (XVe-début XIXe siècle)*, Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2007, s. 95.

17. Aynı eserde alıntılanmıştır, s. 95.
18. B. Castiglione, *Le Livre du courtisan* (1528), Paris, Flammarion, 1991, s. 49.
19. a.g.e., s. 47.
20. a.g.e., s. 53.
21. N. Faret, *L'Art de plaire à la cour,* a.g.e., s. 16.
22. B. Castiglione, *Le Livre du courtisan,* a.g.e., s. 88.
23. Brantome olarak anılan P. de Bourdeille, *Les Grands Capitaines étrangers, Oeuvres complètes,* Paris, 1854, cilt I, s. 23.
24. *Les Cent Nouvelles Nouvelles,* a.g.e., s. 86.
25. Bkz. yukarıdaki madde, s. 26.
26. *Les Cent Nouvelles Nouvelles,* a.g.e., s. 178.
27. a.g.e.,s. 179.
28. a.g.e., s. 85.
29. B. des Périers, *Les Nouvelles Récréations et Joyeux Devis* (XVI. yy.), bkz. *Conteurs français du XVIe siècle,* a.g.e., s. 549.
30. E. Pasquier, *Des recherches de la France,* Paris, 1633 (ilk baskı 1560), s. 787.
31. W. Shakespeare, *IV. Henry* (XVI. yy.) *Tüm Eserleri,* cilt III, *Hikâyeler,* Paris, Gallimard, "Bibliothèque de le Pléiade", 2008.
32. *Alizon a l'oeil charmant* (1633), bkz. J. B. Werckelin, *L'Ancienne Chanson populaire en France, XVIe et XVIIe siècle,* Paris, 1887, s. 15.
33. F. de Sagon, *Plusieurs Traictez par aucuns nouveaulx poètes du différent de Marot,* Paris, 1539.
34. *Epitaphe anagrammatique de Daniel Chamier, gros et gras Ministre de Montauban,* 1621.
35. *Luther et sa femme Bora* (XVI. yy.), anonim baskı, bkz. J. Grand-Carteret, *L'Histoire, la Vie, les Moeurs et la Curiosité,* Paris, 1927, cilt II, s. 32. Ayrıca bkz. O. Christin, "La foi çömme chope de bière: Lutheri les moines, les jeunes", Trop Gros? L'obésite et ses représentations, Paris, 2009, p.45.
36. *La Genèse et la Naissance de l'Antéchrist* (1525-1530), anonim baskı bkz. J.Grand-Carteret, *L'Histoire, la Vie, les Moeurs et la Curiosité,* a.g.e., s. 28.
37. F. Rabelais, *Gargantua* (1534), *Oeuvres complètes,* Paris, Gallimard, "Bibliothèque de le Pléiade", 1955, s. 47.
38. a.g.e., s. 50.
39. a.g.e., s. 57.
40. F. Rabelais, *Quart Livre* (1552), *Oeuvres complètes,* a.g.e., s. 718.
41. F. Rabelais, *Gargantua,* a.g.e., s. 86.

42. F. Béroalde de Verville, *Le Moyen de parvenir* (1610), Paris, 1841 (ilk baskı 1610), s. 166.
43. M. De Cervantes, *Don Kişot,* Cenevre, Rencontre, 1962 (ilk İspanyolca baskı 1605), cilt I, s. 97.
44. a.g.e., cilt II, s. 418.
45. a.g.e., cilt I, s. 15.
46. a.g.e., cilt II, s. 401.
47. Bkz. C. Fischler, *L'Homnivore* (1990), Paris, Odile Jacob, 1993. Konu, bu eserde büyük bir doğrulukla işlenmiş, hem "şişmanlığın sıklıkla çağrıştırdığı sempati" hem de günümüzde yol açabileceği "neredeyse fobi haline gelmiş bir reddedilme" de hatırlatılmıştır. (s. 337)
48. M. De Cervantes, *Don Kişot,* a.g.e., cilt I, s. 269.
49. a.g.e., cilt II, s. 75.
50. a.g.e.
51. a.g.e., cilt II, s. 42.
52. Brantôme, *Les Dames galantes* (XVI. yy.), Paris, Gallimard, "Folio", 1981, s. 250.
53. *Les Cent Nouvelles Nouvelles,* a.g.e., s. 47.
54. P. Bruegel, *Les Moisonneurs* (1565), New York, Metropolitan Sanat Müzesi.
55. A. Dürer, *Les Quatre Livres de la proportion des parties et pourtraict des corps humains,* Paris, 1613 (ilk baskı 1515).
56. Brantôme, *Les Dames galantes,* a.g.e., s. 243.
57. G. Cinzio, *Nigella et le docteur* (XVI. yy.) bkz. *Conteurs italiens de la Renaissance,* Paris, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade",1993, s. 1036.
58. G. Straparola, *Les Facétieuses Nuits* (1550) bkz. *Conteurs italiens de la Renaissance,* a.g.e., s. 407.
59. a.g.e., s. 410.
60. a.g.e.
61. P. l'Aretin, *Lettres,* Paris, Scola, 1988, 15 Haziran 1538 tarihli mektup, s. 95.
62. P. De l'Étoile, *Mémoires, journaux* (XVI.-XVII. yy.), Paris, 1875-1896, cilt II, s. 340.
63. J. Liébault, *Trois Livres de l'embellissement et ornement du corps humain, pris du Latin de M. Jean Liébault... et faict français,* Paris, 1582, s. 556.
64. a.g.e., s. 564.
65. Bkz. Erasmus'un Thomas More'a 10 Temmuz 1517 tarihinde yazdığı mektup. Erasmus, *Correspondances,* A. Nauwelaerts yayınları, Brüksel, Presses académiques européennes, 1974, cilt III, s. 9.

66. Brantôme, *Recueil des dames* (XVI. yy.), Paris, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade", 1991, s. 409.
67. P. l'Aretin, *Les Six Journées* (XVI. yy.), bkz. *Conteurs italiens de la Renaissance*, a.g.e., s. 801.
68. M. De Navarre, L'Heptaméron, a.g.e., s. 749.
69. F. Bacon, *Histoire de la vie et de la mort*, Paris, 1647 (ilk İngilizce baskı 1626), s. 30.
70. *Relations des ambassadeurs italiens sur les affaires de France au XVIe siècle, recueillies par M. N. Tommaseo*, Paris, 1838, cilt II, s. 631.
71. J. De Indagine, *La Chiromancie et Phisionomie par le regard des membres de l'homme* (1543), 1585, s. 78.
72. A. Dürer, *La Mélancolie* (1514), Paris, Petit Palais; ayrıca bkz. Y. Hersant, *Mélancolies. De l'Antiquité au XXe siècle*, Paris, Robert Laffont, "Bouquins", 2005, özellikle "Inquiétudes renaissantes", s. 64 ve devamı.
73. Bkz. J. Delumeau ve Y. Lequin, *Les Malheurs du temps. Histoire des fléaux et des calamités en France*, Paris, Hachette, özellikle "Un monde qui se dérègle", s. 253.
74. G. Minois tarafından alıntılanan Marsile Ficin, *Histoire du mal vivre. De la mélancolie à la dépression*, Paris, Fayard, 2003, s. 117.
75. Bkz. a.g.e., s. 127.
76. T. Bright, *Traité de la mélancolie* (1596), Grenoble, Jerome Millon, 1996, s. 252.
77. J. de la Bruyère, *Les Caractères ou les Moeurs de ce siècle*, Paris, Garnier, tarihi belirsiz (ilk baskı 1688), s. 179.
78. a.g.e.
79. a.g.e.
80. L. De Rouvroy, Saint-Simon dükü, *Mémoires*, a.g.e., cilt III, s. 72.
81. a.g.e., cilt X, s. 177.

2 / Çoğul şişmanlık

1. A. Paré, *Les Oeuvres...*, a.g.e., s. XVI.
2. J. Du Chesne, *Le Pourtraict de la santé, où est vif représentée la reigle universelle et particulière de bien sainement et longuement vivre...*, Paris, 1620 (ilk baskı 1606). Bkz. s. 253 "Bazıları o denli pisboğaz, obur ve sarhoştu ki insandan çok canavar sayılırlardı".

3. Bkz. L. Guyon, *Le cours de médecine en français contenant miroir de beauté et santé corporelle*, Lyon, 1664 (ilk baskı 1612), cilt I, s. 252.
4. *Relations des ambassadeurs italiens...*, a.g.e., cilt I, s. 249.
5. L. Joubert, *Des erreurs populaires touchant la médecine et le régime de santé. Seconde partie*, Paris, 1587, "Epistre apologitique".
6. Bkz. E. E. Harris, *Nature, Mind and Modern Science*, Londra, George Allen and Unwin, 1968, "The problem of knowledge", s. 43.
7. L. Fusch, *Méthode ou briève introduction pour parvenir à la cognoissance de la vraye et solide médecine*, Lyon, 1552 (ilk Latince baskı 1542), s. 174.
8. Yukarıya bkz. s. 43.
9. Bkz. J. Fernel, *Les Sept Livres de la thérapeutique universelle* (XVI. yy.), Paris, 1655; a.e. *La Pathologie ou discours des maladies* (XVI. yy.), Paris; 1655; ayrıca bkz. J. Roger, *Jean Fernel et les problèmes de la médecine de la Renaissance*, Paris, Palais de la Découverte, 1960.
10. J. Fernel, *Les Sept Livres de la thérapeutique universelle*, a.g.e., s. 71.
11. B. de Gordon, *Ci commence la partique de Bernard Gordon...*, a.g.e., kan dolgunluğu, inmenin "öncül sebebidir." s. 175.
12. Bkz. yukarıdaki madde, s. 25.
13. J. Froissart, *Chroniques*, a.g.e., s. 832.
14. L. De Rouvroy, Saint-Simon dükü, a.g.e., cilt III, s. 153.
15. a.g.e., s. 157.
16. G. Flamant, *L'Art de se conserver en santé ou le Médecin de soi-même*, Paris, 1692, s. 48-49.
17. Bkz. L. De Rouvroy, Saint-Simon dükü, a.g.e., cilt III, s. 153.
18. Bkz. yukarıdaki madde, s. 25.
19. *J. Lommius, Tableau des maladies ou Description exacte de toutes les maladies qui attaquent le corps humain (XVI. yy.), Paris*, 1760, s. 108.
20. N. A. de la Framboisière, *Oeuvres*, Lyon, 1669 (ilk baskı 1613), s. 261.
21. J. Riolan, *Artis bene mendi methodus generalis*, Paris, 1638, s. 75-76.
22. P. De l'Etoile, *Registre-Journal d'un curieux* (XVI.-XVII. yy.), bkz. J.-F. Michaud, J.-J.-F. Poujoulat, *Nouvelle Colleciton des Mémoires pour servir l'histoire de France*, a.g.e., 2. dizi, cilt I, 1. bölüm, s. 529.
23. G. Patin, *Lettres* (XVII. yy.), Paris, 1846, cilt II, s. 208.
24. H. De Monteux, *Conservation de santé et Prolongation de vie. Livre fort utile et nécessaire...*, Paris, 1572 (ilk Latince baskı 1556), s. 108.

25. M. Ettmüller, *Pratique spéciale de médecine sur les maladies propres des hommes, des femmes et des petits enfants*, Lyon, 1693 (ilk baskı 1691), Paris, "La corpulence", s. 331.
26. J. Devaux, *le Médecin de soi-même*, a.g.e., s. 56.
27. J. Riolan, *Manuel anatomique et pathologique ou Abrégé de toute l'anatomie et des usages que l'on en peut tirer pour... la guérison des maladies*, Paris, 1661 (ilk baskı 1648), s. 114.
28. Bkz. L. de Diemerbroeck, *L'Anatomie du corps humain*, Paris, 1723 (ilk Latince baskı 1688).
29. Fabrice de Haldan, *Opera observationum et curationum medicochirurgicarum, quae exstant omnia*, Frankfurt, 1682, s. 321.
30. M. Ettmüller, *Pratique spéciale de médecine*, a.g.e., s. 648.
31. S. Sanctori, *Methodi vitandorum errorum omnium qui in arte medica contingunt*, Venedik, 1630 (ilk baskı 1603), s. 593.
32. W. Charleton, *Exercitationes de oeconomia animali novis in medicina hypothesibus superstructura... Editio novissima*, Londra, 1685.
33. Cl. Perrault, *Essais de pyhsique ou Recueil de plusieurs traités touchant les choses naturelles*, Paris, 1680-1688, cilt III, s. 295.
34. Bkz. M. Malpighi, *Discours anatomique sur la structure des viscères, sçavoir du foye, du cerveau, des reins, de la ratte, du polype du coeur et des poulmons*, Paris, 1683 (ilk Laitnce baskı 1669).
35. Bkz. Cl. Perrault, *Essais de pyhsique*, a.g.e., cilt III, s. 294.
36. A. Paré, *Les Oeuvres...*, a.g.e., s. 307.
37. J. Lommius, *Tableau des maladies*, a.g.e., s. 250.
38. Bkz. "Hydropisie extraordinaire", *Journal de médecine*, 1679, s. 247-248.
39. Bkz. a.g.e., s. 241.
40. Bkz. J. Devaux, *le Médecin de soi-même*, a.g.e.,s. 83.
41. M. Ettmüller, *Pratique spéciale de médecine*, a.g.e., 1691, cilt I, s. 669.
42. J. Lhermite, *Le Passetemps* (XVI. yy.), Cenevre, Slatkine, 1971, s. 141.
43. A. Paré, *Les Oeuvres...*, a.g.e., s. 310.
44. N. A. de la Framboisière, *Oeuvres*, a.g.e., s. 407.
45. L. Rivière, *Observations de médecine*, Lyon, 1724 (ilk Latince baskı 1659), s. 490.
46. T. Sydenham, *De podagra et hydrope*, Londra, 1683.
47. L. Rivière, *Observations*, a.g.e., s. 623.
48. F. S. W. de Bayreuth, *Mémoires (1706-1742)*, Paris, Mercure de France, 1967, s. 64.

49. M. A. Severini, *De abscessuum recondita natura*, Lyon, 1724 (ilk baskı 1632), s. 207.
50. T. Campanella, *La Cité du soleil ou Idée d'une république philosophique* (1613), bkz. *Voyages aux pays de nulle part, Paris*, Robert Laffont, "Bouquins", 1990. Güneş şehrinin sakinleri "asla ne gut hastalığına, ne romatizmaya, ne nezleye, ne siyatiğe yakalanırlar, ne karın ağrısı çekerler, ne ödem ne de gaz sorunu yaşarlar", s. 261.
51. A. Furetière, *Dictionnaire universel contenant généralement tous les mots français...*, Paris, 1701, "Goutte" makalesi.
52. Bkz. J. Fernel, *Chirurgie*, Toulouse, 1667 (ilk Latince baskı 1550), s. 39.
53. Bkz. A. du Laurens, *Oeuvres*, a.g.e., s. 352.
54. N. A. de la Framboisière, *Oeuvres*, a.g.e., s. 677.
55. a.g.e., s. 352.
56. a.g.e., s. 354.
54. T. Sydenham, *Traité de la goutte* (1683), *Oeuvres de médecine pratique*, Paris, 1816, cilt II, s. 139.
58. N. A. de la Framboisière, *Oeuvres*, a.g.e., s. 679.
59. T. Sydenham, *Traité de la goutte*, a.g.e., s. 141.
60. P. Dubé, *Maladie des pauvres*, Paris, 1680 (ilk baskı 1640), s. 209.
61. *Journal de santé de Louis XIV, écrit par Vallot, Daquin et Fagon (XVIIe et XVIIIe siècle)*, Ed. S. Perez, Grenoble, Jerôme Millon, 2004, s. 297.
62. a.g.e., s. 301.
63. a.g.e., s. 304.
64. a.g.e., s. 305.
65. a.g.e., s. 304.
66. a.g.e., s. 320.
67. N. A. de la Framboisière, *Oeuvres*, a.g.e., s. 675.
68. P. Pigray, *Epitome des préceptes de médecine et de chirurgie*, Rouen, 1653 (ilk baskı 1608), s. 457.
69. T. Sydenham, *Traité de la goutte*, a.g.e., s. 133.

3 / Görüntüleri incelemek, kelimeleri belirlemek

1. L. Guyon, *Les Diverses Leçons*, Lyon, 1604, s. 133.
2. Bkz. N. Laynerie Dagen, *L'Invention du corps*, Paris, Flammarion, 1997, Rönesans resmiyle birlikte "yeni" bir bedenin ortaya çıkışını anlamak açısından gerekli bir kitaptır.

3. J. Hale, *La Civilisation de l'Europe à la Renaissance,* Paris, Perrin, 1998 (ilk İngilizce baskı 1993), s. 549.
4. Bkz. P. Francastel, *La Figure et le Lieu. L'ordre visuel du Quattro-cento,* Paris, Gallimard, 1967, "Les voies de la mutation", s. 178 ve devamı.
5. Bkz. J. Céard, *La Nature et les Prodiges*, Cenevre, Droz, 1996, s. 437.
6. Bkz. "Tanrı, bu tür kusurlu ve korkunç çocukların, ya suçları cezalandırmak amacıyla ya da gelecekteki bir cezanın işareti olarak dünyaya gelmesine izin verir", a.g.e., s. 440. Ayrıca bkz. J. J. Courtine, "Le corps inhumain."
7. J. Bosch, *Le chariot de foin* (1458-1490), Madrid, Prado Müzesi.
8. L. Cranach, *Herzog Jahanns des Beständigen* (1525); a.e., *Johann Friedrichs des Grosmütigen* (1533).
9. U. Graf, *Le Sabbat des sorcières* (1514), Viyana, Academia Albertina.
10. G. della Porta, *La Pyhsionomie humaine,* Rouen, 1655 (ilk Latince baskı 1586), s. 329-330.
11. L. Cranach, *Dem Klavarienberg* (1510); bkz. J. Jahn, *1472-1553, Lucas Cranach D.Ä. Das gesante graphsiche Werk,* Münih, uningen Rogner et Bernhard, 1972, s. 317.
12. A. Dürer, *Gros homme au miroir,* Gdansk, Devlet Müzesi; ayrıca bkz. *Das gesamte graphischte Werk Handzeichnungen,* Münih, Rogner Bernhard, 1971, cilt I, s. 721.
13. A. Dürer, *Frauenbad* (1496), mürekkep resim, Brême, Müze.
14. C. Mellin, *Alessandro del Borro,* 1630, Gemäldegalerie, Berlin. Bu açıklayıcı tabloyu bana tanıttıkları için Geneviève ve Serge Koster'e teşekkürlerimi sunarım.
15. Bkz. M. C. Beardsley'in yorumu, *Aesthetics. Problems in the Philosophy of Criticism,* New York, Harcourt Brace, 1958. Kendisi, resimsel mekânın vurgulanmasına dikkat çeker.
16. P. Rubens, *La Chute des damnés* (1618-1620), Münih Resim Galerisi, *Etudes préparatoires à la chute des damnés* (1617), Münih Resim Galerisi.
17. R. De Piles, *Dissertation sur les ouvrages des plus fameux peintres*, Paris, 1681, s. 82.
18. a.g.e., s. 101.
19. P. Rubène, *Silène ivre* (1615-1619), Münih, Resim Galerisi.
20. P. Rubène.
21. P. Rubène, *Bacchus* (1635), Sen Peterburg, Müze.
22. Bkz. N. Laynerie Dagen, *Rubens*, Paris, Hazan, 2003, s. 120.

23. Bkz. S. Alpers, *La Création de Rubens,* Paris, Gallimard, 1996 (ilk Amerika baskısı 1995), s. 84.
24. Bkz. F. Baudoin, *Rubens House. A Summary Guide,* Anvers, 1967.
25. G. Neret, *Peter Paul Rubens. Homère de la peinture,* Paris, Le Monde, 2008, s. 14.
26. P. Murray, *La Gloire de Rubens,* Paris, Grasset,1991, s. 35.
27. Bkz. J. Foucart, J. Thuillier, *Rubens. La galérie de Médicis,* Paris, Robert Laffont, 1969.
28. A. Félibien, *Entretiens sur les vies et sur les ouvrages des plus excellents peintres anciens et modernes,* Paris, 1725 (ilk baskı 1705), cilt III, s. 429.
29. P. Rubens, *Le Jardin d'amour* (1630), Madrid, Prado Müzesi.
30. P. Rubens., *Etude de femme* (1630), Roterdam, Boymans-van-Beuningen Müzesi.
31. P. Rubens, *Le Berceau du chèvre feuille* (1609), Münih, Resim Galerisi.
32. Bkz. N. Laynerie Dagen, *Rubens,* a.g.e.; bkz. s. 120 "le symbole de l'énergie de la vie".
33. Bkz. *Abraham Bosse. Savant graveur,* sergi kataloğu, Paris, BNF, 2004.
34. Bkz. *L'Hôtel de Bourgogne*'da şişko Guillaume'un resmi (1633-1634), a.g.e., s. 135.
35. *Felix et Thomas Platter à Montpellier* (1552-1559 ve 1595-1599), Montpellier, 1892, s. 87.
36. P. Ronsard, *Gayetés* (1584), *Oeuvres complètes,* Paris, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade", cilt I, s. 539.
37. F. Rabelais, *Quart Livre,* a.g.e., s. 721.
38. J. Liébault, *Trois livres de l'embellissement...*,a.g.e., s. 556.
39. G. Tallemant des Réaux, *Historiettes* (XVII. yy.), Paris, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade", 1960, cilt II, s. 274.
40. *Lettres inédites de Mmede Maintenon et de Mme des Ursins,* Paris, 1826, cilt III, 12 Mayıs 1714 tarihli mektup, s. 98.
41. M. Lister, *Voyage de Lister à Paris en 1698,* Paris, 1873, s. 151.
42. G. Patin, *Lettres, a.*g.e., s. 253.
43. R. De Piles, *Cours de peinture par principes,* Paris, 1708, s. 146.
44. Bkz. P. Rambourg "Manger gras, lard, saindoux, beurre et huile dans les traités de cuisine, du Moyen Âge au XXe siècle".
45. M. Charas, *Pharmacopée royale,* Paris, 1670, s. 115.
46. J. Delumeau, "Mobilité sociale: riches et pauvres à l'époque de la Renaissance", a.g.e., s. 132.

47. J.-L. Flandrin ve M.-Cl. Phan "Les métamorphoses de la beauté féminine", *L'Histoire,* Haziran 1984.
48. *Cent Nouvelles Nouvelles,* a.g.e., s. 90.
49. a.g.e., s. 174.
50. B. des Périers, *Les Nouvelles Récréations et Joyeux Devis* (1558), bkz. *Conteurs français du XVIe siècle,* a.g.e., s. 389.
51. J. Regnault de Segrais, *Honorine* (1656) bkz. *Nouvelles du XVIIe siecle,* Paris, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade", 1997, s. 279-281.
52. M. De Rabutin-Chantal, Sévigné markizi, *Correspondance,* a.g.e., cilt I, 6 Ocak 1672 tarihli mektup, s. 411.
53. a.g.e., cilt II, 11 Haziran 1677 tarhli mektup, s. 462.
54. a.g.e., cilt II, 6 Ağustos 1677 tarihli mektup, s. 517.
55. a.g.e., cilt III, 18 Ekim 1688 tarihli mektup, s. 370.
56. a.g.e., cilt II, 3 Ağustos 1677 tarhli mektup, s. 512.
57. a.g.e., cilt II, 3 Temmuz 1677 tarihli mektup, s. 482.
58. a.g.e., cilt II, 22 Temmuz 1676 tarihli mektup, s. 345.
59. a.g.e., cilt II, 8 Temmuz 1676 tarihli mektup, s. 339.
60. a.g.e., cilt II, 12 Haziran 1676 tarihli mektup, s. 317.
61. a.g.e., cilt II, 22 Mart 1676 tarihli mektup, s. 256.
62. a.g.e., cilt II, 11 Haziran 1677 tarihli mektup, s. 462.
63. J. Liébault, *Trois Livres de l'embellissement...,* a.g.e., s. 415.
64. S. De Cyrano de Bergerac "Contre un gros homme" (1665 civarı), *Oeuvres comiques, galantes et littéraires,* Paris, 1858, s. 143.
65. A. Furetière, *Le Roman bourgeois, ouvrage comique* (1666) bkz. *Romanciers du XVIIe siècle,* Paris,. Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade", 1958, s. 1022.
66. Molière olarak tanınan J.-B. Poquelin, *L'Impromptu de Versailles* (1663), *Théâtre complet,* Paris, Garnier, 1955, s. 522.

4 / Etleri bastırmak

1. J. Cardan, *Ma vie* (XVI. yy.), Paris, Belin, 1991, s. 41-42.
2. a.g.e., s. 45.
3. B. Castiglione, *Le Livre du courtisan,* a.g.e., s. 240.
4. G. Tallemant des Réaux, *Histoirettes,* a.g.e., cilt I, s. 447.
5. L. Paris, *Négociations. Lettres et pièces diverses relatives au règne de François*

II, Paris, 1841, s. 718. Ayrıca bkz. S. Edouard, *Le Corps d'une reine. Histoire singulière d'Elisabeth de Valois, 1546-1568,* Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2009, s. 179.

6. M. de Rabutin-Chantal, Sévigné markizi, *Correspondance,* a.g.e., cilt II, 17 Kasım 1675 tarihli mektup, s. 164.
7. C.E. d'Orléans, Prenses Palatine, *Correspondance complète,* a.g.e., cilt II, s. 341.
8. a.g.e., cilt II, s. 217.
9. P. Du Moulin, *La Philosophie divisée en trois parties, sçavoir, élements de la logique, la physique, ou science naturelle, l'éthique ou science de morale,* Rouen, 1661 (ilk baskı 1638), *Physique ou science naturelle,* s. 170.
10. S. Pepys, *Journal,* a.g.e., cilt I, s. 322.
11. *Un banquier mis à nu. Autobiographie de Matthaus Schwarz banquier d'Augsbourg* (XVI. yy.), Editions P. Braunstein, Paris, Gallimard, "Découvertes Gallimard album", 1992, s. 114.
12. Bkz. P. Mantellier, "Mémoire sur la valeur des principales denrées et marchandises qui se vendent ou se consomment en la ville d'Orléans, au cours des XIVe, XVe, XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles", *Mémoire de la Société d'Archélogie de l'Orléanais,* cilt V, 1862?, s. 206-207.
13. D. Sennert, *Medicina practica, Tomus primus,* Lyon, 1629, s. 21.
14. D. Panorolo, *Polycarpoponia, seu Variorum fructuum labores...,opus phliosophis, iatris, aliisque, philoponis admodum utile,* Roma, 1647.
15. M. Ettmüller, *Pratique spéciale de la médecine...,* a.g.e., s. 634.
16. Bkz. yukarıdaki madde, s. 55.
17. A. Le Fournier, *La Décoration d'humaine nature et ornement des dames,* Paris, 1542.
18. J. Liébault, *Trois livres de l'embellissement,* a.g.e., s. 445.
19. L. Guyon, *Cours de médecine,* a.g.e., cilt I, s. 243.
20. J. Liébault, *Trois livres de l'embellissement,* a.g.e., s. 444.
21. M. de Romieu, *Instructions pour les jeunes filles par la mère et fille d'alliance* (1597), Paris, Nizet, 1992, s. 71.
22. G. della Porta, *De humania physionomia,* Napoli, 1686, s. 19.
23. G. della Porta, *Della fisionomia dell'huomo,* Venedik, 1644, s. 38-39.
24. Bu kitapta ayrıntılı olarak anlatılmayan, daha önce yayınlanan bir eserde geniş biçimde incelenmiş bir konudurbu: Bkz. G. Vigarello, *Histoire de la beauté,* Paris, Seuil, 2004.

25. O de Serres, *Le Théâtre de l'agriculture et mesnage des champs*, Paris, 1600, "Garder la face du halse" veya "blanchir les mains", VIII. Kısım
26. C. Gesner, *Trésor de Evonimo Philatre des remèdes secrets*, Lyon, 1555 (ilk Latince baskı 1552).
27. M de Montaigne, *Denemeler* (1595), Paris, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléaide", 1958, s. 417.
28. P. l'Arétin, *Lettres*, a.g.e., 24 Haziran 1537 tarihli mektup, s. 153.
29. a.g.e., s. 153.
30. a.g.e.
31. L. Cornaro, *De la sobriété. Conseils pour vivre longtemps* (1558), Grenoble, Jerôme Millon, 1991, s. 43.
32. L. Lessius, *Conseils pour vivre longtemps* (1613), Grenoble, Jerôme Millon, 1991, s. 119.
33. B. Des Périers, *Récréations*, a.g.e., s. 450.
34. a.g.e., s. 483.
35. Bkz. R. ve M. Wittkower, *Les Enfants de la Saturne. Psychologie et comportement des artistes, de l'Antiquité à la Révolution Française*, Paris, Macula, 1985 (ilk Amerika baskısı 1963), s. 93.
36. L. Cornaro, *De la sobriété*, a.g.e., s. 52.
37. J. Héroard, *Journal* (XVII. yy.), Paris, Fayard, 1989, s. 632 ve devamı.
38. L. Guyon, *Cours de médecine...*, a.g.e., cilt II, s. 253.
39. N. A. de la Framboisière, *Oeuvres*, a.g.e., s. 69.
40. N. de La Mare, *Traité de la police où l'on trouvera l'histoire de son établissement, les fonctions et les prérogatives de ses magistrats, toutes les loix et tous les règlements qui la concernent...*, Paris, 1722 (ilk baskı 1705), cilt II, s. 721.
41. a.g.e., cilt II, s. 704.
42. a.g.e., cilt III, s. 17.
43. Bkz. H. De Monteux, *Conservation de la santé...*, a.g.e., Paris, 1572, s. 41.
44. Avrupalı doktorların tümü tarafından paylaşılan bir görüş: bkz. P. Earle, *The Making of the English Middle Class. Business, Society and Family Life in London. 1660-1730*, University of California Press, Berkeley, 1989, "Diet", s. 272.
45. L. Guyon, *Cours de médecine...*, a.g.e., cilt I, s. 208.
46. P. Pigray, *Epitome des recettes...*, a.g.e., s. 147.
47. a.g.e.

48. N. Lemery, *Pharmacopée universelle contenant toutes les compositions de la pharmacie qui sont en usage dans la médecine,* Amsterdam, 1748 (ilk baskı 1697), s. 115-127-140-141.
49. N. A. de la Framboisière, *Oeuvres,* a.g.e., s. 93.
50. *Relations des ambassadeurs italiens,* a.g.e., cilt I, s. 429.
51. F. Rabelais, *Gargantua,* a.g.e., s. 186.
52. C.E. d'Orléans, Prenses Palatine, *Correspondance complète,* a.g.e., s. *154.*
53. A. De Bandole, *Les Parallèles de César et de Henri VI,* Paris, 1609, s. 32.
54. M. Ettmüller, *Pratique spéciale de la médecine...,* a.g.e., s. 672.
55. N. A. de la Framboisière, *Oeuvres,* a.g.e., s. 90.
56. M.-M. de Caylus, *Souvenirs de Mme Caylus* (XVIII. yy.), Paris, Mercure de France, 1986, s. 120.
57. P. Alpino, *Histoire naturelle de l'Egypte. 1581-1584,* Kahire, Institut Français d'archéologie orientale, 1979, cilt I, s. 60.
58. M. de Rabutin-Chantal, Sévigné markizi, *Correspondance,* a.g.e., cilt I, 21 Ekim 1673 tarihli mektup, s. 603.
59. E. Rodocanachi, *La femme italienne à l'époque de la Renaissance. Sa vie privée et mondaine, son influence sociale,* Paris, Hachette, 1907, s. 110.
60. Emery, *nouveau recueil de curiosités rares et nouvelles des plus admirables effets de la nature et de l'art,* Paris, 1685, s. 83.
61. J. Liébault, *Trois livres de l'embellissement...,* a.g.e., s. 37.
62. a.g.e.
63. Limon hakkında bkz. P. Lazslo, *Citrus. A History,* Chicago, Chicago University Press, 2007.
64. R. de Bussy-Rabutin, *Histoire amouresuse des Gaules,* Paris, Garnier, 1967 (ilk baskı 1663), s. 153.
65. G. Tallemant des Réaux, *Historiettes,* a.g.e., cilt II, s. 427.
66. a.g.e., cilt II, s. 435.
67. a.g.e., cilt II, s. 663.
68. M. Charas, *Pharmacopée royale...,* a.g.e., s. 98.
69. B. Castiglione, *Lie Livre du courtisan,* a.g.e., s. 233.
70. J. Delumeau, *La Civilisation de la Renaissance,* Paris, Arthaud, 1967, s. 437.
71. Brantôme, *Recueil des dames,* a.g.e., 1991, s. 58.
72. J. Liébault, *Trois livres de l'embellissement...,* a.g.e., Paris, 1582, s. 15.
73. Ayrıca bkz. A. Croix "De la différence à l'intolérance", *Histoire culturelle de la France",* cilt II, *De la Renaissance à l'aube des Lumières,* Paris, Seuil, 1997, s. 139.

74. G. de Minut, *De la beauté. Discours divers. Avec la Paulegraphie ou Description des beautez d'une Dame tholosaine, nommée la belle Paule,* Toulouse, s. 259.

75. C. Vercellio, *Costumes, anciens et modernes,* (1590), Paris, 1840, cilt I, s. 213, cilt II, s. 246.

76. Bkz. Yukarıdaki madde, s. 56.

77. A. Le Fournier, *La Décoration d'humaine nature...,* a.g.e., s. 31.

78. J. Liébault, *Trésor des remèdes secrets pour les maladies des femmes,* Paris, 1685, s. 729.

79. P. de L'Étoile, *Registre-Journal de Henri IV et de Louis XIII,* 1592.

80. Bkz. Molière, *Tüm Eserleri,* a.g.e., s. 1397. Montfleury için yukarıya bkz. s. 102.

81. Bkz. *Théâtre du XVIIe siècle,* Paris, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade", 1986, cilt III, Editions A. Blanc, s. 1268.

82. J. Liébault, *Quatre Livres des maladies et infirmitez des femmes* (XVI. yy.), Rouen, 1649, Paris, s. 726.

83. J. Liébault, *Thrésor...,* a.g.e., s. 726.

84. G. Tallemant des Réaux, *Historiettes,* a.g.e., cilt I, s. 60.

85. a.g.e., cilt I, s. 60.

86. *Felix et Thomas Platter à* Montpellier, a.g.e., s. 408; bu konu hakkında ayrıca bkz. F. Libron ve H. Clouzot, *Le corset dans l'art et les moeurs du XIIIe au XXe siècle,* Paris, 1933. Yazarlar, XVI. yüzyıldan önceki yöntemlerin neredeyse yalnızca kemere dayalı olduğunun altını çizerler.

87. *Relations des ambassadeurs vénitiens...,* a.g.e., cilt II, s. 559.

88. M. de Montaigne, *Denemeler,* a.g.e., s. 81.

89. C. Vercellio, *Costumes, anciens et modernes,* a.g.e., cilt II, s. 266.

90. Bkz. *Le livre commode contenant les adresses,* Paris, 1692, cilt II, s. 61.

91. Jaubert, *Dictionnaire raisonné et universel des arts et métiers,* Paris, 1773, cilt IV, s. 176.

92. F. Libron ve H. Clouzot tarafından alıntılanan Mme de Maintenon, *Le corset dans l'art et les moeurs...,* a.g.e., s. 32.

93. Bkz. M. de Rabutin-Chantal, Sévigné markizi, *Correspondance,* a.g.e., cilt III, P. H. Coulanges, 14 Mart 1696 tarihli mektup, s. 1148.

III / HANTALLIKTAN İKTİDARSIZLIĞA AYDINLANMA ÇAĞI VE DUYARLILIK

1 / Nüansı icat etmek

1. Bkz. yukarıdaki madde, s. 111.
2. *Le Spectateur ou le Socrate moderne,* Paris, 1754 (ilk İngilizce baskı 1711), cilt I, "XIXe discours", s. 143.
3. a.g.e., s. 145.
4. Bu konu hakkında bkz. L. Dacome" Living with the chair: provate excreta, collecitve health and medical authority in the eighteenth centry", *Science History Publications,* 2001. Bu metinden beni haberdar ettiği için Rafael Mandressi'ye teşekkürlerimi sunarım.
5. B. Robinson, *A Dissertation on the Food and Discharges of Human Bodies,* Dublin, 1747.
6. J. Lining, "Extract of the letters from Dr. John Lining...", *Philosophical Transactions of the Royal Society of London,* 1744-1745, s. 318.
7. J. Floyer, *A Treatise of the Asthma,* Londra, 1698, s. 238.
8. T. Secker, *Disputatio medica inauguralis de medicina statica,* Leyde, 1721.
9. G. Rye, *Medicina statica Hibernica. Or Statical Experiments to Examine and Discover the Insensible Transpiration of the Human Body..,* Dublin, 1734.
10. J. Leupold, *Theatrum Machanicorum,* Leipzig, 1726.
11. P. Burguburu, "Balances publiques", *Revue de métrologie pratique et légale,* Temmuz 1941, s. 224.
12. F. M. Arouet de Voltaire, *Micromégas* (1752), *Romans et contes,* Paris, 1931, s. 165.
13. J. Swift, *Güliver'in Gezileri,* Paris, 1845 (ilk İngilizce baskı 1722).
14. Bkz. *Journal de médecine,* 1757, 1760, 1762.
15. Özellikle Calas davasındaki müdahaleleri hakkında bkz. J.-B. Elie de Beaumont, *Choix de plaidoyers et mémoires,* Paris, 1824.
16. *Obèse et impuissant. Le dossier médical d'Élie de Beaumont, 1765-1776,* Editions D. Teysseire, Grenoble, Jerome Million,1995.
17. Günümüzde bu rakam bir hastalık işareti olarak görülmektedir ancak XVIII. yüzyıl kültürü söz konusu olduğunda, boy ve kilo ilişkisine dair göreceli bir kayıtsızlık söz konusudur.
18. *Obèse et impuissant...,* a.g.e., s. 58.

19. Bkz. A. Guerrini, *Obesity and Depression in the Enlightenment. The Life and Times of George Cheyne*, Oklahoma City, University of Oklahoma Press, 2000, s. 8.

20. Bkz. B. Kisch, *Scales and Weights. A Historical Outline*, Yale, Yale University Press, 1965, s. 76.

21. M. Flemyng, *A Discourse on the Nature, Causes and Cure of Corpulency, illustrated by a Remarkable Case, Read before the Royal Society, November 1757, and now first Published*, Londra, 1760.

22. G. L. Buffon, *De l'homme, Oeuvres complètes*, Paris, 1836 (ilk baskı 1749-1767) cilt IV, s. 102.

23. F. Boissier de Sauvages, *Nosologie méthodique dans laquelle les maladies sont rangées par classe*, Paris, 1770-1171, cilt III, s. 272.

24. Louis René Villermé, Tenon'a ait olan ve hâlâ yayınlanmamış olan elyazmasına sahiptir. Parisli bilginin bu elyazmasını ilettiği kişi olan Adolphe Quételet, 1869 yılında yayınlamış olduğu şu eserde sonuçları yayınlamıştır: *Physique sociale ou Essai sur le développement des facultés de l'homme*, Brüksel, 1860, cilt II, s. 90.

25. Bkz. yukarıdaki madde, s. 132.

26. G. L. Buffon "Probabilité", D. Diderot, J. Le Rond d'Alembert, *Encyclopédie*, a.g.e., cilt XXVIII., s. 463; ayrıca bkz. G. Leclerc, *L'Observation de l'homme. Une histoire des enquêtes sociales*, Paris, Seuil, 1979.

27. P. de Marivaux, *Le Paysan parvenu* (1735), *Romans*, Paris, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade", 1949, s. 715.

28. P. de Marivaux, *Le Voyageur dans le nouveau monde* (1734), *Romans*, a.g.e., s. 942-943.

29. Bkz. yukarıdaki madde, s. 97.

30. G. Lavater, *Essais sur la physiognomonie destiné à faire connoitre l'homme et à le faire aimer*, Paris, 1781-1803 (ilk Almanca baskı 1772), "De la jeunesse et de la vieillesse", cilt III, levhalar s. 155.

31. a.g.e., cilt II, s. 180.

32. D. Chodowiecki, "Soldats" ve "Suite d'ecclésiastiques berlinois". bkz. G. Lavater, *Essais sur la physiognomonie...*, a.g.e., cilt III, s. 192-195.

33. Bkz. yukarıdaki madde, s. 95.

34. Bkz. F. Grose, *Principes de caricature, suivis d'un Essai sur la peinture comique*, Leipzig (ilk İngilizce baskı 1790).

35. E. H. Gombrich, *L'Art et L'Illusion. Psychologie de la représentation picturale*,

Paris, Gallimard, 1971 (ilk İngilizce baskı 1959), s. 434.

36. J. F. von Goez, *Exercices de l'imagination de différents caractères et formes humaines,* Paris, 1784.

37. Bu konu hakkında bkz. J. Sébastien, *Le Corps des Lumières. Emancipation de l'individu ou nouvelles servitudes?,* Paris, Belin, 2006.

38. Güzelliğe ilişkin "bireysel" ölçütlerden söz edilmesi de aynı döneme denk gelir. Bkz. G. Vigarello, *Histoire de la beauté,* a.g.e., "La beauté de l'individu", s. 111.

39. Bkz. *Monument du costume. Les vingt-quatre estampes dessinées par Moreau le Jeune en 1776-1783 pour servir à l'histoire des modes et du costume dans le XVIIIe siècle...* (1789), Paris, L. Conquet, 1883.

40. *Galerie des modes,* Paris, 1878-1888, 112. kısım.

41. A. J. Duclos, *Le Bal paré* (1770 civarı), Paris, BNF, Baskı departmanı.

42. "Silhouette" kelimesinin tarihi hakkında bkz. A. Rey, *Dictionnaire historique de la langue française,* Paris, Le Robert, 1992, "Silhouette" maddesi. D'Alembert ve Diderot tarafından yüzyıl ortasında yayınlanmış olan *Encyclopédie*'de bu kelimeye rastlanmaz.

43. *Les costumes français représentant les différents états du royaume avec les habillements propres à chaque état,* Paris, 1776, s. 5.

44. B. Castiglione, *Le Livre du courtisan,* a.g.e., s. 52.

45. P. La Touche, *Les Vrais Principes de l'épée seule,* Paris, 1670, s. 6.

46. D. Chodowiecki, "Attitudes" bkz. G. Lavater, *Essais sur la physiognomonie...,* a.g.e., cilt III, s. 192 ve devamı.

47. Bkz. A. Racinet, *Le Costume historique,* Paris, 1888, cilt V, "Angleterre, scènes d'intérieur".

48. Bkz. yukarıdaki madde, s. 50.

49. Bkz. yukarıdaki madde, s. 135.

50. *Galerie de l'ancienne cour ou Mémoires et anecdotes pour servir à l'histoire des règnes de Louis XIV et de Louis XV,* Paris, 1789 (ilk baskı 1786), cilt VIII., s. 238.

51. Berny de Nogent, *Atlas de portraits et figures de traits et entrelas à la plume: Ouvrage unique en ce genre dédié aux amateurs,* Frankfurt, 1761.

52. a.g.e., aynı dizide Rubens'in karısının portresine bakınız.

2 / İktidarsızlığı ayıplamak

1. Bkz. R. Rey, *Naissance et développement du vitalisme en France, de la deuxième moitié du XVIIIe siècle à la fin du premier empire,* Oxford Voltaire Foundation, 2000, s. 126.
2. Özellikle bkz. S. Luste Boulbina tarafından kaleme alınan dosyanın içindeki "Des animaux machines aux animaux sensibles" makalesi, D. Diderot, *Le Rêve d'Alembert,* Paris, Gallimard, "Folio plus", 2008, s. 110.
3. S. A. Tissot, *Traité des nerfs et de leurs maladies,* Paris, 1770-1779, s. 59.
4. A. Le Camus, *Médecine de l'esprit,* Paris, 1769 (ilk baskı 1753), "Quelles vibrations peut-on attendre des fibres lâches?", cilt I, s. 434.
5. a.g.e., cilt I, s. 23.
6. Bkz. D. Macbride, *Introduction méthodique à la pratique et à la théorie de la médecine,* Paris, 1787 (ilk Latince baskı 1774), cil I, s. 53, "Le relâchement et l'insensibilité se combinent".
7. A. De Nobleville, *Cours de médecine pratique,* 1781, (ilk baskı 1769), cilt I, s. 75.
8. C. de Peyssonnel, *Les Numéros,* Paris, 1783, cilt I, s. 83-84.
9. Özellikle bkz. D. Teysseire, "Un médecin dans la phase de constitution de l'hygiénisme, Louis Lépecq de la Cloture", P. Bourdelais, *Les Hygiénistes. Enjeux, modèles et pratiques,* Paris, Belin, 2001.
10. L. Le Pécq de la Cloture, *Collections d'observations sur les malades et constitutions épidémiques,* Rouen, 1778, cilt I, s. 272.
11. a.g.e., s. 387.
12. J. Raulin, *Traité des affections vaporeuses du sexe,* Paris, 1758, s. 325. Raulin, tıkanmaların ve bunu takip eden şişmanlığın nedenleri arasında "sinir kasılmaları"nın, "kasılmaların" ve "spazmlar"ın bulunduğundan söz eder: sinir zayıflığını, fazla medeniyetin meydana getirdiği bir heyecan olarak yorumlamanın bir biçimidir bu. Söz konusu durum "şişmanlıklara" da neden olur.
13. A. Furetière, *Dictionnaire universel...,* a.g.e., "obésité" maddesi.
14. Bkz. yukarıdaki madde, s. 72, XVI. yüzyılda J. Liébault da buna başvurmuştur. XVII. yüzyılda T. Venner (*Via recta ad vitam longam,* Londra, 1638) gibi yazarlar da bu konuya değinmişlerdir. Bu konu hakkında bkz. S. L. Gilman, *Fat. A Cultural History of Obesity,* Cambridge, Polity Press, 2008, s. 19.

15. D. Diderot, J. Le Rond d'Alembert, *Encyclopédie*, a.g.e., Paris, 1751-1765, "obésité" maddesi.
16. "Observation sur une enfant d'une grosseur extraordinaire", *Journal de médecine, chirurgie et pharmacie*, 1755, cilt I, s. 92.
17. W. Cullen, *Eléments de médecine pratique*, Paris, 1785 (ilk İngilizce baskı 1778-1783), a.g.e., cilt II, s. 126.
18. L. Le Pécq de la Cloture, *Observations sur les maladies épidémiques. Anée 1770*, Paris, 1776, s. 347.
19. L. de Préville, *Méthode aisée pour conserver sa santé jusqu'à l'extreme vieillesse*, Paris, 1752, s. 188.
20. C. von Linné, *Systema naturae*, Leyde, 1735, aynı zamanda bkz. F. Dagognet, "Nosologie", *Dictionnaire de la pensée médicale*, Paris, BUF, 2004.
21. F. Boissier de Sauvages de la Croix, *Nosographie méthodique...*, a.g.e., cilt III, s. 274.
22. J.-B. Morgagni, *Recherches anatomiques sur les lieux et les causes des maladies*, Paris, 1837-1838 (ilk baskı 1761), cilt II, s. 365.
23. A. Monroe, "Hydropisie extraordinaire causée par un épiploon devenu stéatomateux", *Essais et Observations de médecine de la société d'Edimbourg*, Paris, 1747 (ilk baskı 1745), cilt IV, s. 553.
24. G. Cheyne, *The English Malady, or a Treatise of Nervous Diseases of all Kinds...*, Londra, 1733, s. 326.
25. Bu konuda bkz. A. Guerrini, *Obesity and Depression in the Enlightenment...*, özellikle *"A soul in crisis"*, s. 3 ve devamı.
26. G. Cheyne, *The English Malady*, a.g.e., s. 328.
27. *Obèse et impuissant...*, a.g.e., s. 56.
28. a.g.e.
29. a.g.e., s. 61.
30. a.g.e
31. a.g.e.
32. a.g.e., s. 60.
33. J.-B. Moheau, *Recherches et Considérations sur la population de la France*, Paris, 1912 (ilk baskı 1778), s. 258.
34. Bkz. A. Burguière, "Le pretre, le prince et la famille."
35. J.-J. Expilly, *Dictionnaire historique, géographique et politique de la Gaule et de la France*, Paris, 1767 cilt I, "Avertissement".
36. *Obèse et impuissant...*, a.g.e., s. 62.

37. D. Diderot, *Les Bijoux indiscrets,* Paris, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade", 1951 (ilk baskı 1748), s. 147.
38. E. Raunié, *Chansonnier historique du XVIIIe siècle,* Paris, 1879, cilt VI, s. 237.
39. Bkz. P. Goubert ve D. Roche, *Les Français et l'Ancien Régime,* cilt II, *Culture et société,* Paris, Armand Colin, 1984, "La Subordination impatiente", s. 336.
40. R. Chartier, *Les Origines culturelles de la Révolution française,* Paris, Seuil, 1991, s. 62.
41. J. Nicolas, *La Rébellion française. 1661-1789,* Paris, Gallimard, "Folio histoire", 2008, s. 383.
42. T. Wright, *Caricature history of the Georges,* Londra, 1867 (ilk baskı 1848), s. VI.
43. W. Hogarth, *Le Banc des magistrats* (1758), resim kalıbı, BNF, baskı-resim departmanı.
44. E. Raunié, *Chansonnier historique...,* a.g.e., cilt VI, s. 249, 211, 239.
45. *Le Pressoir* (1790), resim kalıbı, BNF, baskı-resim departmanı.
46. Massard, *Convoi d'un fermier général* (1791), Paris, BNF, baskı-resim departmanı.
47. Bkz. C. Thomas, *La Reine scélérate, Marie-Antoinette dans les pamphlets,* Paris, Seuil, 1989, s. 116.
48. Bkz. J. De la Viguerie, *Louis XVI. Le roi bienfaisant,* Monako, Editions du Rocher, 2003, s. 93.
49. Bkz. Marie Thérèse ve Mercy-Argenteau kontu arasındaki sohbet, J.-C. Petitfils, *Louis XVI,* Paris, France Loisirs, 2005, s. 239: "XVI. Louis, süslenmeye başladı. 20 yaşında iyice irileşmiş olan erkek kardeşi Provence'ın cüssesine erişmeden."
50. a. g.e., s. 238.
51. XV. Louis'nin "solaklığı" hakkında söylediği sözlere bakınız, J. De la Viguerie, *Louis XVI,* a.g.e., s. 24.
52. F. D'Hézecques, *Souvenir d'un page* (XVIII. yy.), A. De Maurepas et F. Brayard, *Les Français vus par eux-memes. Le XVIIIe siècle,* Paris, Robert Laffont, "Bouquins", 1998, s. 899.
53. XVI. Louis'nin kişiliği hakkında bkz. E. Lever, *Louis XVI,* Paris, La Compagnie littéraire, 2008.
54. "Nouvelles de la cour" (1776), bkz. E. Raunié, *Chansonnier historique...,* a.g.e., cilt IX, s. 79.
55. "Sur Monsieur de Maurepas", a.g.e., cilt IX, s. 32.

56. "Noël pour l'année 1777", a.g.e., cilt IX, s. 139.
57. Bkz. A. Duprat, *Histoire de France par la caricature,* Paris, Larousse, 1999, s. 196.
58. A. De Baecque, *Le Corps de l'histoire, Métaphores et politique (1770-1800),* Paris, Calmann-Lévy, 1993, s. 94.

3 / Canlandırmak

1. *Obèse et impuissant...,* a.g.e., s. 53-54.
2. a.g.e., s. 115.
3. W. Cullen, *Eléments de médecine pratique,* a.g.e., cilt II, s. 531-532.
4. A. Baumé, *Eléments de pharmacie théorique et pratique,* Paris, 1770 (ilk baskı 1762), s. 505.
5. *Obèse et impuissant...,* a.g.e., s. 42.
6. *L'Avant-Coureur,* 18 Şubat 1760.
7. G. F. Bacher, *Recherches sur les maladies chroniques, particulièment sur les hydropisies,* Paris, 1776, s. 480 ve devamı.
8. Bkz. A. Monroe (oğul), *Essai sur l'hydropisie et ses différentes espèces,* Paris, 1789 (ilk İngilizce baskı 1761), s. 54-55.
9. D. Diderot, J. Le Rond d'Alembert, *Encyclopédie,* a.g.e., "balsamiques" maddesi.
10. a.g.e., "menthe" makalesi.
11. *Obèse et impuissant...,* a.g.e., s. 29.
12. A. P. Jacquin, *De la santé. Ouvrage utile à tout le monde,* Paris, 1771 (ilk baskı 1762), s. 270.
13. A. –L. Jourdain, *Préceptes de santé ou Introduction au Dictionnaire de santé,* Paris, 1772, s. 123.
14. C. de Montesquieu, *Düşünceler* (XVIII. yy.), *Oeuvres complètes,* Paris, Gallimard, "Biblothèque de la Pléiade", 1956, s. 1195.
15. Bkz. "Tabouret d'équitation", *Affiches, Annonces et Avis divers,* 1761, s. 185.
16. D. Diderot, J. Le Rond d'Alembert, *Encyclopédie,* a.g.e., "équitation" maddesi.
17. *Obèse et impuissant...,* a.g.e.,s. 28.
18. W. Cullen, *Éléments de médecine pratique,* a.g.e., cilt II, s. 531.
19. *Obèse et impuissant...,* a.g.e.,s. 58.
20. a.g.e., s. 63.

21. W. Cullen, *Eléments de médecine pratique,* a.g.e., cilt II, s. 531.
22. Bir önceki eserime bkz, *Le Propre et le Sale,* Paris, Seuil, 1985, "Les bains Turquin", s. 138.
23. P. J. Marie de Saint-Ursins, *L'Ami des femmes, ou Lettres d'un médecin concernant l'influence de l'habit des femmes sur leurs moeurs et leur santé,* Paris, 1804, s. 234.
24. L. De Préville, *Méthode aisée pour conserver sa santé...,* a.g.e., s. 371.
25. J. N. Dufort de Cheverny, *Mémoires* (XVIII. yy.), Paris, Les Amis de l'histoire, 1970, cilt II, s. 22.
26. P. Pomme, *Traité des affections vaporeuses des deux sexes,* Paris, 1765 (ilk baskı 1763), s. 21.
27. C. J. A. Schwilgué, *Traité de matière médicale,* Paris, 1805, cilt II, s. 27.
28. P. Bertholon, *De l'électricité du corps humain,* Paris, 1786 (ilk baskı 1780), cilt II, s. 157.
29. a.g.e.
30. a.g.e., cilt II, s. 81-82.
31. a.g.e.
32. N. Retz, *Fragments sur l'électricité humaine,* Amsterdam, 1785, s. 22.
33. W. Buchan, *Domestic Medicine,* Londra, 5. cilt. İlk Fransızca baskının tarihi 1775'tir. Metne önemli yorumlar katmış olan J. D. Duplant tarafından çevrilmiştir.
34. a.g.e., cilt III, s. 132.
35. L. De Préville, *Méthode aisée pour conserver sa santé...,* a.g.e.,s. 98.
36. a.g.e., s. 39.
37. a.g.e., s. 96.
38. W. Buchan, *Domestic Medicine,* a.g.e.,cilt I, s. 261.
39. A. P. Jacquin, *De la santé,* a.g.e., s. 149.
40. W. Buchan, *Domestic Medicine,* a.g.e., cilt I, s. 153.
41. L. De Préville, *Méthode aisée pour conserver sa santé...,* a.g.e.,s. 33.
42. C. de Ligne, *Mémoires, Lettres et Pensées* (XVIII. yy.), Paris, François Bourin, 1989, s. 690.
43. J. Boswell, *Journal intime d'un mélancolique, 1762-1769* (XVIII. yy.), Paris, Hachette, 1986, s. 42, 49, 98, 135.
44. H. Walpole, *Lettres,* Paris, 1872 (ilk İngilizce baskı 1818), 10 Ekim 1772 tarihli mektup, s. 58.
45. J.-F. Marmontel, *Mémoires* (XVIII. yy.), Paris, 1891, cilt II, s. 264.

46. G. Cheyne, *The English Malady,* a.g.e., s. 362.
47. F. Queller, *La Table des Français,* a.g.e., s. 96.
48. Bkz. a.g.e., s. 88-89.
49. P. Verri, *Opere varie* bkz. P. Camporesi, *Le Gout du chocolat. L'Art de vivre au XVIIIe siècle,* Paris, Tallander, "Texto", 2008, s. 83.
50. A. Le Camus, *Abdeker ou l'art de conserver la beauté* (1754), Grenoble, Jerome Millon, 2008.
51. P. Verri, *Opere varie* bkz. P. Camporesi, *Le Gout du chocolat,* a.g.e.
52. A. Le Camus, *Médecine de l'esprit,* a.g.e., cilt I, s. 273.
53. Özellikle bkz. J.E. Chamberlin ve S. L. Gilman, *Degeneration. The Dark Side of Progress,* New York, Columbia University Press, 1985.
54. J. J. Rousseau, *Émile ou De l'éducation,* Paris, Garnier (ilk baskı 1762), s. 37.
55. J. N. Deumeunier, *L'Esprit et L'Usage des coutumes des différents peuples,* Londra, 1776, cilt I, s. 7, ayrıca bkz. C. Spencer, *The Heretic's Feanst. A History of Vegetarianism,* Londra, Fourth Estate, 1993, özellikle "To Eat Meat or Not?", s. 211.
56. K. Thomas, *Dans le jardin de la nature. La mutation des sensibilités en Angleterre à l'époque moderne,* Paris, Gallimard, 1985 (ilk baskı 1983), s. 215.
57. Voltaire, *Dictionnaire philosophique* (1764), *Oeuvres complètes,* Paris, 1827, "viande" makalesi, cilt II, s. 1906.
58. A. P. Jacquin, *De la santé,* a.g.e., s. 146.
59. G. L. Buffon, *Ouevres complètes,* a.g.e., cilt IV, s. 104.
60. Bkz. A. L. Lavoisier ve A. Seguin, "Premier mémoire sur la respiration des animaux", *Mémoires de l'Académie des Sciences,* 1789, s. 570.
61. Bkz. F. Hoefer, *La Chimie enseignée par la biographie,* Paris, 1865, s. 117.

IV / BURJUVA GÖBEĞİ

1 / Rakamların yerleşmesi

1. Bkz. *Les recherches statistiques sur la ville de Paris et les départments de la Seine,* Paris, 1821
2. A. Maccary, *Traité sur la polysarcie,* Paris, 1811, s. 41-42.
3. G. Dupuytren, "Observation sur un cas de polysarcie", *Journal de médecine et de chirurgie,* cilt XII, 1805, s. 262.

4. A. Maccary, *Traité sur la polysarcie*, a.g.e., s. 39-41.
5. J. A. Brillat-Savarin, *Physiologie du gout ou Méditations de gastronomie transcendante,* Paris, 1826, cilt I.
6. A. Quételet, "Recherche sur le poids de l'homme", *Bulletin de l'Académie royale de Bruxelles*, 1832, s. 20.
7. Bkz. yukarıdaki madde, s. 132.
8. A. Quételet, "Le poids de l'homme aux différents âges", *Annales d'hygiène publique et de médecine légale,* 1833, s. 24.
9. Bkz. M. Halbwachs, *La Théorie de l'homme moyen. Essai sur Quételet et la statistique morale,* Paris, F. Alcan, 1913.
10. Bkz. E. Brian, "L'oeil de la science incessamment ouvert, trois variantes de l'objectivisme statistique", *Communications* no 54, "Les débuts des sciences de l'homme", 1992, s. 90.
11. Bkz. yukarıdaki madde, s. 134.
12. Bkz. M.-N. Bourguet, *Déchiffrer la France. La statistique départmentale à l'époque napoléonienne,* Paris, Éditions des Archives contemporaines, 1989; ayrıca bkz. P. Abrahams, *The Origin of British Sociology. 1834-1914,* Chicago, The University of Chicago Press, 1968.
13. A. Quételet, "Le poids de l'homme aux différents âges, a.g.e., s. 10.
14. Bkz. J.-P. Aron, P. Dumont, E. Le Roy Ladurie, *Anthropologie du conscrit français,* Paris, Mouton, 1972, s. 61.
15. a.g.e.
16. V. Cazenave, *Recrutement de l'armée. Contingent de la classe de 1840. Départment du Nord. Année 1841. Rapport adressé à M. le Préfet du Nord sur les opérations du Conseil de révision pendant l'année 1841, rapport dans lequel sont examinées les causes de déterioriation des hommes dans les villes de fabriquesİ suivi de quelques considérations sur les maladies qui entrainent la réforme,* Lille, 1842, s. 21.
17. *Physiologie du conscrit,* Lille, 1846, s. 13.
18. H. De Balzac, *Eugénie Grandet* (1833), İnsanlık Komedyası, Paris, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade", 1947, cilt III, s. 488.
19. H. de Balzac, *Tours Papazı* (1832), İnsanlık Komedyas, a.g.e., cilt III, s. 783.
20. E. A. D'Osmond, Boigne kontesi, *Mémoires,* Paris, Mercure de France, 1971 (ilk baskı 1901), cilt II, s. 89.
21. F. A. Barde, *Traité encyclopédique de l'art du tailleur,* Paris, 1834, s. 110.

22. A. Dumas, *Mes Mémoires (1802-1830),* Paris, Robert Laffont, "Bouquins", 1989, s. 494.
23. J. A. Brillat-Savarin, *Physiologie du goût,* Paris, 1848, XXII. düşünce, s. 221.
24. G. G. Byron, *Correspondance à un ami,* Paris, Calmann-Lévy, 1911, 30 Haziran 1807 tarihli mektup, s. 9; ayrıca bkz. G. Matzneff, *La Diététique de Byron,* Paris, La Table ronde, 1984, s. 22.
25. C. d'Ennery, *Gras et maigres. Boufonnerie en acte,* Paris, 1838.
26. H. Daumier, "Tiens! Poupule...", *Le Charivari,* 20 Temmuz 1844.

2 / Sınıflandırmanın coşkusu

1. "Physionomies, poses, gestes, grimaces", *Musée Philipon,* 1842, s. 14.
2. *Les Anglais peints par eux-mêmes,* Paris, 1840 (ilk İngilizce baskı 1839)
3. *Les Français peints par eux-mêmes* (1841-1842), a.g.e.
4. *Le Muséum parisien Histoire physiologique, pittoresque, philosophique, grotesque de toutes le bêtes curieuses de Paris et de la banlieue,* Paris, 1841.
5. XVIII. yüzyılda Buffon'un çalışmaları tarafından baştan başa yenilenen hayvanbilim mecazları, Honoré de Balzac'a da yol göstermiştir: "Nasıl ki hayvanbilimde bir çok çeşit varsa insanlar da içinde bulundukları toplumun etkisiyle, farklı sınıflara ayrılmazlar mı?" (İnsanlık Komedyası, a.g.e., "Önsöz") Ne olursa olsun, tasarlanan şey sınıflandırmaları bütünüyle gözden geçirmektir. "Tip" konusu sabit bir konudur: "Paris'te bir tipe rastladığınızda, o bir insan değildir, o bir gösteridir", *Kibar Fahişelerin İntikamı ve Çöküşü* (1847), *La Comédie humaine,* a.g.e., cilt V, s. 745.
6. Özellikle bkz. S. Le Men; "Les images sociales du corps, J.-J. Courtine ve G. Vigarello, *Histoire du corps,* a.g.e., cilt II, *De la révolution à la grande guerre.*
7. Bkz. P. Kaenel, *Daumier. L'écriture du litographe,* Paris, BNF, 2008. Burada da, İnsanlık Komedyası'nda olduğu gibi, "grafik komediden" söz edilir.
8. Charles Dickens, *Les Papiers Posthumes de Pickwick Club,* Marsilya, Club du livre, 1847 (ilk İngilizce baskı 1836-1837), cilt I, s. 20.
9. *Bibliothèque pour rire. Les physiologies parisiennes,* Paris, 1850, "Le bourgeois", s. 7.
10. a.g.e., "La femme la plus malheureuse du monde", s. 16.
11. *Musée ou Magasin comique de Philipon,* Paris, 1842-1843, s. 15.
12. a.g.e.
13. a.g.e., s. 62.

14. Bkz. "Le lent recul de la mort", J.-P Bardet ve J. Dupaquier, *Histoire des poulations de l'Europe,* a.g.e., s. 309. aynı zamanda bkz. S.G. Gilman, *Fat. A Cultural History...,* a.g.e., s. 166.

15. J. A. Brillat-Savarin, *Physiologie du gout,* a.g.e., XXI. düşünce, s. 210.

16. Bu edebiyat, 1830'lu ve 1840'lı yıllarda *Physiologies* adını taşıyan kavram (*Physiologie du bourgeois, Physiologie du bon vivant, physiologie de la lorette, vs.)* tarafından temsil edilmiştir, bkz. A. Lhéritier, *Les Physiologies. Catalogue des collections de la bibliothèque nationale,* Paris, Bibliothèque nationale, 1958.

17. H. Daumier'nin 1830-1840 arasında *La Caricature*'de yayınladığı taş baskılara bakınız.

18. F. A. Barde, *Traité encyclopédique de l'art du tailleur,* a.g.e., 32. bölüm.

19. A. Bertall, "Le dimanche à Paris" G. Sand, P.-J. Stahl ve diğerleri, *Le Diable à Paris. Paris et les Parisiens,* Paris, 1845, cilt I, s. 300.

20. Bkz. H. de Balzac, *Sönmüş Hayaller, Tüm Eserleri,* Paris, Alexandre Houssiaux, 1925, cilt VII, s. 474 (Henri Monnier'nin gravürleri)

21. J. Dargent, *Le Corps obèse. Obésité, science et culture,* Seyssel, Champ Vallon, 2005, s. 45.

22. H. de Balzac, *La Maison Nucingen* (1837), İnsanlık Komedyası, a.g.e., cilt V, s. 595.

23. a.g.e., s. 602.

24. a.g.e., *Goriot Baba* (1834), İnsanlık Komedyası, a.g.e., cilt II, s. 994.

25. a.g.e., *Kibar Fahişelerin ihtişamı ve Çöküşü,* a.g.e, s. 776.

26. E. Sue, *Les Mystères de Paris,* 1842, cilt I, s. 79.

27. H. de Balzac, *Tılsımlı Deri* (1832), İnsanlık Komedyası, a.g.e, cilt IV, s. 12.

28. a.g.e., s. 21.

29. a.g.e., s. 14-15.

30. Bkz. yukarıdaki madde, s. 69.

31. H. Daumier, "Le député ventrigoulard achevant sa fonction législative ou digestive", *La Caricature,* 22 Mayıs 1834.

32. Bkz. H. Daumier, "Qui en veut?", *Le Charivari,* 4 Ocak 1835.

33. "Cette adorable boule est celle de Boulay", *Revue comique,* 1848, s. 188.

34. J. Mainzier, "La marchande de poissons", *Les Français peints par eux-mêmes,* a.g.e., cilt V, s. 305.

35. H. de Balzac, *Yaşlı Kız* (1836), İnsanlık Komedyası, a.g.e., cilt IV, s. 255.

36. A.-J. B. Parent-Duchâtelet, *De la prostitution dans la ville de Paris, 1837* (ilk baskı 1836), cilt I, s. 195.
37. a.g.e.
38. a.g.e.
39. *Les Français peints par eux-mêmes,* a.g.e., cilt II, s. 122.
40. L. Huart, "La grisette", *Les Physiologies parisiennes,* a.g.e., s. 16.
41. *Les Français peints par eux-mêmes,* a.g.e., cilt II, s. 102.
42. F. Pyat, "Le solognot", *Les Français peints par eux-mêmes,* a.g.e., cilt VII, s. 233.
43. a.g.e.
44. a.g.e., s. 234.
45. A. Hugo, *France pittoresque ou Description pittoresque, topographique et statistique des départments et colonies de France,* Paris, 1835, cilt I, s. 226.
46. Bkz. L. R. Villermé, "Examen des causes qui déterminent une différence de la mortalité dans les divers quartiers de Paris et dans les grandes villes", *Annales d'hygiène publique et de médecine légale,* cilt III, 1830, s. 294; a.e. "Taille de l'homme en France", cilt I, 1929, s. 351.
47. H. de Balzac, "Le notaire", *Les Français peints par eux-mêmes,* a.g.e., cilt II, s. 105-107.
48. H. de Balzac, *La Femme de Trente Ans, İnsanlık Komedyası,* a.g.e., cilt II, s. 781.
49. J. Csergo, "Quand l'obésité des gourmands devient une maladie de civilisation, le discours médical, 1850-1930, J. Csergo, *Trop gros?,* a.g.e., s. 16.
50. H. Monnier, "Le bourgeois", *Les physiologies parisiennes,* a.g.e., s. 43.
51. H. de Balzac, *Le Contrat de mariage* (1835), İnsanlık Komedyası, a.g.e., cilt III, s. 114.
52. H. de Balzac, *Le Cabinet des antiques* (1837), İnsanlık Komedyası, a.g.e., cilt IV, s. 366.
53. Bkz. yukarıdaki madde, s. 187.
54. Bkz. yukarıdaki madde, s. 186.
55. Chr. Charle, *Histoire sociale de la France au XIXe siècle,* Paris, Seuil, "Points Histoire", 1991, s. 57.
56. "Le système ancien", *La Caricature,* no 1, 1833.
57. F. Demier, *La France. 1814-1914,* Paris, Seuil, "Points Histoire", 2000, "Moyenne et petite bourgeoisie se trouve exclue du système politique par le régime censitaire", s. 212.

58. P.-J. Stahl, *Scènes de la vie privée et publique des animaux. Etudes de moeurs contemporaines*, Paris, 1842, cilt I, s. 98,99, 102.
59. Bkz. yukarıdaki madde, s. 150.
60. Kral Louis-Philippe'n armuda dönüşmesine özellikle bakınız, *Le Charivari*, 17 Ocak 1834.
61. S. Peytel, *Physiologie de la poire*, Paris, 1832, s. 66.
62. H. de Balzac, *L'Illustre Gaudissart* a.g.e., s. 21.
63. Göğüs kısmı "kapalı yarımküre" şeklinde bombeli olan bu ceketlere dikkat ediniz, *La Silhouette*, 1830, s. 25; ayrıca bkz. J. Harvey, *The Men in Black*, Reaktions Books, 1997, s. 195.
64. T. Gautier, "Gavarni", *Oeuvres complètes*, Paris, 1846, cilt I.
65. A. Dubourg, *Dictionnaire des ménages. Répertoire de toutes connaissances usuelles. Encyclopédie des villes et des campagnes*, Paris, 1836, cilt I, "ceinture" maddesi.
66. L. Maigron, *Le Romantisme et la Mode*, Paris, Champion, 1911, s. 69.
67. A. Dumas, T. Gautier, A. Houssaye, *Paris et les Parisiens au XIXe siècle*, Paris, 1856, s. 439.
68. H. de Balzac, *Le Père Goriot*, a.g.e., s. 894.
69. Aynı yazar, *Eugénie Grandet*, a.g.e., s. 509.
70. E. Sue, *Les Mystères de Paris*, a.g.e., s. 80.
71. H. de Balzac, *Le Bal de Sceaux* (1829), İnsanlık Komedyası, a.g.e., cilt I, Paris, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade", 1979, s. 124.
72. J. Léonard, *Archives du corps. La santé au XIXe siècle*, Rennes, Ouest France, 1986, s. 206.
73. A. De Vigny, *Le Journal d'un poète* (1831), *Oeuvres complètes*, Paris, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade", 1948, cilt II, s. 937.
74. H. Monnier, "Scènes de la vie bureaucratique", *Scènes populaires*, 1879 (ilk baskı 1835-1839), cilt I, s. 383 ve devamı.
75. *Journal des jeunes personnes*, 1835, s. 332.
76. H. de Balzac, *Le Père Goriot*, a.g.e., s. 875.
77. H. de Balzac, Béatrix (1838-1844), İnsanlık Komedyası, a.g.e., cilt II, s. 339.
78. a.g.e., s. 415.
79. H. de Balzac, *Le Père Goriot*, a.g.e., s. 874.
80. H. de Balzac, Béatix, a.g.e, s. 337.
81. H. de Balzac, *Yaşlı Kız*, a.g.e.,s. 255.
82. H. de Balzac, "La femme comme il faut", *Les Français peints par eux-mêmes*, a.g.e, cilt I, s. 25.

3 / Kimyadan enerjiye

1. "Hydropisie", *Gazette médicale de Paris*,1836, s. 452.
2. J.-B. Bouillaud,"Hydropisies partielles et oblitération des veines", *Archives générales de médecine,* 1823, cilt II, s. 190.
3. a.g.e.,s. 200.
4. a.g.e., s. 37. Aynı zamanda A. Drouard, "Perpectives historiques sur la notion de nutrition".
5. J.-A. Chaptal, *Elément de Chymie,* Paris, 1796 (ilk baskı 1790), cilt, s. 346.
6. L. Vivien, *Cours complet d'agriculture ou Nouveau dictionnaire d'agriculture théorique et pratique...,* Paris, 1834, "engraissement" maddesi.
7. Bailly, Bixio ve Malpeyre, *La Nouvelle Maison rustique du XIXe siècle. Encyclopédie d'agriculture pratique*, Paris, 1835, "L'engraissement des bestiaux", cilt II, s. 397.
8. E. Littré, *Dictionnaire de la langue française*, Paris, 1866, "comburant" maddesi: "Lavoisier, oksijene nihai yanıcı ismini vermişti."
9. J. Liebig, *Chimie organique appliquée à la physiologie animale et à la pathologie*, Paris, 1842 (ilk Almanca baskı 1837), s. 24.
10. M. Lévy, *Traité d'hygiène publique et privée,* Paris, 1857 (ilk baskı 1835), cilt I, s. 700.
11. J. Liebig, *Chimie organique...,* a.g.e., s. 90.
12. a.g.e., s. 101.
13. J.-B. Dumas ve J.-B. Boussingault, *Essai de statique chimique des êtres organisés,* Paris, 1844, s. 11.
14. S. Carnot, *Réflexions sur la puissance motrice du feu et sur les machines propres à développer cette puissance,* Paris, 1824.
15. J. Cruvelhier, *Traité d'anatiomie pathologique générale,* Paris, 1849, cilt I, s. 1.
16. J.-F. Braunstein, *Broussais et le Matérialisme. Médecine et philosohie au XIXe siècle,* Paris, Klincksieck, 1986.
17. X. Bichat, *Traité des membranes,* Paris, "Yapı" kelimesi 1. sayfanın 1. Maddesinden itibaren kullanılmıştır.
18. a.g.e., s. 76. "Remarques sur les affections des membranes muqueuses".
19. J. Cruvelhier, *Traité d'anatiomie pathologique générale,* a.g.e., s. 1-2.
20. M. Lévy, *Traité d'hygiène publique et privée,* a.g.e., cilt I, s. 299.
21. a.g.e., cilt I, s. 254.

22. Auguste-François Chomel *(Elements de pathologie générale,* Paris, 1817) "yatkınlık" meselesinden söz eder, Michel Lévy (*Traité d'hygiène publique et privée,* a.g.e.*)*, "hastalıklı yatkınlık"tan söz eder. (s. 258 ve devamı)

4 / Enerjiden perhizlere

1. Bkz. yukarıdaki madde, s. 157.
2. J. A. Brillat-Savarin, *Physiologie du goût,* a.g.e, XXII. düşünce, s. 225. Richelieu sokağında bulunan Limet, 1820'li yıllarda, beyazlıklarıyla ve hafiflikleriyle ünlü lüks ekmekler üretmekteydi. Lyonlu pastacı Achard, bisküvileri ve özellikle "vanilyalı gofretleriyle" ünlüydü.
3. a.g.e., V. düşünce, Jean Anthelme Brillat-Savarin hakkında özellikle şu esere bakınız: P. Ory, *Le Discours gastronomique français. Des origines à nos jours,* Paris, Gallimard/Juillard, "Archives", 1998, "L'âge des physiologies", s. 96.
4. J. A. Brillat-Savarin, *Physiologie du goût,* a.g.e, VI. düşünce, s. 70.
5. a.g.e., XXII. düşünce, s. 226.
6. A. J. Tudesq tarafından alıntılanan B. Constant, "La France romantique et bourgeoise, 1815-1848", G. Duby, *Histoire de la France,* Paris, Larousse, 1971, cilt II, s. 360.
7. A. De Tocqueville, *De la démocratie en Amérique,* Paris, 1840, II. Kitap.
8. J. A. Brillat-Savarin, *Physiologie du goût,* a.g.e, III. düşünce, s. 27-28.
9. a.g.e.
10. a.g.e., s. 30.
11. a.g.e., IV. düşünce, s. 33.
12. Bkz. P. Ory, *Le Discours gastronomique français...,* a.g.e., s. 55.
13. Bkz. yukarıdaki madde, s. 208.
14. J.-P. Aron, *Le Mangeur du XIXe siècle,* Paris, Robert Laffont, 1973.
15. a.g.e., s. 161.
16. A. Dinaux, *Les Sociétés badines, bachiques, chantantes et littéraires. Leur histoire et leurs travaux,* Paris, 1867, cilt I, s. 387.
17. L. Gozlan, *Balzac intime,* Paris, 1866, s. 15.
18. E. ve J. De Goncourt, *Journal. Mémoires de la vie littérarire,* Paris, Robert Laffont, "bouquins", 1989 (ilk baskı 1887-1896), cilt I, *1851-1865,* s. 46.
19. a.g.e.

20. L. Reybaud, *Jerôme Paturot à la recherche d'une position sociale,* Paris, 1845, s. 27.
21. E. Briffault, *Paris à table,* Paris, 1846, s. 4.
22. P. Ory, *Le Discours gastronomique français..,* a.g.e., s. 69.
23. A.-B. –L. Grimod de la Reynière, "Les méditaitons d'un gourmand", *Almanach des gourmands,* Paris, 1803.
24. Bkz. P. Parkhurst Ferguson, *Accounting for Taste. The Triumph of French Cuisine,* Chicago, The University of Chicago Press, 1992, özellikle "Between the Old Regime and the New", s. 50 ve devamı.
25. M.-A. Carême, *L'Art de la cuisine française au XIXe siècle. Traité élémantaire et pratique,* Paris, 1833, 2. cilt.
26. *Physiologie du bon vivant,* Paris, 1845, s. 16.
27. W. Wadd, *L'Embonpoint considéré comme maladie, avec un examen critique des opinions anciennes et modernes relatives à ce sujet, ses causes, sa guérison,* Paris, 1838 (ilk İngilizce baskı 1836), s. 25.
28. A. Bossu, *Anthropologie ou Etude des organes, fonctions et maladies de l'homme et de la femme...,* Paris, 1857 (ilk baskı 1846), cilt II, s. 139.
29. M. Lévy, *Traité d'hygiène publique et privée,* a.g.e., 3. Baskı, 1857, cilt I, s. 320.
30. M. Courtin, *Encyclopédie moderne ou Dictionnaire abrégé des sciences, des lettres et des arts,* Paris, 1830, "régime" maddesi.
31. J. A. Brillat-Savarin, *Physiologie du goût,* a.g.e, XII. düşünce, s. 209.
32. "Une femme à la mode", *Journal des coiffeurs,* 15 Ekim 1838, s. 283-284.
33. G. Sand, *Oeuvres autobiographiques,* Paris, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade", cilt II, 1970, s. 75.
34. Korsenin tarihi hakkında bkz. F. Libron ve H. Clouzot, *Le Corset dans l'art et les moeurs...,* a.g.e.
35. *Moniteur de la mode,* 10 Ağustos 1845.
36. E. Briffault, "L'École de la natation", a.g.e., s. 138.
37. J. A. Brillat-Savarin, *Physiologie du goût,* a.g.e, XXII. düşünce, s. 230.
38. É- Daurant-Forgues ve J.-J. Granville, *Les Petites misères de la vie humaine,* a.g.e., s. 298.
39. Bkz. yukarıdaki madde, s. 130.
40. É- Daurant-Forgues ve J.-J. Granville, *Les Petites misères de la vie humaine,* a.g.e., bölümün şişman kişilerle ilgili başlığına bakınız: "Şişman, yağlı ve üzgün", s. 289.

41. a.g.e., s. 300 ve 303.
42. a.g.e., s. 292 ve 294.
43. a.g.e., s. 296.
44. a.g.e., s. 299.
45. a.g.e.
46. Bkz. Yukarıdaki madde, s. 148.
47. Bu konuda bkz. P. Pachet, *Les Baromètres de l'âme. La naissance du journal intime,* Paris, Hatier, 1990. Özellikle: "ikilişme ve kendini inceleme yeteneği", s. 80.

V / ÇİLEYE DOĞRU

1 / Estetiğin hâkimiyeti

1. Crafty, *Paris à cheval,* 1884, s. 237.
2. *Manufacture d'armes et de cycles de Saint-Etienne. Catalogue Chasse, pêche, vélocipède,* Saint-Etienne, 1893, "Du poids et du prix des machines".
3. A. Milaud, *Physiologies parisiennes,* Paris, 1887 (ilk baskı 1886), s. 237.
4. G. de Maupassant, "Mes vingt cinq ans" (1885) *Contes et Nouvelles,* Paris, Robert Laffont, ""Bouquins", 1988, cilt II, s. 543-546.
5. *La Vie parisienne,* 1896, s. 266.
6. *Le Printemps. Moniteur des modes illustrées,* 1 Nisan 1890.
7. Özellikle bkz. E. Duponchel, *Traité de médecine légale militaire. Conseils de révision,* Paris, 1890, "Le poids", s. 293.
8. "Kendimi tartıyorum", *L'Illustré national,* 23 Aralık 1901.
9. "Şu mübarek Parislilerin bir numarası", *L'Illustré national,* 19 Ocak 1902.
10. "L'Exupère" reklamı, *Archives générales de médecine,* 1903.
11. J.-A. Sicard, "obesité" maddesi, E. Brissaud, A. Pİnard, P. Reclus, *Pratique médico-chirurgicale,* Paris, 1907.
12. J. Verne, İnatçı Kerabán, Paris, 1883, s. 30. Bana bu kaynağı ulaştırdığı için Sylvie Roques'a teşekkür ederim.
13. Beden kitle indeksi: kilogram cinsinden ağırlığın metre cinsinden boy uzunluğunun karesine bölünmesiyle elde edilen sonuç günümüzde şişmanlık derecelerini ölçmektedir.

14. Bkz. yukarıdaki madde, s. 175.
15. L.-A. De Saint-Germain, *L'Obésité et son traitement. Extrait des leçons cliniques d'orthopédie, par le Dr. De Saint-Germain... recueillies et publiées par le Dr. Pierre – J. Mercier,* Paris, 1891.
16. A. Proust ve A. Mathieu, *L'hygiène de l'obèse,* Paris, 1897, s. 4.
17. É. Zola, *Paris'in Karnı* (1873), *Les Rougon-Macquart, Histoire naturelle et sociale d'une famille sous le Second Empire,* Paris, Gallimard, "bibliothèque de la Pléİade", 1966, cilt I, s. 637.
18. a.g.e. s. 667.
19. a.g.e., s. 653.
20. a.g.e., s. 861.
21. *Le Messager des modes,* 1 Nisan 1880.
22. É. Zola, *Paris'in Karnı,* a.g.e, s. 674-675.
23. G. Flaubert, *Duygusal Eğitim* (1869), *Oeuvres,* Paris, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade",
24. É. Zola, *Paris'in Karnı,* a.g.e, s. 739.
25. a.g.e., s. 739.
26. a.g.e.
27. "L'obésité", *Journal de la beauté,* 28 Kasım 1897.
28. *Le Caprice,* 1 Ocak 1900.
29. É. Zola, *Paris'in Karnı,* a.g.e, s. 674-675.
30. a.g.e., s. 736.
31. H. Boutet, *Autour d'elles, le lever, le coucher,* Paris, 1899, s. 100.
32. "İran hapları" reklamına bakınız, *Le Printemps. Moniteur des modes illustrées,* 1 Kasım 1890. Bu reklamda cüsse, "küçük bir kusur"dur.
33. *Le Charivari,* 20 Temmuz 1876.
34. *La Vie parisienne,* 1880, s. 446.
35. J. Michelet, *La mer,* Paris, s. 392.
36. Bu yeni "skandal" a ilişkin olarak ayrıca bkz. J. D. Urbain, *Sur la plage. Moeurs et coutumes balnéaires,* Paris, Payot, 1994, s. 128.
37. J. Michelet, *La mer,* a.g.e., s. 392.
38. *Le Charivari,* 13 Temmuz 1885.
39. a.g.e., 14 Temmuz 1866.
40. a.g.e., 29 Temmuz 1880.
41. a.g.e., 1 Temmuz 1889.
42. a.g.e., 17 Temmuz 1884.

43. Cham, "Ben sizi balina sanmıştım!", *Douze années comiques. 1868-1879,* Paris, 1880, s. 97.
44. *Le Charivari,* 28 Temmuz 1889.
45. *Journal de la beauté,* 23 Eylül 1899.
46. *La Vie parisienne,* 1898, s. 560.
47. Bkz. S. Melchior-Bonnet, *Histoire du miroir,* Paris, Imago, 1994, s. 103.
48. *Dictionnaire universel théorique et pratique du commerce et de la navigation,* Paris, cilt II, 1861, "verrerie" maddesi.
49. É. Zola, *Carnets d'enquête. Une ethnographie inédite de la France,* Editions H. Mitterand, Paris, Plon, "Terre humaine", 1986, s. 321.
50. E. ve J. de Goncourt, *Manette Salomon,* Paris, Gallimard, "Folio", 1996 (ilk baskı 1867),s. 304.
51. *La Vie parisienne,* 23 Mayıs 1896, "Annem ve babam beni başarıyla yarattılar" isimli gravüre bakınız.
52. a.g.e., 25 Nisan 1896.
53. a.g.e., 14 Ocak 1899.
54. a.g.e., 1878, s. 62.
55. É. Zola, *Nana* (1880), Paris, Gallimard, "Folio", 1977, s. 348.
56. Y. Lequin, "Les chemins croisés de la mobilité sociale", *Histoire des Français. XIXe-XXe siècle,* cilt II, *La Société,* Paris, Armand Colin, 1983, s. 311 ve devamı.
57. A. Proust ve A. Mathieu, *L'Hygiène de l'obèse,* a.g.e, s. 18.
58. *Le Caprice,* 1900, s. 52.
59. G. de Maupassant, *Yağ Tulumu* (1880), *Contes et Nouvelles,* a.g.e., cilt I, s. 19.
60. E. ve G. Goncourt, *Journal,* a.g.e., cilt I, s. 161.
61. O. Mirbeau, *Le Journal d'une femme de chambre,* Paris, Gallimard, "Folio", 1984 (ilk baskı 1900), s. 72.
62. a.g.e., s. 56.
63. É. Zola, *Meyhane* (1877), *Les Rougon-Macquart...,* a.g.e. cilt II, s. 771-772.
64. A. Bertall, *La Comédie de notre temps. La civilité, les habitudes, les moeurs..,* Paris, 1874, cilt I, s. 105.
65. a.g.e., s. 105-106.
66. Bkz. yukarıdaki madde, s. 181: Ch. Dickens, *Les Papiers posthumes du Pickwick Club,* a.g.e., cilt I, s. 20.
67. A. Bertall, *La Comédie de notre temps,* a.g.e., cilt I, s. 109.

68. a.g.e.

69. Bkz. K. Becker, "L'embonpoint du bourgeois gourmand dans la littérature du XIXe siècle", J. Csergo, *Trop gros?*, a.g.e. "Şişman kişilerin karşılaşabilecekleri tehlikelerin doktorlar tarafından topluma anlatılabilmesi ancak yüzyılın sonuna doğru mümkün olmuştur", s. 63.

70. *Le Charivari,* 24 Ağustos 1888.

71. Bkz. K. Becker, "L'embonpoint du bourgeois gourmand...", a.g.e., ayrıca bkz. *Le Jockey* adlı yayının 24 Ocak 1888 tarihli sayısında yer alan Eugène Paz tarafından kaleme alınmış olan, Léon Gambetta'ya ilişkin tanıklık. Bu belgeyi bana ulaştırdığı için Julien Paz'a teşekkür ederim.

72. G. Flaubert, *Duygusal Eğitim,* a.g.e., cilt II, s. 125.

73. Cham, "Şişmansınız", *Douze années comiques...*, a.g.e., s. 49.

74. a.g.e., "Senden istediğim biraz...", *Douze années comiques...*, a.g.e., s. 173.

75. a.g.e., "Bu konuda ne düşünüyorsun...?", *Le Charivari,* 27 Nisan 1884.

76. Bkz. Eugène Paz'ın tanıklığı, *Le jockey,* 24 Ocak 1888.

77. Bkz. P. Antomattei, *Gambetta, héraut de la République,* Paris, Michalon, 1999, s. 398.

78. G. de Maupassant, *Toine* (1885), *Contes et Nouvelles,* a.g.e., cilt II, s. 540.

79. a.g.e.

80. a.g.e., s. 543.

81. A. Rey'in *Dictionnaire de historique de la langue française* adlı eserinde "bédonnement" kelimesine bakınız.

82. A. Bertall, *La Comédie de notre temps...*, a.g.e., cilt I, s. 109.

83. F. Lagrange, *Physiologie des exercices du corps,* Paris, 1888, s. 252.

84. G. Demeny, *Les Bases scientifiques de l'éducation physique,* Paris, 1902, s. 244.

85. a.g.e., s. 165.

86. Anatomi tarihi ve beden temsilleri hakkında bkz. R. Mandressi, *Le regard de l'anatomiste,* Paris, Seuil, 2004.

87. B.-A. Richerand, *(Nouveaux éléments de physique,* Paris, 1802). Kendisi, kısmi hareketlerden söz eden ilk fizyoloji uzmanıdır.

88. Bu konuda geçmiş eserlerimden birine bakınız, *Le Corps redressé. Histoire d'un pouvoir pédagogique,* Paris, Delarge, 1978, s. 142 ve devamı.

89. "Geçer not alamaz mıyım sizce?", *Le Charivari,* 19 Ağustos 1888.

90. J.-L. Forain, *La Comédie parisienne. Deux cent cinquante dessins,* Paris, 1892, s. 12.

91. a.g.e., s. 24.
92. Bkz. F. Demier, *La France du XIXe siècle. 1814-1914,* a.g.e., s. 364, "Les radicaux, gardiens de l'identité républicaine."
93. a.g.e.
94. Bkz. P. Birnbaum, *Le Peuple et les Gros. Histoire d'un mythe,* Paris, Grasset, 1979, s. 13.
95. " A. Rotschild, le roi des grinches", *Almanach du père Peinard,* 1897, s. 60.
96. "Capital et travail", a.e., 1894, s. 32.
97. F. Le Play, *Les Ouvriers des deux mondes. Études publiées par la Société d'économie sociale à partir de 1856 par Frédéric Le PLay,* Paris. À l'enseigne de l'arbre verdoyant, 1883, s. 149, 256, 292.
98. A. Gautier, *Cours de chimie,* Paris, 1892, cilt III, s. 795.
99. É. Duponchel, a.g.e, s. 224.
100. E. Weber, *Fin de siècle. La France à la fin du XIXe siècle,* Paris, Fayard, 1986, s. 172.
101. É. Zola, *Paris'İn Karnı,* a.g.e., s. 894.
102. a.g.e.
103. a.g.e., s. 812.
104. a.g.e., s. 733.
105. F. Demier, *La France du XIXe siècle. 1814-1914,* a.g.e., s. 374.
106. "Nos rois d'aujourd'hui", *Le Triboulet, no 2,* 1882.
107. Bkz. J.-F. Sirinelli, *Histoire des droites en France,* Paris, Gallimard, 1992, özellikle J. El Gammal, "1815-1900. L'apprentissage de la pluralité", cilt I, s. 509.
108. "A l'engrais. Étude naturaliste", La Jeune Garde, 10 Mayıs 1879.
109. É. Drumont, *La France juive. Essai d'histoire contemporaine,* Paris, 1888 (ilk baskı 1886), s. 800.
110. a.g.e., s. 526.
111. Bkz. B. Tillier, *Cochon de Zola ou les Infortunes caricaturales d'un écrivain engagé,* Paris, Séguier, 1998, s. 135-137.

2 / "Bilge" şişmanlık", "sosyetik" şişmanlık

1. P. Le Gendre, "Obésité" (1891), C. Bouchard, E. Brissot, J.-M. Charcot, *Traité de médecine,* Paris, 1891-1894, 6. cilt, "Tout autre est le point de vue médical...", s. 349.

2. A. Gautier, *L'Alimentation et les Régimes chez l'homme sain et chez les malades*, Paris, 1904, s. 501.
3. C. Bouchard, *Maladies par ralentissement de la nutrition*, Paris, 1885 (ilk baskı 1882), s. 128. C. Bouchard, yüzyıl sonunda E. Brissot ve J.-M. Charcot ile birlikte *Traité de médecine*'i yönetmiştir.
4. P. Le Gendre, "Obésité", a.g.e., s. 375.
5. J-. A. Sicard, "obésité" makalesi, a.g.e.
6. C. Bouchard, *Maladies par ralentissement de la nutrition*, a.g.e., s. 121.
7. É. Demange, "obésité" (1880), A. Dechambre, *Dictionaire encyclopédique des sciences médicales*, Paris, 1864-1880, "Etiologie et pathogénie", s. 16.
8. C. Bouchard, *Maladies par ralentissement de la nutrition*, a.g.e, s. 118.
9. A. Proust ve A. Mathieu, *Hygiène de l'obèse*, a.g.e., s. 19.
10. P. Le Gendre, "Obésité", a.g.e., s. 368.
11. É. Demange, "Obésité", a.g.e., s. 13.
12. Bkz. yukarıdaki madde, s. 147.
13. C. Bouchard, *Maladies par ralentissement de la nutrition*, a.g.e, s. 110.
14. A. Proust ve A. Mathieu, *Hygiène de l'obèse*, a.g.e., s. 20.
15. C. Bouchard, *Maladies par ralentissement de la nutrition*, a.g.e, s. 114.
16. a.g.e., s. 64.
17. Bkz. yukarıdaki madde, s. 200.
18. Pettenkofer ve Voit, "Ueber die Zersetzungsvorgänge Thierkörper bei um Fütterung mit Fleisch und Kohlhydraten und Kohlhydraten allein", *Zeitung fur Biology*, 1873, IX.
19. G. Le Bon, *La Vie. Physiologie humaine appliquée à l'hygiène et à la médecine*, Paris, 1874, s. 77.
20. A. Proust ve A. Mathieu, *Hygiène de l'obèse*, a.g.e., s. 80.
21. Bu işlemin dayandığı ilke için yukarıdaki maddeye bakınız, s. 200.
22. M. Berthelot, *Traité élémantaire de chimie organique*, Paris, 1872, s. 2, "Kimya, tüm karakterini sentezden alır."
23. J.-L̄. De Montéty, "De la ration élémantaire en général, application au soldat", tez, 1887, s. 39.
24. H. Milne Edwards, *Leçons sur la physiologie et l'anatomie comparée de l'homme et des animaux*, Paris, 1877-1881, cilt VIII (1878), s. 27.
25. a.g.e.
26. J.-B. Fonssagrives, "Alimentation" (1865), *Dictionnaire encyclpédique des sciences médicales*, a.g.e.

27. C. Bouchard, *Maladies par ralentissement de la nutrition,* a.g.e, s. 110.
28. a.g.e., s. 57. Bu ifade Friedrich Beneke'ye aittir, *Physiologische Vorträge, für Freunde der Naturwissenschaften niedergeschrieben,* Oldenburg, 1856.
29. C. Bouchard, *Maladies par ralentissement de la nutrition,* a.g.e, s. 58.
30. J.-A. Sicard, "Obésité" maddesi, a.g.e.
31. A. Proust ve A. Mathieu, *Hygiène de l'obèse,* a.g.e., s. 82.
32. É. Demange, "obesité", a.g.e., s. 21.
33. a.g.e.
34. M. Labbé, *Régimes alimentaires,* Paris, 1910, s. 298.
35. Yukarıdaki maddeye bkz. s. 200.
36. M. Leven, *La Névrose. Etude clinique et thérapeutique, dyspepsie, anémie, rhumatisme et goutte, obésité, amaigrissement,* Paris, 1887, s. 236 ve devamı.
37. "Mort subite dans l'obésité et dans les familles névropathiques", *Revue de médecine et de chirurgie,* 1892, s. 746.
38. A. Proust ve A. Mathieu, *Hygiène de l'obèse,* a.g.e., s. 48.
39. C. Bernheimer, *Decadent Subjects. The Idea of Decadence in Art, Literature, Philosophy and Culture of the Fin de Siècle in Europe,* Baltimore, John Hopkins University Press, 2002.
40. J. Rengade, *Le Médecin de soi-même. Grands maux et grands remèdes,* Paris, (1900 yılı civarı), 4. cilt, s. 100 ve s. 122.
41. V. Galippe, *L'Hérédité des stigmates de dégénérescence et les familles souveraines,* Paris, 1905, s. 325-328.
42. C. Lombroso, G. Ferrero, *La Femme criminelle et la Prosituée,* Grenoble, Jerome Million, 1991 (ilk İtalyanca baskı 1893). s. 254.
43. G. Cerfberr ve M. V. Ramin, *Dictionnaire de la femme,* Paris, 1897, "obésité" maddesi.
44. L. S. Worthington, *De l'obésité,* Paris, 1877, s. 140 ve devamı.
45. P. Le Gendre, "obésité", a.g.e., s. 375 ve devamı.
46. A. Proust ve A. Mathieu, *Hygiène de l'obèse,* a.g.e., s. 101 ve devamı.
47. W. Banting, *De l'obésité,* Paris, 1864 (ilk İngilizce baskı 1863), s. 5.
48. A. Proust ve A. Mathieu, *Hygiène de l'obèse,* a.g.e., s. 243 ve devamı.
49. J.-A. Sicard, "obésité" maddesi, a.g.e. s. 619.
50. A. Proust ve A. Mathieu, *Hygiène de l'obèse,* a.g.e, s. 146.
51. J.-A. Sicard, "obésité" maddesi, a.g.e. s. 619.
52. A. Gautier, *L'Alimentation,* a.g.e., s. 503.

53. P. Le Gendre, "obésité", a.g.e., s. 31.
54. a.g.e.
55. W. Banting, *De l'obésité,* a.g.e, s. 15.
56. K. Becker, "L'embonpoint du bourgeois gourmand...", a.g.e., s. 66.
57. J.-A. Sicard, "obésité" maddesi, a.g.e. s. 617.
58. É. Démange, "obésité" maddesi, a.g.e., s. 28.
59. A. Proust ve A. Mathieu, *Hygiène de l'obèse,* a.g.e, s. 278.
60. G. Le Bon, *La Vie,* a.g.e., s. 426.
61. É. Démange, "obésité" maddesi, a.g.e., s. 28.
62. A. Proust ve A. Mathieu, *Hygiène de l'obèse,* a.g.e, s. 278.
63. G. M. Gould, W. L. Pyle, *Anomalies and Curiosities of Medecine. A Collection of Extraordinary Cases Derived from an Exhaustive Research of Medical Literature, Absracted, Annotated and Indexed,* New York, Bell Publishing Company, 1896, s. 807.
64. "L'obésité", *Journal de la beauté,* 20 Haziran 1897.
65. "L'obésité", *Journal de la beauté,* 11 Mart 1902.
66. J. Rengade, *Le Médecin de soi-même. Grands maux et grands remèdes,* a.g.e., cilt I, s. 258.
67. G.-H. Roger, *Digestion et Nutrition,* Paris, Masson, 1910, s. 375.
68. a.g.e., s. 377.
69. J. Oertel, *Traitment de l'obésité et des troubles de la circulation (Affaiblissement du coeur, compensation insuffisante dans les lésions valvulaires, coeur gras, troubles de la circulation pulmonaire, etc.),* Paris, 1886.
70. F. Lagrange, *La Médication par l'exercice,* Paris, 1894, s. 261.
71. A. Gautier, *L'Alimentation,* a.g.e., s. 506.
72. Bu konuya ilişkin olarak özellikle şu kaynağa bakınız: *Villes d'eaux. Histoire du thermalisme.*
73. A. Joanne ve A. Le Pileur, *Les Bains d'Europe,* Paris, Hachette, 1880, s. 34.
74. G. Bardet ve J.- L. Macquerie, *Villes d'eaux de la France,* E. Dentu, 1885, s. 422.
75. a.g.e.
76. É. Philbert, *Observation d'un cas de polysarcie traité aux eaux de Brides (Savoie),* Paris, 1877.
77. C. S. Schindler-Barnay, *Traitement curatif et préservatif de l'obésité et de ses suites aux eaux de Marienbad,* Paris, 1869 (ilk baskı 1865).

78. "Les eaux de Stilba", *Le Charivari,* 10 Temmuz 1885.
79. G. Bardet ve J.- L. Macquerie, *Villes d'eaux de la France,* a.g.e, s. 361.
80. Th. Zeldin, *Histoire des passions françaises,* Paris, Encres, 1978 (ilk İngilizce baskı 1973), cilt II, *Orgueil et Intelligence,* s. 107.
81. J. Arnulf, R. Bercioux, *Evian-les-Bains et sa région. Guide illustré du Baigneur, du Touriste et du Cycliste,* Evian-les-Bains, s. 51.
82. A. Millaud, *Physiologies parisiennes,* a.g.e., s. 309.
83. Dr. Brière, *Les Bains d'Yverdon. Eau thermale, sulfurée, sodique,* Lozan, 1869, s. 10.
84. G. Appeldorfer, *Maigrir, c'est fou!,* Paris, Odile Jacob, 2000. XIX. yüzyıl sonuna ait çok sayıda reklama bu eserde yer verilmiştir.
85. "İran hapları", *Le Printemps. Moniteur des modes illustrées,* 1 Kasım 1890.
86. Yukarıdaki kaynağa bakınız, s. 117.
87. "İran hapları", *Echo du moniteur des modes,* 1887.
88. "Hindu çayı", *Le Messager des modes,* 1 Kasım 1905.
89. "Gigartina hapları", *Le Messager des modes,* 15 Ocak 1904.
90. "Brahma suyu", *Le Triboulet,* Ocak 1882.
91. "İsmael kemeri", *Le Printemps, Moniteur des modes illustrées,* 16 Nisan 1890.
92. "Beautygene çayı", *Le Printemps, Moniteur des modes illustrées,* 1 Ocak 1900.
93. "Chardon", *L'Illustré National,* 26 Ocak 1902.
94. "Chardon", *Echo du moniteur de modes,* 1888.
95. "Doktor Homeland'in pudrası", *Le Printemps, Moniteur des modes illustrées,* 11 Eylül 1887.
96. "Brahma suyu", *Le Triboulet,* 1 Ocak 1882.
97. "Chardon", *L'Illustré National,* 26 Ocak 1902.
98. "Doktor Homeland'in pudrası", *Le Printemps, Moniteur des modes illustrées,* 1 Ocak 1900.
99. F. Le Play, *Les Ouvriers des deux mondes...,* "Ouvrier cordonnier de Malakoff" s. 285.

3 / Zayıfın devrimi

1. J. Prévost, *Plaisir des sports. Essais sur le corps humain,* Paris, Gallimard, 1925, s. 57.
2. G. Durville, "L'homme normal c'est l'athlète", *Naturisme, La grande revue de la culture humaine,* 15 Temmuz 1936.

3. C. Fischler, *L'Homnivore,* a.g.e., s. 316. Günümüzdeki şişmanlık kavramının incelenmesine öncülük etmiş olan Claude Fischer'ın bu metninin altını çizmek gerekir.
4. É. Bayard, *L'Art de reconnaître la beauté du corps humain. L'homme, la femme, l'enfant,* Paris, Ernest Gründ, 1926, s. 204, 254, 271.
5. A. Dubout, "Marsilya limanı", *Le Rire,* 1 Nisan 1933.
6. P. Sorcinelli, "L'aliment et la santé, J.-L. Flandrin, M. Montanari, *Histoire de l'alimentation,* a.g.e., s. 820.
7. a.g.e.
8. G. d'Avenel, *Le Nivellement des jouissances,* Paris, 1913.
9. F. Heckel, *Maigrir. Pourquoi? Comment? Conception et méthode nouvelles,* Paris, 1930, s. 17.
10. a.g.e., s. 55.
11. J. Ruffier, "L'embonpoint des automobilistes", *Physis. Revue médicale de kinésithérapie et d'éducation physique,* Ocak 1928, s. 1725.
12. L. Pascault, "L'arthritisme, maladie de civilisation", *Revue des idées,* 15 Ocak 1906, s. 1.
13. A. Baubérot, *Histoire du naturisme. Le mythe du retour à la nature,* Rennes, Presses universitaires de Rennes,2004.
14. J. Ruffier, "L'embonpoint des automobilistes", a.g.e., s. 1725.
15. F. T. Marinetti, "Manifeste futuriste", *Le Figaro,* 20 Şubat 1909.
16. *The White Company* reklamı (1917), E. J. Heimann, *All-American Ads. 1900-1919,* Köln, Taschen, 2001, s. 179.
17. M. Braunschvig, *La Vie américaine et ses leçons,* Paris, Armand Colin, 1931, s. 147.
18. H. Béraud, *Le Martyre de l'obèse,* Monako. Imprimerie Nationale de Monaco, 1950 (ilk baskı 1922), s. 28.
19. M. Braunschvig, *La Vie américaine et ses leçons,* a.g.e., s. 49.
20. C. McDowell, *Histoire de la mode masculine,* Paris, La Martinière, 1997, "Le nouveau culte de l'homme actif", s. 113.
21. *Kuppenheimer good clothes* (1924), E. J. Heimann, *All-American Ads. 1900-1919,* a.g.e., s. 466.
22. Saint-Etienne silah ve bisiklet fabrikası, *Tarif-Album,* Saint-Etienne, 1924, s. 370.
23. "Michou" reklamı, *Revue naturiste,* 15 Nisan 1935.
24. a.g.e.

25. H. Béraud, *Le Martyre de l'obèse,* a.g.e., s. 36.
26. Colette, *Le Blé en herbe* (1923), *Romans, récits, souvenirs,* Paris, Robert Laffont, "bouquins", 2004, cilt II, s. 305, 313, 314, 331.
27. *Vogue,* 1 Aralık 1922.
28. M. Perrot, "Sortir", G. Duby, M. Perrot, *Histoire des femmes en Occident,* Paris, Plon, 1990-1991, cilt IV, *Le XIXe siècle,* 1991.
29. C. Bart, *Les Garçonnes. Modes et fantasmes des années folles,* Paris, Flammarion, 1998, s. 7.
30. Colette, *Le Blé en herbe,* a.g.e., "kuru ayak bileği, narin bir hayvan bacağı...", s. 331.
31. G. Hébert, *L'Education physique féminine. Muscle et beauté plasitique,* Paris, Vuibert, 1919, s. 71ç
32. Colette, *Le Blé en herbe,* a.g.e., s. 338, 308, 331.
33. H. de Montherlant, *Les Olympiques* (1924), *Romans et ouevres de fiction non théâtrales,* Paris, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade", 1959, s. 281-282.
34. M. Marelli, *Les Soins scientifiques de beauté,* Paris, J. Oliven, 1936, s. 9.
35. P. N. Stearns, *Fat History. Bodies and Beauty in the Modern West,* New York, New York University Press, 1997, s. 105.
36. E. Morin, *Les Stars,* Paris, Seuil, 1972, "La sur-marchandise", s. 98.
37. Bkz. P. N. Stearns, *Fat History,* a.g.e. Yazar burada, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki benzer bir durumdan söz eder ve burada hastaların, tedavi konusunda doktorlardan çok önce ısrar ettiğini söyler: *"Indeed, much of the causation of the growing medical concern about weight came from patient pressure, rather than the other way around",* s. 45.
38. L. Chauvois, *Les Dessanglés du ventre. Maladies par relâchement des parois et organes abdominaux,* Paris, 1923.
39. a.g.e., s. 23.
40. P. Richier, *Nouvelle Anatomie artistique. Morphologie de la femme,* Paris, Plon, 1920, s. 71 ve devamı.
41. a.g.e., s. 71.
42. G. Hébert, *L'éducation physique féminine,* a.g.e., s. 23,24,135.
43. a.g.e., s. 140.
44. A. Thooris, *La vie par le stade,* Paris, 1924, s. 146 ve devamı.
45. G. Mouriquand, *Précis de diététique et des maladies de la nutrition,* Paris, 1926, "Symptômes, complications et formes", s. 528 ve devamı.

46. F. Heckel, *Grandes et Petites Obésités. Cure radicale*, Paris, 1920 (ilk baskı 1911), "Obésité monstrueuse", bölüm 5, s. 226.
47. Yukarıdaki kaynağa bakınız, s. 174.
48. J. Vallès, *La Rue,* Paris, 1866i s. 121. Aynı zamanda bkz. J.-J. Courtine, "Le corps anormal: histoire et anthroplogie culturelle de la difformité", A. Corbin, J-J. Courtine, G. Vigarello, *Histoire du corps,* a.g.e., cilt III, s. 202.
49. J. Vallès, *La Rue,* a.g.e., s. 122.
50. G. M. Gould, W. L. Pyle, *Anomalies and Curiosities of Medicine...*, a.g.e., s. 359.
51. Bkz. "Cannon, dünyanın en ağır adamı, otuz yaşında" kartpostal (XIX. yüzyıl sonu); "Bayan Térésina'nın hatırası", kartpostal (XIX. yüzyıl sonu). Bu belgelerden beni haberdar ettiği için Jean-Jacques Courtine'e teşekkürlerimi sunarım.
52. J.-J. Courtine, "Le corps anormal: histoire et anthroplogie de la difformité", a.g.e., s. 220.
53. Getty Images adlı internet sitesini XX. yüzyıl başına ait koleksiyonlarına bakınızç
54. F. Heckel, *Maigrir...*, a.g.e., "Korkunç bir şişmanlık vakası, 274 kilo ağırılığındaki kadının arkadan görünüşü", s. 314.
55. a.g.e., s. 234.

4 / "Çile"yi dile getirmek

1. R. Dubois, *Comment maigrir? Moyens efficaces, conseils pratiques...*, Paris, 1912.
2. F. Heckel, *Maigrir...* a.g.e.
3. P. Mathieu, *Pourquoi on engraisse, Comment on maigrit,* Paris, 1931.
4. A. Antoine, *L'Art de maigrir,* Paris, 1931.
5. F. Heckel, *Maigrir...* a.g.e, s. 142.
6. a.g.e.
7. a.g.e., s. 143.
8. R. Ghigi, "La beauté en question. Autour d'une histoire de la cellulite", DEA incelem yazısı, EHESS, 2002, s. 31.
9. F. Wetterwald, *Qu'est-ce que la cellulite?,* Paris, 1932, s. 15.
10. Yukarıdaki maddeye bkz. s. 76.
11. F. Heckel, *Maigrir,* a.g.e., s. 139.

12. H. ve M. Feuillade, *Le Livre de l'obèse,* a.g.e., "Complications", s. 20.
13. a.g.e. "Origine parasitaire des tumeurs malignes", s. 127.
14. P. Darmon, *Les Cellules folles. L'homme face au cancer de l'Antiquité à nos jours,* Paris, Plon, 1993.
15. F. Heckel, *Maigrir,* a.g.e., s. 114 ve 130.
16. E. Berillon, "La psychologie de la race allemande d'après ses caractères objectifs et spécifiques", *Association française pour l'avancement des sciences. Conférences,* 2 Şubat 1917, s. 105.
17. a.g.e., s. 122.
18. H. ve M. Feuillade, *Le Livre de l'obèse,* a.g.e., s. 19.
19. F. Heckel, *Maigrir,* a.g.e., s. 178-179.
20. a.g.e., s. 180.
21. P. N. Stearns, *Fat History.* a.g.e., özelikle *"Fat as a Turn-of-the-Century Target: Why?",* s. 48.
22. Bkz. *Annual Statistics Reports. Metropolitan Life Insurance,* Kasım 1922.
23. F. Heckel, *Maigrir,* a.g.e., s. 187.
24. *Continental Scale Works* reklamı: "The New Healt-o-Meter de Luxe" (1929), E. J. Heimann, *All-American Ads, 20's.,* a.g.e., s. 276.
25. a.g.e.
26. *Fémina,* Temmuz 1935.
27. *Continental Scale Works* reklamı, a.g.e.
28. H. Schwartz, *Never Satisfied. A Cultural History of Diets. Fantasies and Fats,* New York, The Free Press, 1986.
29. F. Heckel, *Maigrir,* a.g.e., s. 187.
30. H. ve M. Feuillade, *Le Livre de l'obèse,* a.g.e., s. 113.
31. L. Caillon, *Guide du malade à Vichy,* Paris, Maloine, 1932.
32. G. ve A. Durville, "L'automassage et le massage du ventre", *Naturisme. La grande revue de la culture humaine,* 15 Temmuz 1936.
33. E. Desbonnet, *Comment on devient athlète,* Paris, 1910 (ilk baskı 1909), s. 134.
34. P. Mathieu, *Pourquoi on engraisse...,* a.g.e., s. 39 ve devamı. Ayrıca bkz. J. Monet, *La Naissance de la kinésithérapie,* Paris, Glyphe, 2009, alanın çeşitliliğini ortaya koyan yöntemlerin eksiksiz bir tablosu.
35. S. Voronoff, *Quarante-Trois greffes de singe à l'homme,* Paris, Doin, 1924, s. 94.
36. P. Tissié, *La Fatigue et l'Entrainement physique,* Paris, 1987, s. 3.

37. Bu metinlerin ilki Amerika'da yayınlanmış, yakın bir geçmişte Fransızcaya çevrilmiştir: R.W. Emerson, *La Confiance en soi et autres essais,* Paris, Payot/ Rivages, 2000 (ilk Amerika baskısı 1844).

38. J. de Lerne, *Comment devenir plus fort,* Paris, 1902.

39. S. Roudès, *Pour faire son chemin dans la vie,* Paris, 1902.

40. J. Defrance, *L'Excellence corporelle. La formation des action physiques et sportives modernes, 177-1914,* Rennes, Presses universitaires de Rennes, 1987, s. 135; J.-P. Müller'in Paris'te 1905 yılında yayınladığı *Mon système. 15 minutes de travail par jour pour la santé* eserinden söz edilir. Şu eserde belirtilen rakamlara da ayrıca bkz. J.-P. Müller, *Le Livre du plein air,* Paris, 1909, s. 1.

41. Bkz. yukarıdaki madde, s. 166. Bu yeni çalışmalara ilişkin olarak ayrıca bkz. R. Chittenden, *Physiological Economy in Nutrition,* New York, 1905.

42. Bkz. W. O. Atwater ve E. B. Rosa, "A new respiration calorimeter and experiments on the conservation of energy in the human body", *The Physical Review,* Eylül 1899.

43. W. O. Atwater ve E. B. Rosa, *Experiments on the Metabolism of Matter and Energy in the Human Body (1900-1902),* Washington, 1903.

44. C. E. Ruppli, *Le Métabolisme basal. Essai d'étude générale, techniques et résultats,* Bordeaux,1929, s. 68.

45. Bkz. Yukarıdaki madde, s. 241.

46. M. Labbé, H. Stévenin, *Le Métabolisme basal,* Paris, 1929, s. 219, "Bouchard teorisi çürütülmüştür". Şişman kişilerin bazal metabolizmasına ilişkin daha az kesinlik taşıyan, daha ayrıntılı araştırmalar sonraki tarihlerde ortaya konmuştur: bkz. G. Besse, *Morphologie et Physiologie animales,* Paris, Larousse, 1953, s. 452.

47. a.g.e., s. 218: ayrıca bkz. G. Laroche, *Le Métabolisme basal en clinique,* Paris, 1931, "Şişmanlık durumunda, bazal metabolizma genellikle normaldir ancak tiroidin ve genital salgı bezlerinin fazla çalışması yüzünden gücü azalabilir", s. 7.

48. H. ve M. Feuillade, *Le Livre de l'obèse,* a.g.e., s. 37.

49. F. Heckel, *Maigrir...,* a.g.e., s. 51.

50. M. Labbé, H. Stévenin, *Le Métabolisme basal,* a.g.e, s. 220

51. a.g.e., s. 219.

52. "Pour maigrir", *Le Printemps. Moniteur des modes illustrées,* no 3, 1921.

53. M. Riva, *Marlene Dietrich par sa fille,* Paris, Flammarion, 1993, s. 133.

54. F. Heckel, *Maigrir...*, a.g.e., s. 194 ve s. 221.
55. *Votre beauté,* Nisan 1937.
56. H. Béraud, *Le Martyre de l'obèse,* a.g.e., s. 19,88,114,124,149... Béraud'nun bu eseri, belli bir mesafeyle okunmalıdır. 1922 yılına ait anlatı hala kültürel açıdan bir öncü sayılır. Yazarın daha sonraki tarihlerde yazmış olduğu metinler siyasi aşırılığa ve onursuzluğa kaymıştır. Bu metinlere en önemli örnek, Almanlarla yapılan işbirliği sırasında yazılan ve yazarın hüküm giymesine neden olanlardır.
57. a.g.e., s. 43.
58. Bkz. yukarıdaki madde, s. 257.
59. H. Béraud, *Le Martyre de l'obèse,* a.g.e, s. 29.
60. Bkz. yukarıdaki madde, s. 148.
61. a.g.e., s. 299.

Güncel tartışmanın dönüşümleri
Kimliksel rahatsızlık, sinsi rahatsızlık

1. B. M. Popkin, C. M. Doak, "The obesity epidemic is a worldwide phenomenon", *Nutritional Reviews,* no 56,1998. Daha antropolojik nitelikli bir örnek için ayrıca bkz. S. L. Gilman, *Fat...* a.g.e, "Epidemic obesity", s. 12.
2. A. M. Prentice, S. A. Jeb, "Beyond body mass index", *Obesity reviews,* no 2, 2001.
3. C. Collange, C.Gallois, *La Grosse et la Maigre,* Paris, Albin Michel, 1994.
4. R. Peto, G. Whitlock, "Body-mass index and cause-specific mortality in 900000 adults: collaborative analyses of 57 prospect studies", *Lancet,* 18 Mart 2009.
5. *Le Monde,* 19 Kasım 2009.
6. Fransa'da 1997'den beri her üç yılda bir yapılan ObEpi araştırmalarına bakınız. İnternet sitesi: www.lanutrition.fr/ObEpi
7. Bill Clinton'un 27 Temmuz 2009 tarihinde *Centers for Disease Control and Prevention* konferansları çerçevesinde yaptığı "ulusun ağırlığı" konulu konuşmaya bakınız.
8. Bkz. ObEpi araştırması, 2006, a.g.e.
9. M.-F. Rolland-Cachera, F. Bellisle, "No correlation adiposity and food intake: why are working classs children fatter?", *American Journal C linic of Nutrition,* 44. sayı, 1986.

10. J. Sobal, J. Stunkard, "Socioeconomic status and obesity: a review of the literature", *Psychological Bulletin,* 105. sayı, 1989.
11. J.-L. Lambert, *L'Evolution des modèles alimentaires en France,* Paris, Lavoisier, 1987.
12. P. Delaveau, C. Jaffiol, *Expliquez-moi l'obésité. Comprendre, prévenir, traiter,* Paris, Pharmathèmes, 2005, s. 24.
13. a.g.e., s. 27. Ayrıca bkz. "Obésité et mortalité", *La Lettre de la NSFA,* 21. Sayı, Eylül 2006.
14. C. Emery, "Evaluation du cout associé à l'obésité en France", *La Presse médicale,* 36. cilt, Temmuz 2007.
15. S. Czernichow et A. Basdevant, "Conséquences médico-économiques de l'obésité", A. Basdevant ve B. Guy-Grand, *Médecine de l'obésité,* Paris, Flammarion, "Médecine-Sciences", 2004, s. 28.
16. Bkz. MM. R. Courtaud, C Saunier, M. Rainaud tarafından sunulan "şişmanlıkla mücadele ve şişmanlığın önlenmesine ilişkin yasa tasarısı", Senato, 6 Mayıs 2008
17. J. –M. Le Guen, *Obésité, nouveau mal français. Pour une réponse politique à un fléau social,* Paris, Armand Colin, 2005.
18. *"Şişmanlıkla mücadele ve şişmanlığın önlenmesine ilişkin yasa tasarısı",* a.g.e.
19. R. Mazzoli, "La lutte contre l'obésité", *Marketing Magazine,* 1 Aralık 2004.
20. Bkz. Obésité kolektifi tarafından yayınlanan "acil durum" bildirisi: www.obesipub.fr
21. J. –M. Le Guen, *Obésité,* a.g.e.
22. C. Fischler, *L'Homnivore,* a.g.e., Fransa'daki ilk araştırma; ayrıca bkz. A. Basdevant, "Origine des obésités", A. Basdevant ve B. Guy-Grand, *Médecine de l'obésité,* a.g.e.
23. C. Simon, "Alimentation, gain de poids et obésité", A. Basdevant ve B. Guy-Grand, *Médecine de l'obésité,* a.g.e., "Bir yiyeceğin lezzeti, bu yiyeceğin hoşa giden özelliğinin kişisel değerlendirilmesidir", s. 54.
24. A. S. Cérisola, J. Mİstral, "L'obésité aux Etats-Unis. Enjeux économiques et défits politiques", Washington, Fransa Büyükelçiliği, mali kuruluş çalışma belgesi, Mart 2004.
25. Araştırma INCA, AFFSSA/CREDOC/DGAL, 1990.
26. C. Simon, "Alimentation, gain de poids et obésité", a.g.e.
27. a.g.e., s. 55.

28. J. –M. Le Guen, *Obésité, nouveau mal français,* a.g.e., s. 41.
29. *Nouvelobs.com,* 27 Şubat 2007.
30. *Le Monde,* 18 Eylül 2007.
31. Bkz. *"şişmanlıkla mücadele ve şişmanlığın önlenmesine ilişkin yasa tasarısı",* a.g.e.
32. A. Basdevant röportajı, *Le Monde,* 19 Kasım 2009.
33. A. De Danne röportajı, a.e.
34. C-Durif Bruckert, *La Nourriture et nous. Corps imaginaire et normes sociales,* Paris, Armand Colin, 2007, s. 166.
35. a.g.e.
36. a.g.e.
37. a.g.e.
38. J-P. Poulain, *Sociologie de l'obésité,* a.g.e, s. 115.
39. M. Le Barzic, "Déterminants psychologiques de l'obésité", a.g.e., s. 62.
40. C-Durif Bruckert, *La Nourriture et nous.,* a.g.e., s. 170.
41. B. Waysfeld, *Le Poids et le Moi,* Paris, Armand Colin, 2003, s. 72.
42. a.g.e., s. 59.
43. J.-P. Poulain, *Sociologie de l'obésité,* Paris, PUF, 2009.
44. M. Le Barzic, "Déterminants psychologiques de l'obésité, A. Basdevant ve B. Guy-Grand, *Médecine de l'obésité,* a.g.e., s. 62.
45. A. Keys ve diğerleri, *The Biology of Human Survation,* Saint-Paul, University of Minnesota, 1950, bu "belirti"ye ilişkin öncü bir inceleme.
46. M. Le Barzic, "Déterminants psychologiques de l'obésité, a.g.e., s. 65.
47. a.g.e., ayrıca bkz. M. Corcos, *Le Corps insoumis. Psychopathologie des troubles et conduites alimentaires,* Paris, Dunod, 2005.
48. J. Winand, *Aspects qualitatifs et quantitatifs du métabolisme lipidique de la souris normale et de la souris congénitalement obèse,* Paris, Maloine, 1970.
49. J. Nasser, "Taste, food intaje and obesity", *Obesity Reviews,* 2. Sayı, 2001.
50. K. Clément, "Déterminants géniques de l'obésité humaine", A. Basdevant ve B. Guy-Grand, *Médecine de l'obésité,* a.g.e.
51. A. Basdevant, "Origine des obésités", a.g.e., s. 42.
52. Bkz. yukarıdaki madde, s. 241.
53. Bkz. yukarıdaki madde, s. 247.
54. A. Basdevant, "Origine des obésités", a.g.e., s. 38.
55. C. Simon, "Alimentation, gain de poids et obésité", a.g.e, s. 53.
56. A. Basdevant, "Origine des obésités", a.g.e., s. 38.

57. a.g.e.

58. K. Clément, "Déterminants génétiques de l'obésité humaine", a.g.e, s. 85. Leptin geni burada "orkestra şefi" olarak tasvir edilmiştir.

59. S. C. Woods, R. J. Seeley, "Adiposity signals and the control of energy homeostasis", *Nutrition,* 16. Sayı, 2000.

60. A. Basdevant, "Origine des obésités", a.g.e., s. 41.

61. a.g.e., s. 35.

62. M. Le Barzic, "Déterminants psychologiques de l'obésité, a.g.e., s. 60.

63. G. S. Barsh, I. S. Farroqi, S. O'Rahilly, "Genetics of body weigt regulation", *Nature Genetics,* 404. Sayı, 2000.

64. K. Clément, "Déterminants génetiques de l'obésité humaine", a.g.e., s. 89.

65. A. Basdevant, "Examen clinique", A. Basdevant ve B. Guy-Grand, *Médecine de l'obésité,* a.g.e., s. 95.

66. Y. Schutz, "Dépense énergétique et obésité", A. Basdevant ve B. Guy-Grand, *Médecine de l'obésité,* a.g.e., s. 73.

67. K. Clément, "Déterminants génetiques de l'obésité humaine", a.g.e, s. 89.

68. A. Basdevant, "Origine des obésités", a.g.e., s. 45.

69. Bu konuya ilişkin yazılmış olan ilk metinlerden birine bakınız: D. Rrovik, *Quand l'homme devient machine. Une nouvelle étape de l'évolution,* Paris, Albin Michel, 1973 (ilk Amerika baskısı 1970).

70. J-P. Poulain, *Sociologie de l'obésité,* a.g.e, s. 112.

71. Dupuy ve Berberian, "Global, Boboland", *Libération,* 1 Eylül 2009.

72. C. Fischler, *L'Homnivore,* a.g.e*:* "Bedenin bundan böyle tanıklık ettiği bireyselliğin şanlı yükselişiyle birlikte, toplumsal iktidar artık bireysel hâkimiyet kadar önemli değildir", s. 354.

73. F. Dubet, D. Martucelli, *Dans quelle société vivons-nous?,* Paris, Seuil, 1998, "Birey, büyük toplumdan kopmaktadır", s. 75.

74. Ã. Ehrenberg, *La Culte de la performance,* Paris, Calmann-Lévy, 1991, "Birey, görüntüsüdür", s. 281.

75. A. Janov, *Le Corps se souvient. Guérir en revivant sa souffrance,* Monaco, Éditions du Rocher, 1997 (ilk Amerika baskısı 1996).

76. S. Marinopoulos, *Le Corps bavard,* Paris, Fayard, 2007.

77. T. Bertherat, *Le corps a ses raisons. Auto-guérison et anti-gymnastique,* Paris, Seuil, 1976.

78. J. Doazan, J-C. Grosse, J. Mathis, C. Pellet, J.-L. Rebora, F. Senent, J. Serena, J. Siccardi, *Le corps qui parle. Huit pièces courtes,* Paris, Les Cahiers de l'Egaré, 2001.
79. M. Gauchet, "Ben, bedenimim", *Télérama*, "Özgürlüğe ne oldu?", ilave, 2007, s. 44.
80. P. Pallardy, *Et si ça venait du ventre? Fatigue, prise de poids, cellulite, troubles sexuels, problèmes esthétiques, dépression, insomnie, mal de dos*, Paris, Pocket, 2002.
81. M. Le Barzic, "Les déterminants psychologiques...", a.g.e., s. 64.
82. *Mincir Zen*, 2. Sayı, 2009.
83. B. Waysfeld, *Le Poids et le Moi*, a.g.e, s. 73.
84. C. Fischler, *L'Homnivore*, a.g.e, s. 343.
85. J-P. Poulain, *Sociologie de l'obésité*, a.g.e, s. 112.
86. F. Coupry, *Eloge du gros dans un monde sans consistance*, Paris, Robert Laffont, 1989.
87. a.g.e., s. 191.
88. 30 Aralık 2004 tarihli kanunla kurulan bağımsız idari makam, eşitlik amaçlı ve ayrımcılığa karşı mücadele amaçlı Yüksek Makam (HALDE).
89. Bkz. www. allegrofortissimo.com
90. Allegro Fortissimo başkanı Viviane Cacquière'in www.ma-grande-taille. com sitesindeki 7 Ekim 2008 tarihli röportajına bakınız.
91. B. Waysfeld, *Le Poids et le Moi*, a.g.e, s. 146.
92. Cécile, www. allegrofortissimo.com'da yayınlanan blog, 11 Mayıs 2009.
93. J. Boucher, *La Grosse*, Paris, Hachette pratique, "Témoin de vie", 2009, s. 91.
94. a.g.e., s. 149.
95. a.g.e.

HER ŞEYİN BİR TARİHİ VAR. DÜŞÜNCELERİN, ALIŞKANLIKLARIN, DOĞAÜSTÜ VARLIKLARIN, GİZLİCE SEVDİĞİMİZ, KORKTUĞUMUZ ŞEYLERİN AŞİNA OLUNAN AMA BİLİNMEYEN TARİHİ. BAŞROLÜNDE SAVAŞLARIN, DEVLETLERİN, BÜYÜK ADAMLARIN OLMADIĞI BİR TARİH. KARŞINIZDA YEPYENİ BİR DİZİ: RENKLİ TARİH!

Saygınlığın, refahın göstergesi olan şişmanlığa ilişkin algı yüzyıllar içinde nasıl değişti? Etli olmanın makbul olduğu dönemlerden 21. yüzyılın bir deri bir kemik mankenlerine uzanan çizgide ince ve sağlıklı beden saplantısı nasıl oluştu?

Georges Vigarello, Batı medeniyetinde görkemli şişmanlardan, şişmanlığın ayıplanmasına giden süreci, barındırdığı toplumsal gerilimlerle birlikte başarıyla aktarıyor.

Vigarello "şişman"ın zaman içinde nasıl damgalandığının izini ustaca sürüyor.
Times Literary Supplement

École des hautes études en sciences sociales'de (EHESS) araştırma direktörlüğü yapan Georges Vigarello, sosyolog ve tarihçidir; beden sosyolojisi, temizliğin tarihi, bedenin yüzyıllar boyunca değişen imgeleri üzerine çalışmaktadır.

Çeviren: Yasemin Kayacan

DK DOĞAN KİTAP

ISBN 978-605-09-3322-2

9 786050 933222

sertifika no: 11940

Tavsiye edilen satış fiyatı

₺ 26